

Демографски профил младог становништва Србије

Мирјана Девеџић
Анкица Шобот

Попис становништва, домаћинстава
и станова 2022. године

Демографски профил младог становништва Србије

Београд, 2025.

Попис становништва, домаћинстава и станова 2022. године

Демографски профил младог становништва Србије

Издаје и штампа: Републички завод за статистику, Београд, Милана Ракића 5

Одговара: Бранко Јосиповић, в. д. директора

Ауторке: проф. др Мирјана Девеџић и др Анкица Шобот

Рецензенти: проф. др Мирјанка Маџевић, др Вера Глигоријевић, др Јелена Стојилковић Ђнатовић

Лектура: Емилија Бацковић

Израда карата: Милутин Раденковић, Алекса Стевановић

Припрема за штампу: Одељење за развој, припрему и визуелизацију статистичких аутпута

Ова публикација објављена је уз финансијску помоћ Европске уније. За садржину ове публикације искључиво је одговоран Републички завод за статистику и та садржина нипошто не изражава званичне ставове Европске уније.

© Приликом коришћења података објављених у овој публикацији обавезно је навођење извора.

ПРЕДГОВОР

Републички завод за статистику објављује посебну тематску студију под називом „Демографски профил младог становништва Србије“, ауторки проф. др Мирјане Девеџић (Географски факултет Универзитета у Београду, Одсек за демографију) и научне сараднице др Анкице Шобот (Институт друштвених наука, Центар за демографска истраживања).

За потребе израде ове аналитичке студије, која је базирана на резултатима Пописа становништва, домаћинстава и станова 2022. године, али и на резултатима раније спроведених пописа у Републици Србији, Републички завод за статистику је, по посебним захтевима ауторки, извршио додатну обраду пописне грађе.

Резултати Пописа 2022. и претходних пописа доступни су у електронској форми, на интернет страницама: stat.gov.rs и popis2022.stat.gov.rs. Пописи 2002, 2011. и 2022. нису спроведени на територији АП Косово и Метохија.

У Београду, 2025.

В. д. директора
Бранко Јосиповић

САДРЖАЈ

ПРЕДГОВОР	3
Увод	7
1. О младима и младости	8
1.1. Младо становништво из различитих перспектива	10
1.2. Старосни распони младости и младих	14
1.3. Интердисциплинарни приступ истраживачкој проблематици о младима	16
1.3.1. Домети демографског метода и пописни подаци као подршка истраживањима о младом становништву	18
2. Методологија истраживања	20
3. Динамика и размештај младог становништва	24
3.1. Размештај младих по општинама/градовима и насељима	28
4. Полни састав – баланси и асиметрије	33
5. Одлагање брака и кохабитациони аранжмани	38
5.1. Структура младих према брачном статусу	39
5.2. Неке демографске карактеристике младих који су у браку	44
5.2.1. Млади који су у браку према месту живљења	44
5.2.2. Млади који су у браку према нивоу образовања	46
5.2.3. Млади који су у браку према вероисповести	48
5.3. Ванбрачне заједнице младих	50
5.3.1. Образовна структура младих који живе у ванбрачној заједници ...	54
5.3.2. Лица која су у ванбрачној заједници по старости, полу и националности	55
5.4. Млади у браку и ванбрачним заједницама према хомогености образовног нивоа	56
6. Родитељство младих	59
6.1. Фертилитет женског становништва	61
6.1.1. Одлагање рађања и старосни/генерацијски модел фертилитета	61
6.2. Фертилитет мушког становништва	65
6.3. Фертилитет младих из родне перспективе	68

6.4. Фертилитет према законском брачном стању	72
6.5. Фертилитет младих према образовању	74
6.6. Адолесцентски фертилитет	77
7. Породице које су формирали млади	80
7.1. Једнородитељске породице	84
7.2. Територијална дистрибуција породица младих	86
8. Миграторне карактеристике младих	91
8.1. Мигрантско младо становништво	92
8.2. Млади емигранти	102
9. Образовање младих	106
9.1. Ниво образовања младих	107
9.2. Млади који су завршили школовање и они који нису	115
9.3. Колико су млади компјутерски писмени?	122
9.4. Образовање младих припадника бројнијих националности	126
10. Економска активност и незапосленост младих	129
10.1. Колико су млади економски активни?	130
10.1.1. Школовање и економска активност	132
10.2. Незапосленост младих	138
10.2.1. Незапосленост младих који су завршили школовање	141
11. Млади са инвалидитетом	145
11.1. Образовна структура младих са инвалидитетом	149
11.2. Економска активност младих са инвалидитетом	150
12. Домаћинства младих	152
12.1. Породични састав домаћинстава чији су носиоци млади	153
12.2. Самачка домаћинства младих	156
13. На путу од родитељске ка сопственој породици	160
14. Млади према националности и вероисповести	163
14.1. Младо становништво према националности	163
14.2. Вероисповест младог становништва	166
ЗАКЉУЧАК	168
РЕЗИМЕ	173
SUMMARY	174
ЛИТЕРАТУРА	175

УВОД

Публикација *Демографски профил младог становништва Србије* представља продукт истраживања о младима на основу резултата Пописа 2022. године. У серији студија објављених на основу података претходног пописа (из 2011. године) објављена је и она о младима – *Млади у Србији почетком 21. века*. То је било прво комплексније истраживање о младој популацији које је урађено демографским методом и засновано на најмасовнијој анкети становништва. Без обзира на то што разна истраживања из различитих домена научних дисциплина, којима је младо становништво у области интересовања, користе податке социјалних статистика, доминантно ослањање на пописе у истраживачком раду је реткост.

И овог пута, подразумевао се демографски аспект истраживања. Додатно се трагало и за одговором колики су потенцијали пописа да пружи одговоре на питања која нису строго демографског карактера, а односе се на кључне проблеме младих. Ова студија о младима је монографског типа. Базирана је на богатом капацитету пописних података, бројној литератури, као и промишљањима ауторки о разним истраживачким изазовима који су се јавили и пре и током рада, и били су велика инспирација за покушаје истраживачких помака у задатим оквирима статистичке грађе. Прегледана је и систематизована научна литература о младом становништву, као и документи и студије разних међународних и националних организација. Одабран је и концепт истраживања – транзиција у одраслост, јер су у њеним оквирима уочене најрационалније везе између теорије, емпирије, демографског контекста и расположивих података. Зарад обезбеђивања садржајне валидности, операционална дефиниција младости је прилагођена том контекстуалном упоришту, појединачним задацима истраживања и демографској феноменологији.

Надамо се да примењени приступ истраживању, за који је од Републичког завода за статистику (РЗС) било неопходно добити и додатне, а не само публиковане податке, у довољној мери открива какви су млади у Републици Србији, какве су њихове карактеристике и позиције у појединим сегментима живота, какав квалитет поседују, какав ресурс представљају и у којој мери се разликују по различитим основама.

Намера нам је била и да истраживање буде експлоративног типа, како бисмо открили, или нагостили, нове теме од интереса за преиспитивање и проучавање. У експлорацији различитих контекста живота младих и различите проблематике о младима битно је и колико се може заронити у пописну грађу, колико додатних укрштања и обрада података треба обезбедити. Ова публикација наговештава континуитет истраживања о младима, ако се има на уму да је већ друга са истом проблематиком, али реализована 10 година касније. Надамо се да ће наредни „зарони“ у пописне податке обезбедити још комплекснији увид у особености младог становништва Републике Србије.

Како су демографски подаци често полазиште за различита социјална истраживања, планирања и стратегије развоја, сматрамо да ће ова публикација бити функционална за све те активности и у широкој употреби, од локалног до националног нивоа. Тим пре што су демографска истраживања младог становништва изузетно оскудна.

Ауторке

1

О младима и младости

Различити су контексти у којима се говори о младости, младима и младом становништву. Ти појмови нису у потпуности исти, али сви носе позитивне конотације. У компарацији са другим животним добрима, младост готово да представља вредност саму по себи. Доживљаји младости су често емотивни. Младост се дефинише као „изглед, свежина, снага, дух и сл., својствени младима“ (Википедија). Естетски и биолошки/физиолошки контекст огледа се у томе да „изгледати млађе“ старија популација третира као велики комплимент. Трага се за „еликсиром“ којим би се очувала младост тела и духа, што у савременом друштву постаје готово императив. У друштвеном смислу, млади су узданица, перспектива, они обезбеђују будућност и на њих се друштво може и мора ослонити у даљем развоју и напретку. У породичном смислу, млади су, ако не гаранција, онда предуслов за континуитет, опстанак. Колико год младост у разним контекстима звучи као пожељна и обећавајућа, са друге стране има скривено значење недовршености, као категорија која тек треба да достигне одређена својства која би је довела до целovitости. По Википедији, најважнија обележја омладине су: животна доба, разне социјалне конотације које друштво придаје младима, раскорак између психофизичке и друштвене зрелости, који има за последицу неравноправан друштвени положај младих у односу на референтне групе одраслих, и изграђивање специфичне омладинске свести, која младе разликује од света одраслих.

Како изгледа бити млада особа када све наведене асоцијације на младост подразумевају и нека очекивања од ње? Због очекивања, млади су често предмет процена и критика, вечна тема у јавном мњењу, те предмет међугенерациских расправа. Свој статус, улоге и евентуалну прогресију не обликују само млади својим личним потенцијалима, већ и заједница у којој живе. „Квалитет“ младе популације зависи од бројних фактора: социоекономских и политичких, могућности и подршке коју млади имају у друштву, расположивости и доступности ресурса потребних да унапреде своје „перформансе“, због чега је јасно да ни младост није свуда иста, већ је историјски, регионално и културолошки детерминисана.

Стратегија за младе у Републици Србији („Службени гласник“, 2008) на следећи начин дефинише младе: „Појам ‘млади’ описује фазу живота између детињства и одраслог доба. Младост је посебно животна раздобље у којем се, уз биолошко и психолошко сазревање, одвија и процес укључивања појединца у друштвену заједницу. Током тог раздобља, од младих се очекује да развију вештине и способности да би могли да преузму улоге у свим областима друштвеног деловања. Процес укључивања појединца у друштво по правилу траје док се не постигне примерен степен социјалне аутономије, одговорности и самосталности.“

Период младости је веома осетљив. Карактерише га процес социјализације, усвајања ставова, учења, бројних активности које граде младу личност и припремају је за мање или више успешну одраслост. Младост је фаза конструисања самопоимања. На самопоимање младих утичу варијабле као што су вршњаци, начин живота, пол и култура. То је период у животу особе када ће њени избори највероватније утицати на њену будућност (Википедија). Између жеља и могућности, између права и обавеза, између подстицања и ограничавања живи се младост и исцртавају различити путеви сазревања, а формалне знаке зрелости представљају одређени животни догађаји који се не дешавају преко ноћи, већ подразумевају процес. Реализација појединих „животних задатака“ на том путу је истовремено и лична и друштвена аспирација. Чини се да су оне прилично усаглашене, али и не увек оствариве. Време достизања до тих догађаја којима се тежи је, донекле, мера успешности одрастања.

Младо становништво има разноврсна обележја, од којих су нека погодна за анализу са демографског аспекта. Демографијом се, квантитативним путем, може оквалификовати популација младих. Но, када је демографски контекст посредни, појам „младо становништво“ се најчешће спомиње у анализама старосне структуре становништва¹. Демографске промене у Европи и Републици Србији сведоче о процесу демографског старења чији је интензитет све већи. Због убрзано растућег контингента сениора и непознаница које предстојеће „друштво старих“ носи, демографска истраживања се најчешће фокусирају на старију популацију и разматрају разнолика питања и последице старења становништва. Мада старење становништва последично подразумева редукцију младог становништва, у апсолутном и релативном смислу, млади су у демографским студијама мање заступљени. До истог закључка долазе и ауторке једине демографске студије о младима која је издата након Пописа 2011. године. Оне истичу: „Демографске анализе наводе на сталне закључке о старењу популације на простору Републике Србије. На основу тих закључака, аутоматски, истраживања наводе на проблеме старије генерације, док је мало демографских студија о младима... Истраживања о младима у Србији заиста су ретка. Млада популација је, могло би се рећи, запостављена или 'налази се у сенци' старијих.“ (Бубало Живковић, Лукић, 2015) Иако „ново друштво остарелих“ мења парадигму демографског старења, те изградња друштва за све генерације првенствено подразумева афирмацију и инклузију старијих (Девеџић, 2018), имајући на уму младе, треба нагласити и потребу за њиховом друштвеном валоризацијом, адаптацијом на промене у старосној структури, међугенерациском подршком и социјалном кохезијом свих генерација. Како је младост несумњиви демографски ресурс, потенцијал на који свака држава рачуна, тим пре је неприхватљиво да се занемари детаљнија демографска анализа о томе шта одликује младе у Републици Србији.

Рекли су о младима и младости

Младост је друштвена и идентитетска категорија, окарактерисана специфичним културним схватањима улога, права, обавеза и дужности (Durham 2000; Nonwana, 2012).

Младост је процес, искуство, релациони концепт који подразумева одређене праксе и позиционирање у односу на друштвене и културне норме (Arnett, 2001).

Младост је „променљива у својој форми и садржају у зависности од времена и места, при чему биологија и физиологија самог тела није главна непроменљива варијабла идентитета младих, већ предмет различитих интерпретативних оквира између и унутар културних и историјских епоха“ (Amit, Wulff, 1995) (према Митровић, 2022).

Младост је срећна јер за њу постоји будућност (Гогољ).

¹ Детаљније о појму „младо становништво“ из демографског угла биће дато у наредном поглављу.

Појмови „младо становништво“, „млади“, „омладина“, (понекад и „младост“), у овом истраживању се користе као синоними, осим у ретким случајевима када се појам опредељује у односу на контекст у којем је коришћен. Повремено се употребљавају термини „тинејџери“, „адолесценти“, „најмлађи млади“, „девојке и младићи“, „одрасли млади“, и „старији млади“, када сегменти анализе то дозвољавају.

1.1. МЛАДО СТАНОВНИШТВО ИЗ РАЗЛИЧИТИХ ПЕРСПЕКТИВА

Одговор на питање ко је млад може се сагледати из различитих перспектива. Увек постоји разлика између интимног и личног доживљаја младости наспрам официјелних дефиниција, статистичких норматива и перципирања младости у различитим контекстима или различитим научним дисциплинама.

Демографски аспект је донекле контроверзан и почива на контекстуалним разликама употребе појма „младо становништво“. Старост је, као једно од основних обележја становништва, иако „привремена“, веома прецизна. По пописној методологији, утврђује се на основу навршених година живота, односно на основу јединственог матичног броја сваког становника, те се исказује нумерички². С друге стране, узраст и старосне категорије становништва могу се исказати и преко мање прецизних квалитативних појмова као што су: младо становништво, старо/старије становништво, зрело становништво, средовечно становништво, сениори, особе трећег доба, одојчад, деца итд. Демографија у свом квантитативном приступу истраживањима старосне структуре становништва издваја веће старосне групе, постављајући конкретне старосне границе између њих. Тако се, у уџбеничкој демографској литератури, под младим становништвом најчешће подразумева оно узраста 0–14 година (када је посредни уобичајена трихотомна подела). За разлику од осталог становништва, где се може спорити ко је средовечен, ко је стар, када старост наступа и слично (што подлеже нашим субјективним проценама), чини се у први мах да код ове старосне групе нема дилеме. Она је дефинитивно млада. Но, тешко да би ико у јавном дискурсу (за разлику од демографског) најмлађе старосне групе назвао „младим становништвом“, већ би их пре именовао као децу. Станојевић (2012) сматра да истраживање популације младих подразумева изванредно опрег, пошто није лако одредити ко су млади, шта их суштински одређује и дистанцира у односу на одрасле, кад младост почиње, а кад се завршава. Како под младошћу пословично подразумевамо период између детињства и одраслости, јасно је да (претходно) демографски дефинисано младо становништво није адекватно логичком поимању младог становништва³, односно омладине. Очито је да се демографска категорија младог становништва не

² Податак о старости у Попису 2022. добијен је на основу одговора на питање о јединственом матичном броју грађана – ЈМБГ / евиденцијском броју странца, чијих се првих седам цифара односи на датум рођења (дан, месец и последње три цифре године рођења). На исти начин прикупљани су подаци и у пописима 1991, 2002. и 2011. године. У пописима од 1948. до 1981. године подаци о старости добијани су као одговор на питање „Датум рођења“. На основу тако добијених одговора, током обраде пописне грађе израчунате су навршене године старости сваког лица. Попис 2022, као и претходни, 2011, искључује категорију „непозната старост“. За лица за која није уписан ЈМБГ број навршених година је процењен на основу осталих карактеристика као што су: положај члана у породици и сроднички однос према носиоцу домаћинства, похађање школе или године рођења деце (Попис 2022, књига 2).

Подаци о старости исказани су у навршеним годинама живота, што значи да нпр. старосни интервал 20–24 године обухвата лица која су навршила 20, 21, 22, 23. и 24. годину живота, укључујући сва она лица која имају преко 24 године, али нису напунила 25. годину живота.

³ Ову несугласицу је најбоље објаснити чињеницом да се приликом анализа трансформације старосног састава и процеса демографског старења под младима стандардно подразумевају лица узраста 0–14 година, док се у другом, недемографским врстама истраживања младих демографски подаци користе да се ова старосна група омеђи и димензионира, али се старосне границе могу дефинисати у зависности од контекста, о чему ће накнадно бити речи у овој студији.

подудара са категоријом младости у социолошком смислу, али и да демографски метод захтева утврђивање старосних граница без обзира на схватање појма млади/младо становништво/омладина.

Приликом дефинисања *младих као друштвене групе*, године старости нису пресудан критеријум, мада се у бројним документима уобичајено дефинишу као становништво узраста 15–29 година. Откуда уопште издвајање старосних социјалних група? Све до настанка индустријског друштва, старосне фазе животног циклуса посматране су као природне. Детињство и одраслост су била два периода живота, с тим што је детињство краће трајало, због улоге деце у традиционалним друштвима и раног укључивања у радне активности, а одраслост је трајала до краја живота, јер је старост била индивидуалан проблем а не социјална конструкција. Са индустријским друштвом успоставља се старосна организација друштва, а старост постаје један од главних критеријума друштвене организације и поделе друштва и замењује некадашње класе. Појава старосних категорија и њихова институционализација је најрадикалнија трансформација западних друштава у последњих неколико деценија (више од пола века), а настала је због потребе за рационалним управљањем и међугенерациским споразумима, који подразумевају и старосну расподелу дохотка (Миноа, 1994, Пуљиз, 2016, Мендрас, 2004, Девеџић, 2018). Мада су се ови аутори више бавили социјалном конструкцијом старости, која наступа са повлачењем из активности, и млади/омладина у таквом контексту постају посебна друштвена група, чију особеност маркирају друштвени критеријуми⁴. Дакле, детерминисаност омладине као засебне друштвене категорије историјског је карактера, условљена појавом и ширењем масовног образовног система, па тиме и „друштвено признатог економског статуса издржаваности“, односно припреме за друштвени статус одраслости, са свим импликацијама овог „статуса чекања“ (неравноправност, несамосталност итд.) (Прица 1991, према Митровић, 2021).

Статус друштвене групе младима се приписује због чињенице да им је заједнички постепен улазак у свет одраслих. Транзиција у одраслост је процес „од зависности до независности“, током којег млада особа преузима одговорност за различите домене свог живота. Ова перспектива усмерена је на маркере животног тока који имају улогу прекретница у освајању аутономије и слобода (Митровић, 2021). Но, младо становништво није униформно. Довољно је рећи да постоје велике разлике између старосних подгрупа младих. Млади узраста 15–19 година имају потпуно другачије карактеристике, проблеме, улоге и очекивања од оних узраста 25–29 година. Током младости дешавају се битне и динамичне животне трансформације, мењају се социјалне позиције, и то у згуснутом распореду. Младост представља транзициони период који обухвата комплексне промене статуса у скоро свим аспектима животног тока. Одрастајући, током година млади пролазе кроз различите догађаје који дефинишу њихов животни пут, као и њихова демографска обележја. Трајекторије одређених група младих, а посебно индивидуалне трајекторије, нису и не могу бити идентичне, па не постоји уобичајен редослед фаза. Процес преласка у одраслост дешава се на два колосека: образовање–запошљавање и брак–породица. Главни догађаји/маркери животног тока чија реализација сугерише престанак младости и улазак у одраслост јесу завршетак школовања, склапање брака, запослење, родитељство и самостално становање. Реализација сваког од ових маркера повлачи суштинску животну промену, али и промену модалитета демографског обележја (нпр. из неактивног/издржаваног у активно становништво, из неожењеног/неудате у ожењеног/удату, из лица са основном школом у лице са завршеном средњом школом итд.). Током фаза животног циклуса неки од ових догађаја се дешавају пре, а неки касније. Стандардна путања је да се млади прво школују, затим мењају економски и професионални статус, а онда брачни, породични и стамбени. Овај редослед није нужно овакав. Напротив. Према Игњатовић (2008), данас настаје хаотизација редоследа кључних животних догађаја: партнерство без брака, брак без деце, напуштање посла ради родитељства. Такође се јављају

⁴ Више о перципирању младих, старосним границама младог становништва у различитим типовима истраживања, националним и међународним стратешким документима, дато је у посебном делу студије.

реверзибилне трајекторије у неким доменима, као што је привремени повратак у родитељски дом након његовог напуштања (нпр. после развода) или након кохабитационог аранжмана. Ferraretto и Vitali (2024) наводе да је примећена све већа неповезаност између домена посла и породице. Напуштање родитељског дома не мора се нужно поклапати са формирањем нове породице, а „самац“ је постао све чешћа животна фаза међу недавним кохортама. Такође, прве заједнице се све више формирају као ванбрачне кохабитације или споразуми о заједничком животу, а не као бракови, док се родитељство, ако се уопште деси, све чешће дешава након старосног распона који конвенционално идентификује младо одрасло доба⁵.

Млади у контексту транзиције у одраслост у српском друштву. Управо због наведених маркера, упутно је поставити питање да ли је старосни распон младости универзалан, да ли у различитим друштвима неке промене наступају раније, да ли су догађаји згуснутији, којим се темпом улази у одраслост, и какве су особености нашег друштва када је посреди транзиција у одраслост. Иако је повезана са биолошким процесима развоја и старења, младост се такође дефинише као друштвени положај који одражава значења која различите културе и друштва дају појединцима између детињства и одраслог доба.

Велики део демографске литературе о преласку у одрасло доба бави се одступањем од обрасца који је био доминантан 50-их и 60-их година 20. века и који се може дефинисати као рани, згуснут и једноставан. Први епитет је базиран на чињеници да се већина демографских догађаја збила рано у младости. Други епитет карактерише краћи период унутар којег су се догађаји концентрисали, а једноставност проистиче из тога да се само неколико догађаја десило, и обично по јасном редоследу. Почетком 21. века поставља се питање да ли се широм Европе појављује нови доминантни образац транзиције у одрасло доба. Тај идеално-типични образац може се окарактерисати као касни, дуготрајан и сложен. Окаснео, јер се многи догађаји пролонгирају и дешавају прилично касно током младог одраслог доба, дуготрајан, јер је период између прве и последње транзиције – обично напуштања куће и уласка у родитељство или брак – релативно дуг, и сложен зато што се релативно много догађаја збива и што се неки од њих чак и понављају (Billari, Liefbroer, 2010).

Рекли су о транзицији у одраслост и продуженој младости

Феномен „продужене младости“ подразумева „продужену“ економску, финансијску, стамбену и другу зависност младих људи. Он подразумева правну зрелост, психолошку, социјалну и политичку аутономију младих људи, која није у складу са аутономијом у другим сферама живота. Младост се „продужава“ услед различитих услова живота: дужег школовања и каснијег добијања професионалног статуса у појединим професијама, тешкоћа на тржишту рада, дуге потраге за послом или недовољне зараде, несигурности радног места, осећаја маргиналности и недостатка довољно јасне перспективе у будућности. Младост постаје посебно тешка и дуга фаза лимиалности, неодређеног чекања, или чак драстичније „заглављености“, „закочености“ и „не-постајања“ (Милић 2001; Corijn and Klijzing 2001; Honwana 2012, Khosravi 2017, према Митровић, 2021).

Актуелна су трагања за новим методолошким модалитетима приступа трансформисаног животног тока. Међутим, још се проучавање транзиције заснива на операционалној дефиницији појма преко маркера – кључних животних догађаја који имају улогу „прекретница“ (milestones) и налазе се у сфери породичног живота, стамбеног статуса, образовања и социопрофесионалног статуса. Коегзистенција елемената одраслости и адолесценције у оквиру једног животног периода показује да није једноставно одредити границе између сукцесивних фаза младости и одраслости. Поред

⁵ По овим ауторкама то је узраст 18–35 година.

дилеме око покривености транзицијске фазе преко наведених домена, емпиријска грађа показује да нису све путање подједнако важне у процесу одрастања. У неким историјским периодима и системима, породична транзиција је главни индикатор одрастања, док у неком другом случају може бити стамбена или професионална транзиција. Коначно, маркери одрастања имају променљив редослед, а временски распон између догађаја може бити различито структурисан. Овај аспект се означава као темпо одрастања (Игњатовић, 2008).

Од фактора који су утицали на настајање продужене младости као посебно значајни издвајају се: нестабилност тржишта рада у друштвеном контексту глобализације, потребе и захтеви за продуженим школовањем, декомпозиција „држава благодатања“ и државних режима „реалног социјализма“, као и тенденције младих да испробају различите стилове живота пре него што преузму улоге одраслих („скрасе се“). Није само временско продужавање карактеристика измењене транзиције у одраслост, већ су животне путање младих све мање линеарне (са устаљеним следом кључних догађаја), а све више се догађаји одвијају према редоследу који одговара индивидуализованим изборима младих. У том смислу се говори о „дестандардизацији“ животних путањи, која води ка „десинхронизацији“ младости (Ule, 1989) (према Томановић, 2012).

Транзиција у одраслост у Републици Србији припада другом моделу – касне, дуготрајне и сложене транзиције. Како су процеси одрастања условљени структурним факторима и јавним политикама (институције и политике које регулишу образовни систем, тржиште рада, стамбено тржиште, приступ кредитима итд.), али и културним факторима (старосне норме, породични односи, међугенерациска породична подршка, њена зависност од социоекономског положаја родитеља, доживљај родних улога и сл.), интересно је открити њихове специфичности у Републици Србији, односно колико одступања има од доминантних образаца.

Ова фаза животног тока је важан изазов за демографе и заузима све шири простор у истраживачкој агенди.

Хетерогеност транзиције у одраслост у Европи

Иако постоји висок ниво консензуса о доминантним карактеристикама транзиције у одрасло доба средином 20. века, као и о томе да се ова транзиција тренутно мења, знатно је мањи консензус о томе куда идемо. Мишљења се разликују у погледу тога да ли ће се појавити нови доминантни образац или ће велика разноликост у обрасцима коегзистирати, те да ли ће се исти образац појавити широм Европе или ће европска разноликост остати велика. Истражујући транзицију у одраслост у европским земљама, Billari износи да је хетерогеност европских друштава благослов за научнике заинтересоване за проучавање значаја културних и институционалних фактора. У транзицији у одрасло доба коегзистирају два екстрема: патерн „latest-late“ јужне Европе и патерн „earliest-early“ из нордијских земаља. Објашњење појаве екстремних случајева подразумева вишеструке приступе. Институционални аранжмани, историјске и дубоко укоренење културне разлике, економски и политички фактори, као и идеационе промене, све то доприноси томе да се на националном нивоу формирају екстремни. Исти фактори сугеришу да детерминанте животних токова на микронивоу „играју различите улоге“ у различитим европским друштвима. Израз „latest-late“ користио је Billari како би описао образац касног напуштања куће, формирања брачних/ванбрачних заједница и транзиције у родитељство у Италији и Шпанији. Овај образац се може само делимично упоредити са општим одлагањем транзиције ка родитељству, типичним за Другу демографску транзицију, која је била карактеристична за Западну Европу током последњих деценија 20. века. Догађаје у домаћинству и породици пратио је махом у популацији старости

18–34 године („одраслим младима“), годинама које је назвао „демографски густим“. Теорије о друштвеним и демографским променама, као што су индивидуализација и друга демографска транзиција, уводе појам конвергенције ка специфичном идеално-типичном путу ка одраслом добу, који је окаснио, продужен и сложен. Billari емпиријски проверава конвергенцију користећи податке из European Social Survey. Временски распоред и редослед објективних догађаја у домену образовања, занимања и породичног живота и даље врше снажан структурални утицај на животне токове људи и повезане животне исходе. Анализа редоследа демографских догађаја међу младима потврђује настанак новог обрасца преласка у одраслост. Пuteви ка одраслом добу мењају се у истом правцу у већини делова Европе, али се (joш) не примећује конвергенција трендова.

Уочено одлагање корака транзиције у одрасло доба до каснијег узраста приписано је двама главним факторима. Први фактор – који предвиђа Теорија друге демографске транзиције – јесте индивидуализација животног тока, која наглашава самоспознају, вољу за експериментисањем пре преузимања одговорности у вези са радом и породицом (Arnett, 2000). Други се састоји од погоршања економских могућности, пада плата и настајања несигурности изазване глобализацијом, деиндустријализацијом и механизацијом (Mills, Blossfeld, 2005), као и великом рецесијом и недавном пандемијом коронавируса. Ови трендови су негативно утицали на младе одрасле особе, чинећи вероватнијим да остану ван радне снаге или да имају ниско плаћене послове на одређено време, због чега су изложене повећаном ризику од сиромаштва (Aassve, Cottini, Vitali, 2013). Заузврат, неизвесност на тржишту рада одлаже породичне обавезе (Vignoli, Tocchioni, Salvini, 2016), што доводи до продуженог пута ка постизању статуса „одраслог“ (према Ferraretto, Vitali, 2024).

1.2. СТАРОСНИ РАСПОНИ МЛАДОСТИ И МЛАДИХ

Потреба за прецизирањем старосног распона младих проистиче из намере да се у најбољој мери обухвати старост у којој се испољавају карактеристични догађаји и промене са којима се суочавају млади током одрастања и уједно испоштује квантитативна природа демографског метода и расположиви извори података.

Свака велика старосна група је веома хетерогена. То је случај и са младима, чија је једина неоспорна заједничка карактеристика њихов узраст, њихове године живота које слове за младост. У литератури није постигнут консензус када су посредни старосне границе младости. Доња граница је најчешће постављена на 15 година. Горња граница младости је варијабилна и са тенденцијом подизања. Док је раније била 25 година, данас је око 30 (због демографске прецизности и коришћења социјалних статистика 29 година), а све је више заговорника да се пролонгира на 34 године. Разлози за то су оправдани како због продуженог периода школовања, тако и због каснијег укључивања на тржиште рада, формирања породице и засебних домаћинстава, о чему је већ било речи.

Тешко је одредити и дефинисати узрасну границу младости, те се и формална одређења овог животног раздобља разликују између институција Уједињених нација, Европске уније и националних институција. У свету постоје различите дефиниције узрасних граница младих и сматра се да ниједан други животни период не провоцира толико дискусија о узрасним границама („Службени гласник РС“, 2008). По мишљењу Томановић и Станојевића (2015), одређење популације младих са собом носи ризик да границе младости поставимо или прениско или превисоко. Имајући у виду друштвену и културну условљеност транзиторности ка свету одраслих, млади ће у различитим друштвеним контекстима брже или спорије стицати атрибуте одраслости. У истраживањима на националним узорцима (2003. и 2011. године) истраживачи су младе третирали као особе старости 18–35 година, имајући у виду веома често одлагање кључних догађаја (нарочито финансијску самосталност и

заснивање породице) за трећу деценију живота, услед структурних и културних услова одрастања (Томановић, 2012a). Позиционирање границе на 29 година је у социолошким истраживањима у Републици Србији најчешће резултат потребе обезбеђивања истог старосног узорка ради упоређивања са сличним студијама. Аутори хрватске студије (Илишин, Спајић Вркаш, 2015) сматрају да из различитог старосног дефинисања младих могу произаћи тешкоће методолошке и сазнајне природе, као и да постоји и додатни проблем животног узраста као привременог обележја. Оне, такође, наводе да је према суду Bradley (1997) појединцима старост важан извор сопственог идентитета, али истовремено и непоуздан темељ за стварање колективног (групног) идентитета. Наиме, појединци пролазе кроз различита животна раздобља са свешћу да је припадност одређеној старосној групи нужно пролазна, што отежава развој групног идентитета и артикулацију заједничких интереса, проблема и потреба.

Уједињене нације под младим становништвом подразумевају особе старости 15–24 године и на томе су засноване статистике УН о младима, са намером да се постигне униформност у статистичким анализама. Међутим, ови распони варирају међу земљама чланицама УН. Примера ради, у Руској Федерацији граница младости је званично од 2020. подигнута на 35 година. У Бразилу се израз омладина односи на особе 15–29 година. У Нигерији, млади су у узрасту 18–35 година. Културолошки, ови распони варирају и између полова због различитог друштвеног положаја, те се код женског становништва често везују за њихов пубертет, брачност и мајчинство, а не нужно за узраст. Родне конструкције младих у Латинској Америци и југоисточној Азији разликују се од оних у подсахарској Африци. Научници тврде да дефиниције засноване на узрасту нису конзистентне у различитим културама или временима и да је стога за дефинисање младих боље фокусирати се на друштвене процесе у транзицији ка независности одраслих. Контрадикторности су бројније, јер контингент младих није исти ни када су посредни различити документи и статuti самих УН, заправо различита тела унутар УН (Википедија). Но, за потребе квантитативне анализе, морају се поставити смислене старосне границе.

Стратегија ЕУ за младе 2019–2027. у садржају не поставља старосне границе, али у базама података Евростата фигурирају групе узраста 15–29 година. Она се бави улогом младих у друштвима и изазовима са којима се они суочавају, фокусирајући се на животне догађаје и процес осамостаљивања као индикаторе младости. У стратегији се уважава релативност појма млади, и у његовој укупности, и када су посредни маргинализоване групе које су у ризику од дискриминације, чији процес осамостаљивања може бити успоренији.

Закон о младима Републике Србије у члану 3 појашњава да су омладина или млади особе од навршених 15 до навршених 30 година живота (Закон о младима, 2022).

Сходно томе, Стратегија за младе у Републици Србији за период 2022–2030. године уважава исти старосни распон, 15–30 година, али увид у 13 најрелевантнијих националних стратегија открива недоследности, јер се само у два стратегија млади дефинишу на исти начин, док се у осталим стратегијама спомињу као особе 15–18 година старости, 15–24 и 18–25 година.

Иако је доња граница младости од 15 година и у националним и међународним стратегијама прилично стабилна, у истраживањима младих она је често подигнута до границе пунолетства. Тако контингент лица узраста 19–35 година често фигурира као циљна група која највише одговара предмету истраживања о младима.

Из свега наведеног види се да распони нису стриктни. Одбијање старости као критеријума за дефинисање младих зарад уступка социјалним критеријумима има пуно оправдања, али није применљиво у истраживањима демографског карактера. Предност старосног мерила омладине лежи у могућности потпунијег коришћења статистичких података, униформисања узорка, усаглашености са законским одредбама и упоредним анализама у различитим временским пресецима.

Субјективни доживљај ауторки је да и доњу и горњу (законску) старосну границу омладине треба подићи. Подизање доње границе до узраста када се завршава средње образовање омогућило би мање хетероген, „више одрастао“ узорак младог становништва (тзв. одрасли млади), у којем су теме од интереса за ово истраживање присутније. Неки од догађаја и демографских обележја су веома ретки код дела младих који се још школују⁶, па је сигнификантност таквог узорака за одређене домене истраживања минимална. Начин структурирања пописних података отежава такву намеру, јер би захтевао додатне обраде по појединачним годинама старости за готово све сегменте анализе. С друге стране, подизање горње старосне границе базирано је на успореној транзицији у одраслост у Републици Србији, о чему је било речи. Флуидност граница младости омогућава да се креира операционална дефиниција младости која одговара задацима и циљевима истраживања. Стога се као младо становништво Републике Србије може посматрати оно старости 15–34 године.

1.3. ИНТЕРДИСЦИПЛИНАРНИ ПРИСТУП ИСТРАЖИВАЧКОЈ ПРОБЛЕМАТИЦИ О МЛАДИМА

Студије о младима (Youth studies), према Википедији, представљају интердисциплинарни академски област посвећену проучавању развоја, историје, културе, психологије и политике младих. Ово поље проучава не само специфичне културе младих људи већ и њихове односе, улоге и одговорности у већим друштвима у којима се налазе, и обухвата истраживања научника из области образовања, књижевности, историје, политике, религије, социологије и многих других дисциплина у оквиру хуманистичких и друштвених наука. Студије младих подстичу разумевање искустава која се претежно манифестују међу младима, и животног контекста младих. Друштвено искуство и организација времена и простора важне су теме у студијама младих. Социо-економске околности које се брзо мењају имају важне импликације за младе људе: створене су нове могућности, али су се неједнакост и маргинализација повећале и попримиле нове облике генерализованих појава и друштвених промена. Научници истражују како неолиберализам и глобализација утичу на то како млади људи доживљавају живот, укључујући поређења са претходним генерацијама (Journal of Youth Studies). Као теме у студијама овог типа наводе се: глас младих, развој младих, историја младости, супкултура младих, психологија младих, идентитет, омладинска политика, оснаживање младих, права младих, грађански ангажмани младих, потрошња, слободно време младих, медији и наратив о младима, криминализација, омладински рад итд.

Стратегија ЕУ за младе истиче да млади људи имају специфичну улогу у друштву, као и да се суочавају са специфичним изазовима. Они доживљавају неколико типичних транзиција у свом личном животу и окружењу, од образовања до посла, самосталног живота, партнерства или започињања породичног живота. Многи се суочавају са неизвесношћу у погледу своје будућности, као резултат глобализације и климатских промена, технолошких промена, демографских и социоекономских трендова, популизма, дискриминације, социјалне искључености и лажних вести са још непознатим ефектима на послове и вештине. Посебну пажњу треба посветити младима који ризикују маргинализацију на основу потенцијалних извора дискриминације, као што су њихово етничко порекло, пол, сексуална оријентација, инвалидитет, вероисповест, уверење или политичко мишљење. Социоекономска искљученост и демократска искљученост иду руку под руку. Млади који се боре са недостацима су генерално мање активни грађани и имају мање поверења у институције. Европа не може себи приуштити потрошени таленат, социјалну искљученост или неангажованост своје омладине. Млади не треба да буду само архитекти свог живота, већ и да доприносе позитивним променама у друштву. Да

⁶ Иако је у Републици Србији само основно образовање законски обавезно, највећи део младих пролази и кроз секундарно образовање.

би млади људи у потпуности искористили предности акција ЕУ, оне морају одражавати њихове тежње, креативност и таленте и одговорити на њихове потребе.

Министарство за омладину и спорт Србије је од 2012. периодично организовало серију истраживања „Положај и потребе младих у Србији“, које је имало за циљ да се добију сазнања о различитим аспектима. Узимани су обзир и образовање и запосленост, али и слободно време, волонтеризам, као и да сами млади одреде који су проблеми њима били најактуелнији. Поред ових, за потребе Министарства спроведена су и истраживања којима су обухваћене неке специфичне теме. Ту су неформално образовање и капацитети цивилног сектора који нуди ту могућност (МОС, 2010), истраживања о социјалној мобилности младих (ЦеСИД, 2009), истраживања о могућности за запослење младих у Републици Србији и постојећим стратешким и институционалним оквирима усмереним на спречавање NEET статуса младих, подстицање предузетништва (Ђукић, 2022), као и истраживање о основним показатељима положаја младих у Републици Србији у поређењу са другим европским земљама (Клашња, 2020).

Индекс благостања младих

У завршној фази израде ове студије Министарство туризма и омладине објавило је Индекс благостања младих, нови композитни показатељ који прати да ли се и у којој мери остварују циљеви постављени Стратегијом за младе 2023-2030. Иако овај сложени показатељ не кореспондира у великој мери са методолошким оквирима ове студије и њеним утемељењем у пописним подацима, одлучиле смо да га представимо због његове актуелности, иновативности и очигледне интердисциплинарности у његовом креирању. Индекс у највећој могућој мери осликава какав је квалитет живота младих у Србији и остварене помаке, како на националном нивоу преко 108 индикатора, тако и на појединим локалним нивоима, преко 98 индикатора.

Индекс благостања младих је формиран око шест стубова/циљева у Стратегији за младе. Стубови обухватају унапређење квалитета живота младих, стандардизацију омладинског рада, развој просторних капацитета и услуга за спровођење омладинске политике, повећање учешћа младих у друштву, омогућавање равноправних могућности за развој њихових потенцијала и компетенција, као и стварање услова за здраво и безбедно окружење. Сваки стуб има јасно дефинисане индикаторе који се прате и оцењују на годишњем нивоу, чиме се омогућава континуирано свеобухватно праћење напретка.

У Водичу кроз индекс благостања младих на самом почетку се истиче да је прикупљање података о младима из различитих извора представљало кључан корак у процесу његовог развоја и примене. Методологија Индекса ослања се на комбинацију статистичких података, административних извора и истраживања ставова младих. Подаци за улазне индикаторе се прикупљају од Републичког завода за статистику, других ресорних министарстава, Агенције за привредне регистре, Националне службе за запошљавање, јединица локалне самоуправе, других релевантних организација, као и кроз годишње истраживање положаја и потреба младих Министарства туризма и омладине.

Индекс благостања младих може имати скор од 0 до 100, при чему виши скор индекса значи квалитетнији ниво живота младих у Републици Србији на националном и локалном нивоу и виши степен реализације Стратегије за младе у Републици Србији за период од 2023. до 2030. године. Скор Индекса благостања младих се мери у последњем кварталу године за претходну годину и агрегира улазне индикаторе подељене у 6 стубова, од којих први стуб прати реализацију општег циља Стратегије, док наредних 5 стубова прати реализацију 5 посебних циљева Стратегије (Водич кроз индекс благостања младих, 2024; <https://mto.gov.rs/extfile/sr/7707/Vodic.pdf>.)

Из свих навода је очигледно да је проблематика младог становништва изузетно комплексна, као и да је махом социјалног карактера. Стога је логично да су изазови са којима се суочава млада популација, као и њени потенцијали, предмет истраживања разних друштвених наука. Целовито проучавање младости захтева интердисциплинарни приступ, у којем је демографски само један. Да ли и у којој мери демографија може да одговори на нека од ових питања, или је превасходно у сврси потпоре, осветљавања терена за друге комплементарне науке, у сврси детектовања, откривања и актуелизације тема, документовања и димензионирања разних друштвених феномена везаних за младо становништво, биће речи у наредним поглављима.

1.3.1. Домети демографског метода и пописни подаци као подршка истраживањима о младом становништву

Недостатак демографских истраживања о младима значи да нису формиран истраживачки стереотипи и да је ово поље широко, иновативно и изазовно. Сам концепт и структурирање студије може се и са демографског аспекта поставити на више начина. Претходна студија о младима (Бубало Живковић, Лукић, 2015) обухватила је теме широког распона, али је акценат ставила на миграције младих. Један од потенцијалних контекста ове студије био је замишљен као селекција тема које у највећој мери карактеришу младе у Републици Србији, као што су одлагање рађања, велика мобилност и емиграција, незапосленост, дуготрајна зависност од родитеља и сл. Ипак, закључено је да се тиме унапред редукују сазнајни исходи и да се капацитети пописа не искоришћавају у потпуности. Чак се свака од ових тема може друкчијим коришћењем података, друкчијим обрадама анализирати на различите начине. Без претензија да се богатство пописних података употреби и представи у пуном обиму (јер је то у једном истраживању заправо немогуће), студија је конципирана да обухвати што више тема демографских особености младог становништва.

На основу пописних података 2022, чија је употреба у основи ове студије, могу се открити демографске карактеристике младих по свим обележјима које методологија пописа нуди (пол, старост, економска активност, образовне карактеристике, миграторне карактеристике, брачни статус, остварен фертилитет, националност и вероисповест). Неки од њих су мање или више важни за сагледавање позиције омладине, њеног квалитета/каквиће, њене разноврсности, начина на који „функционише“ и одраста. Демографски подаци потврђују хетерогеност младих, што је главна премиса и социолошких истраживања, и омогућавају да се она документује.

На основу пописа не могу се у потпуности истражити социјални проблеми младих. Њих је много и захтевају друкчије истраживачке алате како би се и детектовали и појаснили. Ауторке су се, ипак, определиле да статистичке анализе, где год је могуће, тумаче у оквирима преласка у одраслост и продужене адолесценције, и да на тај начин повежу демографски и социолошки контекст, сматрајући да се на основу пописних резултата може сугерисати шта у одређеном узрасту младих представља кључни маркер њиховог одрастања. Уколико се младост, дефинисана у датим старосним оквирима, посматра као период транзиције у одраслост, бројни догађаји се концентришу у посматраним старосним групама, а демографске карактеристике младих се трансформишу. Међутим, нису у свакој узрасној групи подједнако битни сви маркери/обележја које попис прати. Примера ради, брачност и фертилитет су мање присутни у узрасту 15–19 година него у узрасту 30–34 године. Уколико се прате одређена обележја по сукцесивним петогодишњим старосним групама, може се (апроксимативно) утврдити да ли је транзиција у одраслост типична или не, када су одређени догађаји најприсутнији и како се постепено трансформишу структурна обележја младих до њиховог преласка у одраслу фазу животног тока. По Игњатовић (2008) транзициони период такође има своју динамику. Тек ако се транзиција у одраслост посматра као посебна животна фаза, чија главна специфичност у односу на остале фазе јесте хетерогеност, онда је могуће објаснити неке „одступајуће“ форме транзиције, као

што је тзв. продужена адолесценција (постадолесценција). Пописни подаци не могу да укажу на процес одрастања, већ на стање младе популације у којем се преко одређених обележја читава да ли је неки од маркера одраслости испуњен, у којој мери, и у ком узрасту.

Поред специфицираних животних догађаја на трајекторији одрастања, за младе су карактеристичне и друге, демографски релевантне појаве које попис прати. Миграције, на пример, својствене су узрасту који анализирамо, и уједно су повезане са догађајима који маркирају прелазак у одрасло доба: завршетак школовања, склапање брака, запослење и формирање сопственог дома. Мобилност младих се делимично анализом може повезати са овим маркерима преко разлога пресељења. Без обзира на разлоге, миграције је могуће испитати као важно обележје младе популације.

Поједине категорије становништва регистроване пописом, попут особа са инвалидитетом, у примењеном теоријском концепту истраживања могу указати на ограничења на путу осамостаљивања младих ове категорије.

Ова студија је са правом названа *Демографски профил младог становништва Србије*, што значи да ће понудити укупност демографски релевантних индикатора/чињеница које служе да се младо становништво окарактерише, утврди његова специфичност, и то демографским методама и на основу најмасовније анкете, спроведене 2022. године.

2

Методологија истраживања

Одговор на питање „Ко је млад“ умногоме опредељује методологију истраживања. У овој монографској студији примењена је операционална дефиниција младог становништва, која, са једне стране, уважава национални стратешки документ (15–30 година), а са друге, реалност продужене младости у Републици Србији. Тако је као циљна група за истраживање изабрано становништво узраста 15–34 године⁷. Иако свесни чињенице да најстарија петогодишња група формално, а у многим случајевима и суштински, излази из оквира младих, определили смо се за њено укључивање у контингент због претпоставке да се животне трансформације из различитих домена одраслости најзгуснутије дешавају у овом и претходном петогодишњем узрасту. То је у складу и са настојањем да се компарацијом тих група установи који „канал“ осамостаљивања је најбржи, а који најспорији, и открије каква је популација становништва на прагу одраслости.

Садржај, структура студије и методологија истраживања креирани су са намером да се максимално искористе потенцијали Пописа становништва 2022. године да документује социоекономске и демографске карактеристике младих у Републици Србији. Сваки од тематских сегмената анализе је детаљније специфициран, у зависности од капацитета пописних података и њихове доступности на различитим територијалним нивоима. У циљу контекстуалног тумачења података, подразумевано је референтно коришћење других извора.

Истраживање је започело деск анализом стручне и научне литературе (радова, докумената, студија које се баве проблематиком о младом становништву), ради утврђивања приоритетних и најактуелнијих тема, процењивања колико су пописни подаци функционални за дате контексте и да ли постоје неискоришћени капацитети пописне грађе од интереса за комплексније сагледавање тема и подршку актуелних истраживања о младима. Анализа се фокусира на оне референце које користе податке пописа или чије теме, по мишљењу аутора, могу бити више подржане њима, као и на теоријске концепте комплементарне демографској феноменологији и методологији. Резултат такве анализе је ова студија, која нуди својеврсну агенду истраживања младог становништва Републике Србије, заснованог превасходно на подацима Пописа 2022. године. Само у појединим случајевима коришћени су публиковани подаци претходна два пописа⁸, без упуштања у додатне обраде података, а зарад илустрације промена насталих у последњих двадесет година. Ограничавање на пописе из 21. века

⁷ Разматрана је могућност да се и доња граница помери на виши узраст, када се завршава средњошколско образовање и започиње пунолетство, али се од намере одустало због уважавања организације података по петогодишњим старосним групама.

⁸ У графичком приказу динамике младих коришћени су пописи из друге половине 20. века.

условљено је методолошким изменама самих пописа, због којих је упоредивост података из последња три пописа најбоља и најоправданија⁹.

Осим неопходног табелирања података и формирања релевантног сета индикатора, одабран је адекватан, јасан и сугестиван начин визуализације података. Тиме се читалачкој публици различитог профила омогућава разумевање и примена резултата истраживања. Анализе су засноване на апсолутним и релативним показатељима, поступцима дескриптивне статистике, али уз контекстуално тумачење података и ослањање на досадашња теоријско-методолошка и емпиријска истраживања. У истраживању је у великој мери коришћен компаративни метод. Најчешће су истраживане разлике према територији, старосним групама и полу.

Анализа је реализована на три територијална нивоа, а у складу са постављеним задацима и циљевима истраживања: ниво Републике Србије, ниво региона (НСТЈ 2 – NUTS 2), ниво општина/градова и(ли) ниво насеља. Због одсуства података за Косово и Метохију од Пописа 1981, територија Републике Србије је посматрана без јужне покрајине, али у анализама то није посебно наглашавано. Општински ниво и ниво насеља приказан је само у тематским картама, због утврђивања размештаја младих одређених карактеристика. Различити сегменти истраживања спроведени су на различитим нивоима, не на свим, већ на оним који су били сврсисходни, имали су сигнификантне величине узорка и могли су потврдити полазне теоријске постулате. За одређене сегменте истраживања биле су значајне урбано-руралне диференцијације, па су поређења вршена и по постојећој типологији насеља, иако остала насеља нису нужно сеоска. Анализа по типу насеља коришћена је само у појединим случајевима, када је процењено да степен урбаности може имати већег утицаја на особености и диференцијацију младог становништва. Београдски регион је, такође, послужио за апроксимацију утицаја урбаности на процесе трансформације унутар контингента младих у анализама на регионалном нивоу. За илустрацију специфичности појединих демографских карактеристика коришћени су примери појединачних општина, првенствено оних које представљају екстреме (минимуме или максимуме).

Повремено фокусирање на одређене стратуме младих и варирање територијалних оквира анализе излази из устаљених агенди, а реализовано је у функцији бољег документовања истраживаних појава. Феноменологија студија о младима превасходно је занимљива због друштвене позиције младих, изазова са којима се ова популација суочава, њених карактеристика, у којима се читавају друштвени обрасци, и стилови живота, и њених потенцијала. Свесни ограничења демографског метода да осветли сву такву проблематику, али имајући на уму и његове предности, одабрали смо теме које максимално инклинирају популационим истраживањима социолошког карактера и које су комплементарне таквим концептима. Просторна дистрибуција обележја била је важна компонента за комплетирање слике о младој популацији.

⁹ Сва три пописа од почетка 21. века обухватају држављане Републике Србије са пребивалиштем, односно боравиштем у Републици Србији, без обзира на то да ли су у време спровођења Пописа присутни у свом месту становања или привремено бораве у другом месту у Републици Србији или у иностранству; стално настањене странце, странце којима је одобрен привремен боравак у Републици Србији и друга лица која у време спровођења Пописа бораве на територији Републике Србије у трајању од годину дана или дуже, или су изразила намеру да у Србији бораве најкраће 12 месеци; домаћинства; станове и друге настањене просторије. Законом о Попису становништва, домаћинстава и станова 2022. године, осим непосредног пописивања на терену, предвиђена је и употреба допунских административних извора, у сврху праћења обухвата и побољшања квалитета података на које је пажња јавности први пут усмерена у тренутку када су саопштени прелиминарни резултати Пописа 2022. У поменутом Саопштењу наведено је да је из административних извора импутирано 218.317 лица за које је недвосмислено утврђено да живе у Републици Србији, а пописивачи их нису пронашли на терену и нису се одазвали на позив да учествују у Попису телефонским путем након непосредног пописивања, у периоду 8–17. новембра (Васић, 2023).

Примењена методологија истраживања креирана је на основу методологије пописа, расположивости података, уобичајених поступака и показатеља демографске анализе, али и настојања ауторки да пописне податке ставе у функцију документовања одређених социјалних димензија младости. Замисао је била да се истраживањем:

- предочи детаљна слика демографских карактеристика младог становништва, да се оне квантификују и димензионирају;
- испита, са више аспеката, хетерогеност младе популације и укаже на евентуалне друштвене неједнакости на основу појединих обележја;
- демографски документују релевантне путање одрастања младог становништва у складу са концептом транзиције у одраслост;
- структурира важност одређене проблематике за одређене старосне групе (која старосна група младих је најбитнија за анализу одређених демографских карактеристика);
- испитају динамика и структурне карактеристике младих;
- провери колико су закључци неких ранијих демографских истраживања актуелни и данас, и валидни за популацију младих;
- преиспита потенцијал пописа за истраживање одређених социјалних тема о младима;
- открију нове теме од значаја за истраживање друштвене позиције младих, које се могу проучити на основу неискоришћених капацитета пописне грађе, односно подробнијих, допунских обрада података.

С обзиром на дугорочне трендове опадања фертилитета и старења популације, као и смањивање бројности младих, прво су истражени динамика и размештај младог становништва. Даљом анализом података из Пописа 2022. обухваћени су: интерни старосни састав младог становништва, полна структура са освртом на асиметричност, размештај младог становништва и његових појединих стратума, одлагање брака и родитељства, адолесцентски фертилитет, миграторне особености младог становништва, структурне карактеристике по појединим социоекономским обележјима, образовна достигнућа младих, позиција на тржишту рада, поједине маргинализоване групе итд.

Пол и интерне старосне групе основна су обележја на основу којих је анализирана хетерогеност популације младих. Док промене са узрастом указују на токове у измени социјалних карактеристика и статуса младих обликованог јавним политикама и личним социјалним биографијама, пол је фактор диференцијације који сугерише друштвене и културолошке обрасце. Социоекономска обележја младих су изузетно хетерогена. За разлику од примарних биолошких обележја, она су променљива и регистрована у периоду интензивног процеса трансформација карактеристичног за младост. Мада и код укупне популације стечена обележја варирају, нека од њих су ипак трајнија/постојанија (као што су образовање или дуготрајнија запосленост, дужи брачни статус). У старости 15–34 године она се тек стичу, стручна спрема код већине још није коначна и тек се улази на тржиште рада и брака. Стога се приликом интерпретације података водило рачуна да су обележја младих евидентирана у тренутку процеса стицања трајнијих обележја и да сваки старосни стратум није подједнако релевантан за сваку тему.

Попис 2022. је одржан након завршетка пандемије коронавируса, која је и била разлог његовог одлагања. Претходне две претпописне године кризе морале су се одразити на демографска понашања и рефлектовати се, мање или више, у неким индикаторима популационог развоја. Најочигледнији ефекти су у сфери морталитета, који није предмет истраживања, јер пописи нису извор података о смртности. Индиректни утицај на бројност и динамику младе популације постоји, али како је

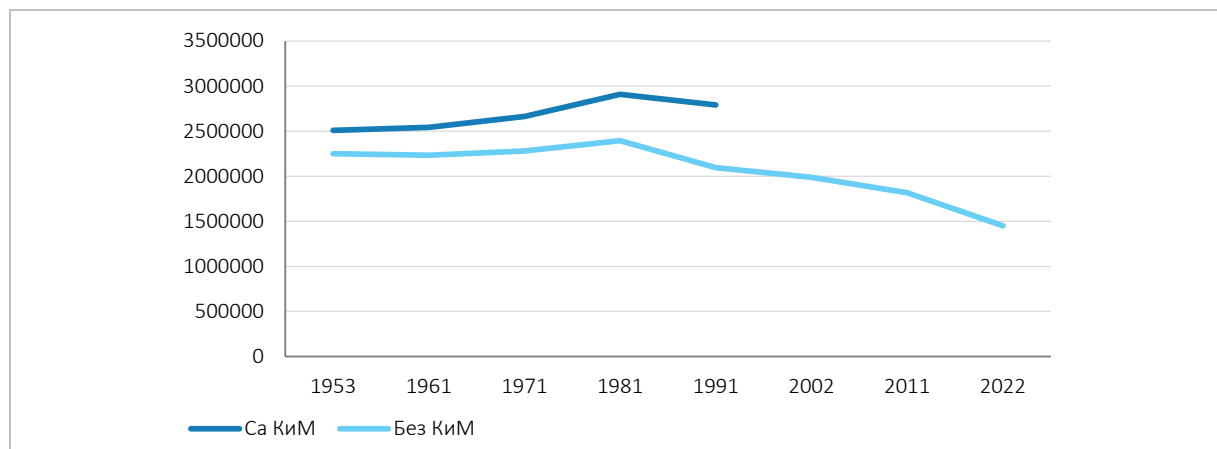
коронавирус првенствено утицао на смртност старијег (мушког) становништва, ови ефекти нису велики и знатно су мањи нпр. од утицаја миграција. С друге стране, пандемија је имала већи утицај на фертилитет младих, с обзиром да свака криза изазива одлагање рађања за „срећнија времена“. Поред тога, страх од последица нове болести на зачеће и исход трудноће додатно је утицао на намере и одлуке о рађању. Међу структурним карактеристикама младих, последице су најлогичније у брачним обрасцима, с обзиром да се и заснивање брака пролонгирало не само због нестабилне економске ситуације већ, у конкретном случају, и због забране окупљања током пандемије. Тешко је закључити у коликој мери је криза изазвана коронавирусом утицала на димензије брачности и плодности, јер је њихово одлагање и иначе својствено популацији коју истражујемо. Забрана путовања током пандемије, повратак одређеног броја миграната из иностранства, неизвесност у економским миграцијама, јесу демографски значајни и морали су се одразити на обим и миграторне карактеристике младих. Но, демографским методом базираним на пописима такви ефекти су неухватљиви. Тако Никитовић (2022) наводи да је мобилност становништва широм Европе била озбиљно погођена у првим месецима пандемије. То је посебно утицало на мигранте из Републике Србије и других типично емиграционих земаља у региону, углавном на оне са краткорочним уговорима о раду или без икаквих регуларних уговора о раду у најпопуларнијим одредишним земљама. Због карантина и пада привредне активности, бројни емигранти из Републике Србије вероватно су се вратили у земљу на почетку пандемије, али о томе нема релевантних процена. На неке структуре пандемија није имала утицаја (школска спрема, компјутерска писменост, националност), а на неке је деловала јако али краткорочно – на економске структуре, јер је већ у години пописа флексибилно тржиште рада било под већим утицајем других фактора, а не пандемије. Везе пандемије и демографских процеса упутније је тражити у текућим социјалним статистикама. Због ограничења за поуздану анализу на основу пописа, на пандемију указујемо само као на веома специфичну околност и редак фактор демографског развоја у савременом периоду, али у студији није процењиван њен ефекат на демографске карактеристике младих забележене Пописом 2022. године.

3

Динамика и размештај младог становништва

Број младих у Републици Србији опада и у апсолутном и у релативном смислу. Претходна истраживања динамике (Бубало Живковић, Лукић, 2015), која су пратила популацију узраста 15–29 година кроз све послератне међупописне периоде, утврдила су да је пад броја започео након 1981. а удела већ од 1971. Иако дефиниција укупног становништва није била иста у свим пописима, подаци су јасно документовали силазни тренд бројности и партиципације младих, што је једна од круцијалних карактеристика демографског развоја Републике Србије, било да се интерпретира у контексту демографског старења, било у контексту недовољне репродукције. Краћи временски оквир, презентован преко пописа из 21. века, тек потврђује смањивање обима младе популације узраста 15–29 година, од 1 512 646 (2002) на 1 322 021 (2011) и 1 047 543 (2022). Процентуално посматрано, опадање се одвијало следећим темпом: 20,2%; 18,4%; 15,8%.

Опредељење да се у контингент младих уврсти још једна (старија) петогодишња група не утиче на уочени тренд, али асоцира на већи обим нараштаја за које се често каже да на њима почива будући развој. Тако је, према Попису 2022. године, у Републици Србији живело 1 449 196 лица узраста 15–34 године, што је чинило више од петине популације Републике Србије (21,80%). Првим пописом у 21. веку, 2002. године, регистровано је 1 989 093 становника исте старости (26,53%), а наредним пописом, 2011. године, 1 818 383 (25,30%). Током двадесет година број младих је опао за 539 897, а њихово учешће у популацији Републике смањено је за 4,73%. Већи пад десио се у последњем међупописном периоду, када је број редукован за 369 187, што је скоро дупло више него у периоду 2002–2011. (170 710). Да је младо становништво опадало брже од укупног илуструје и индекс промене броја становника Републике Србије, који је од 2002. до 2022. био 88,65, а популације узраста 15–34 године 72,86. Ови индикатори, као и бројни други из домена демографске анализе, потврђују интензиван процес демографског старења и мањи обим улазећих генерација у контингент младих.

Графикон 3.1. Промена броја становника узраста 15–34 године, 1953–2022.

Напомена: За 1991. годину коришћени су процењени подаци за АП Косово и Метохија и за централну Србију, због општина у којима је албанско становништво бојкотовало попис.

Младо становништво се све више концентрише у урбаним подручјима. Године 2022. 63,38% младих живело је у градским насељима. Ако се узме у обзир да су остала насеља веома хетерогена и да међу њима има доста оних која слове за приградска или су у функционалној зони градова (тј. зони дневних миграција, чиме су донекле опредељени стил живота и могућности), може се претпоставити да је младо становништво махом урбано, односно да градови имају млађу популацију. Званично, удео младих у градским насељима је 22,29% (918 451) а у осталим 21,1% (530 745).

Табела 3.1. Младо становништво Републике Србије по старости, полу и типу насеља

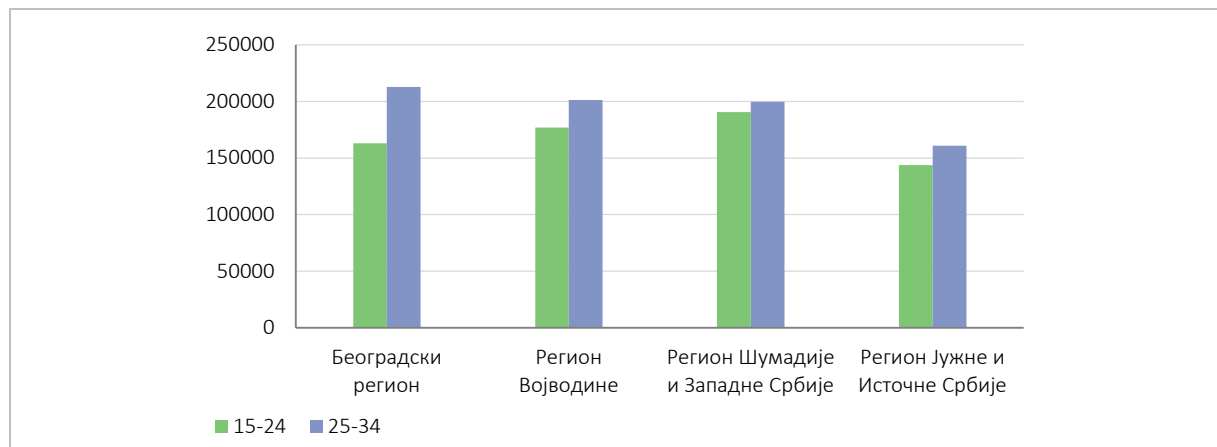
Тип насеља	Пол	Укупно становништво	15–34	15–19	20–24	25–29	30–34	15–34, %
Република Србија	С	6647003	1449196	337351	337105	373087	401653	21,80
	М	3231978	739213	172986	172013	190414	203800	22,87
	Ж	3415025	709983	164365	165092	182673	197853	20,79
Градска	С	4120782	918451	208516	210090	237809	262036	22,29
	М	1958180	459919	106112	105903	118614	129290	23,49
	Ж	2162602	458532	102404	104187	119195	132746	21,20
Остала	С	2526221	530745	128835	127015	135278	139617	21,01
	М	1273798	279294	66874	66110	71800	74510	21,93
	Ж	1252423	251451	61961	60905	63478	65107	20,08

Посматрано по регионима, удели младих се крећу у распону од 21,45% у Региону Шумадије и Западне Србије до 22,36% у Београдском региону, који је најурбанији и где је статус осталих насеља најупитнији. Интересантно је да је у најмногољуднијој јединици НСТЈ 2 – Региону Шумадије и Западне Србије, поред релативног минимума, забележен и апсолутни максимум од 390 279 младих становника. У три региона, осим у Београдском, партиципација лица узраста 15–34 године врло благо варира (свега

0,30%), док апсолутне вредности показују да су млади најмање бројни у Региону Јужне и Источне Србије (304 655), који је популационо најмањи, али и демографски најстарији регион (табеле 3.1 и 3.2).

Трансформација интерне старосне структуре младих у Републици Србији осликава одређене друштвене и демографске процесе који су се дешавали крајем 20. и почетком 21. века. Тачније, у двадесетогодишњем периоду, од Пописа 2002. до Пописа 2022. године, дошло је до смањивања бројности свих петогодишњих старосних група, али је већи пад забележен код млађих група (32% код групе узраста 15–19 година и 34,2% код групе узраста 20–24 године). Са старошћу, пад је мање изражен и износи 26,1% (25–29 година) и 15,7% (30–34 године).

Графикон 3.2. Однос старијих и млађих кохорти младих по регионима

Број младих 2022. године, посматрано по сукцесивним петогодишњим групама, осликава специфичну бројност најмлађих, која је на нивоу Републике Србије и у Региону Војводине и Региону Јужне и Источне Србије готово идентична бројности младих узраста 20–24, док је након те старости растућа. У Београду је присутан узлазни тренд броја младих, посматрано од најмлађих ка најстаријим. Једино је у Шумадији и западној Србији стратум најмлађих бројнији од чак две наредне петогодишње групе.

Табела 3.2. Старосна структура младог становништва Републике Србије по регионима

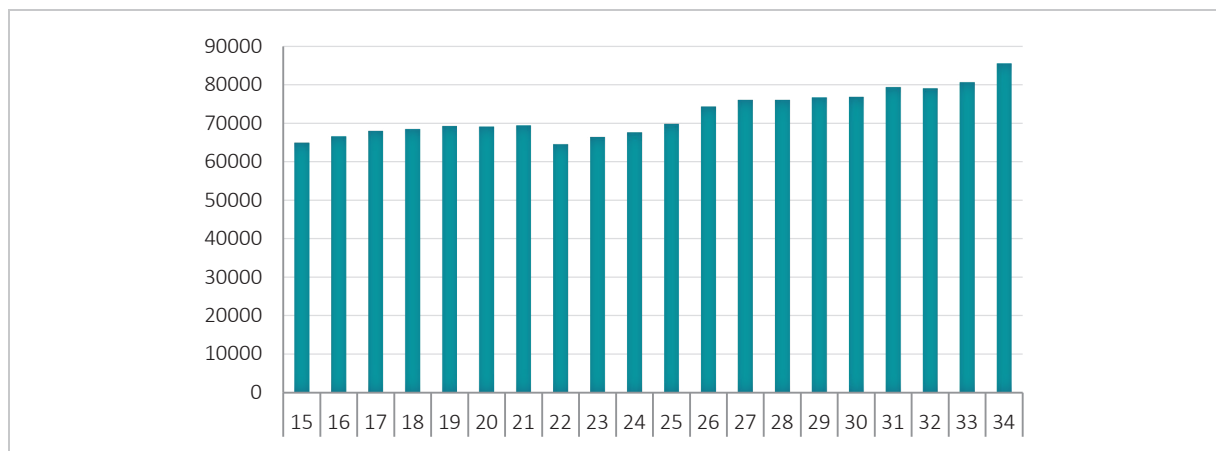
Република/Регион	Укупно	15–34	15–19	20–24	25–29	30–34	15–34 у ук.	15–19 у ук.	30–34 у ук.	15–19 у мл.	30–34 у мл.
Република Србија	6647003	1449196	337351	337105	373087	401653	21,80	5,08	6,04	23,28	27,72
Београдски регион	1681405	375880	79183	83840	100496	112361	22,36	4,71	6,68	21,07	29,89
Регион Војводине	1740230	378382	88513	88479	97484	103906	21,74	5,09	5,97	23,39	27,46
Регион Шумадије и Западне Србије	1819318	390279	98144	92494	95918	103723	21,45	5,39	5,70	25,15	26,58
Регион Јужне и Источне Србије	1406050	304655	71511	72292	79189	81663	21,67	5,09	5,81	23,47	26,80
Регион Косово и Метохија	...	...	...	...	...	...	...	...	...	...	...

С једне стране, ови патерни се могу објаснити одложеним утицајем фертилитета. Но, треба имати на уму да је период када су се посматране генерације рађале веома неуједначен са друштвеноекономског, политичког и демографског становишта. Тако су старије групе махом рођене током последње деценије прошлог века, у периоду велике кризе у Републици Србији, која је у литератури окарактерисана као распад друштва. Генерације њихових родитеља су тада интензивно емигрирале у иностранство, док се због ратних сукоба на просторима бивше Југославије знатно повећала и имиграција. Део младих узраста 20–24 године рођен је за време кризе и бомбардовања од стране НАТО, када је наталитет бележио минимум, а део у наредним годинама, са вишим фертилитетом, који поједини чак квалификују и као четворогодишњу рехабилитацију рађања или мини беби-бум. Очито је да је ниво фертилитета у календарским годинама када су се млади из посматраних група рађали био под утицајем разних специфичних фактора, а не само, ионако сложених, фактора фертилитета из такозваних „убичајених“ година. Ако се томе додају током кризе интензивирани двосмерни процеси пресељења (имиграција и емиграције) генерације родитеља, тешко је објективно и у потпуности појаснити интерну старосну структуру младог становништва. Додатно, укључивање младих из ових кохорти у самосталне миграције током одрастања и њихово пресељење у иностранство (где због дужине боравка можда нису ни ушли у укупно становништво) или досељавање из иностранства, још више отежава контекстуално тумачење података. Позадина формирања старосног састава младих овде је наглашена само да би се појаснила сложеност деловања детерминанти (морталитет није апострофиран, јер је у овим старостима већи ефекат наталитета и миграција, мада је и његов утицај неоспоран¹⁰) и указало на опрез од паушалне и површне интерпретације. Анализа старосног профила младих је пак корисна, јер упућује на обим појединих подгрупа младих који потражују различите ствари од друштва, пред њега постављају различите захтеве и очекују адекватну реакцију. Изостанак одговарајућих реакција утиче на квалитет живота, доживљај реалности, процену животних шанси и многе друге социопсихолошке факторе од којих зависе демографска понашања и животне одлуке, које се рефлектују и у демографским особеностима. Истовремено, познавање старосне структуре младих омогућава друштву да може планирати активности и садржаје који одговарају одређеном узрасту, односно планирати решавање проблема карактеристичних за поједине фазе одрастања. Хетерогеност изазова добро илуструје чињеница да се међу младима обухваћеним овим истраживањем налазе: контингент средњошколаца, контингент потенцијалних студената, студенти, оптимални женски фертилни контингент, млади који улазе на тржиште рада и активном потрагом за послом или (само)запослењем постају део активног становништва, незапослени млади обесхрабрани у тражењу посла, млади на „тржишту брака“ итд.

Због различите функције и позиције старосних стратума младих, као и различитих доминантних фактора њиховог размештаја, у табели 2 су, поред удела целог контингента младих, додатно приказани удели две петогодишње групе по регионима. Таргетирана су најмлађа и најстарија група. Прва због непосреднијег утицаја фертилитета (величине улазећих генерација), а друга због великог утицаја самосталних миграција на преразмештај младих. Највећа разлика учешћа (у укупном становништву) између ове две групе је у Београдском региону. Наравно, у корист старијих (4,71% : 6,68%), чија је већа концентрација у престоници резултат досељавања због процене да су шансе за бољи живот веће у Београду. Највећи удео младих у Београдском региону остварен је управо захваљујући натпросечним уделима особа старости 30–34 године. Овај показатељ је један од оних који демографски верификују повезаност урбаности и економске развијености са већом концентрацијом младих старијег узраста.

¹⁰ У претходној студији о младима ауторке констатују да морталитет младих опада. Током пандемије коронавируса морталитет је био повећан, али је највише погодио старију популацију.

Графикон 3.3. Младо становништво Републике Србије по појединачној старости

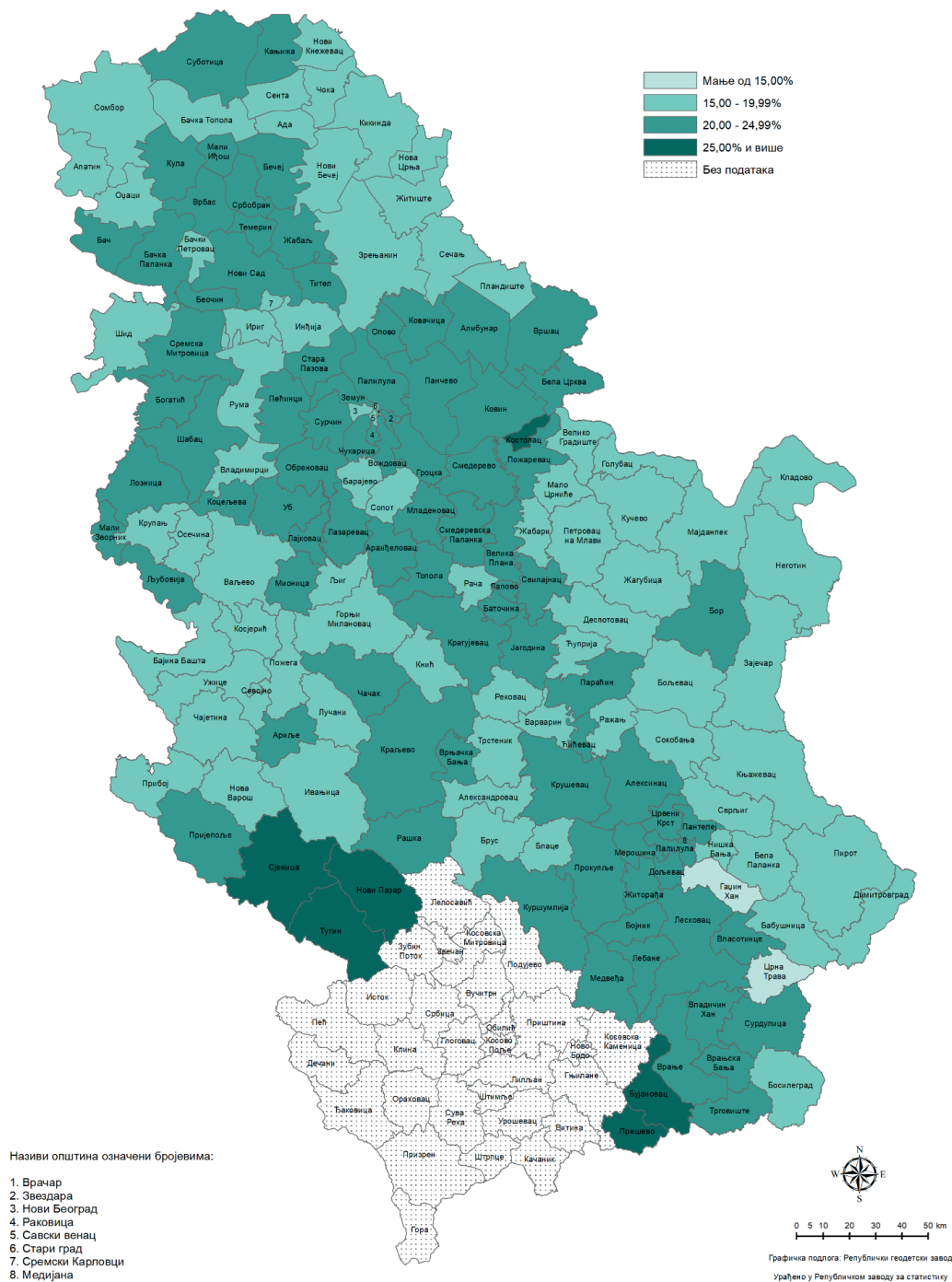
3.1. РАЗМЕШТАЈ МЛАДИХ ПО ОПШТИНАМА/ГРАДОВИМА И НАСЕЉИМА

Дистрибуција младог становништва по општинама/градовима приказана је преко три мапе (карте 3.1 и 3.2). Прва се односи на становништво узраста 15–29 година (формално младо становништво) и идентификује „оазе младости“ са више од 25% младих. Оне се налазе у општинама где је већинско становништво албанско (Прешево и Бујановац), бошњачко (Тутин, Нови Пазар и Сјеница) и ромско (општина Костолац). На супротној страни су популационо мале општине Црна Трава и Гаџин Хан, познате по одмаклом процесу демографског старења, у којима је мање од 15% младих. Становништво узраста 15–29 година учествује са 15–20%: у широком пограничном појасу са Румунијом и Бугарском, с изузетком појединих општина; великом делу западне Србије; и појединим општинама Београда из најужег градског језгра. Остале општинске територије карактерише већи удео младих, 20–25%.

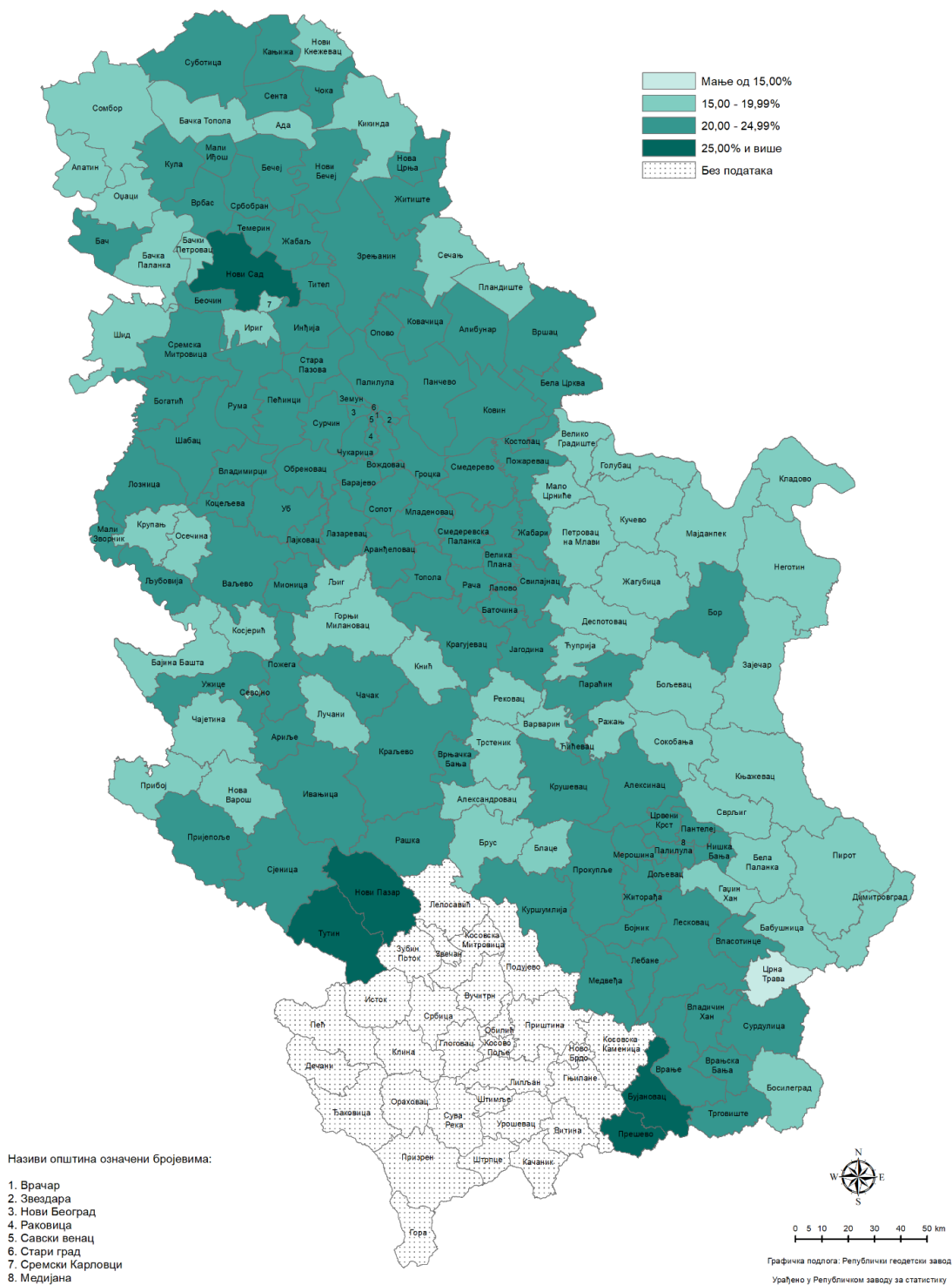
Карта која приказује територијални размештај становништва узраста 15–34 године је „оптимистичнија“, јер шири просторе у којима је удео младих између петине и четвртине укупног становништва. Претходно уочене зоне веће концентрације младих „опстају“ и на овим картама, али се територија са већим уделима шири у Војводини, формирајући континуирану зону, из које одступају поједине пограничне општине и на истоку и на западу покрајине. Општинама са највећом партиципацијом младих, већом од 25%, придружује се Град Нови Сад.

Размештај старосне групе 30–34 године (карта 3.3), коју смо прикључили нашем узорку младих, и која је делимично променила просторни патерн, открива дуални карактер њихове концентрације. С једне стране, издвајају се Београд и покрајински и регионални центри (Нови Сад, Ниш, Крагујевац) са појединим општинама из свог функционалног окружења. Разлог већег удела (6–8%) у укупном становништву треба тражити у имиграцији младих ове старости. С друге стране, а са истим уделом, пословично су „младе општине“, које се издвајају и на првој карти и чији су етнички састав и њиме условљена демографска понашања у основи повећане концентрације. Донекле збуњује податак да је само у општини Трговиште удео већи од 8%. Међутим, у њој су, осим централног насеља, сва остала насеља изузетно популационо мала и међу њима превладавају она са мање од 200 и 100 становника. У патуљастим селима су бројеви младих посматране групе махом једноцифрени, а удели већи, што искривљује „слику“, те ни сумирани подаци нису индикативни. Слична је ситуација и у општинама са уделима мањим од 4% – Црна Трава и Ражањ, које су међу демографски најстаријим и у којима је емиграција редуковала младо становништво.

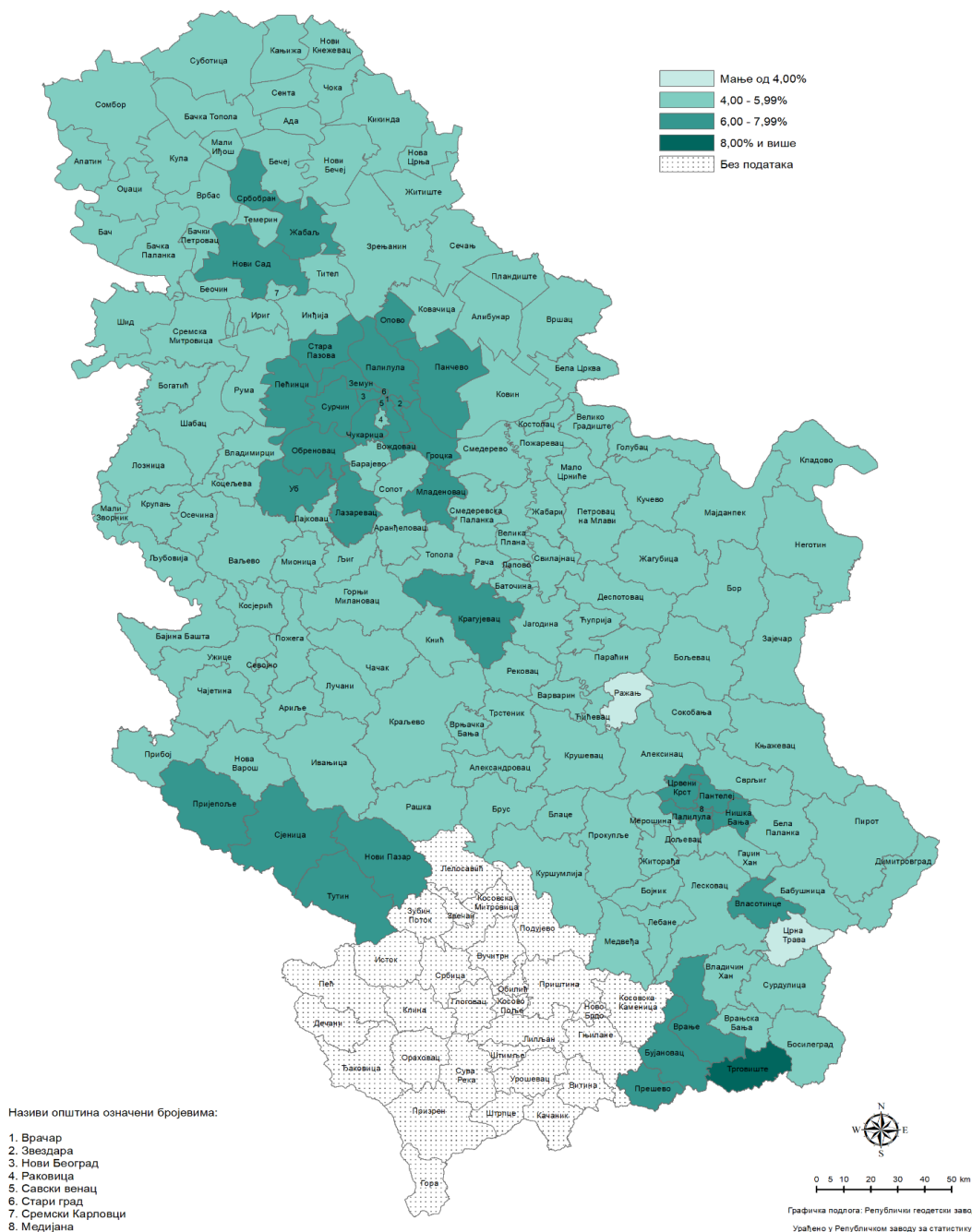
Карта 3.1. Удео становништва узраста 15–29 година по општинама/градовима

Карта 3.2. Удео становништва узраста 15–34 године по општинама/градовима

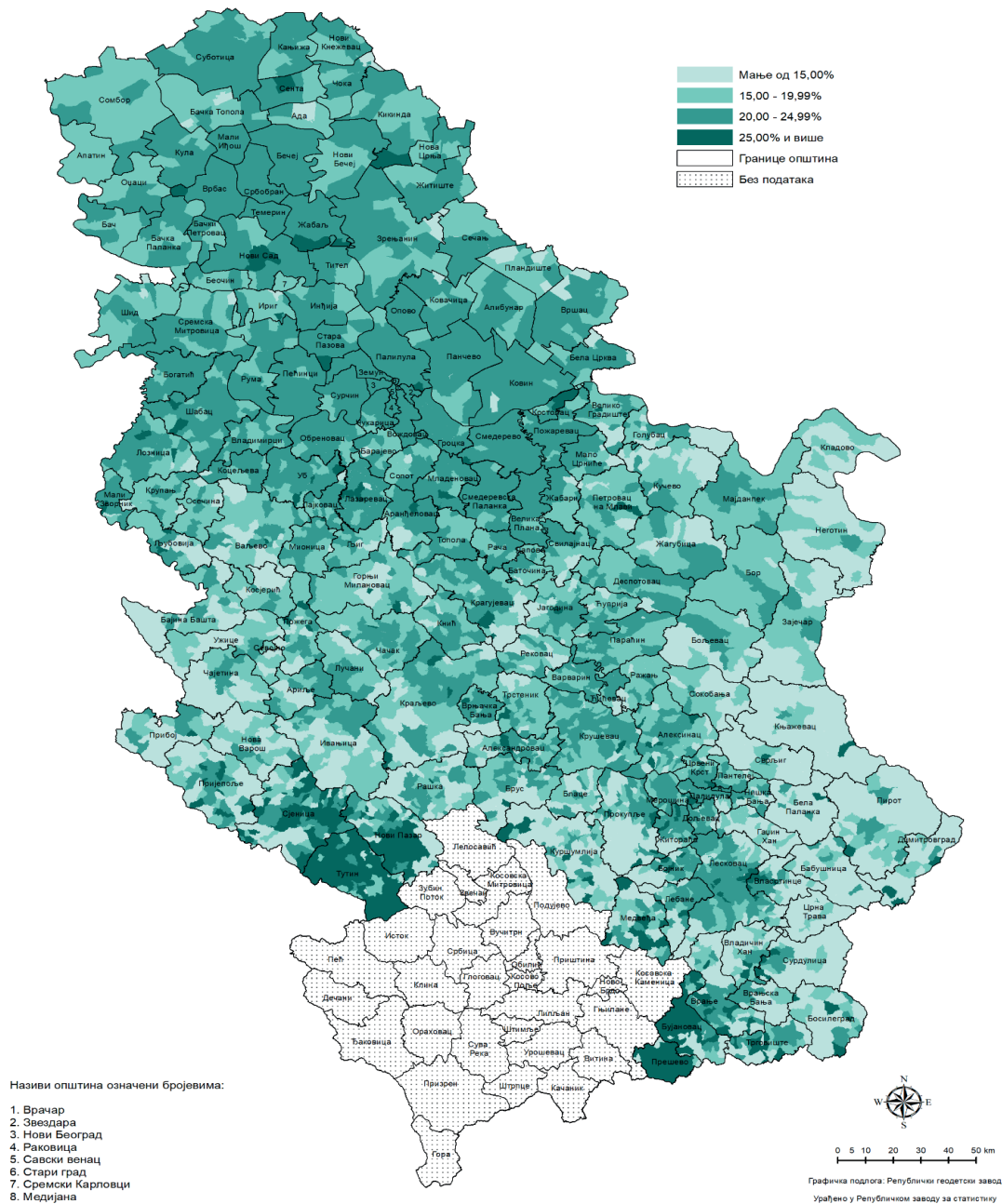
Карта 3.3. Удео становништва старости 30–34 године по општинама/градовима

Просторна дистрибуција становништва старости 15–34 године на нивоу насеља (карта 3.4) открива да у северном низијском делу Републике Србије преовлађују насеља где је удео младих већи (20–25%), а у јужном брдско-планинском делу удели су углавном мањи и хетерогенији. Тако у западним, а посебно источним пограничним крајевима НУТС 1 Србија – југ преовлађују насеља где су млади заступљени са мање од 15%. Удели 15–20% карактеристични су за насеља дуж Коридора 10. Највећи удели су у готово свим насељима општине Прешево, Тутин, и великом делу општина Бујановац и Нови Пазар, где млади чине више од четвртине популације.

Поузданији увид у размештај младих дала би анализа према популационој величини насеља. Тиме би се избегле „замке“ малих бројева и дистрибуције насеља различите величине.

Карта 3.4. Удео становништва узраста 15–34 године по насељима

4

Полни састав – баланси и асиметрије

Анализа са аспекта пола у демографским истраживањима наизглед је једноставна, јер укупно становништво и различите процесе у развоју становништва посматра само из перспективе два модалитета, мушког и женског, а у функцији уочавања диференцијација. Но, управо те диференцијације могу бити индикатори социјалних образаца, па и социјалних девијација. Стога савременија истраживања асиметрија са аспекта пола укључују друштвену, односно родну димензију. Неједнакости тог типа могу бити уочљиве и у уделама мушког и женског становништва, али су најмање уочљиве када је посредни полна структура укупног становништва и великих старосних група, сем ако није реч о изузетно нарушеном полном саставу који искаче из прилично стандардних/стабилних односа мушког и женског становништва, оних који подлежу биолошким законитостима¹¹.

Однос мушког и женског младог становништва Републике Србије прилично је уједначен. Бројније је мушко становништво, које чини 51% младих. Младих мушкараца је за 29 хиљада више него жена. Полна равнотежа у градским насељима (50,07% мушкараца : 49,93% жена) готово је идеална, док је у осталим насељима удео мушкараца већи и износи 52,62%. Судећи према уделама младих у укупном становништву одређеног пола, да се закључити да је женска популација старија, што је у складу са демографским закономерностима проистеклим из морталитетних патерна и дужег животног века жена. Тако, у укупном мушком становништву старосна група 15–34 године учествује са 22,87%, док је у женској популацији 20,79% младих. Један од демографских постулата гласи да се са старењем смањује коефицијент маскулинитета, односно повећава се број жена на 100 мушкараца, те да се у репродуктивном периоду до 40. године прилично уједначава. Стога, за разлику од целокупног становништва Републике Србије, у којем је због одмаклог процеса демографског старења више женског становништва (51,38%), у свим посматраним петогодишњим групама младих још постоји превага мушког становништва, коју у познијим годинама постепено преузима други пол (табела 4.1).

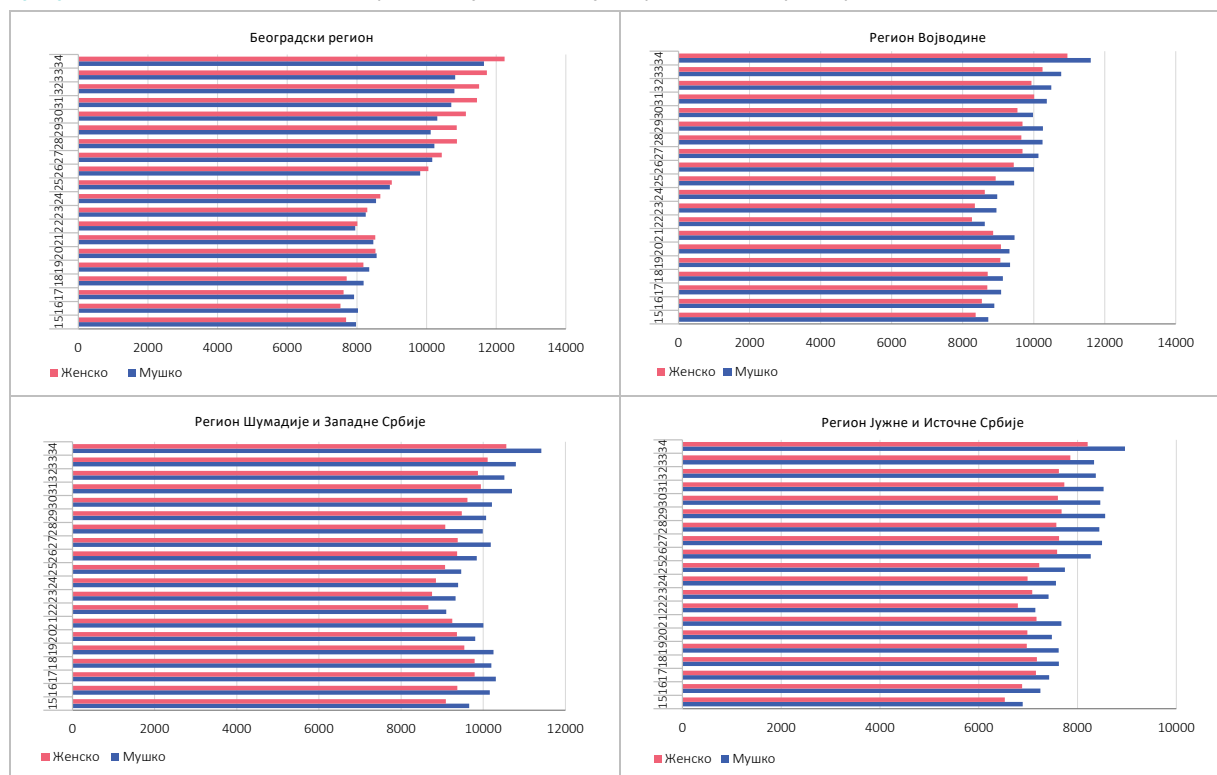
¹¹ Када је посредни млађе становништво, у појединим земљама или регионима дисбаланс је изазван нарушеним полним пропорцијама приликом рађања, због преферирања мушке деце и родно селективних абортуса, већом бригом о мушкој деци, већим материнским морталитетом, различитим родно оријентисаним миграцијама итд. (Девеџић, 2006).

Табела 4.1. Полни састав младог становништва Републике Србије по старости (%)

Тип насеља	Пол	Укупно становништво	Укупно младо становништво узраста 15–34	15–19	20–24	25–29	30–34
Република Србија	М	48,62	51,01	51,28	51,03	51,04	50,74
	Ж	51,38	48,99	48,72	48,97	48,96	49,26
Градска	М	47,52	50,07	50,89	50,41	49,88	49,34
	Ж	52,48	49,93	49,11	49,59	50,12	50,66
Остала	М	50,42	52,62	51,91	52,05	53,08	53,37
	Ж	49,58	47,38	48,09	47,95	46,92	46,63

Бројнија мушка популација међу омладином није универзални образац који важи и на мањим територијама. Већ на нивоу региона има одступања од ових образаца, и то у Београдском региону. Док међу најмлађом омладином Београда (15–19) преовлађују мушкарци, у осталим старосним групама уочљив је суфицит жена. Анализа по једногодишњим групама показује да се вишак жена јавља од 21. године старости. Насупрот Београдском региону је Регион Јужне и Источне Србије, у којем је асиметрија у корист мушкараца највећа. У нижим узрастима, она је очекивана, и на нивоу осталих региона, али се након 25. године повећава (графикон 4.1).

Графикон 4.1. Становништво према појединачној старости и полу, по регионима

Расправљајући на тему „замрзнутих“ репродуктивних потенцијала, Никитовић (2009) посебну пажњу посвећује полној пропорцији становништва старости 20–39 година, чија јака асиметрија онемогућава проналажење животних партнера. Како су деценијама уназад у миграцијама на релацији село–град, а

затим мањи градови – средњи градови – велики градови (односно неразвијеније – развијеније средине) више учествовале жене, може се очекивати њихова већа партиципација у урбаним и развијенијим крајевима. Стога је упадљива превага жена овог узраста својеврстан индикатор развијених средина. То се може довести у везу са полним саставом младих у Београду и разликама у односу на остале регионе, иако старосна група из наведеног истраживања није иста¹².

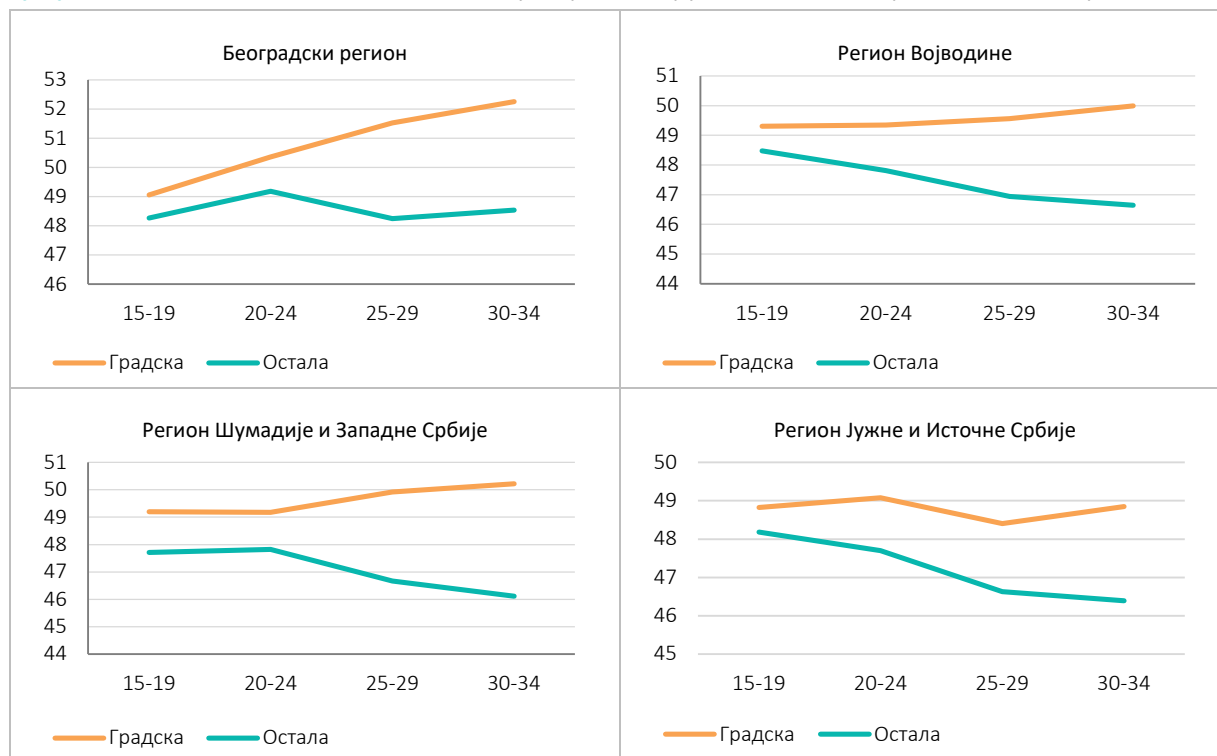
Табела 4.2. Полни састав младог становништва по старости, регионима и типу насеља

Тип насеља	Пол	15–19		20-24		25–29		30–34		15–34	
		број	%	број	%	број	%	број	%	број	%
Београдски регион											
Укупно	М	40464	51,10	41795	49,85	49263	49,02	54299	48,33	185821	49,44
	Ж	38719	48,90	42045	50,15	51233	50,98	58062	51,67	190059	50,56
Градска	М	32445	50,95	34043	49,64	40620	48,47	45214	47,74	152322	49,01
	Ж	31239	49,05	34541	50,36	43177	51,53	49492	52,26	158449	50,99
Остала	М	8019	51,74	7752	50,81	8643	51,76	9085	51,46	33499	51,45
	Ж	7480	48,26	7504	49,19	8056	48,24	8570	48,54	31610	48,55
Регион Војводине											
Укупно	М	45153	51,01	45319	51,22	50099	51,39	53220	51,22	193791	51,22
	Ж	43360	48,99	43160	48,78	47385	48,61	50686	48,78	184591	48,78
Градска	М	27653	50,69	28293	50,66	31264	50,44	33203	50,01	120413	50,43
	Ж	26897	49,31	27561	49,34	30722	49,56	33187	49,99	118367	49,57
Остала	М	17500	51,53	17026	52,19	18835	53,06	20017	53,33	73378	52,56
	Ж	16463	48,47	15599	47,81	16663	46,94	17499	46,64	66224	47,44
Регион Шумадије и Западне Србије											
Укупно	М	50567	51,52	47625	51,49	49547	51,66	53629	51,70	201368	51,60
	Ж	47577	48,48	44869	48,51	46371	48,34	50094	48,30	188911	48,40
Градска	М	25736	50,80	23841	50,82	24718	50,08	27426	49,78	101721	50,35
	Ж	24924	49,20	23070	49,18	24643	49,92	27673	50,22	100310	49,65
Остала	М	24831	52,29	23784	52,18	24829	53,33	26203	53,89	99647	52,93
	Ж	22653	47,71	21799	47,82	21728	46,67	22421	46,11	88601	47,07
Регион Јужне и Источне Србије											
Укупно	М	36802	51,46	37274	51,56	41505	52,41	42652	52,33	158233	51,94
	Ж	34709	48,54	35018	48,44	37684	47,59	39011	47,77	146422	48,06
Градска	М	20278	51,18	19726	50,92	22012	51,59	23447	51,15	85463	51,22
	Ж	19344	48,82	19015	49,08	20653	48,41	22394	48,85	81406	48,78
Остала	М	16524	51,82	17548	52,30	19493	53,36	19205	53,61	72770	52,81
	Ж	15365	48,18	16003	47,70	17031	46,63	16617	46,39	65016	47,19
Регион Косово и Метохија											
		...	...	...	...	...	...	...	...	...	...

¹² Како и у нашем узорку диспропорције расту са старошћу, овај образац би се потврдио и у случају истог старосног узорка.

Значај нивоа животног стандарда за формирање полних образаца приметан је и у анализи по типу насеља, мада недовољно прецизна типологија насеља донекле замагљује праву слику, с обзиром да су у категорији осталих насеља и она која су то само формално, али не и функционално. И поред тога, за Београдски регион је карактеристично да у градским насељима постоје вишкови жена међу младима старијим од 20 година, док је у осталим насељима приметан мањак. Иако у градским насељима осталих региона нема преваге младих жена, или је незнатна (нпр. старосна група 30–34 године у Региону Шумадије и Западне Србије), веће полне диспропорције у корист жена у урбаним насељима говоре у прилог повезаности вишег стандарда и вишка младог женског становништва, и обрнуто. Учешће жена у урбаним и неурбаним насељима са сваком старосном групом све више дивергира (графикон 4.2).

Графикон 4.2. Удео женског становништва у старосним групама младих по регионима и типу насеља (%)

Патерни полних диспропорција додатно су исказани преко коефицијента феминитета, који приказује број жена на хиљаду мушкараца (табела 4.3). Поред полне структуре укупног младог становништва (15–34), анализирана је и структура старосне подгрупе 25–34 године, тј. мобилнијег становништва, оног које је, с обзиром на доб, могло окончати школовање (средњошколско или факултетско) и упустити се у економске миграције. У овом старосном распону коефицијенти феминитета дају могућност ширих претпоставки приликом тумачења. Међу урбаном популацијом у Региону Војводине и Региону Јужне и Источне Србије жене ипак нису бројније (коефицијент феминитета је испод 1000), али док је у првом региону феминитет већи него у целокупној урбаној популацији младих, у другом је он мањи. Из тога се може посредно закључити да су градска насеља југоисточне Србије изгубила своју имиграциону привлачност и постала места из којих се млади, посебно младе жене, исељавају. Највећи коефицијент феминитета је у урбаним насељима Београдског региона, док ниске вредности коефицијента (испод 880) у осталим насељима свих региона, изузев Београдског, говоре о мањој

развијености тих подручја. Још једном треба нагласити да би прецизнија типологија насеља, која би издвојила праве руралне просторе, ове диспропорције учинила већим.

Табела 4.3. Коефицијент феминитета становништва старости 15–34 и 25–34 године по регионима и типу насеља

	15–34			25–34		
	укупно	градска	остала	укупно	градска	остала
Република Србија	960,46	996,98	900,31	965,28	1016,28	878,85
Београдски регион	1022,81	1040,22	943,61	1055,36	1079,63	937,84
Регион Војводине	952,53	981,01	902,50	949,21	991,34	879,29
Регион Шумадије и Западне Србије	938,14	986,13	889,15	934,96	1003,30	865,12
Регион Јужне и Источне Србије	925,36	952,53	893,45	911,33	946,94	869,50
Регион Косово и Метохија	...	...	...	...	...	...

Највећа је вероватноћа да се асиметрија уочи у појединачним насељима, у зависности од њиховог географског положаја, привредног профила и позиције у систему насеља. Полни састав младог становништва на нивоу насеља највише резултира из миграција, али и из нивоа фертилитета, јер међу живорођенима, због природних законитости, увек доминирају мушка одојчад. Ако се узме у обзир да је фертилитет у целој земљи низак, да је у неким насељима он статистички несигнификантан, а да у појединим чак нема репродуктивно способног становништва, за поуздано тумачење полне структуре у насељима потребно је добро познавање ситуације у локалним срединама. Никитовић (2009) истиче да су области са више мушкараца него жена у доби између 20 и 40 година сиромашне, аграрне, планинске и претежно пограничне, док су области насељене са више жена него мушкараца у истој старосној групи преовлађујуће урбане и низијске. Иза демографских фактора стоје вишедеценијске друштвене околности које су довеле до неравномерног регионалног развоја и поларизације, које овог пута нису предмет елаборације, већ су позната константа.

5

Одлагање брака и кохабитациони аранжмани

Према међународним препорукама за пописе око 2020. године, питање о законском брачном статусу спада у ред тзв. основних обележја (core topics), тј. обележја која свака држава треба да укључи у садржај основних пописних упитника. Подаци су добијени на основу изјава лица о њиховом формално-правном, тј. законском брачном статусу. Наиме, одговор на ово питање давала су сва лица, без обзира на њихов де факто брачни статус, што значи да су и лица која живе у ванбрачним заједницама одговарала на питање о свом законском брачном статусу. Понуђени су следећи модалитети: 1. Неожењен/неудата – за лица која до критичног момента пописа нису склапала брак, 2. Ожењен/удата (живе заједно) – за лица која су закључила брак према важећим законским прописима (уколико су лица склопила само верски брак, не сматрају се ожењеним/удатим), 3. Ожењен/удата (не живе заједно) – за лица која су покренула бракоразводну парницу, али правоснажна судска пресуда још није донета, као и за лица која, иако не живе заједно јер су се супружници разишли, још нису покренула бракоразводну парницу, 4. Удовац/удовица – за лица која после смрти брачног партнера/партнерке нису поново склопила брак, и 5. Разведен/разведена – за лица чији је брак разведен правоснажном пресудом надлежног суда (Попис 2022, књига 5).

Подаци виталне статистике о просечној старости приликом склапања првог брака од 31,5 година када су посреди мушкарци и 28,8 година када су посреди жене (подаци су из 2022. године, када је спроведен Попис) индикативни су и када је реч о генерацијској анализи. Током последњих 65 година старост при заснивању првог брака код мушкараца је порасла за 6,9 година, а код жена за 6,7 година. Одлагање брака је посебно присутно и „убрзано“ на прелазу између два века и у најновијем периоду, што оставља простор за истраживање утицаја друштвене кризе и рецентних друштвених токова на одлагање брака. Старост мушкараца при уласку у први брак је у последњих пет година (2018–2023) порасла са 31,3 године на 31,8, а жена са 28,5 на 29 година, чиме се наставила тенденција све каснијег склапања брака¹³. Брачна заједница се у просеку формира у узрасту који је унутар старосног распона младости усвојеног у овом истраживању, и то у старијим петогодишњим групама. Уважавањем званичног старосног распона младих (узраст 15–30 година), просек за мушку популацију би изашао ван оквира, док би за женску био на горњој граници. Искитрен, али и провокативан закључак би био да мушкарци не заснивају брак док су млади. С обзиром да је реч о просецима, уз више пута истакнуту хетерогеност младог становништва, јасно је да међу њима има лица са другим модалитетима брачности, али да доминирају неожењени и неудате.

¹³ Старосна група која презентује младо становништво у овом истраживању не склапа само први брак. На први брак смо се фокусирали из разлога да су бракови вишег реда у овој старости ретки, а одлагање брака дугогодишњи потврђени тренд који утиче и на брачни састав младих.

Одлагање брака је један од карактеристичних демографских трендова у Републици Србији. Најчешће се посматра у контексту репродукције и фокусира се на женско становништво, јер пораст просечне старости при склапању првог брака, упркос слабењу овог социјалног оквира репродукције, указује и на одлагање рађања, односно родитељства. Савремено друштво доноси нове релације брачности и фертилитета и слаби до тада присутни традиционализам у доследном прихватању познатог пута од брака ка прокреацији (Девеџић, 2004, Девеџић, 2006). Опадање популарности брака се очитава и у распрострањености нових облика партнерства као што су кохабитације или LAT уније, односно партнерство без заједничког становања. Промена брачности је битна одредница друге демографске транзиције, која смањивање стопа прве брачности и пораст старости при склапању првог брака сматра индикатором социјалних заокрета који уводе у нову, модернију еру репродукције и породичних форми (Van de Каа, 2002). Но, истраживања у Републици Србији (Петровић, 2010; Бобић, Вукелић, 2011; Спасеновић, Девеџић, 2012; Пенев, Станковић, 2011) истакла су специфичност друге демографске транзиције у Републици Србији и значај контекстуалних фактора за њену реализацију, као и упитност колико је она израз модерности (Девеџић, Муџић, 2018). У Републици Србији се иза података који могу документовати трансформације брачних патерна крију одређене специфичности. Наиме, ванбрачне заједнице имају дуалан карактер, јер су делимично израз модерних опредељења, а уједно су резултат потпуно супротног – традиционалних обичајних бракова. Мада се код младих може очекивати да су управо они носиоци нових идеја и савременијих стилова живота, како се могу доживети и кохабитациони аранжмани, међу њима има група у којима су у већој мери кохабитације израз традиционалне форме (нпр. младо ромско становништво). Интересантно је да је Квалитативно (анкетно) истраживање спроведено 2015. на репрезентативном узорку младих у Републици Србији (1 186 испитаника из 40 општина) показало да постоји амбивалентност када су посредни предности брака, односно кохабитација. Константован је и традиционализам у поимању породице и партнерских односа. Ванбрачна заједница се не схвата као вид партнерског живота *per se* или облик породице, већ као једна фаза која претходи браку, док брак као институција нуди осећај сигурности у односима партнера и посебно у односу на децу (Томановић, Станојевић, 2015).

Из пописних резултата не могу се сазнати ни индивидуалне, ни генерацијске путање ка склапању брака и формирању породице (пут од кохабитација као прилагођавања партнерству и „предворја“ брака, „short gun“ бракови, тј. они изазвани трудноћом, кохабитације као трајно опредељење или пак брак као „први избор“), али репрезентативност узорка из цитираног квалитативног истраживања на основу којег се упознајемо са ставовима младих даје извесна упоришта и за тумачење података прикупљених пописом.

Корисно је споменути да је током пандемијског периода број склопљених бракова знатно опао. Након кризе уследила је извесна компензација, па је 2021. забележен пораст првих бракова за 44,5% у односу на 2020. годину, затим од 2,3% у 2022. у односу на 2021. годину, а пад од 3,8% у 2023. у односу на 2022. годину. Како се податак односи на целокупно становништво, а не само на младе, и како су подаци за 2022, за целу годину, а не до критичног момента пописа, ове величине служе да се укаже на догађаје који су имали извесног утицаја на брачну структуру младог становништва, без њиховог процењивања.

5.1. СТРУКТУРА МЛАДИХ ПРЕМА БРАЧНОМ СТАТУСУ

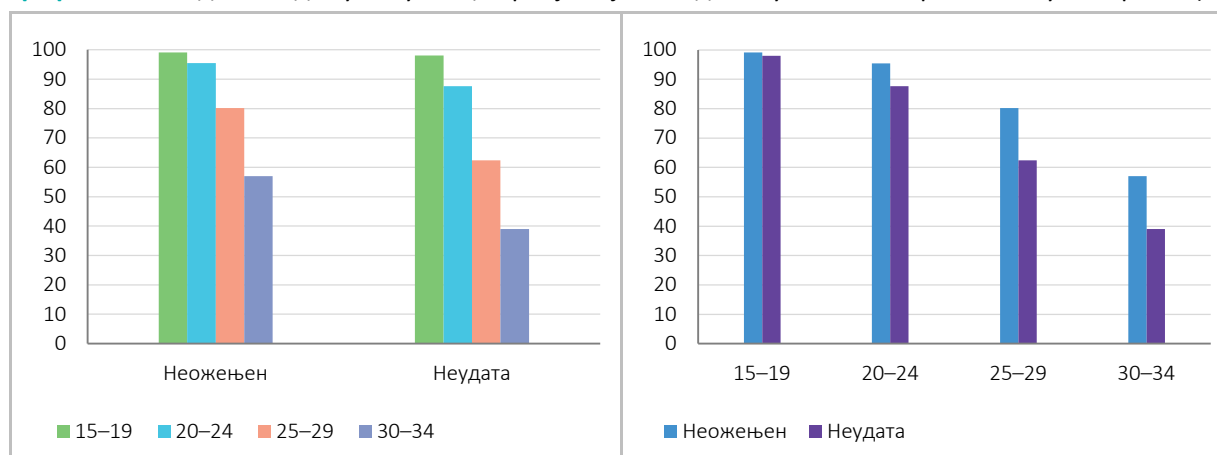
Подаци о брачности младих довољно су индикативни и када се анализира укупно становништво старости 15–34 године. Међутим, овом приликом дати су подаци за све старосне подгрупе по полу, с обзиром да је брачност не само важна за комплетирање демографског профила омладине већ и један од индикатора транзиције у одраслост. Старосно-полни патерни осликавају демографска понашања младића и девојака, и „темпо“ уласка у породични живот.

Табела 5.1. Брачна структура младог становништва Републике Србије према старости и полу

	15–34		15–19		20–24		25–29		30–34	
	број	%	број	%	број	%	број	%	број	%
Мушко										
Укупно	739213		172986		172013		190414		203800	
Неожењен	604622	81,79	171514	99,15	164212	95,46	152659	80,17	116237	57,03
Ожењен	126853	17,16	1390	0,80	7280	4,23	35952	18,88	82231	40,35
Удовац	202	0,03	5	0,00	17	0,01	43	0,02	137	0,07
Разведен	6429	0,87	34	0,02	288	0,17	1536	0,81	4571	2,24
Непознато	1007	0,15	43	0,02	216	0,13	224	0,12	624	0,31
Женско										
Укупно	709983		164365		165092		182673		197853	
Неудата	496982	70,00	161162	98,05	144642	87,61	113966	62,39	77212	39,02
Удата	198524	27,96	3060	1,86	19374	11,74	64634	35,38	111456	56,33
Удовица	945	0,13	9	0,01	46	0,03	215	0,12	675	0,34
Разведена	12782	1,80	100	0,06	880	0,53	3669	2,01	8133	4,11
Непознато	750	0,11	34	0,02	150	0,09	189	0,10	377	0,19

У свим петогодишњим групама младих оба пола евидентирани су сви модалитети. Тако и међу најмлађима има удоваца/удовица и разведених, мада у занемарљиво малом броју у односу на друге модалитете. Најбројнији су, наравно, неожењени и неудате. Тај статус младих међу онима узраста 15–19 година је готово универзалан. Највећи је код мушког градског становништва (99,17%), а најмањи је код женског у осталим насељима, иако је и тај удео изузетно висок (97,60%). Апсолутни показатељи су мало „речитији“. Број девојака у браку из ове категорије (3 060) 2,5 пута је већи него код младића, па се може закључити да ретке ране бракове склапају жене, и то углавном са старијима од себе. С обзиром на тип брачности у Републици Србији које одликује касније склапање брака, велику укљученост у средњошколско образовање, иако оно није законски обавезно, и младалачка партнерства неформалног типа у тим годинама, ови подаци су логични. Са сваким следећим старосним стратумом удео неожењених и неудатих се смањује, али и даље остаје доминантан модул брачне структуре младих (табела 5.1 и графикон 5.1).

Графикон 5.1. Удео младих у Републици Србији који никада нису склапали брак по полу и старости (%)

Најзначајнија група младих из нашег узорка за анализу брачне структуре су особе у тридесетим годинама. И просечна старост при склапању брака, и емпиријски потврђена демографска понашања говоре да се међу њима читава већа брачност – формална потврда одраслости. Тако је знатно редукован удео неожењених, на 57,3%, и посебно неодатих, на 39,02%. У овим годинама живота расте и до тада минимална партиципација разведених. Ако се они прикључе лицима која су у браку (заједно са минималним уделима обудовелих), однос мушкараца старости 30–34 године који су искусили брак је 43,06%, наспрам 60,44% жена. Јасно је да се након тридесете одвија најинтензивнија трансформација брачног састава младих. Но, током целог периода младости, у темпу трансформације уочљиве су полне диференцијације, као и оне узроковане стиливима живота у урбаним и руралним срединама.

Табела 5.2. Неожењени/неудате према старости, полу и типу насеља

	15–34	15–19	20–24	25–29	30–34	15–34	15–19	20–24	25–29	30–34
	број					%				
Република Србија										
М	604622	171514	164212	152659	116237	81,79	99,15	95,46	80,17	57,03
Ж	496982	161162	144642	113966	77212	70,00	98,05	87,61	62,39	39,02
Градска насеља										
М	379203	105234	101920	97318	74731	82,45	99,17	96,24	82,05	57,80
Ж	330680	100690	94390	79834	55766	72,12	98,33	90,60	66,98	42,01
Остала насеља										
М	225419	66280	62292	55341	41506	80,71	99,11	94,22	77,08	55,71
Ж	166302	60472	50252	34132	21466	66,14	97,60	82,51	53,77	32,94

Тренд опадања броја неодатих је бржи од опадања броја неожењених, па се већ код жена старих 25–29 година релативни показатељ своди на 66,98% у урбаним насељима, а на 53,77% у осталим. Мушкарци исте старости су и даље у високом проценту ван брака, преко 80%, са нешто нижим уделима у насељима која немају статус града. Интерпретација података у контексту транзиције у одраслост сугерише да је ова путања одрастања код мушког пола спорија него код жена, да се мало њих одлучује за брак пре тридесете године, и да брже одраста сеоско становништво. Други контекст, контекст репродукције, још увек брак препознаје као преовлађујући социјални оквир рађања. У јавном дискурсу често се етикетају жене као одговорне за низак фертилитет и недовољну репродукцију. Подаци о младим целибатерима¹⁴ откривају и „одговорност“ мушкараца, без обзира што је њихов репродуктивни период дужи него код женског пола, па и у брак могу ступити касније. Раније склапање брака код жена управо се може приписати родним улогама, свести о смањивању плодности и шанси за мајчинство током старења, иако брак нема искључиву функцију репродукције, нити је нужен за репродукцију. Разлика између мушке и женске партиципације међу младима овог узраста који никада нису склопили брак на нивоу Републике Србије је скоро 18%, док у осталим насељима достиже 23%. Дисбаланс полног састава младог становништва у сеоским насељима¹⁵ у корист мушкараца (о чему је већ било речи) огледа се у овој асиметрији, која у појединим насељима може представљати увод у дефицит жена и феномен „вечитих младожења“ у каснијем узрасту.

¹⁴ Целибат у демографском смислу односи се на оне који нису склопили брак, без обзира на разлоге, и не значи вољно одустајање од брака из верских разлога.

¹⁵ Током анализа више пута је наглашено да остала насеља нису исто што и сеоска насеља. Овом приликом, у овој конкретној анализи, употребљен је израз 'сеоски' због потребе истицања различитог брачног понашања у селу и у граду. Чињеница да међу осталим насељима преовлађују права рурална насеља даје нам оправдање за ову терминолошку непрецизност. Употреба израза 'рурална' или 'сеоска' насеља у целој студији позиционирана су на истом упоришту.

Табела 5.3. Брачна структура младог становништва по полу и регионима

	Београдски регион		Регион Војводине		Регион Шумадије и Западне Србије		Регион Јужне и Источне Србије		Регион Косово и Метохија
	мушко	женско	мушко	женско	мушко	женско	мушко	женско	
Укупно	185821	190059	193791	184591	201368	188911	158233	146422	...
Неожењен/неудата	154484	141281	158964	130221	161609	124726	129565	100754	...
Ожењен/удата	29649	45630	32489	50106	37636	60170	27079	42618	...
Удовац/удовица	30	166	52	239	72	304	48	236	...
Разведен/разведена	1189	2600	2025	3905	1757	3535	1458	2742	...
Непознато	469	382	261	120	294	176	83	72	...
%									
Неожењен/неудата	83,14	74,34	82,03	70,55	80,26	66,02	81,88	68,81	...
Ожењен/удата	15,96	24,01	16,76	27,14	18,69	31,85	17,11	29,11	...
Удовац/удовица	0,02	0,09	0,03	0,13	0,04	0,16	0,03	0,16	...
Разведен/разведена	0,64	1,37	1,04	2,12	0,87	1,87	0,92	1,87	...
Непознато	0,25	0,20	0,13	0,07	0,15	0,09	0,05	0,05	...

У односу на просек за Републику Србију, север Србије карактеришу већи удели младих који никада нису склапали брак, и то код оба пола, док је на југу обрнуто. Разлике су веће код женског становништва и крећу се у распону од 66,02% неударних у Региону Шумадије и Западне Србије до 74,34% у Београдском региону. Код мушкараца је распон варирања знатно мањи, од 80,26% до 83,14%, у истим регионима. Мање заступљено неженство у западним крајевима Републике Србије упућује на већу и ранију брачност мушкараца из тог региона (18,69%) него из других. Овај регион бележи релативне максимуме ожењених и релативне максимуме удатих у старостима 20–24 године и 25–29 година. Разлог томе вероватно треба тражити у већем присуству становништва исламске вероисповести у овом региону (98,42% укупног бошњачког становништва и 58,10% Муслимана), који раније склапају бракове, о чему ће касније бити речи. Регионално различит темпо породичних транзиција, као и специфичности средина у којима се одвијају, откривају и културолошке утицаје на стилове живота и животне циклусе становништва Републике Србије. Фактори диференцијације су и демографског карактера (степен урбанизације, ниво образовања, полни [дис]баланси, старосна структура) и недемографског карактера (стамбени услови, родне асиметрије, подршка сродника итд.). Све ове специфичности се квалификују као предмет потенцијалних квалитативних истраживања, како би се испитала спрега и снага њиховог утицаја.

Демографско истраживање неженства на основу Пописа 2011.

Два истраживања спроведена на нивоу региона и по типу насеља на основу претходног пописа, из 2011. године, (Муџић, Девеџић, 2018а, Муџић, Девеџић, 2018б), о распрострањености феномена одлагања брака код мушког становништва, дала су занимљиве резултате о родно различитим рурално-урбаним моделима целибата. У тим анализама нису посматране исте старосне групе као у овој студији, али документују димензије неженства у Републици Србији и показују да и мало варирање старосног распона узорка може илустровати различите феномене. Прво је анализиран суфицит мушкараца међу становништвом старости 20–49 година које никада није склапало брак, а затим у старости 35–49 година. Потврђено је да су највећи коефицијенти маскулинитета

карактеристични за социоекономски (нај)неразвијеније крајеве, да је асиметрија у корист мушкараца постојана, а да закључак зависи од избора старосних кохорти.

Коефицијенти маскулинитета целибатера старости 20–49 година били су виши у Региону Шумадије и Западне Србије и Региону Јужне и Источне Србије него у Београдском региону и Региону Војводине, виши у осталим него у градским насељима, највиши у општинама југоисточне Србије, а најнижи у општинама Града Београда. Вишак мушког неожењеног становништва посебно је приметан у осталим (сеоским) насељима општина из неразвијених региона, пограничних крајева, економски маргиналних и девастираних крајева и брдско-планинских предела. Познато је да су простори наведених карактеристика емиграциони, депопулациони и тиме редукованих демографских потенцијала за склапање брака у репродуктивном периоду.

Када је посреди младо становништво, уочено је неколико јасних, па и друкчијих диференцијација: 1) у старосном распону 20–34 највиши удели неожењених мушкараца забележени су у градским насељима; 2) у старосној групи 20–24 удели неожењених у укупном мушком становништву исте старосне групе били су преко 90%, без обзира на тип насеља; 3) код жена исте старости удели неудатих у просеку су били око 80%, али са уочљивом разликом према типу насеља (74% у осталим и 86% у градским); велике разлике биле су приметне и у наредној кохорти (25–29), где је у градским срединама 77% мушкараца било неожењено, насупрот 58% жена, док је у сеоским срединама 42% неудатих и 71% неожењених.

Ови налази, с једне стране, у себи синтетизују старосно-полну структуру, селективност миграната по старости и полу, као и правце миграција, а с друге, с обзиром на још увек постојану везу између брака и рађања, представљају прецизнији показатељ репродуктивних потенцијала, те анализирани на нивоу нижих територијалних јединица (општина и насеља), могу послужити за сагледавање реалније слике демографских перспектива (Муџић, Девеџић, 2018а, Муџић, Девеџић, 2018б).

Све петогодишње групе које су анализирани у овом и претходним истраживањима показују да је пролонгирање брака након 11 година међупописног периода још раширеније.

Смањење удела лица која су у браку није карактеристично само за младе. Релативан пад брачности је карактеристичан за све старости. Највећи је, ипак, међу млађим становништвом, чија је брачност једна од претпоставки репродукције, па стога изазива највише пажње. Након 25. године па до 29. подразумева се и већа зрелост и економско осамостаљивање, што је добра „улазница“ за брак. Упркос томе, брачна партиципација мушкараца ове старости од Пописа 2002. са 38,8% пада на 23,8% у 2011. и на 18,88% у 2022. години, а жена са 59,0% на 44,3%, па на 35,4%. Још зрелије становништво (30–34 године) у истом периоду брачност смањује следећим темпом: код мушкараца са 64,0% на 49,4% и 40,45%, а код жена са 76,4% на 64,7% и 56,33%.

Одлагање брака у Републици Србији не може се свести у типичне оквире друге демографске транзиције ни код мушког ни код женског становништва. Истраживање је отворило питање да ли исти фактори делују на одлагање склапања првог брака на исти начин код оба пола, као и колики је значај родних разлика за реализацију репродукције у сеоским и урбаним крајевима. Колико су биолошки фактори репродукције уткани у уочене обрасце одлагања брака и интимне доживљаје о граници пролонгирања партнерства, а колико су их трансформисале нове социјалне норме?

5.2. НЕКЕ ДЕМОГРАФСКЕ КАРАКТЕРИСТИКЕ МЛАДИХ КОЈИ СУ У БРАКУ

За разлику од анализа укупног становништва према брачности, где је интересно видети ко није склапао брак, у младој популацији је, с обзиром на феномен одлагања брака и кохабитационе аранжмане, интересно видети особености оних који јесу у браку и „искачу“ из доминантног модула. Ко су млади који за разлику од већине својих вршњака заснивају брак и тиме бар формално улазе у свет одраслих? Могу ли се на основу података открити њихове заједничке карактеристике или се у хетерогености брачног контингента младих не могу прецизно детектовати? За то могу послужити друга обележја. Критеријум образовања, на пример, има смисла посматрати међу старијом омладином, уз образложење да је продужено школовање одложило законско склапање брака, и претпоставку да је образовни ниво код већине младих тог узраста коначан, тј. остварено је обележје одраслости. Критеријум типа насеља, уз сва споменута ограничења класификације насеља, ипак омогућава да се препозна или наслути колико се разликују стилови живота младих из урбаних и руралних средина и како утичу на демографска (брачна) понашања и породичну транзицију. Критеријуми националности и вероисповести требало би да открију евентуалне културолошке разлике и колико су оне битан фактор диференцијације међу младим становништвом. Да ли вероисповест и националност појединих група због верских убеђења и степена традиционалности убрзавају породичну транзицију, или су савремени модели партнерстава доминантнији? Колико је по овом питању младо становништво хомогено?

5.2.1. Млади који су у браку према месту живљења

Утицај типа насеља на транзицију ка браку је приметан чак и у Београдском региону, где би се могло претпоставити да близина престонице елиминише другачије бихевиоралне факторе у „сеоским“ насељима региона, с обзиром да су она приградска и непосредно повезана са најурбанијим центром. Тим пре што је одлагање брака универзално. Како је број младих у градским срединама Београдског региона много већи него у осталим насељима (310 771 : 65 109), за компаративну анализу по типу насеља могу послужити само релативни показатељи, односно партиципација ожењених и удатих у групи вршњака/вршњакиња.

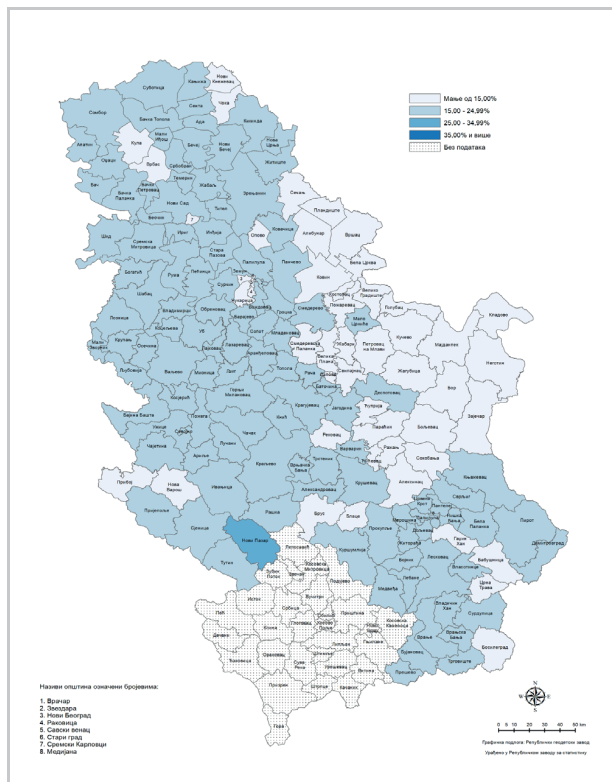
Евидентно је да омладина из осталих насеља раније улази у брак. Разлике по типу насеља почињу да се манифестују у узрасту 20–24 године, па су у Београдском региону нпр. удели и ожењених и удатих из урбаних насеља дупло мањи него ван њих. Ова старосна група се издваја и у другим регионима, чиме се потврђује да се млади из осталих/сеоских насеља венчавају у млађем узрасту. Млађи од 20 година ређе склапају бракове без обзира где живе, а старији од 24 интензивније мењају брачни статус. У тој динамици се удели ожењених и удатих до 30. године у градовима постепено приближавају уделима из неурбаних насеља. Тек у најстаријој петогодишњој групи урбано-рурални модел варира, и то код мушког становништва. Удели ожењених по типу насеља бележе или равнотежу (Регион Јужне и Источне Србије), превагу у осталим насељима – мању (Регион Војводине) или већу (Београдски регион), па и превагу у градовима (Регион Шумадије и Западне Србије). Већа присутност удатих у осталим него у градским насељима је постојанији патерн, који важи у свим старосним стратумима (табела 5.4).

Табела 5.4. Удео младих у браку према старости, полу и типу насеља, по регионима

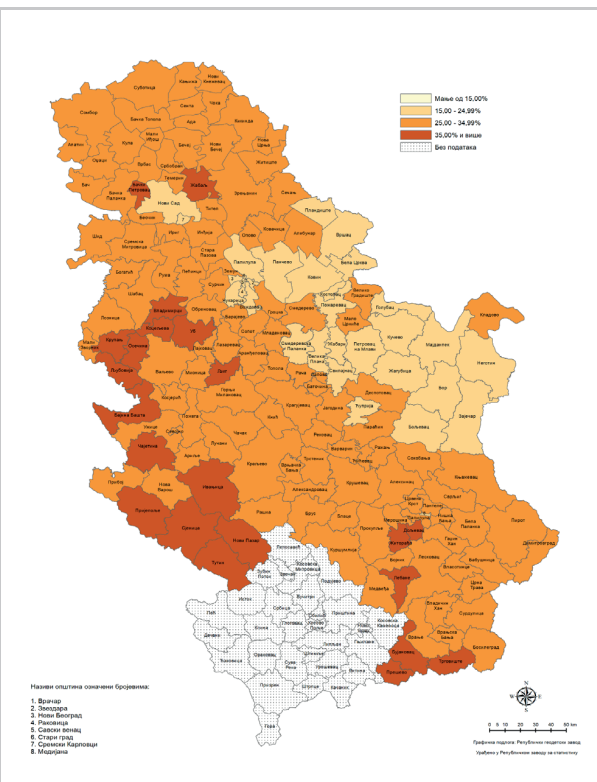
	Укупно	15–19	20–24	25–29	30–34
Београдски регион					
Укупно мушко	15,96	0,78	3,15	5,11	7,89
Укупно женско	24,01	1,54	7,14	26,36	49,13
Градска насеља, мушко	15,56	0,75	2,73	14,15	37,13
Градска насеља, женско	23,01	1,48	5,89	24,20	47,50
Остала насеља, мушко	17,74	0,92	5,01	19,62	41,67
Остала насеља, женско	29,03	1,83	12,89	37,91	58,55
Регион Војводине					
Укупно мушко	16,76	0,77	3,88	18,47	39,70
Укупно женско	27,14	1,61	10,63	35,61	55,14
Градска насеља, мушко	16,21	0,74	3,15	17,14	39,33
Градска насеља, женско	25,27	1,34	7,95	31,97	52,83
Остала насеља, мушко	17,68	0,82	5,09	20,67	40,33
Остала насеља, женско	30,50	2,04	15,37	42,31	59,52
Регион Шумадије и Западне Србије					
Укупно мушко	18,69	0,83	5,26	22,47	43,96
Укупно женско	31,85	2,20	16,01	43,01	63,87
Градска насеља, мушко	18,60	0,80	4,51	21,49	44,96
Градска насеља, женско	29,89	1,79	13,00	39,18	61,01
Остала насеља, мушко	18,78	0,87	6,02	23,45	42,91
Остала насеља, женско	34,07	2,65	19,21	47,34	67,40
Регион Јужне и Источне Србије					
Укупно мушко	17,11	0,83	4,56	19,56	39,75
Укупно женско	29,11	2,07	13,13	37,99	58,92
Градска насеља, мушко	16,50	0,86	3,90	17,58	39,63
Градска насеља, женско	27,09	1,86	10,21	33,70	57,12
Остала насеља, мушко	17,83	0,79	5,31	21,81	39,90
Остала насеља, женско	31,63	2,33	16,60	43,19	61,35
Регион Косово и Метохија					
	...	...	...	...	...

Дистрибуција ожењених и удатих на нивоу општина/градова открива прилично уједначен просторни патерн код оба пола. Општине Јужнобанатског, Браничевског, Борског, Поморавског и Зајечарског округа формирају велику зону ниске брачности са мање од 15% младих у браку. „Зона неженства“ је шира од „зоне неудаваштва“. Зато је код женског становништва територијално заступљенији модел у којем је више од 25% удатих, махом на југу и југозападу земље, док је еквивалентан удео ожењених забележен само у општини Нови Пазар (карте 5.1 и 5.2).

Карта 5.1. Удео ожењених узраста 15–34 у укупном становништву општине/града исте старости

Карта 5.2. Удео удатих узраста 15–34 године у укупном становништву општине/града исте старости

5.2.2. Млади који су у браку према нивоу образовања

Веома важно обележје, битно за сагледавање брачних патерна, јесте образовање. Логичан постулат је да дуже школовање резултира одлагањем брака, те да су лица која су процес образовања завршила са основном или средњом школом раније ушла и на тржиште рада и на тржиште брака. Додатна претпоставка је да су лица нижег образовања традиционалнија и склонија вредновању брака као животног достигнућа и испуњавања родних улога, те да су удели ожењених, а посебно удатих, код њих већи. Трећа претпоставка је да су, у складу са резултатима новијих истраживања брачности (Глигоријевић, Бакић, 2022), нижеобразовани мушкарци најслабије позиционирани на тржишту брака, па су најмање заступљени у образовној структури ожењених¹⁶. Како су у узорку младих у великој мери они који се још школују, ове полазне тезе је најбоље проверити међу старијим младима (25–34), код којих је присутнији коначан ниво образовања. У тој старости је већа вероватноћа да текуће школовање није препрека за склапање брака, већа је вероватноћа да код највећег дела лица тог узраста средња стручна спрема и ниже квалификације представљају трајно образовно достигнуће, и већа је вероватноћа да је знатан удео оних са стеченим факултетским образовањем¹⁷.

¹⁶ Слични су налази истраживања у европским земљама и указују на то да је доживотних самаца највише међу нискообразованим мушкарцима, док је самачки живот након напуштања родитељске куће постао уобичајен међу високообразованим женама (Bellani, Esping-Andersen, Nedoluzhko, 2017, Van der Berg, 2023, prema Ferraretto, Vitali, 2024)

¹⁷ Млађи од 20 година, сем у изузетним случајевима, нису ни могли стећи образовни ниво већи од основне или средње школе.

Табела 5.5. Лица старости 25–34 године која су у браку према нивоу образовања и полу, Република Србија

Образовање	Лица узраста 25–34 године			Лица узраста 25–34 године која су у браку		
	укупно	м	ж	укупно	м	ж
До ОШ и ОШ	64596	35107	29489	24063	9821	14242
Средње образовање	419101	240360	178741	162766	73149	89617
Више и високо	284600	115946	168654	105085	34437	70648
	% у образовним категоријама			% ожењених и удатих у образовним категоријама		
До ОШ и ОШ	8,34	8,91	7,75	37,25	27,97	48,30
Средње образовање	54,10	60,97	46,97	38,84	30,43	50,14
Више и високо	36,73	29,41	44,32	36,92	29,70	41,89

Разлика до 100% се односи на категорију „непознато“.

У образовној структури свих лица старих 25–34 године највише партиципирају лица са средњом стручном спремом (54,10%), и то више у мушкој (60,97%) него у женској популацији (46,97%). Нижеобразовано становништво ове старости је најмање заступљено и чини 8,34%, односно 8,91% мушкараца и 7,75% жена. Већину те групе чине лица са завршеном основном школом. С обзиром да су сви из посматране групе рођени у време када је основно образовање законски било обавезно, упадљив је податак да је чак 13 705 (1,77%) оних који нису завршили ни основну школу, и то 5 219 без школске спреме и 8 486 са непотпуним основним образовањем, вероватно припадника маргинализованих група. Више и високо образовање је стекло 36,73% младих старости 25–34 године, и то 29,41% мушког и 44,32% женског становништва. Степен образовања је важна детерминанта социјалног статуса, јер у великој мери корелира са занимањима и висином плата, који су битан предуслов за склапање брака и заснивање породице¹⁸.

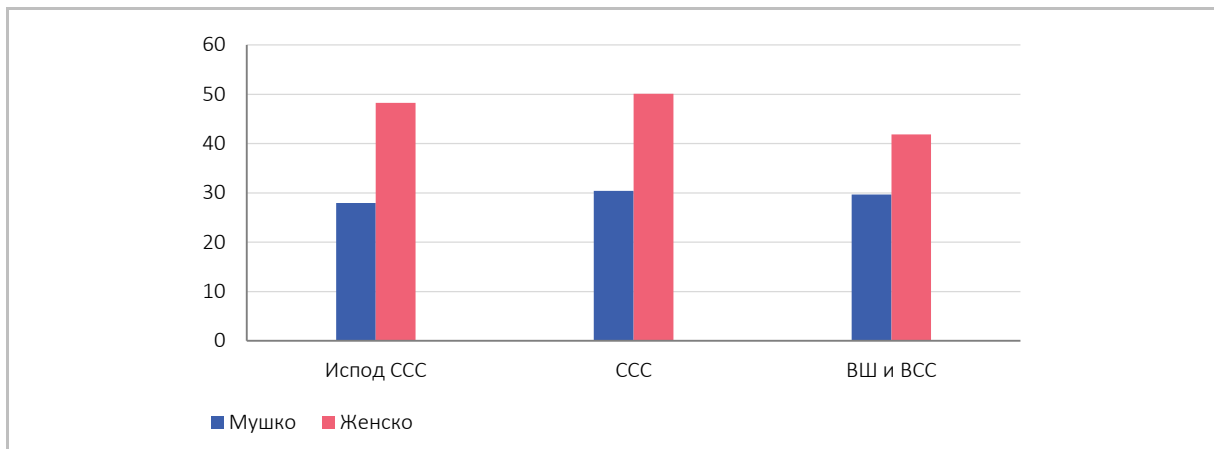
Образовна структура лица у браку не одудара од образовне структуре свих лица исте старости, и заправо је у великој мери њом детерминисана. Уочљиво је само да је брачност у петогодишњој старосној групи 25–29 година већа код нижих и средње образовних категорија (без ОШ, непотпуна ОШ, ОШ, ССС), а у старијој групи узраста 30–34 године код најобразованијих категорија (ВШ и ВСС). Тиме се потврђује да нижеобразовани склапају брак раније. Интересантно је да је удео ожењених у високообразованом мушком становништву готово идентичан уделу ожењених у нискообразованом становништву истог пола (29,97% : 29,70%). И док код првих ниску брачност можемо приписати одлагању брака због школовања, пролонгирању до момента „кад се стекну услови“, код других се може довести у везу са економским препрекама за заснивање породице и слабијим вредновањем од стране супротног пола. Очито је да иза исте партиципације не стоје и истоветни фактори, али то није могуће експлицитно доказати на основу пописних података и дескриптивне статистике. Ипак, анализа наговештава теме које могу бити од интереса за дубља проучавања. У позадини ниске брачности, без обзира на степен образовања, свакако леже и изазови кризе партнерства, који се статистичким путем не могу разоткрити.

Ако се посматра колико је младих одређене стручне спреме склопило брак, уочава се модел у којем предњаче лица са средњом школом (која су и најбројнија), с тим што је удео ожењених и удео удатих ове стручне спреме у односу 30,43% : 50,14% у корист жена. Нижеквалификоване жене се знатно више одлучују за брак него супротан пол (27,97% : 48,30%). Асиметрија у корист жена је присутна и код најобразованије групе (29,70% : 41,89%).

¹⁸ Упркос емпиријским налазима да више образовање обезбеђује боље плаћене послове и радна места, у друштву у транзицији и са нестабилним тржиштем рада ова корелација може бити нарушена, и зависи од образовних профила, потражње за специфичном радном снагом, дефицитарних занимања итд.

Да би се проверила претпостављена најслабија позиција најмање образованих мушкараца на тржишту брака, урађена је детаљнија анализа брачности нискообразованог мушког становништва. Међу мушкарцима без ОШ и са непотпуном ОШ њих 25,34% је у браку, а са завршеном основном школом 28,63%. Ако се испрате удели ожењених виших образовних нивоа, чини се да више образовање повећава шансе за брак¹⁹. Овај узлазни тренд се зауставља код више стручне спреме, да би код факултетски образованих удели ожењених опали.

Графикон 5.2. Удео младих узраста 25–34 године са одређеним степеном образовања у браку, по полу

Захваљујући већој успешности на студијама, број жена које дипломирају надмашује број мушкараца, па се асиметрија након дипломирања преноси на контингент лица која ступају на тржиште брака. На повећану „понуду“ све образованијих жена, мушкарци и жене су одговорили прихватањем заједница у којима је супруга школованија, што је делом резултат промене личних преференција и снижавања образовних лимита, као и адаптације на реалност, док је делом резултат нормативних фактора и друштвеног прихватања бракова у којима су жене школованије. Да ли се и у браковима младих може видети образовна неравнотежа у корист жена, с обзиром да избор партнера у том узрасту није под утицајем биолошких фактора, односно пада плодности током старења, што је најчешћи разлог за смањивање критеријума жена у процесу тражења брачног партнера? Пре би се могао очекивати институционални контекст друштвених група (Kirkeboen, Leuven i Mogstad, 2021), јер се услед поклапања периода образовања и транзиције у одраслост може манифестовати брачна селекција колега са универзитета са којима се свакодневно остварују контакти (Глигоријевић, Бакић, 2022).

5.2.3. Млади који су у браку према вероисповести

У претходним поглављима наведено је да је транзиција у одраслост и културолошки зависна те да ће за проверу тога послужити анализа маркера одраслости према вероисповести. С обзиром да у Републици Србији постоји територијална концентрација лица одређених националности и вероисповести, у функцији културолошких утицаја су и анализе на нивоу региона. С друге стране, поједине културолошке специфичне групе, као што су Роми, просторно су веома дисперзивне. Како је националност заснована на субјективном изјашњавању и како постоје флотантне групе, овом приликом анализу смо везали за постојаније обележје вероисповести. Тиме се прејудуцира да вероисповест доминантно обликује културолошке обрасце и да припадници различитих вероисповести имају различите стилове живота. Но, како стил живота и демографска понашања данас

¹⁹ Образовање је само један од фактора који има улогу при избору партнера. Иако се рефлектује и на друге карактеристике, питање партнерства је много сложеније него што се укрштањем демографских обележја може показати.

све више зависе од начина на који се вера исповеда, а не од саме вере (посебно у Републици Србији, која је секуларна држава), налази се могу посматрати само условно. Неки други фактори (нпр. тип и положај насеља, или врста економске активности, степен образовања) могу бити јачи фактори диференцијације од вероисповести. Ипак, намера је била да се провери да ли млади одређене вероисповести раније/касније склапају брак од других. У обзир су узете само оне вероисповести које учествују са више од 1% у узорку младих који су старости 15–34 године и склопили су брак. Тај критеријум испуњавају само млади православне и исламске вероисповести. Изузетно велики број младих у браку је регистрован под категоријом непознате вероисповести (5,56%), део младих који се није изјаснио (0,98%) превазилази удео и католичке и протестантске и осталих вероисповести, а удео преко 1% бележе и млади атеисти (1,13%).

Удели мушког младог становништва православне вероисповести у браку су нижи него код становништва исламске вероисповести (16,97% : 23,24%), а разлика код женског становништва је још израженија (27,89% : 36,82%) (табела 5.6).

Табела 5.6. Разлике у брачности становништва узраста 15–34 године према полу и вероисповести (%)

Пол	Неожењени/неудате		Ожењени/удате		Лица која су бар једном била у браку (у браку+разведени+удовице/удовци)	
	православна	исламска	православна	исламска	православна	исламска
М	82,11	75,45	16,97	23,24	17,86	24,14
Ж	70,14	61,13	27,89	36,82	29,82	38,68

На основу компарације старосног модела лица у браку православне и исламске вероисповести, може се закључити да исламска омладина раније склапа брак. Тако је међу муслиманима²⁰ 11,96% оних који су склопили брак до 25. године, а 42,63% до 30. године, док је код православних мушкараца учешће младих до 25. године свега 4,49%, а до 30. године 23,16%, скоро дупло мање. Код женске популације велике разлике су присутне већ у најмлађој групи. Иако бракови тинејџера нису бројни, тинејџерке исламске вероисповести остварују 2,5 веће учешће у браку од православних девојака. Тај однос се одржава и у старосној групи 20–24 године, да би се у старијим групама постепено смањивао (табела 5.7).

Табела 5.7. Удео ожењених и удатих према старости, полу и вероисповести (%)

Вероисповест	15–19		20–24		25–29		30–34	
	М	Ж	М	Ж	М	Ж	М	Ж
Православна	0,77	1,70	3,72	10,92	18,67	35,36	40,98	57,78
Исламска	1,51	4,22	10,45	25,26	30,67	52,30	52,20	67,53

Претпостављене културолошке разлике евидентне су код оба пола. Склапање брака као „канал“ транзиције у одраслост је проходнији код младих исламске вероисповести. Тако је у узрасту 30–34 године више од половине мушкараца и више од две трећине жена у браку. Брачно понашање исламског становништва модификује и регионалне карактеристике брачности о којима је било речи, јер се у Региону Шумадије и Западне Србије (где су евидентирани највећи удели лица у браку) налазе општине са већинским муслиманским становништвом.

²⁰ Израз муслиман се овде употребљава да означи припадника исламске вероисповести, а не припадника националности.

5.3. ВАНБРАЧНЕ ЗАЈЕДНИЦЕ МЛАДИХ

Подаци о лицима која живе у ванбрачној заједници добијени су на основу изјаве лица о фактичком брачном статусу. Наиме, за сва лица старости 12 и више година постављано је питање „Да ли лице живи са партнером/партнерком у ванбрачној заједници“, без обзира на њихов законски брачни статус (Попис 2022, књига 5).

У односу на 2011. годину, укупан број ванбрачних заједница у Републици Србији је порастао са 236 063 на 277 140. Међутим, апсолутни, а посебно релативни пораст није се десио у свим старосним групама. Тако је међу тинејџерима (15–19) регистровано 2 000 мање заједница него претходним пописом (5 498 : 3 494), што је резултовало и мањим уделом од 1,26%. Заправо, старосна дистрибуција ванбрачних заједница се током међупописног периода трансформисала тако да су се удели до 30. године старости смањивали, а након те старости повећавали. Сходно томе, број и учешће су се редукovali и код стратума 20–24, код наредне старосне групе 25–29 дивергирали су број који се повећао и удео који се смањо, а код младих узраста 30–34 повећали су се и број и удео.

Најновији подаци отварају питање колико су ванбрачне заједнице – заједнице младих, јер се највећи пораст десио код особа старијих од 40 година, а код старијих од 60 година за скоро 50%. Млади старости 15–34 године формирали су око трећине ванбрачних заједница у Републици Србији регистрованих Пописом 2022. (34,2%), а старији од 40 година више од половине (51,5%). Удео младих кохабитаната у укупном броју младих је 6,5%, а у броју младих који нису у законском брачном стању 8,6%.

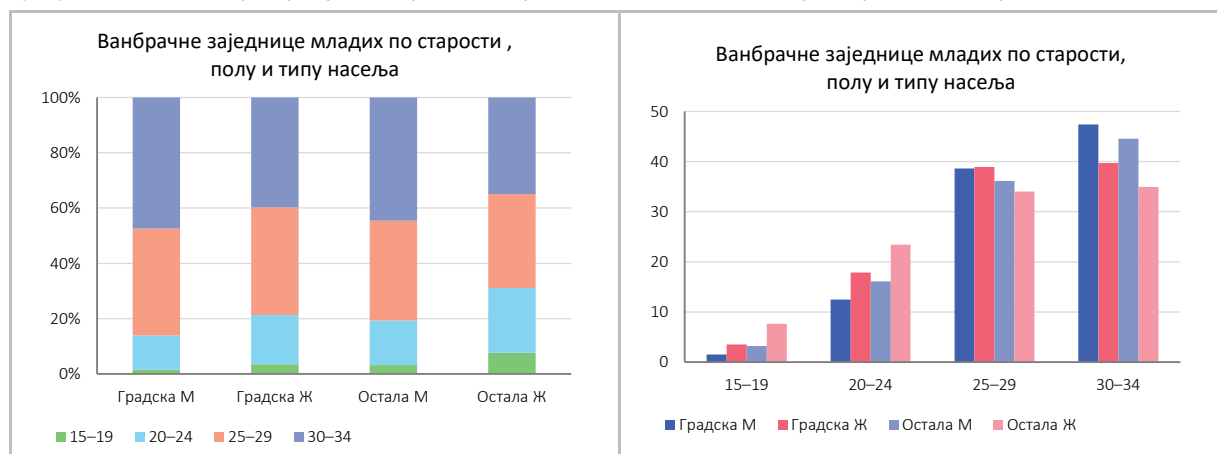
Табела 5.8. Ванбрачне заједнице младих по старости, полу и типу насеља

Тип насеља	Пол	Укупно	Старосне групе				Старосне групе у %			
			15–19	20–24	25–29	30–34	15–19	20–24	25–29	30–34
Република Србија	Укупно	94818	3494	16208	35541	39575	3,68	17,09	37,48	41,74
	М	41427	866	5652	15660	19249	2,09	13,64	37,80	46,46
	Ж	53391	2628	10556	19881	20326	4,92	19,77	37,24	38,07
Градска	Свега	63061	1655	9755	24455	27196	2,62	15,47	38,78	43,13
	М	28002	431	3493	10807	13271	1,54	12,47	38,59	47,9
	Ж	35059	1224	6262	13648	13925	3,49	17,86	38,93	39,72
Остала	Свега	31757	1839	6453	11086	12379	5,79	20,32	34,91	38,98
	М	13425	435	2159	4853	5978	3,24	16,08	36,15	44,53
	Ж	18332	1404	4294	6233	6401	7,66	23,42	34,00	34,92

У градовима живи 63 061 (66,51%) млади кохабитант. Да ванбрачну форму више практикује градска него сеоска омладина потврђују додатне провере, које узимају у обзир разлике у укупном броју младих по типу насеља. Тако се 6,86% урбане омладине налази у ванбрачним заједницама, а у осталим насељима њих 5,98%. Међутим, овакав однос није исти код свих петогодишњих група (табела 5.8). Ране ванбрачне заједнице (код узраста 15–19) бројније су у руралним насељима (1 839 : 1 655). Касније, у вишим старосним групама, патерн по типу насеља се мења и отвара простор за истраживања колико је то под утицајем бројности и старосно-полне структуре урбаног и руралног становништва, а колико под утицајем традиционалности и ранијег склапања брака (посебно жена) у сеоским насељима. Са старашћу се смањују и полне диспропорције. У најмлађем стратуму је три пута више девојака у ванбрачним заједницама, што се постепено своди на превагу од свега 5% у стратуму 30–34 године. Ове асиметрије су нешто израженије у осталим насељима.

Као и код брака, старосна структура лица која живе у ванбрачној заједници показује да је она заступљенија код зрелијег становништва (графикон 5.3), што је и логично, јер заједнички живот (махом, или бар донекле) захтева економску самосталност и стамбену приуштивост. Живот у ванбрачној заједници такође може бити један од маркера транзиције у одраслост уколико је замена или увертира за брак. Не чуди, стога, да већину кохабитација формирају старији од 25 година. Пре 25. у њима више учествују жене, а после 25. мушкарци. Ове асиметрије се могу објаснити чињеницом да ванбрачне заједнице често претходе браку. Тако жене раније од мушкараца улазе у ванбрачну заједницу, па из ванбрачне у брачну заједницу. У прилог овој тези иду и подаци о разлици у старости приликом склапања брака, односно старосном јазу брачних партнера, где је муж у просеку мало више од три године старији од жене.

Графикон 5.3. Дистрибуција ванбрачних заједница младих по полу, старости и типу насеља (%)

С обзиром да је питање о ванбрачним заједницама у попис уведено како би се регистровало де факто брачно стање, живот у ванбрачној заједници не искључује могућност да су кохабитанти званично (де јуре) у браку са другим особама са којима не живе. Досадашња истраживања лица свих старости у ванбрачној заједници према законском брачном стању упућују на закључак да је међу њима најмање оних који су законски у браку, а живе одвојено од брачног партнера. Оваква категорија је међу младима још ређа и не утиче битно на закључке компаративне анализе брачних и ванбрачних заједница младих.

Табела 5.9. Партнерски аранжмани младих по старости и полу

Брачни статус	Укупно	15-19	20-24	25-29	30-34
Ожењени	126853	17,50	16,98	26,41	35,25
Мушкарци у ванбрачним заједницама	41427	10,90	13,19	11,50	8,25
Удате	198524	38,52	45,20	47,48	47,78
Жене у ванбрачним заједницама	53391	33,08	24,63	14,60	8,71

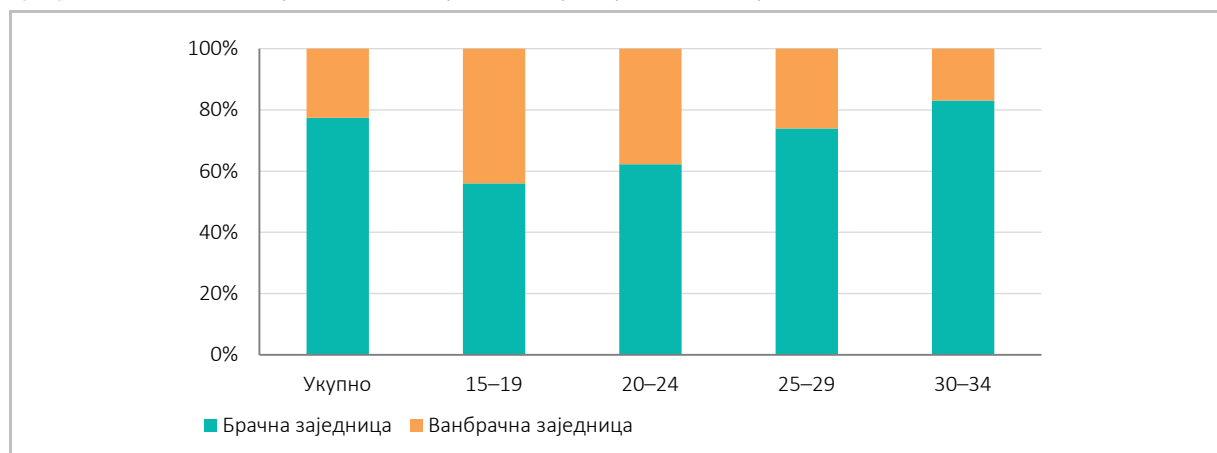
Поређењем брачних и ванбрачних заједница двеју најстаријих група младих могу се препознати обрасци који иду у корист брака. У тим годинама брак је популарнији облик суживота, што је у складу са резултатима разних квалитативних истраживања, као и са доживљајем брака као најпогоднијег оквира и спремности за формирање породице. У старосној групи 25-29 година 8,22% мушкараца је у ванбрачној заједници, а 18,88% у браку. Код другог пола однос је 10,88% : 35,38% у корист озакоњених веза. Наредна старосна група бележи 9,45% мушких кохабитаната наспрам 40,35% ожењених, а тај

однос је код жена 10,27% : 56,33%. Ако се томе додају и лица која су склапала брак раније (разведени и обудовели), очито је да брак није превазиђена форма међу младима. Штавише, они који се одлучују за заједнички живот радије бирају законску заједницу. Супротно томе, промене које се евидентирају код старије/одрасле популације сугеришу да њима званична форма заједнице више није толико битна, док код младих може представљати и једну врсту иницијације у одраслост. Не сме се занемарити ни могућност (мада за то немамо доказа) да су свечани чин склапања брака и прославе које уз њега иду данас високо позиционирани међу младима као догађај који се памти „за цео живот“. Опадајући тренд броја склопљених бракова који показује витална статистика очито није узрокован ширењем ванбрачних заједница међу младима. Напротив, упркос доминацији неожењених и неударених, они који живе са партнерима су више опредељени за формализацију своје заједнице. Однос омладине према браку евидентиран у социолошким истраживањима почетком 21. века указује на померање уверења када треба склопити брак ка старијим годинама (Томановић и Станојевић, 2015), нормативно прихватање кохабитација, али давање предности брачном суживоту, што наговештава даљи тренд одлагања брака, али не и одустајање од њега.

Табела 5.10. Младо становништво у брачним и ванбрачним заједницама по полу и старости

Брачни статус	15–34	15–19	20–24	25–29	30–34
Ожењен	126853	1390	7280	35952	82231
Удата	198524	3060	19374	64634	111456
Ванбрачна – М	41427	866	5652	15660	19249
Ванбрачна – Ж	53391	2628	10556	19881	20326
Укупно	420195	7944	42862	136127	233262

Графикон 5.4. Однос брачног и ванбрачног партнерства по старости

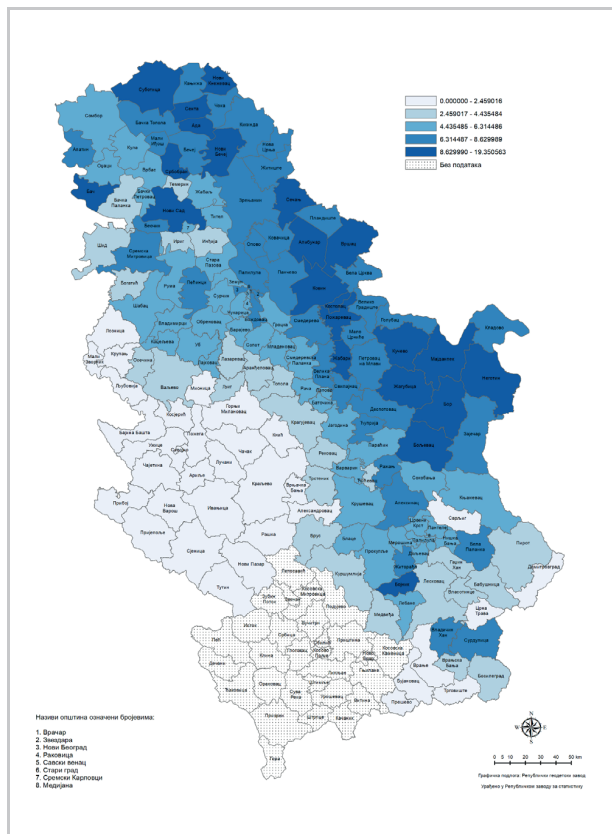

У свим старосним групама број и удео брачног партнерства је већи од ванбрачног. За заједнички живот, па и за ванбрачне заједнице, више се одлучују младе жене него млади мушкарци. Од 94 818 лица која су у ванбрачној заједници 53 391 (56,31%) женског је пола.

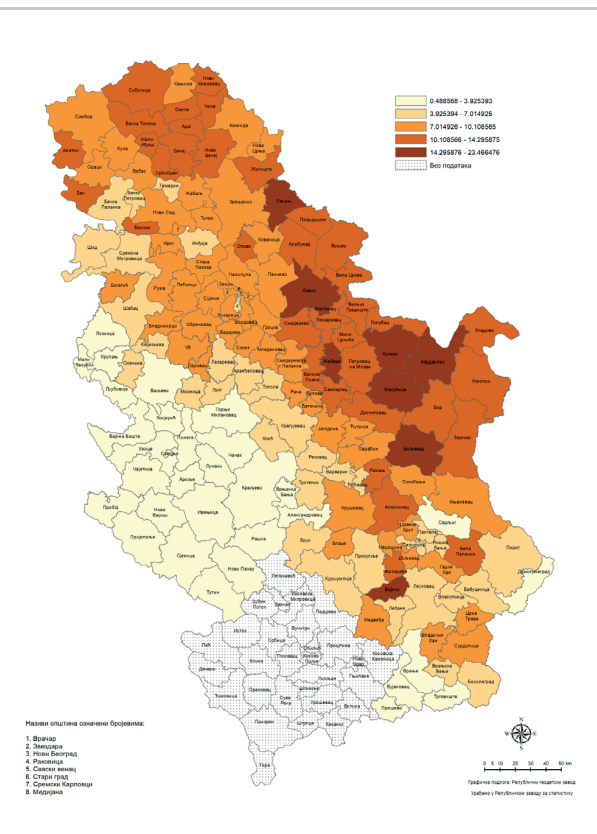
Посматрано са територијалног аспекта, ванбрачне заједнице су најпопуларније код младих из Региона Војводине, и то у свим узрастима, затим Београдског региона, а најређе код младих из Региона Шумадије и Западне Србије. Од укупног броја младих који живе у ванбрачним заједницама 34,09% је из Војводине, 27,89% из Београда, 22,19% из југоисточних делова, а 15,84% из западне Србије. Београдски регион се издваја од осталих, јер су у њему кохабитације младих узраста до 25 година

мање заступљене него у другим регионима и испод су просека за Републику Србију, а после 25. године више и натпросечно. Тако се 25. година живота још једном потврђује као кључна, јер се у њој мењају обрасци брачног и ванбрачног понашања младих²¹, тј. након ње се број партнерских веза умножава и тиме се сугерише прелазак у одраслост. Група тридесетогодишњака у свим регионима највише партиципира у ванбрачним заједницама, преко 40%.

Карта 5.3. Удео мушкараца старости 15–34 године у ванбрачним заједницама у укупном становништву општине/града исте старости и истог пола

Карта 5.4. Удео жена старости 15–34 године у ванбрачним заједницама у укупном становништву општине/града исте старости и истог пола

²¹ Ова старост је апострофирана јер је гранична када су посредни петогодишње старосне групе на основу којих је рађена анализа. Анализа по појединачним годинама старости би боље детектовала узраст у којем се дешава заокрет патерна.

Размештај кохабитаната оба пола на општинском нивоу осликава „негатив“ брачног просторног обрасца. Наиме, тамо где постоји најнижа брачност младих, присутна је највећа заступљеност ванбрачних заједница, и обрнуто. „Појасеви“ различите заступљености ванбрачних заједница простиру се у правцу северозапад–југоисток, при чему су подручја најближа границама са највећим процентуалним уделима. Скала на основу које је картирано није иста за оба пола, јер је прилагођена већим уделима жена, односно мањим уделима мушкараца у ванбрачним заједницама. Интересантно је приметити да се демографска транзиција у Републици Србији „кретала“ истим смером. Као што се ни та појава није могла објаснити факторима модернизације, тако ни ова просторна дистрибуција кохабитаната не иде у прилог потврди друге демографске транзиције. Напротив, више илуструје традиционалност ванбрачних заједница, с обзиром на степен урбаности и социоекономски статус општина у којима је најзаступљенија.

5.3.1. Образовна структура младих који живе у ванбрачној заједници

Структура младих по образовном нивоу „диктира“ бројност кохабитаната одређених образовних нивоа. Како са старашћу код већине младих расте и образовни ниво, и за ванбрачне заједнице је најбоља могућност поређења у старости преко 25 година, јер у њој фигурирају сви образовни нивои.

Табела 5.11. Млади старости 25–34 године који су у ванбрачној заједници, према полу и нивоу образовања

Пол	Укупно	До ОШ и ОШ	ССС	Више и високо	До ОШ и ОШ (%)	ССС (%)	Више и високо (%)
	75116	13046	38319	23644	17,37	51,01	31,48
М	34909	6333	19615	8913	18,14	56,19	25,53
Ж	40207	6713	18704	14731	16,70	46,52	36,64

Разлика до 100% је у категорији „непознато“.

Највише је младих са завршеном средњом школом, па је тиме и највећи удео тог образовног нивоа у структури лица у ванбрачним заједницама. С обзиром да садашње генерације младих имају већа образовна постигнућа од претходних, удео високообразованих кохабитаната је већи од удела најмање образованог становништва. То је посебно случај код женске популације. Девојке са вишом и високом школом чине више од трећине регистрованих у ванбрачним заједницама младих жена старости 25–34 године. Родне разлике су најизраженије код најобразованијих, где број девојака далеко превазилази број младића (табела 5.11). Могло би се претпоставити (а додатним истраживањима проверити) да је заједнички живот (формализован или не) као маркер транзиције у одраслост код жена усклађенији са другим маркером – завршетком школовања, и да су транзиционе путање жена линеарније/мање расуте него код мушкараца.

Претходне анализе брачних и ванбрачних заједница не приказују младе као предводнике модерног партнерства у којем ванбрачне форме суживота замењују законску заједницу. Без сумње у то да један део пописаних кохабитаната сигурно дели став да озаконење заједнице није нужно, статистичке потврде тога нису јасне. Образовање се често види као покретачка снага промена и усвајања нових образаца формирања породице. Како друштва постају богатија и образованија, појединци све више цене личну слободу, оспоравају традиционалне ауторитете и траже лично испуњење и самоактуализацију. Поред тога, образовање пружа женама већу економску независност, омогућавајући им да живе и доносе одлуке о рађању деце без финансијског ослањања на партнера (Klesment, Van Bavel, 2017, према Међимурец, Чипин, Мустач, 2024).

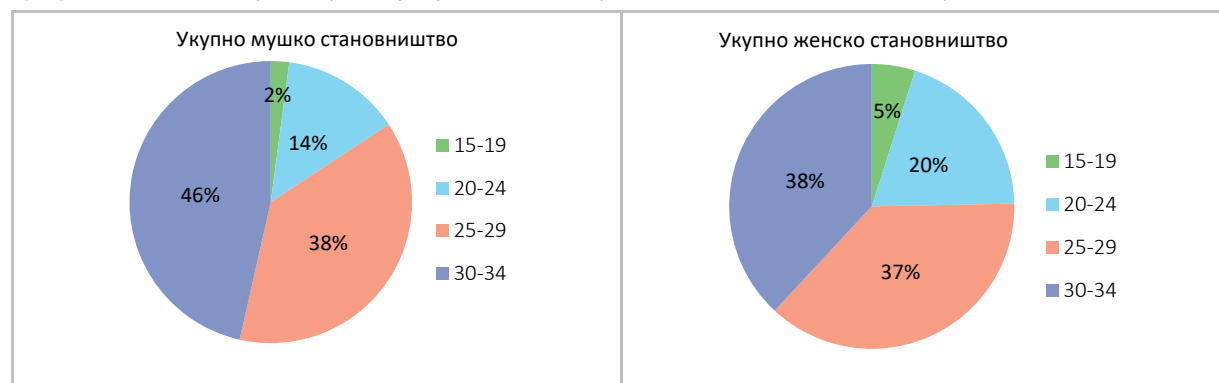
У Републици Србији, ванбрачне заједнице практикују лица свих образовних нивоа, а промена образовног састава младих умногоме делује на учешћа образовних категорија. Упркос помацама у образовању, постоји значајна партиципација најмање образованих кохабитаната, која се може приписати ромској националности, познатој по млађем становништву, неповољној образовној структури и неформалним брачним односима. Зато треба указати на друга објашњења која се фокусирају на економске аргументе и обрасце неповољног положаја. Теорија POD (patterns of disadvantage) нпр. сугерише да су ванбрачни породични аранжмани често реакција на економску неизвесност, а не избор начина живота. Како су се економске несигурности повећале на глобалном нивоу, тржиште рада је постало мање стабилно, што посебно утиче на младе људе. Ова нестабилност их наводи да одлажу брак и формирање породице, одлучујући се за мање посвећене облике односа. Иако појединци и даље високо цене брак и виде га као симбол животне стабилности, они одлучују да одложе брак док не осете да је њихова економска и животна ситуација довољно стабилна да подрже традиционалну породичну структуру (Међимуреџ, Чипин, Мустач, 2024).

5.3.2. Лица која су у ванбрачној заједници по старости, полу и националности

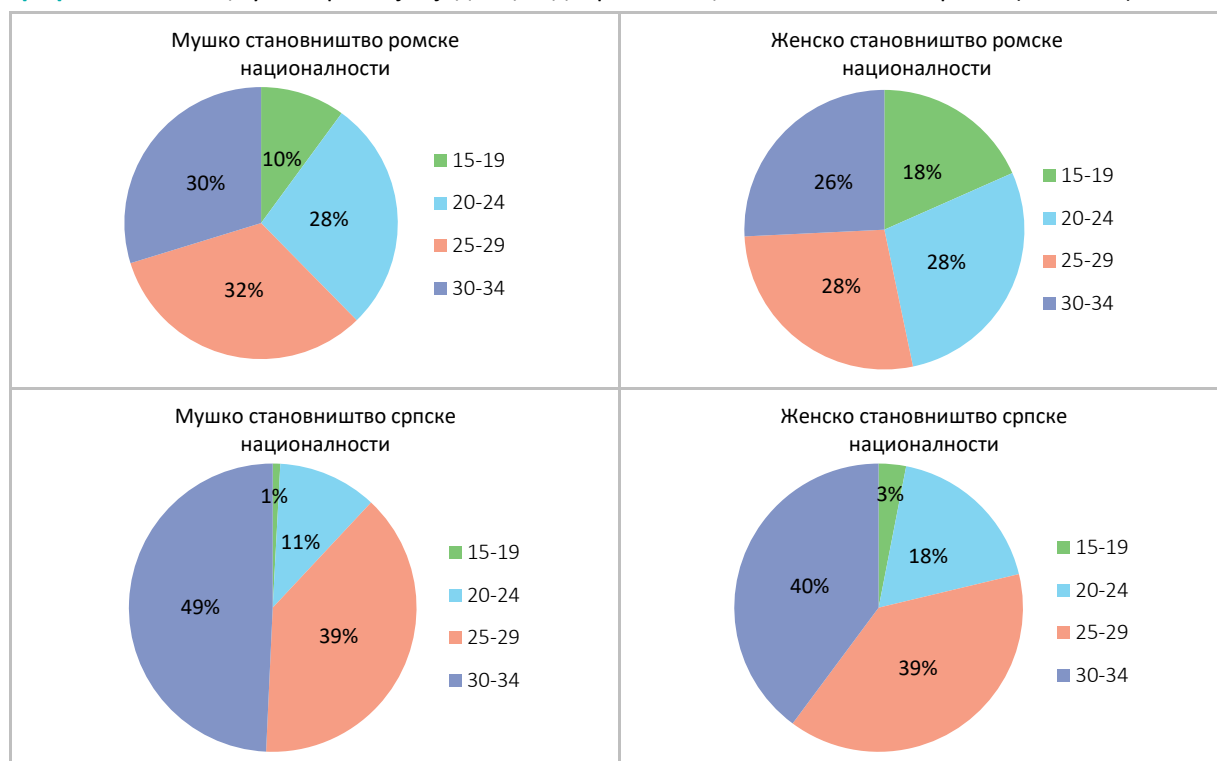
Од 94 818 лица која живе у ванбрачној заједници њих 70 839 су припадници најбројније, српске националности, а 10 444 ромске националности. Следећа по бројности су лица која се нису национално изјаснила (3 313) и лица мађарске националности (3 039). Остале националности су, кад је реч о броју, а посебно о уделу кохабитаната, статистички ирелевантне. Оне учествују са мање од 1% (најбројнија међу њима је бошњачка националност – 917 лица, и румунска националност – 619 лица). С друге стране, ромско становништво, са 11% партиципације, која превазилази ниво партиципације Рома у укупном броју младих, значајно утиче на обележја свих младих у ванбрачној заједници.

На графикону 5.5 приказан је, по полу, старосни састав кохабитаната три категорије: укупног младог становништва, младих Рома и младих српске националности. Специфичност ромских ванбрачних заједница младих је што се склапају у ранијем узрасту. Само 2% мушкараца који заснивају ванбрачну заједницу у Републици Србији чине тинејџери, за разлику од ромских младића, где најмлађи чине 10% кохабитаната. Најмлађе Ромкиње још масовније улазе у кохабитације (18%) од ромских младића, а посебно од вршњакиња других националности (5%). На основу пописних података не може се закључити да ли ванбрачна заједница остаје или прелази у закониту, као ни каква је њена стабилност.

Графикон 5.5. Лица у ванбрачној заједници одабраних националности, по старости

Графикон 5.5. Лица у ванбрачној заједници одабраних националности, по старости (наставак)

5.4. МЛАДИ У БРАКУ И ВАНБРАЧНИМ ЗАЈЕДНИЦАМА ПРЕМА ХОМОГЕНОСТИ ОБРАЗОВНОГ НИВОА

Темом хомогености образовног нивоа брачних партнера бавили су се Глигоријевић и Бакић (2022) у истраживању спроведеном у земљама бивше СФРЈ, на основу виталне статистике. Позивајући се на бројну литературу, они истичу да од образовања партнера зависе одлуке о родитељству и стабилност заједнице, али и отварају питање шта се дешава на микронивоу, да ли исходи брака, као и родитељство и стабилност, варирају у односу на комбинацију различито образованих партнера? Полазећи од става да од свих социоекономских карактеристика које утичу на селекцију брачног партнера, а које се могу поделити на приписане (порекло, религија или етничка припадност) и стечене (које су резултат индивидуалних постигнућа), у развијеним земљама данас највећи значај има образовање, они разматрају како и колико се образовна неравнотежа у корист жена транспонује на тржиште брака. Тако се из традиционалне хипергамије (бракови где је веће образовање мушкараца), преко хомогамије (исти ниво образовања брачних партнера), долази до нове етапе почетком 21. века у којој су супруге образованије (хипогамни бракови).

За потребе ове студије урађена је додатна обрада података о образовном нивоу мушкараца и жена који су формирали породицу (из брачних и ванбрачних заједница) где су оба партнера старости 15–34 године. У обзир су узете породице и са децом и без деце. Прво је, на основу компарације детаљне образовне структуре, указано на разлике мушкараца и жена који су засновали породицу. Подаци су затим анализирани засебно за сваки пол, а образовни нивои сажети су у четири категорије: лица без завршене основне школе, лица са основном школом, лица са средњом школом и лица са вишом и високом школом.

Табела 5.12. Породице типа брачни/ванбрачни пар с децом и без деце према највишој завршеној школи мужа/жене, партнера/партнерке

Мушкарци	Укупно	Жене						
		без школе	непотпуна основна школа	основна школа	средња школа	виша школа и први степен факултета	висока/факултет/академија	непознато
Укупно	139774	1181	3077	12286	72565	7090	42290	1285
Без школе	884	322	229	232	52	1	5	43
Непотпуна основна школа	3109	331	1195	1084	412	9	30	48
Основна школа	13158	400	1143	5505	5407	118	382	203
Средња школа	85397	116	480	5290	56621	4556	17940	394
Виша школа и први степен факултета	5103	3	3	39	2079	1052	1920	7
Висока/факултет/академија	31291	2	14	111	7794	1346	21944	80
Непознато	832	7	13	25	200	8	69	510

У структури брачних и ванбрачних партнера, са децом или без деце, где су оба партнера старости 15–34 године, уочавају се занимљиви обрасци. У формирању 139 774 породица овог типа највише су учествовали мушкарци са средњом школом (61,10%), а затим са факултетском дипломом (22,38%). Ако се њима прикључе они са вишом школом и првим степеном факултета, онда „проширена“ најобразованија категорија чини више од четвртине породичних мушкараца (26,04%). Мушкарци са основном школом партиципирају са 9,41% а без квалификација са 2,86%.

У женској популацији, такође је најбројнија категорија са средњом школом, али она тек прелази половину жена које су засновале породицу (51,91%), што је нижи релативни показатељ него код супротног пола. Родни патерн породичног статуса високообразованих је у корист жена (30,26%), посебно ако се посматра у проширеном смислу, где најобразованије чине више од трећине породичних жена (35,33%). Партиципација жена са основном школом (8,79%) мања је него код мушкараца, а виша је код нешколованих (3,05%). Приказани родно-образовни патерни су логични са демографског аспекта, јер све претходне анализе у овој студији указују на образовне асиметрије у корист жена, као и да оне раније склапају брак. Ишчитан из другог угла, родни однос открива да има доста образовно хетерогених партнерстава.

Хомогеност у браковима/заједницама мушкараца (табела 5.13) најприсутнија је у категорији „виша и висока“ стручна спрема (72,16%), а затим код средњег образовања (66,30%). Други пол практикује обрнут образац. Више од три четвртине жена са средњом школом је образовно усклађено са партнерима (78,03%), али је мање високообразованих жена (53,18%) које живе са мушкарцима исте стручне спреме (табела 5.14).

Табела 5.13. Образовна хомогеност/хетерогеност брачних и ванбрачних партнера према нивоу образовања мушкараца (%)

Мушкарци	Жене				
	без школе и непотпуна основна школа	основна школа	средња школа	виша и висока	непознато
Без школе и непотпуна основна школа	52,02	32,96	11,62	1,13	2,28
Основна школа	11,73	41,84	41,09	3,80	1,54
Средња школа	0,70	6,19	66,30	26,34	0,46
Виша и висока	0,06	0,41	27,13	72,16	0,24

Напомена: Из укупног прорачуна је искључена категорија непознатог образовања мушкараца.

Табела 5.14. Образовна хомогеност/хетерогеност брачних и ванбрачних партнера према нивоу образовања жена (%)

Мушкарци	Жене			
	без школе и непотпуна основна школа	основна школа	средња школа	виша и висока
Без школе и непотпуна основна школа	48,78	10,71	0,64	0,09
Основна школа	36,24	44,81	7,45	1,01
Средња школа	14,00	43,06	78,03	45,56
Виша и висока	0,52	1,22	13,61	53,18
Непознато	0,47	0,20	0,28	0,16

Напомена: Из прорачуна је искључена категорија непознатог образовања жена.

Истраживање образовне хомогености/хетерогености партнера показује да се углавном бирају партнери са подједнаким образовањем. Обрасци се битније мењају након основне школе. Разлике у присутности хомогамије, хипогамије и хипергамије код особа са нижим квалификацијама су мање. Хомогамија је високо заступљена код младих оба пола који имају најмање завршену средњу школу. Код хетерогамије, чешћи је случај да су мушкарци средње стручне спреме у партнерству са образованијим женама него жене исте спреме са образованијим мушкарцима. Посебну пажњу привлачи податак да чак 46,66% високообразованих жена живи са мушкарцима који нису стекли факултетску диплому, дочим дипломци другог пола „обезбеђују“ партнерке истог образовања. Бројна истраживања на која указују Глигоријевић и Бакић (2022) ово тумаче не само демографским факторима (образованијим женским становништвом) већ и: променом родних улога на микронивоу; променом преференција до које долази услед рецентних трендова мањег вредновања образовања у односу на моћ зарађивања и тиме условљеног спуштања образовног лимита при избору партнера; старошћу при уласку у партнерску заједницу, тако што се вероватноћа за улазак у хипогамни брак повећава након 30. године живота жене.

Табела 5.15. Хомогамија, хипогамија и хипергамија у брачним и ванбрачним заједницама мушкараца и жена старости 15–34 године (%)

	Заједнице мушкараца			Заједнице жена		
	образованији мушкарци	исто образовање	образованије жене	образованије жене	исто образовање	образованији мушкарци
Без школе и непотпуна основна школа		52,02	45,70		48,78	50,75
Основна школа	11,73	41,84	44,90	10,71	44,81	44,28
Средња школа	6,89	66,30	26,34	8,09	78,03	13,61
Виша и висока	27,60	72,16		46,66	53,18	

Напомена: Разлике до 100% се односе на категорију „непознато“.

6

Родитељство младих

Важан део истраживања о младима и њиховој транзицији у одраслост је родитељство. Претходне анализе су приказале брачни статус као маркер одраслости из породичне сфере. У одсуству линеарне трајекторије, заснивање брака може настати пре или после родитељства, што је ван домета овог истраживања. Брак удружен са родитељством представља најочигледнији и најкомплекснији маркер преласка у одраслост.

Истраживање фертилитета становништва у Републици Србији на основу пописних података могуће је обавити за цео послератни период, јер је питање о броју живорођене деце жена постављено већ у Попису 1948. године, а затим у свим наредним. Претходни попис, из 2011. године, захваљујући питању о годинама рођења живорођене деце, омогућио је израчунавање интергенезичких интервала (размака између порођаја) и просечне старости жена при живорођењу. Попис 2022. је по први пут омогућио анализу по полу, јер је питање о плодности постављено и мушкарцима. Стога се ово поглавље с правом назива родитељством младих, јер осликава репродуктивна понашања оба пола.

Слично другим земљама јужне Европе односно медитеранског културног круга, профамилистичких вредносних оријентација, рађање деце у Републици Србији је захтеван животни пројекат, за који друштво и држава не показују довољно разумевања, те се млађе генерације све касније и све теже одлучују да рађају, управо антиципирајући велике, тзв. „опортунитетне трошкове“ (пропуштене шансе на тржишту рада, у професији и каријери, као и разна одрицања, одлагања, па и одустајања од других циљева у животу). Мере системске државне подршке образовању, запошљавању и обезбеђивању стамбеног простора младим родитељима или су неразвијене или недоступне већини младих. Оне су, једном речју, недовољне, па млади на њих ни не рачунају у краткорочном планирању и развијању аспирација и делања у оквиру својих социјалних биографија. На другој страни, млади се касно одвајају од породице порекла и у великој мери су зависни од финансијских и стамбених ресурса својих родитеља. Материјална несамосталност ограничава делатност младих у различитим доменима и представља једну од основних рационализација за одлагање заснивања породице, посебно код оних особа које имају више степене образовања и професионалне аспирације. Родитељство је не само комплексан и напоран него, супротно развијенијим земљама Запада, тзв. „целоживотни пројекат“. Родитељство је у Републици Србији претежно изједначено са материнством, и то интензивним мајчинством, које подразумева неупитно и огромно жртвовање жена/мајки за своје ближње, за децу, супруга, домаћинство, а данас све више и за остареле родитеље и друге сроднике (Стратегија за подстицање рађања, 2018, Благојевић, 1997, Томановић, 2012, Благојевић Хјусон, 2012, Благојевић Хјусон, 2014).

Родна димензија родитељства има снажан утицај на савремене обрасце репродуктивног понашања (Шобот, 2022). Одлуке о томе да се постане родитељ и одлуке о томе да се настави са проширењем породице у тесној су вези са баријерама и ограничењима који су део искустава бриге о деци, а они су одређени преовладавајућим обрасцем родних улога унутар породице. Родна равноправност постаје неизоставни сегмент реализације родитељства, при чему су једнако важна два аспекта. На једној страни је ширење и подизање квалитета формалне бриге о деци, а на другој прихватање и ширење обрасца веће укључености очева, као њихово право да не буду само „храниоци“ породице.

С обзиром на старосне групе које представљају младе у овој студији и обухватају како оне на прагу репродуктивног периода, тако и оне у оптималном репродуктивном добу, налази о фертилитету су врло индикативни и од значаја за сагледавање особености репродукције укупне популације, а не само младих. Једна од кључних карактеристика репродукције у Републици Србији, одлагање рађања, најбоље ће се уочити у нивоу фертилитета младог становништва и високим уделима оних који нису учествовали у репродукцији.

Анализа је обављена на основу паритета и стопа кумулативног фертилитета. Позваћемо се на резултате истраживања кохортног фертилитета жена спроведеног након претходног пописа, као индиције репродуктивног понашања младих. Они указују на минималне стопе кумулативног фертилитета жена узраста 15–19 година, изузетно ниске стопе жена узраста 20–24 године, и приличну хомогеност стопа у свим регионима. Након те старости, у кохорти жена старости 25–29 година стопа кумулативног фертилитета је била 0,73, али су регионалне разлике у тој категорији постале уочљиве: најмање стопе биле су у Београдском региону (0,47), а највише у Региону Јужне и Источне Србије (0,90 по жени)²² (Рашевић, 2015).

Поред уобичајених фактора ниског фертилитета у Републици Србији, у међупописном периоду се десила пандемија коронавируса као додатни фактор редуковања рађања, услед страха од могућих последица на зачеће и плод. Мада је она трајала само током две године пред Попис (званично од марта 2020. до маја 2023), морала је имати одраза на укупан фертилитет. Васић је навео да је до тада учињено само неколико покушаја да се процени утицај кризе изазване пандемијом на плодност широм света. У принципу, утицај пандемије на стопе фертилитета описује се као „baby boom“ у земљама са ниским приходима и „baby bust“ у земљама са високим приходима (Ullah et al., 2021). Први се објашњава недостатком приступа савременој контрацепцији, а други утицајем укупне неизвесности и пораста незапослености. Иако се Република Србија не може описати ни у једном ни у другом случају, на основу претходног демографског искуства Републику Србију можемо сматрати делом обрасца фертилитета земаља са високим приходима. У таквом обрасцу доношења одлука, економска анксиозност, попут оне коју је изазвала глобална пандемија, може узроковати смањење наталитета. Једна од главних основа за ову тврдњу у Републици Србији је незапамћена редукција бракова током 2020. и прве половине 2021. године, уз пад од више од 30% у односу на 2019. годину. Број живорођених је у позитивној корелацији са бројем првих бракова и ванбрачних заједница, па ће овакав недостатак првих бракова током 2020. и прве половине 2021. сигурно имати дуготрајне негативне последице на број живорођених у годинама које долазе (Васић, 2021).

²² Анализа није рађена за наредну групу 30–34, већ за 30–39, па не одговара старосном узорку овог истраживања.

6.1. ФЕРТИЛИТЕТ ЖЕНСКОГ СТАНОВНИШТВА

Основне улазне податке од интереса за овај сегмент истраживања нуде витална статистика и досадашња истраживања женског фертилитета на основу претходних пописа. Просечна старост жене приликом рађања првог детета у пописној 2022. години била је 28,9 година, на самом крају формалног старосног распона омладине. Старост приликом прворођења се континуирано померала навише од 1956. године, када је први пут забележен фертилитет испод нивоа потребног за просту репродукцију. Старосни модел репродукције се, такође, мењао. Од доминације младих жена узраста 20–24 године у рађањима, која је постојала до краја 20. века, преко највећег удела жена старости 25–29 година до 2017. године, дошло се до новог модела, где у рађању највише учествују жене старости 30–34 године. Пенев и Станковић (2021), истражујући бездетност²³ жена у Републици Србији, наводе да је у 2011. години, у односу на 2002. годину, највеће релативно смањење вредности стопе кумулативног фертилитета забележено код жена у двадесетим годинама живота (за 26%, односно 22% за старосне групе 20–24 и 25–29 година). Исти аутори закључују да су промене нивоа кумулативног фертилитета по старости биле мање под утицајем репродуктивног понашања жена које су рађале (мајки), а знатно више под дејством повећања учешћа жена које нису рађале. Ниво опште стопе бездетности је све до 1991. године био релативно стабилан, чак и лагано опадајући²⁴. Након тога почиње раздобље врло интензивног повећања удела фертилних жена без живорођене деце. Он је, за само две деценије, између 1991. и 2011, повећан са 30,1% на 41,6%, а тај тренд је настављен и у наредним годинама.

6.1.1. Одлагање рађања и старосни/генерацијски модел фертилитета

Резултати анализе Пописа 2022, као и сви остали извори података о фертилитету, документују одлагање рађања које утиче на повећање бездетности. Два разлога одлагања рађања који су емпиријски потврђени и представљају готово аксиом су: продужено школовање и снижене репродуктивне норме. Док је први доминантан међу млађом омладином, други више долази до изражаја у каснијој младости, када почиње да се размишља о породици и потомству. Велики је број младих жена из посматраних старосних група које нису учествовале у репродукцији. Да ли је њихова бездетност привремена или увод у трајно стање, не може се закључити све до изласка из фертилног узраста и евидентирања завршног фертилитета²⁵.

Неучествовање у репродукцији је најраспрострањенији модул репродуктивног понашања младих жена из свих старосних група. Оно је, разумљиво, највеће код најмлађих. Уједно је универзална карактеристика, јер важи у свим регионима (преко 97%), без обзира на развијеност. Млади тог узраста се колоквијално често називају децом, што подразумева недовољну зрелост и у социјалном и у физиолошком смислу. Девојке узраста 15–19 година су на почетку плодног периода, у фази животног циклуса када се школују, углавном су економски неактивне и још не размишљају о потомству. Ови фактори фертилитета су општепознати, и у нискофертилитетним друштвима, као што је Република Србија, утичу на одлагање рађања и смањивање квантума фертилитета. Неки фактори делују генерално, тј. у свим посматраним узрастима. Ако се њима додају професионалне амбиције у периоду након завршетка школовања, изграђени ставови о величини породице, који су под великим утицајем

²³ Израз бездетност је у домаћу литературу уведен овим радом (2021) а односи се на неучествовање у репродукцији, односно *childlessness*.

²⁴ Комунизам је у систему вредности високо позиционирао породичне вредности и вредности потомства и зато је концепт раног склапања брака и раног родитељства био заступљен у Републици Србији, као и у осталим комунистичким земљама све до њиховог колапса (Вељовић, 2015).

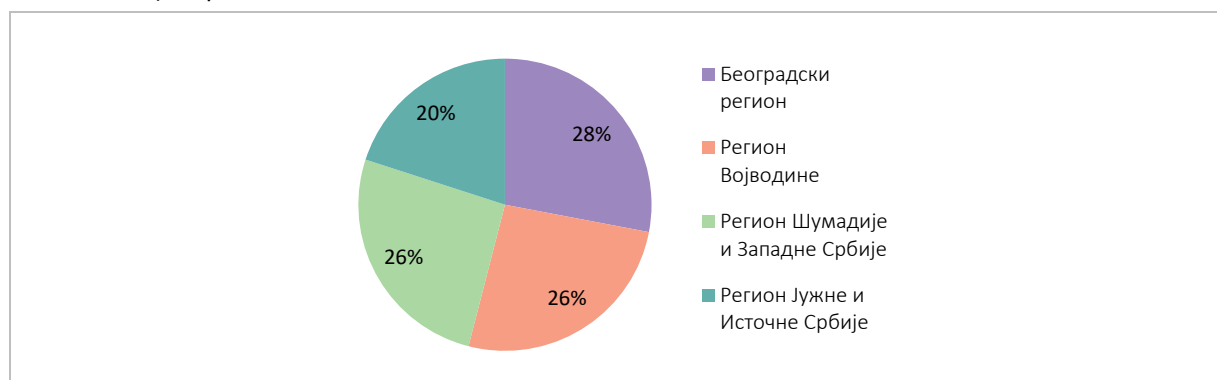
²⁵ По мишљењу Пенева и Станковић (2021), најважнији чинилац повећања опште бездетности је, пре свега, велико повећање удела неудатих жена, првенствено старих 30–49 година, са стопама бездетности вишеструко већим него у групи икада удаваних жена. Растући и актуелно високи удели жена без деце у старосним групама 30–34 и 35–39 година ограничавају могућности за смањење трајне бездетности.

модела из окружења, као и раскорак између очекиваних и стварних прихода²⁶, не чуди да је одлагање рађања коначан исход, мада се са старошћу смањује.

Од краја осамдесетих година прошлог века у Републици Србији су стопе фертилитета жена млађих од 25 година почеле нагло да опадају, а код жена старијих од 30 година да расту, мада споријим темпом (Никитовић и др., 2019). Жене које су донедавно имале максимум учешћа у репродукцији, узраста 25–29 година, сада одликује бездетност на нивоу од 62,42%. Међу женама које данас остварују максимум рађања (30–34) скоро 42% нема децу²⁷. Почетком 21. века (Попис 2002) бездетност жена старости 25–29 година износила је 43,3%, а 21,2% код жена старости 30–34 године. Наредни попис (2011) регистровао је код ове две групе 55,3% и 30,6% неучествовања у рађању, посматрано сукцесивно (Пенев, Станковић, 2021). Удео жена без деце је све већи, а код најстарије групе младих жена (30–34) у периоду 2002–2022. скоро се дуплирао (графикон 6.2).

Две старосне групе су апострофиране као најпродуктивнији део фертилног контингента (25–29 и 30–34). Но, оптималан фертилни контингент, онај који се сматра биолошки најспособнијим за репродукцију, укључује и млађу старосну групу, односно жене старости 20–34 године. Њихов број је највећи у Београдском региону (151 340), а најмањи у Региону Јужне и Источне Србије (111 713). У остала два региона је уједначен (141 231 и 141 334). Обим контингента је све мањи, репродуктивне норме су ниске, па су димензије бездетности забележене Пописом 2022. веће него у претходна два пописа.

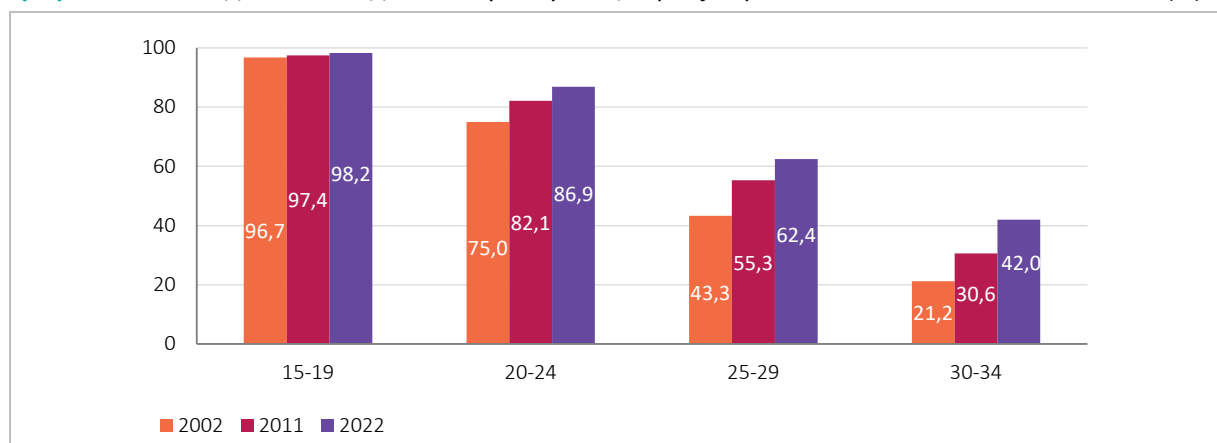
Графикон 6.1. Дистрибуција женског становништва старости 20-34 године (оптималног фертилног контингента) по регионима

Целокупан фертилитет младог становништва који анализирамо остварен је у 21. веку. Најстарије жене из узорка (34 године) рођене су 1988. године, у фертилни период су ушле 2003, када су напуниле 15 година, а у оптимални фертилни контингент 2008. Ако се узме у обзир да је жеља и одлука да се буде мајка током тинејџерских година реткост, као и да је текуће школовање (ограничавајући фактор фертилитета) све дуже, очито је да је репродуктивни период (могућност његове искоришћености) чак и најстаријих жена из узорка до године Пописа био релативно кратак.

²⁶ О демографским, социјалним и економским механизмима замке ниског фертилитета и значају за одлагање репродукције више видети у раду Lutz-а, Skirbekk-а и Teste наведеном у литератури.

²⁷ Старосна група 30–34 године тренутно има највишу стопу фертилитета први пут у последњих 60 година, мада на то највише утичу само две највеће области, чија су седишта Београд и Нови Сад (Никитовић, 2022). Ови подаци се односе на период спровођења пописа.

Графикон 6.2. Бездетност младих жена у Републици Србији према пописима 2002, 2011. и 2022. (%)

Појам бездетности се прилично поистовећује са појмом социјалитетног стерилитета, који се односи на случајеве када разлог бездетности није физиолошка неплодност. Социјалитетни стерилитет наговештава да у његовој позадини стоји друштвено условљен стерилитет, заправо одсуство индивидуалних и друштвених услова за учествовање у репродукцији. Он се јавља када се стицајем околности не учествује у репродукцији трајно или привремено, због одлагања рађања, или када особе добровољно и свесно одлучују да немају децу²⁸. Неки те одлуке доносе у раној младости (Акрап, Чипин, 2006). Најновије анкетно истраживање о жељеном броју деце (Шантић, Стојилковић Ђњатовић, Токовић, 2024), на узорку 750 младих оба пола узраста 14–29 година, дало је интересантне резултате. У структури одговора о жељеном броју деце доминира модул „двоје деце“, али је више оних који не желе децу од оних који желе једно дете. Посебно је симптоматично што предност бездетству дају млади узраста 19–24 и 25–29 година, а не најмлађи испитаници, који још нису озбиљније промишљали о репродукцији и чији ставови могу лакше да се промене. Претходна истраживања становништва исте старости готово да нису регистровала младе који не желе да се остваре као родитељи у будућности. Очито да се осим одлагања рађања као нови изазов јавља и својевољно одустајање од рађања. Индикативан податак је и да четвртина младих свих старости из узорка нема одговор на постављено питање о жељеном броју деце. Одговор „не знам“ осликава да је родитељство тема о којој се не размишља.

Табела 6.1. Женско становништво према старости, броју живорођене деце, по регионима (%)

Узраст		Република Србија	Београдски регион	Регион Војводине	Регион Шумадије и Западне Србије	Регион Јужне и Источне Србије	Регион Косово и Метохија
15–19	Без деце	98,24	98,96	97,78	98,52	97,65	...
	1	1,36	0,73	1,68	1,23	1,85	...
	2	0,31	0,22	0,44	0,20	0,38	...
	3	0,04	0,03	0,06	0,01	0,08	...
	4+	0,00	...	0,02	0,00	0,00	...

²⁸ У Европи, у просеку је само 4% мушкараца и 3% жена старих 18–40 година на питање о идеалном броју деце навело нерађање деце као свој лични идеал. У земљама Источне Европе још мање, испод 3% (за оба пола). Низак је и удео младих Европљана (7% мушкараца и 5% жена) који намеравају да остану без деце (Gray, Evans, Reimondos, 2013; Miettinen, Szalma, 2014, према Пенев, Станковић, 2019).

Табела 6.1. Женско становништво према старости, броју живорођене деце, по регионима (%)
(наставак)

Узраст		Република Србија	Београдски регион	Регион Војводине	Регион Шумадије и Западне Србије	Регион Јужне и Источне Србије	Регион Косово и Метохија
20–24	Без деце	86,90	91,85	86,17	84,99	84,29	...
	1	8,41	5,30	8,63	9,97	9,88	...
	2	3,38	1,89	3,66	3,95	4,10	...
	3	0,90	0,54	1,08	0,83	1,22	...
	4+	0,33	0,24	0,42	0,20	0,50	...
25–29	Без деце	62,42	73,86	60,67	56,16	56,77	...
	1	19,16	15,50	19,89	20,93	21,05	...
	2	13,32	7,84	13,47	17,03	16,04	...
	3	3,65	1,84	4,17	4,55	4,33	...
	4+	1,36	0,84	1,74	1,21	1,78	...
30–34	Без деце	36,61	47,60	35,55	30,04	30,07	...
	1	24,50	25,05	24,60	23,00	25,74	...
	2	28,01	20,70	28,18	32,77	32,54	...
	3	8,17	4,79	8,49	11,21	8,87	...
	4+	2,56	1,52	3,09	2,89	2,99	...

У табелу није унета категорија „непознато“ код броја деце, због малог броја случајева (0,009% на нивоу Републике Србије).

Партиципације младих жена према броју живорођене деце су добар показатељ и квантума и тајминга фертилитета. Доминантан модел у Републици Србији је да је највише оних које су родиле једно дете. Већи број деце корелира са мањим уделом мајки тог паритета. С обзиром на документован каснији улазак у репродукцију а теоријски подразумевану плодност до краја четрдесетих година старости, постоји биолошка могућност да посматрана популација (из нашег узорка) и даље рађа, због чега пролонгира репродукцију. Но, након 30. године живота, у Републици Србији се учешће мајки са једним и двоје деце готово изједначава на нивоу између 24-25%. Оно што је карактеристично јесте да у најстаријој групи, у свим регионима, осим у Београдском, удео мајки са двоје деце надмашује удео оних са једним дететом, као и да су жене које су родиле више од двоје деце два до три пута заступљеније у Војводини и јужним НУТС2 регионима него у Београдском. Узраст 30–34 године показује већу спремност за заснивање породице, која се подједнако може приписати психолошким и социоекономским факторима. Мајчинство као маркер транзиције у одраслост код више од трећине жена започиње између 25. и 29. године, али је најприсутније код наредне петогодишње групе, где се више од половине жена остварило у улози мајке.

Поменуто је специфичност Београда. Уз све изнете дистинкције овог региона треба додати да је неучествовање у репродукцији у њему највеће у свим старостима, и да су виши редови рођења упадљиво најмање заступљени. Разлике између осталих региона су веће након 20. године живота, јер код млађих, где год живели, школовање представља јак и универзалан разлог бездетства. Након завршетка средње школе испливавају диференцијације у којима се Србија – југ препознаје као традиционалнији, тј. територија на којој се фертилитет остварује раније. Тако, у два јужна региона Републике Србије око 15% жена старости 20–24 године и око 44% старости 25–29 година има статус мајке. У Војводини су ови удели нешто нижи: близу 14% и близу 40%. Београд пак бележи само 8% мајки у првој половини двадесетих година и 26% у другој половини двадесетих година живота.

6.2. ФЕРТИЛИТЕТ МУШКОГ СТАНОВНИШТВА

Подаци о фертилитету мушког становништва до Пописа 2022. нису постојали. У јавном мњењу су информације о фертилитету испод нивоа потребног за просту репродукцију често биле праћене етикетирањем жена као криваца за ову ситуацију. Мањи број истраживача покушао је да понуди документовану „мушку страну приче“, преко проучавања очинства или брачности мушког становништва у служби апроксимације бездетности мушкараца (Станојевић, 2018, Муцић, Девеџић, 2018б). Најновији подаци омогућавају да се репродукција сагледа из обе перспективе.

Када је посреди мушка популација, фертилитет млађих од 20 година је занемарљив. У целој Републици Србији само је 644 младића те старости који су очеви²⁹. Посматрано процентуално, без деце је преко 99% мушкараца тог узраста. Пет година старија група такође показује минималне уделе очева, јер је удео лица без деце у свим регионима око 95%, са благим варијацијама. Чак ни у узрасту 25–29 година, у којем се може претпоставити крај школовања и економска самосталност, очинство као један вид транзиције у одраслост није значајно заступљено (18,76% мушкараца са децом : 81,11% без деце). Међутим, у овој петогодишњој групи уочавају се разлике између региона, које до те старости нису биле упадљиве. У оба региона Србија – југ бездетност мушкараца је нижа, и испод 80%. За разлику од њих, Београд бележи максимум неучествовања у репродукцији (85,92%).

Табела 6.2. Мушко становништво према старости, броју живорођене деце, по регионима (%)

		Република Србија	Београдски регион	Регион Војводине	Регион Шумадије и Западне Србије	Регион Јужне и Источне Србије	Регион Косово и Метохија
15–19	Без деце	99,59	99,67	99,47	99,72	99,46	...
	1	0,31	0,22	0,43	0,20	0,43	...
	2	0,05	0,04	0,06	0,03	0,08	...
	3	0,01	0,00	0,01	0,00	0,01	...
	4+	0,00	0,00	...	...	...	...
20–24	Без деце	95,55	96,46	95,07	95,78	94,81	...
	1	3,07	2,18	3,30	3,22	3,58	...
	2	0,93	0,75	1,10	0,75	1,18	...
	3	0,22	0,15	0,32	0,10	0,33	...
	4+	0,08	0,06	0,09	0,06	0,09	...
25–29	Без деце	81,11	85,92	80,11	79,22	78,86	...
	1	11,55	9,19	12,03	12,79	12,29	...
	2	5,49	3,54	5,67	6,42	6,49	...
	3	1,24	0,72	1,47	1,19	1,62	...
	4+	0,48	0,37	0,62	0,27	0,71	...

²⁹ У категорији непознатог је 66 лица, па је могуће да и међу њима има очева. Под претпоставком да су сви они и учествовали у репродукцији, укупан број очева ове старости је 710.

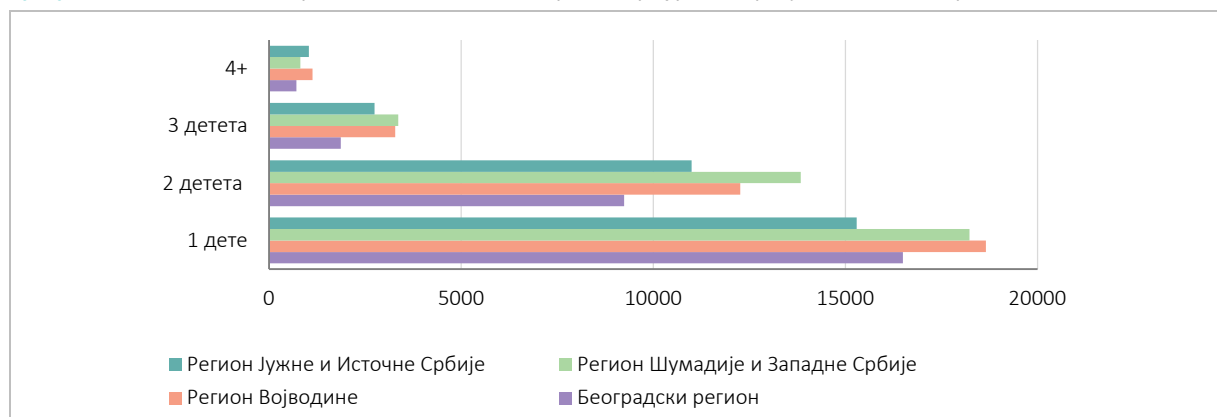
Табела 6.2. Мушко становништво према старости, броју живорођене деце, по регионима (%)
(наставак)

		Република Србија	Београдски регион	Регион Војводине	Регион Шумадије и Западне Србије	Регион Јужне и Источне Србије	Регион Косово и Метохија
30–34	Без деце	57,40	62,54	56,52	55,04	54,92	...
	1	20,05	20,20	20,57	19,12	20,40	...
	2	16,78	13,21	16,71	19,18	18,37	...
	3	4,18	2,66	4,50	5,08	4,56	...
	4+	1,29	0,92	1,47	1,41	1,66	...

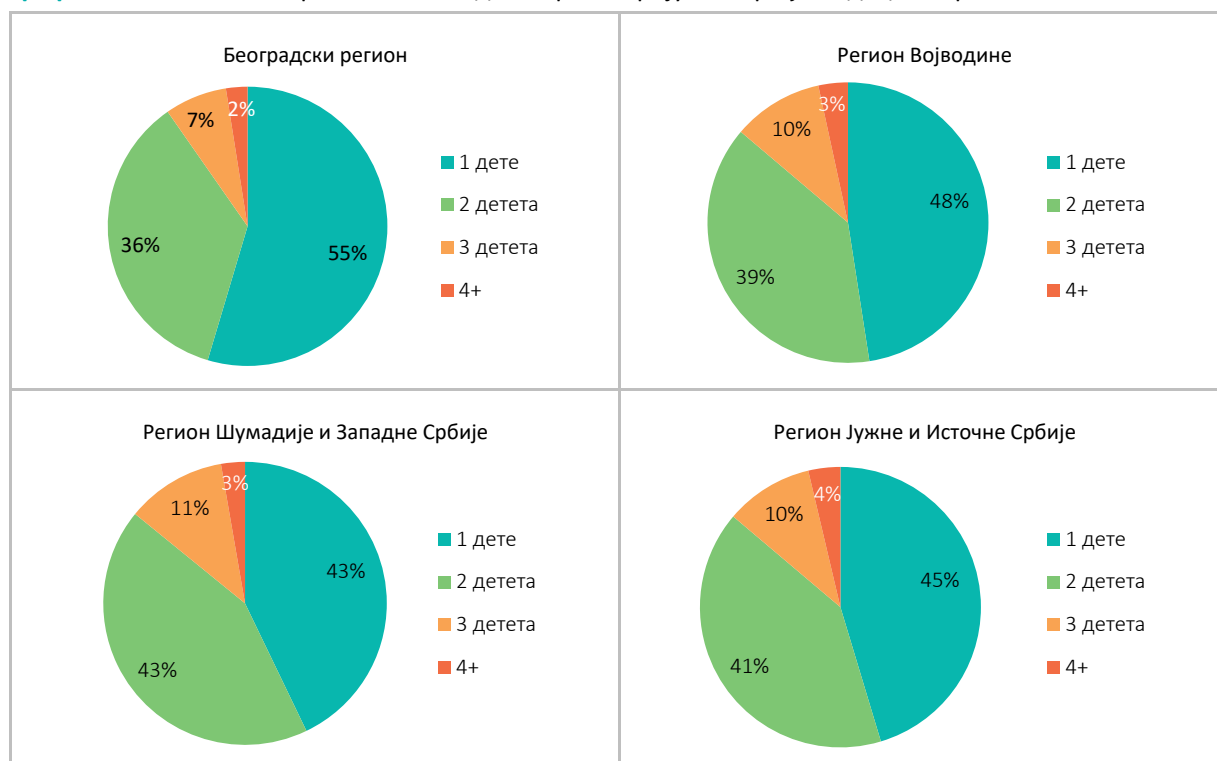
У табелу није унета категорија „непознато“, због малог броја случајева (0,1% на нивоу Републике Србије), иако је већа него код женског становништва.

Фертилитетне карактеристике су потврдиле да је опредељење за шири старосни распон младих у овом истраживању оправдан, због хетерогености патерна и смисленијих компаративних анализа. Највеће разлике се дешавају након 30. године, када процентуални удео мушкараца који нису очеви пада на 57,40%. Само Београдски регион више одступа од просека, са више од 60%.

Графикон 6.3. Очеви старости 15–34 године према броју живорођене деце, по регионима

Петина младих мушкараца у Републици Србији старости 30–34 године има бар једно дете, а скоро четвртина (22,25%) више од једног детета (табела 6.2). Партиципација мушкараца са једним дететом је прилично регионално уједначена. Очева са двоје деце је више у Шумадији и западној Србији, и јужној и источној Србији. У односу на своје вршњаке из Београда, они раније заснивају породицу, раније се одлучују за прво дете и раније проширују породицу другим дететом. Тако су у западној Србији удели мушкараца паритета 1 и паритета 2 готово изједначени, а очеви са двоје и троје деце чине више од половине очева.

Графикон 6.4. Очеви старости 30–34 године према броју живорођене деце, по регионима

О транзицији у очинство

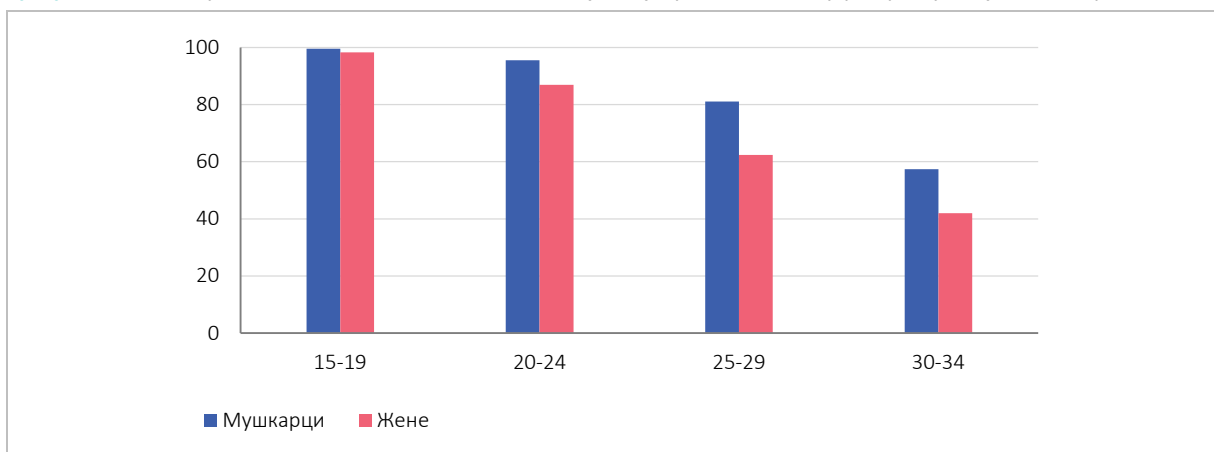
Тема мушког фертилитета у домаћој демографској литератури је тек отворена, јер се до сада није располагало подацима. Да је фертилитет перципиран као „женска ствар“ а родитељство као мајчинство показује и мало интересовање за проблематику очинства. Редак је пример Д. Станојевића, који је знатан део свог истраживачког опуса посветио овој теми, тачније теми новог очинства. У публикацији „Ново очинство у Србији – социолошка студија о праксама и идентитетима очева“ и дисертацији „Обликовање новог очинства кроз праксе очева у Србији“, међу бројним питањима бави се и транзицијом у очинство.

„Резултати истраживања показују да први (прет)корак транзиције у очинство јесте сама мисао о родитељству код будућих (у истраживању садашњих) очева. Транзиција у родитељство није проучавана преко испитивања очева у различитим фазама тог процеса (у тренутку када се налази у одређеној фази), већ преко њихових наратива о том процесу. За разлику од жена, код којих је родитељство (у мање или више изражено патријархалним друштвима) део примарних и секундарних социјализаторских образаца од раног детињства, мушкарци се са садржајима родитељства најчешће сусрећу тек са самим родитељством. Иако и од мушкараца постоје очекивања да оснују породицу и добију децу – када, како и са ким је културно у мањој мери једнозначно одређено. Зато и наративи очева указују на широк дијапазон тумачења како су дошли до идеје/размишљања да буду родитељи. Три су најшира заплета око којих се формирају наративи: 1. релациони, у коме се однос са партнерком јавља као извор идеја о родитељству, 2. аутономни, као део искључиво личних искустава и промишљања и 3. социјални, као део притисака који долазе из ширег или ужег друштвеног окружења“ (Станојевић, 2015, Станојевић, 2018).

6.3. ФЕРТИЛИТЕТ МЛАДИХ ИЗ РОДНЕ ПЕРСПЕКТИВЕ

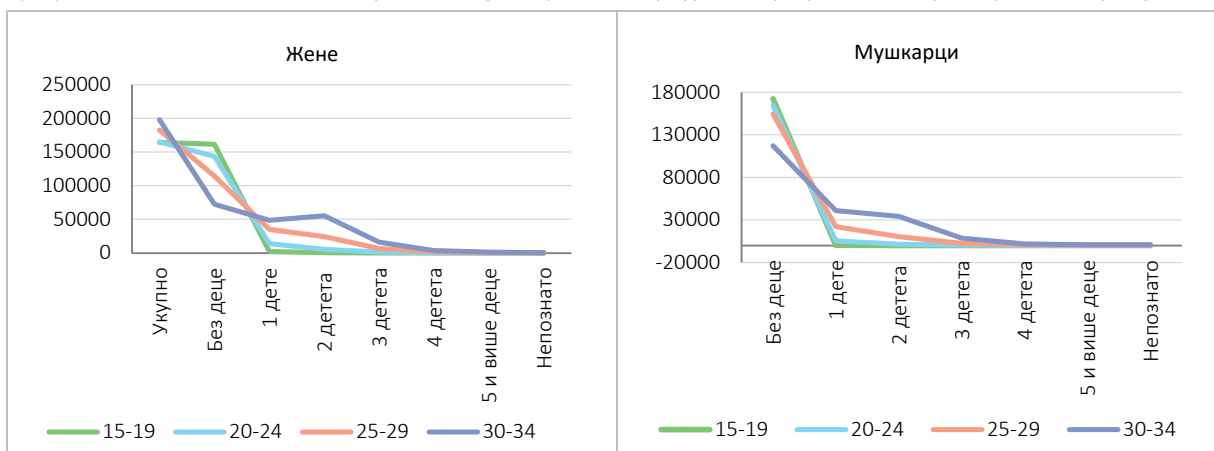
Мада се у претходним анализама налази одговор на питање о родним разликама, ипак је издвојено поглавље које би их сумирало и указало на још неке налазе из одабраних референци. Делимичан демографски одговор о разликама женског и мушког фертилитета потражен је првенствено преко компарације одлагања рађања, а затим и нивоа репродукције старијих младих лица. Упоредан је старосни модел фертилитета. За илустрацију асиметрија послужиле су стопе кумулативног фертилитета женског и мушког становништва. О родним разликама у нивоу фертилитета донекле говори и анализа пролонгирања брака, јер представља апроксимацију родног патерна фертилитета, па су јаке асиметрије очекивани резултат анализе.

Графикон 6.5. Мушко и женско становништво које није учествовало у репродукцији, по старости (%)

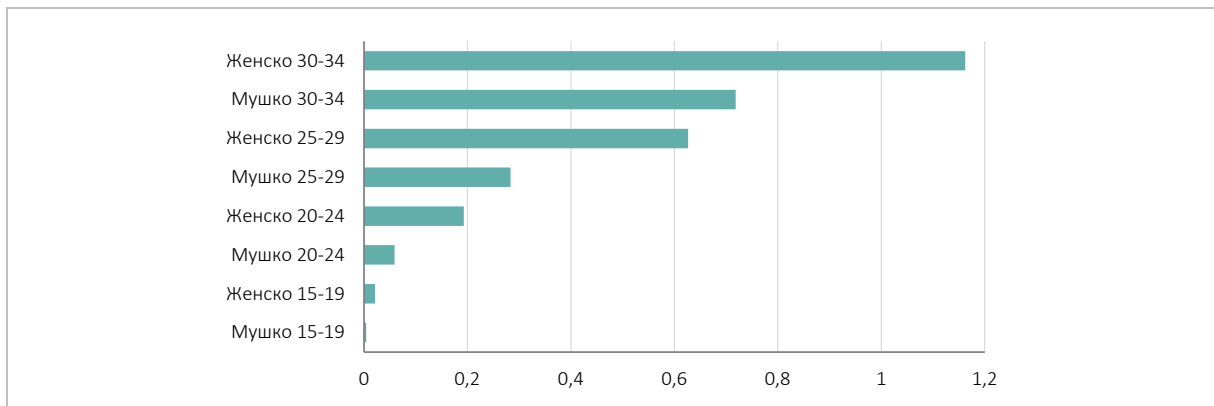
Без обзира на старост младих и без обзира на територију на којој живе, фертилитет мушког становништва је нижи од фертилитета женског, неучествовање у репродукцији је веће, и ступање у родитељство је касније. Родни јаз је са сваким старијим стратумом већи. Највећи је, ипак, у старости 25–29 година, када се девојке масовније укључују у репродукцију, што је код мушкараца приметно тек у пет година старијој кохорти.

Графикон 6.6. Становништво према полу, старости и броју живорођене деце у Републици Србији

Такође, просечан број деце по полу у свим старосним групама показује разлике, које са старашћу расту и постају значајније. Иако се оне примећују и код најмлађег дела узорка, с обзиром на изузетно ниске вредности, смисленије је указати на неравномерности код старијих из узорка. Однос просечног броја деце мушког и женског становништва старости 20–24 је 0,06 : 0,19, старости 25–29 – 0,28 : 0,63 и у старости 30–34 – 0,72 : 1,16. И овде се уочава да су касније двадесете године са највећом родном асиметријом, односно да жене раније доживљавају породичне транзиционе промене.

Графикон 6.7. Просечан број деце по старости мајке/оца

Попис омогућава да се виде регионалне разлике мушког и женског фертилитета младих (табела 6.3). Разним анализама потврђен „нови“ патерн просторне демографске диференцијације уочава се и овим упоредним приказом, из којег су искључени старосни стратуми. Одступање Београда је најочљивије у категорији лица без деце и лица са двоје деце. У свим регионима структура по паритету показује виши фертилитет жена него мушкараца.

Табела 6.3. Становништво старости 15–34 године према броју живорођене деце и полу, по регионима (%)

Република/регион	Укупно	Без деце	1 дете	2 детета	3 детета	4+ детета
Женско становништво						
Република Србија	709983	69,21	14,03	12,09	3,43	1,14
Београдски регион	190059	74,93	13,15	8,90	2,08	0,74
Регион Војводине	184591	68,45	14,27	12,16	3,67	1,39
Регион Шумадије и Западне Србије	188911	66,75	13,91	13,86	4,29	1,11
Регион Јужне и Источне Србије	146422	65,93	15,01	13,87	3,79	1,37
Регион Косово и Метохија	...	...	...	...	...	...
Мушко становништво						
Република Србија	739213	82,26	9,29	6,27	1,52	0,50
Београдски регион	185821	84,45	8,88	4,97	1,00	0,38
Регион Војводине	193791	81,64	9,63	6,33	1,69	0,58
Регион Шумадије и Западне Србије	201368	81,84	9,05	6,87	1,67	0,40
Регион Јужне и Источне Србије	158233	80,96	9,67	6,95	1,73	0,65
Регион Косово и Метохија	...	...	...	...	...	...

У табелу није унета категорија „непознато“, због малог броја случајева.

Родитељство као путања одрастања код мушкараца је знатно спорија него код жена. Осим демографске документације, потребно је понудити и други угао интерпретације који појашњава разлике у демографским понашањима мушкараца и жена.

Досадашња домаћа демографска литература није се могла бавити фертилитетом мушкараца, али су у проучавању разлога ниског фертилитета по правилу истицане родна димензија и различите улоге полова и друштвених очекивања од њих. У тој подели улога родитељство је првенствено перципирано као мајчинство, а жене као пол који треба да се оствари у улози мајке „на време“, преузме сложене послове одгајања деце и неплаћених послова у домаћинству. Мушка улога је везивана за тржиште рада и плаћено запослење, па је ангажовање мушкараца у подизању деце и обавезама у домаћинству било значајно мање. У периоду модерне (и у социјализму), друштво је оцу гарантовало могућност да оствари улогу храниоца, и то преко високог степена запослености, сигурности посла, извесне фаворизације на тржишту рада и солидне социјалне заштите, односно преко доминације патријархалних вредности и пракси у јавној сфери, као и преко јасне поделе родитељских улога у приватној сфери (Станојевић, 2015). Формирање породице није било приоритетно нити „друштвено наметнуто“ младим мушкарцима, таква „норма“ је репродукована кроз генерације, па је очекивано да је очинство младих ређе. Осим одлагања формирања породице, идентитети мајки, са једне стране, и очеве хранитеља, са друге стране, створили су јаке неравнотеже у приватној сфери већ формираних заједница, утичући на (не)проширење породице. Улога жена у породици и друштву се значајно променила у последњих неколико деценија. Повећано образовање жена до те мере да је превазишло мушкарце у свим европским земљама, као и рад и учешће на тржишту, допринело је промени родних улога (Ферарето, Витали, 2023). Новије анализе показују да у савременим друштвима улога оца као храниоца није увек лако остварива и додатно је доведена у питање већом родном симетријом у јавној сфери (економији, политици и др.) (Станојевић, 2015).

Родитељске улоге

Традиционална подела родних улога у обављању родитељства у модерном друштву доживљава низ промена које су значајне како на нивоу појединаца, тако и друштва у целисти. У српском друштву постоје различите перцепције у погледу учешћа родитеља различитог пола у родитељству, што је показао пројекат „Татамата: очинство и неплаћени рад – родно трансформативне политике и праксе“, финансиран од стране Немачког савезног министарства за економску сарадњу и развој – BMZ. Пројекат је спровела Кућа родних знања и политике (енг. *Gender Knowledge hub*), током 2023. године, уз подршку *Deutsche Gesellschaft für Internationale Zusammenarbeit GIZ GmbH*.

Реализовано истраживање се односило на неколико аспеката: искуства и ставови очева у погледу родно одговорног очинства; искуства, ставови и очекивања особа женског пола – мајки, али и младих (синова и кћерки) у погледу родне равноправности у процесу родитељства. Како би се стекао свеобухватни увид, у истраживању су учествовали и припадници различитих осетљивих друштвених група – LGBTQ+, ромска популација, особе са инвалидитетом. Резултати истраживања су показали да се као друштво суочавамо са опадањем сврсисходног учешћа очева у одрастању деце и да између 0,45% и 0,56% очева узме родитељско одсуство ради неге детета. У оквиру пројекта је спроведено истраживање које је показало да 57% жена бригу о деци воде углавном саме, док је 38% њих навело да бригу о деци дели заједно са партнером. Насупрот томе, чини се да су мушкарци „блажи“ у погледу оцењивања учесталости подељене бриге у родитељству, па чак 54% испитаника сматра да заједнички учествује у родитељству.

Без потребе за даљим елаборирањем родних неравнотежа и утицаја на ниво фертилитета, на које је с правом скренута пажња као на један од узрока одлагања рађања и ниског фертилитета, подвући ћемо значај документовања нижег фертилитета мушкараца него фертилитета жена, које Попис 2022. омогућава. Према нашем сазнању, до сада је објављен само један научни рад који је компаративно истражио фертилитет оба пола (Никитовић, Магдаленић, 2024), али се није посебно бавио фертилитетом младих мушкараца, нити пролонгирањем очинске улоге.

Родно различито усклађивање рада и родитељства

„Искуство усклађивања сфере родитељства и рада за мушкарце је другачије текло него за жене. И док су жене постепено улазиле и освајале јавну сферу, мушкарци су полако прихватили домаће послове и свакодневне родитељске обавезе. Тај процес од њих захтева да ускладе обавезе на послу и захтеве родитељства, односно да редефинишу приоритете. Улога храниоца породице оца је нешто што се код многих очева активно преиспитује, неретко кроз наратив родне равноправности између мајке и оца у сферама рада и домаћинства, али се ова улога оца, у постојећим околностима, не доводи у питање. Кроз ову улогу, очеви и даље примарно исказују своју одговорност према деци и породици.

Док су процеси модернизације улогу оца као заступника пред другима сводили на симболичку репрезентацију или изједначавали са мајком у овој функцији, питање храниоца породице је и данас веома значајно. Иако је изједначавање мушкараца и жена у јавној сфери доводило постепено до мање асиметрије у приходима и веома значајног учешћа жена у кућном буџету, улога мушкараца као храниоца се и на нивоу идентитета и на нивоу реалних пракси спорије мења. Жене улазе у јавну сферу, али то не доводи до истискања мушкараца из исте, већ пре до конкуренције унутар ње. За мушкарце се појављују нове улоге у породици – улоге попут брижног супруга/партнера и брижног оца који је укључен у све аспекте дечијег живота као и мајка, али улога храниоца није изгубила на важности.

У савременим друштвима и даље се подразумева да мушкарци као родитељи очекују да задрже улогу хранитеља, али им се истовремено отварају могућности да потраже нова поља компетенције у којима ће моћи да се остваре. Тако се, поред идентитета оца као храниоца, развијају и други, попут „укљученог оца“, „брижног оца“ и сл. Улоге храниоца и укљученог оца могу бити комплементарне, али, као и код мајки, и код очева ове улоге неретко долазе у сукоб. Сукоб се често истовремено одвија на два нивоа – између различитих улога самог мушкарца и између родитељских улога мајке и оца. Жеља мушкарца да се посвети деци и да буде у великој мери присутан у њиховим животима може бити значајно онемогућена уколико он мора да бира између зарађивања и родитељства. У друштвима попут Републике Србије, у којима и сензибилитет према жени као мајци у пословној сфери нестаје, разумевање за родитељске обавезе мушкарца је још мање. Такав контекст намеће неретко изборе или–или, односно захтева пуну посвећеност послу, уз стављање родитељских обавеза и задовољстава на друго место“ (Станојевић, 2015, Станојевић, 2018).

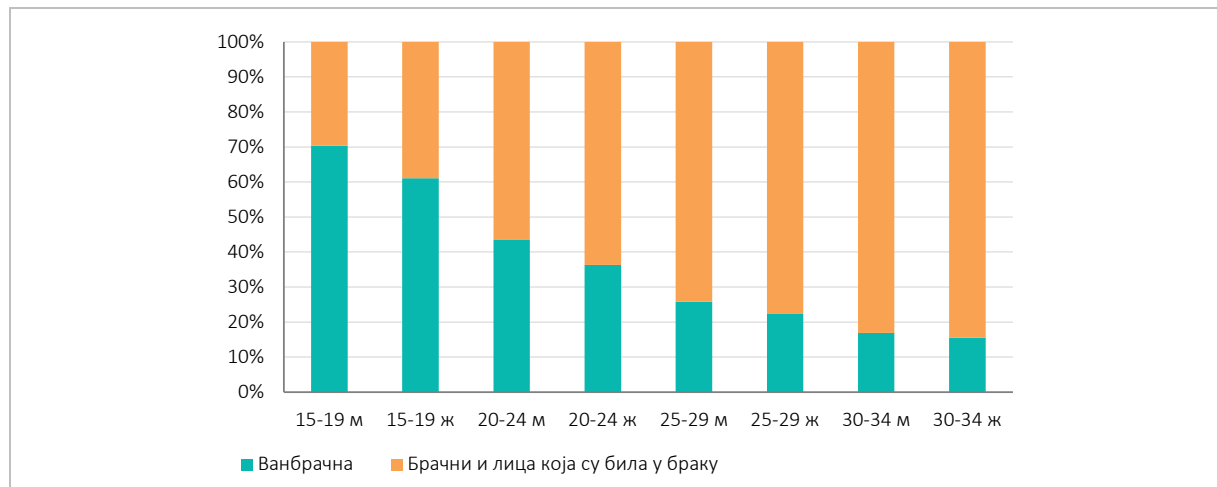
6.4. ФЕРТИЛИТЕТ ПРЕМА ЗАКОНСКОМ БРАЧНОМ СТАЊУ

Просечан број деце по полу и законском брачном статусу открива неке недоумице о партнерству младих и упућује на потребу за даљим истраживањима. Наиме, тинејџери оба пола који су разведени имају више стопе фертилитета од осталих. Иако њихов број није велики (те се може полемисати о сигнификантности), поставља се питање колико је родитељство у овом узрасту оптерећујуће за брак, колико утиче на његову стабилност, да ли су разведени били у тзв. short gun браковима, формираним због ране трудноће, али без довољно могућности и зрелости за очување породице, и бројна друга питања. У Стратегији подстицања рађања (2018) наводи се да је родитељство изразито одговоран и сложен задатак у животу сваког појединца, па ипак, не постоји систем припреме младих за испуњавање ове одговорне улоге. Бити добар родитељ је снажан лични мотив, али и огромна обавеза, коју прати друштвени притисак. Последице несналажења у родитељској улози су врло озбиљне и за дете, али и за одраслу особу. Помоћ и подршка младим људима да изграде високи ниво компетенције за родитељство пре рођења првог детета, а затим и у току подизања првог детета, могли би да смање стрес доживљен кроз родитељство и да олакшају одлуку о рађању другог и трећег детета.

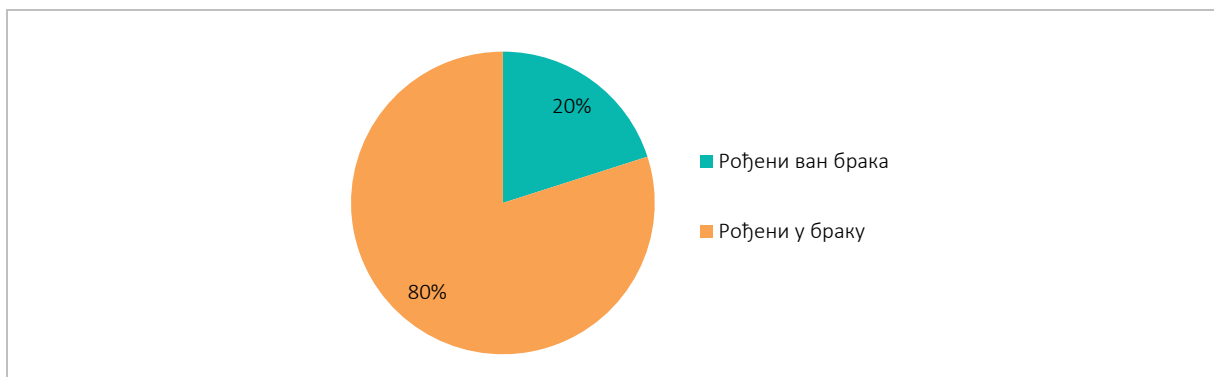
Како су анализе завршног фертилитета (жена које су при самом крају, или су тек изашле из фертилног периода) после Пописа 2011. показале да су разведене жене рађале мање од удатих (што је разумно претпоставити и после Пописа 2022), старосно-брачни модел кохортног фертилитета младих је специфичан јер одудара од тог обрасца. Постепене промене обрасца се уочавају у старијим кохортама младих. У њима се умножава број лица која су у браку, или су у њему била, а просечан број деце удатих/ожењених и разведених конвергира и у старости 30–34 године мења међуоднос.

Када су посредни рођења остварена ван брака, знатно је већи број деце неударених него неожењених. Жене старости 15–34 године родиле су 74 844 деце, а мушкарци су пријавили очинство за 33 622 детета. Број ванбрачне деце расте са узрастом, док се удео смањује. Највеће учешће ванбрачних рађања у раној младости указује на замке адолесцентског фертилитета.

Графикон 6.8. Рађања младих ван брака, младих у браку или ранијим браковима (разведени, удовци/удовице) (%)

Брак је очигледно снажно повезан са преласком у родитељство, што потврђују и резултати квалитативних истраживања у Републици Србији (Бобић, 2018). Истраживања у Европи, која су презентовали Станковић и Пенев (2010), показују да перцепција брака као најпогоднијег амбијента за гајење деце варира, да се жене радије одлучују за брак за одгајање потомства него за кохабитацију, која је након рођења детета нестабилнија од брака, да је формализација брака тежа међу мушкарцима итд.

Графикон 6.9. Рођени у браку и рођени ван брака

Фертилитет младих према националности и брачном статусу открива разлике већ наговештене у анализи (ван)брачности. За анализу је одабрано неколико националности: српска, бошњачка, мађарска, албанска и ромска, делимично због бројности, делимично због претпостављених разлика. Без обзира на старост и пол, просечан број деце албанске и бошњачке националности која нису у браку је мањи у односу на исту категорију осталих националности. Насупрот томе, неожењени Роми и неудате Ромкиње остварују максималне вредности. У кохорти 25–29 година просечан број деце Рома ван брака је 1,14, у наредној кохорти 1,86, док код осталих посматраних националности не прелази 0,21. Ромкиње истих генерација које нису у браку, нити су икада биле, у просеку су родиле 1,91 (у узрасту 25–29) и 2,59 (у узрасту 30–34) деце. Код осталих компаративних националности, највећа вредност је 0,73 и оствариле су је Мађарице узраста 30–34 године. Који год брачни статус да је посреди, ромска популација бележи највеће стопе фертилитета. Ради документовања, наводимо пример лица ван брака и ожењених и удатих из две старије кохорте младих.

Табела 6.4. Просечан број живорођене деце лица старих 25–29 и 30–34 године, према полу, брачном статусу и националној припадности

		Срби	Бошњаци	Роми	Албанци	Мађари
25–29	Неожењени	0,06	0,04	1,14	0,01	0,11
	Ожењени	1,02	1,06	2,17	0,71	0,94
30–34	Неожењени	0,16	0,14	1,86	0,06	0,21
	Ожењени	1,37	1,74	2,74	1,49	1,39
25–29	Неудате	0,16	0,17	1,91	0,05	0,40
	Удате	1,26	1,54	2,55	1,17	1,26
30–34	Неудате	0,36	0,37	2,59	0,10	0,73
	Удате	1,59	2,20	2,94	1,84	1,64

6.5. ФЕРТИЛИТЕТ МЛАДИХ ПРЕМА ОБРАЗОВАЊУ

Школска спрема је битна детерминанта фертилитета становништва и тесно је повезана са низом социјалних и психолошких, често мање откривених фактора фертилитета. Најважнији су запосленост, занимања, животни стандард, статус у друштву, мобилност, индивидуалне потребе и аспирације и могућности њиховог остварења, поимање вредности брака, породице и деце, психолошка цена родитељства, индивидуализам. Образовање је повезано и са непосредним факторима фертилитета као што су године ступања у брак, целибат, контрола рађања итд. (Рашевић, 2015). У компаративној анализи 11 земаља Европе, Billari и Philipov (2004) указали су на позитивну корелацију између образовања и старости при уласку у родитељство. Осим тога, указали су да „кључ“ за разумевање ове корелације заправо представљају макрофактори који се везују за институционално окружење, које се разликује од државе до државе, и као такви „надјачавају“ утицај микрофактора, као што су образовно специфичне вредносне оријентације и аспирације. Тако је корелација између образовања и старости при уласку у родитељство слабија у државама благостања, док је, са друге стране, додатно ојачана у земљама у којој популациона политика не омогућава комбинацију породичних и пословних обавеза жена (према Мирић, 2018).

Родитељство „најстаријих“ младих у Републици Србији показује негативну корелацију са образовањем – што је образовање више, фертилитет је нижи. Како посматрани фертилитет није завршни, јер може до краја репродуктивног периода доћи до извесног „опоравка“ фертилитета, ослонићемо се на резултате претходних истраживања ради процене такве могућности. Након Пописа 2011. оцењено је да надокнаде рађања у познијим годинама код млађих генерација нема, да ће доћи до прекида стабилизације ниског завршног фертилитета жена и уследити његов пад (Рашевић, 2015). Анализе након последњег пописа (2022) потврђују да није било довољно реперкусије плодности у старијем репродуктивном добу и да се наставља опадајући тренд стопа кумулативног фертилитета жена. Кумулативне стопе фертилитета мушкараца су ниже од женских, посебно у млађим кохортама, где родни јаз износи 0,2 (Никитовић, Магдаленић, 2024). Све наведено не иде у прилог касније надокнаде плодности оних који највише одлажу рађање – виокообразованог младог становништва.

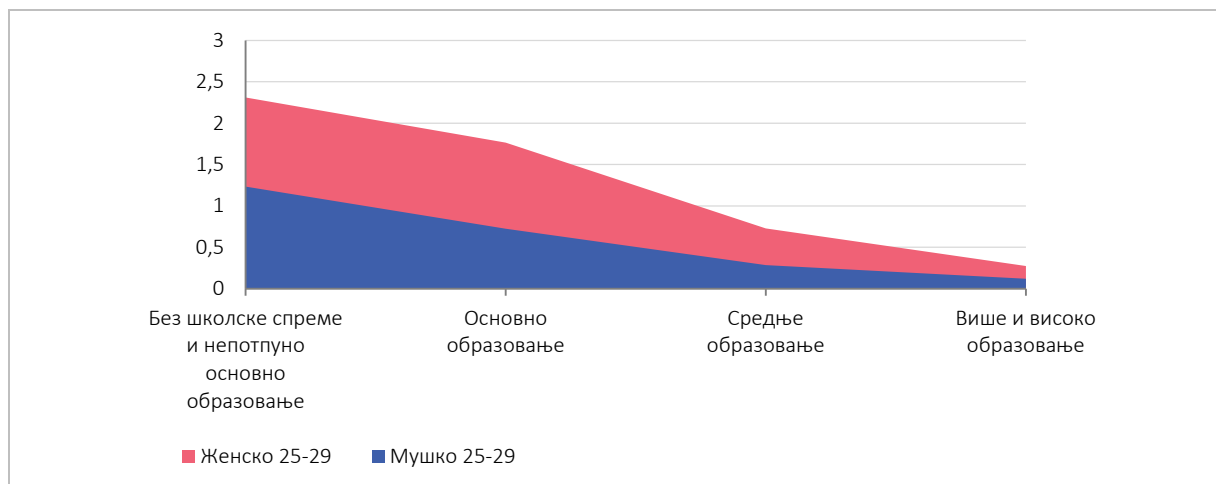
Фертилитет лица узраста 15–34 године са непотпуном основном школом безмало је четири пута већи него лица са факултетском спремом. Без обзира на степен највише завршене школе, мушки фертилитет је нижи од женског, а највеће стопе остварују лица која су прекинула обавезно школовање и немају школску спрему. Међу њима су највеће разлике по полу, које су у старости 25–29 година чак веће од 1. У истој кохорти су присутни максимуми родног јаза и код других образовних нивоа, али се код лица са вишим образовањем од средњег родни јаз смањује. На графиконима 6.10, 6.11 и 6.12 приказане су ова и наредна кохорта младих код којих се сажимањем две категорије најмање образованих и две категорије најобразованијих добија линеарна дистрибуција стопа, чиме се потврђује позната негативна корелација плодности и образовања.

Табела 6.5. Просечан број деце младих по полу, старости и образовном нивоу

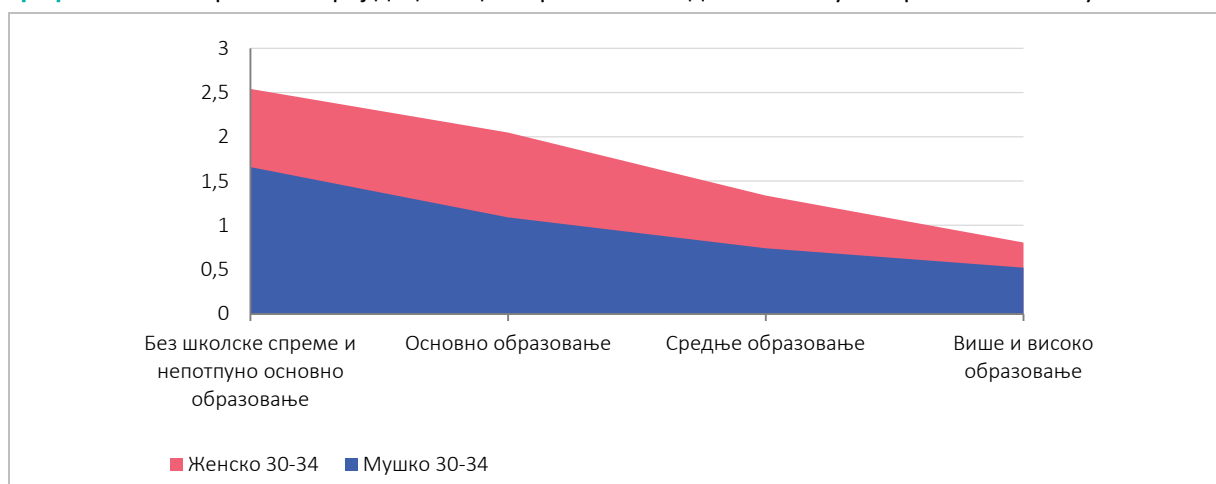
	Укупно	Без школске спреме	Непотпуно основно образовање	Основна школа	Средња школа	Виша школа	Факултет/ академија	Непознато
Република Србија	0,41	1,03	1,56	0,28	0,42	0,60	0,40	0,97
М	0,29	0,63	1,18	0,19	0,29	0,39	0,29	0,49
Ж	0,53	1,45	1,99	0,37	0,57	0,75	0,47	1,35
15–19	0,01	0,07	0,33	0,01	0,01	...	...	0,26
М	0,00	0,02	0,13	0,00	0,00	...	...	0,02
Ж	0,02	0,14	0,53	0,01	0,02	...	...	0,45
20–24	0,12	0,82	1,15	0,61	0,08	0,08	0,03	0,72
М	0,06	0,45	0,71	0,30	0,04	0,03	0,01	0,21
Ж	0,19	1,20	1,63	1,02	0,14	0,11	0,05	1,11
25–29	0,45	1,43	1,93	1,19	0,47	0,37	0,19	1,14
М	0,28	0,86	1,43	0,72	0,28	0,18	0,11	0,52
Ж	0,63	1,99	2,52	1,77	0,73	0,51	0,25	1,59
30–34	0,94	1,83	2,27	1,52	1,00	0,91	0,66	1,08
М	0,72	1,30	1,86	1,09	0,74	0,64	0,51	0,71
Ж	1,16	2,29	2,72	2,05	1,34	1,10	0,76	1,40

Истраживања фертилитета према нивоу образовања у Републици Србији и нискофертилитетним земљама из иностранства откривају да такозвана квантум-тајминг интеракција најобразованијих (компензација одлагања рађања вишим стопама рађања касније) није приметна ни код мушкараца ни код жена. Истраживања спроведена у 14 нискофертилитетних земаља (Wood, Neels, Kil, 2014) препознају два модела: један се односи на бивше социјалистичке земље, у којима је евидентиран негативан ефекат терцијарног образовања на прогресију ка другом и трећем рођењу, други су одабране земље из северне и западне Европе, где је утицај терцијарног образовања на вероватноћу рађања другог и трећег детета слаб или позитиван. Слична истраживања у Европи (Castro, 2015) евидентирају пораст стопа фертилитета након 30. године живота код најмлађе старосне кохорте високообразованих жена у западноевропским земљама. Овакав тренд није забележен у источноевропским земљама, у којима су старост при уласку у родитељство и укупни квантум фертилитета поприлично константни (према Мирић, 2018). Република Србија је један од представника првог модела.

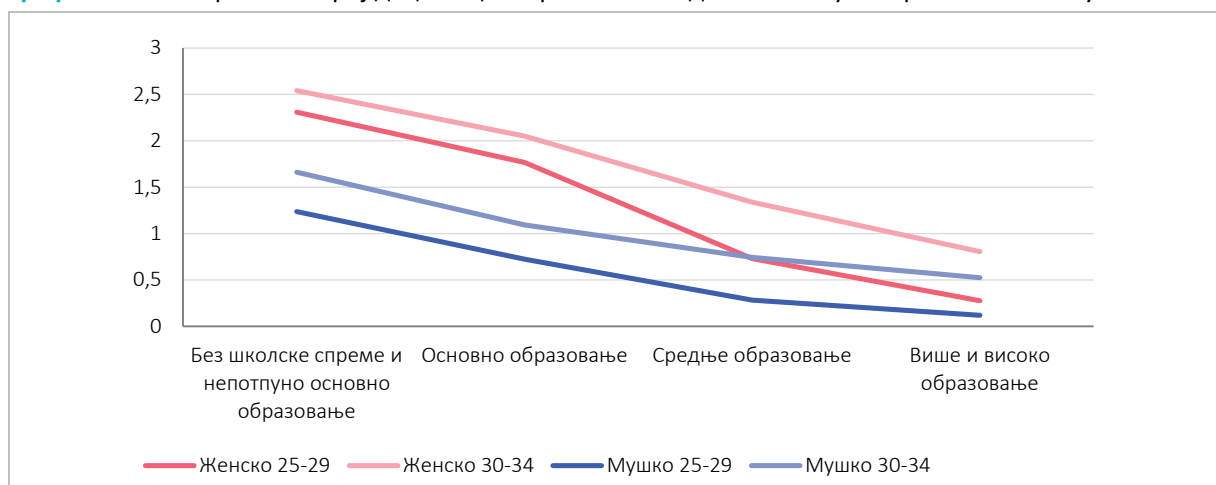
Графикон 6.10. Просечан број деце лица старих 25–29 година по полу и образовном нивоу

Графикон 6.11. Просечан број деце лица старих 30–34 године по полу и образовном нивоу

Графикон 6.12. Просечан број деце лица старих 25–34 године по полу и образовном нивоу

6.6. АДОЛЕСЦЕНТСКИ ФЕРТИЛИТЕТ

Претходно је документовано да је фертилитет младог становништва Републике Србије низак и да највећи део младих није учествовао у репродукцији. То је посебно карактеристично за најмлађи део узорка. С друге стране, једна од деликатних и демографски валидних тема фертилитета је адолесцентски фертилитет, па ће му бити посвећена пажња. Иако адолесцентски фертилитет у Републици Србији нема демографски значајне размере, типичан је за одређене групе и указује на осетљиве популације, не само због година већ и због социјалног статуса и социјалне занемарености. Питања друштвених неједнакости и концепт друштвене класе добија на важности, јер поново постаје очигледан значај који друштвена стратификација има у обликовању живота младих, њихових знања, аспирација, жеља и реалних могућности у свету у којем се правила игре постављају тако да више одговарају одређеним друштвеним групама (Weis, 2009) (према Томановић, Станојевић, 2028).

По наводима Живковића (2009), сви аутори који се баве проблематиком адолесценције истичу да је то буран период, током ког се одвија анатомски, физиолошки, интелектуални и емоционални развој. Због неизграђености личности, млади су вулнерабилна група, подложна прихватању разних облика ризичног понашања. Рана сексуална активност као један од облика ризичног понашања, уз непромишљено излагање ризику нежељене трудноће, може резултирати поремећајима репродуктивног здравља, са далекосежним последицама по здравље и репродуктивни потенцијал индивидуе.

Мада је и период адолесценције дискутабилан и постоје различити ставови о томе, од формалних до биолошких, овом приликом посматраће се као период од 15. до 19. године живота. Такав распон је најчешће коришћен у истраживањима и одговара структури расположивих података.

Лица старости 15–19 година у Републици Србији имају 3 464 деце. Од тога њих 2 779 има једно дете, 597 двоје, 81 троје, а 7 лица има четворо деце. Евидентне су разлике према полу. Већина деце (2 236) резултат је раног родитељства жена, а 543 родитељства мушкараца. Родне диспропорције су велике и када су посредни виши редови рођења. Поред 507 девојака са двоје деце и 71 са троје, податак да 6 жена те старости има већ четворо деце јесте статистички апсолутно занемарљив, али изнети бројеви откривају да постоје девојке које екстремно рано улазе у мајчинство. Мере за ревитализацију рађања у нискофертилитетним земљама усмерене су и на смањивање старости при уласку у родитељство, али никако не заговарају адолесцентски фертилитет, већ га, као што је већ речено, повезују са ризичним понашањима. Ова старосна група има специфична репродуктивна понашања, најчешће скопчана са културолошким, али и социоекономским факторима, што се рефлектује и у фертилитету адолесцената у Републици Србији, у којем највише учествује ромска популација.

Као нека врста апроксимације о друштвеним околностима у којима је рано родитељство чешће могу послужити резултати на регионалном нивоу: родитеља адолесцената је 485 у Београдском региону, 1 171 у Војводини, 810 у Шумадији и западној Србији и 998 у јужној и источној Србији. Док су у престоници и на западу земље удели младих родитеља у узрасту 15–19 година веома ниски (0,6% и 0,8%), у остала два региона су већи од једног процента (1,3% у Војводини и 1,4% на југоистоку). Иако ови проценти са аспекта статистике нису велики, њихова вредност је далеко већа када се мери друштвеним мерилима. У групи младих узраста 15–19 година има пунолетних. Формално гледано, ни њихов брак, ни родитељство не би били спорни са правно-законодавне стране³⁰, али формално пунолетство не подразумева зрелост коју родитељство тражи. Још млађе становништво тек не поседује самосвесност ни дисциплинованост од значаја за успешно подизање деце. Родитељство мења

³⁰ Ово не треба протумачити као забрану малолетничких бракова, јер су они могући уз одобрење родитеља. У 2024. је најављена измена Породичног права која би увела њихову забрану. Са друге стране, адолесцентски фертилитет је најчешће ванбрачни.

животне околности, навике, повећава опортунитетне трошкове, а рано родитељство сиромашних умножава економску угроженост тако што је преноси на следећу генерацију. Стога је економска и друштвена цена адолесцентског фертилитета висока. Још је алармантније када се адолесцентско родитељство посматра са аспекта образовног нивоа и економске активности родитеља. Највише је реч о онима који немају завршену ни основну школу и незапосленима, посебно мајкама. Родитељство те категорије младог становништва није адекватан знак транзиције у одраслост, јер су други неопходни маркери стицања самосталности неиспуњени, па се таква путања животних догађаја не може посматрати као пожељна путања одрастања³¹.

За детаљније сагледавање старосног модела раног родитељства послужиће посебна обрада података по једногодишњим групама ромске популације, иако они нису једини који у њему учествују.

Табела 6.6. Фертилитет адолесцената ромске националности по појединачним годинама старости

	Укупан број деце/родитеља	1 дете	2 детета	3 детета	4 детета
Укупно	1501	1124	324	49	4
М	386	321	57	8	
Ж	1115	803	267	41	4
15 година	47	44	3		
М	7	6	1		
Ж	40	38	2		
16 година	123	109	13	1	
М	19	19			
Ж	104	90	13	1	
17 година	291	246	42	3	
М	64	58	6		
Ж	227	188	36	3	
18 година	436	335	82	19	
М	106	93	9	4	
Ж	330	242	73	15	
19 година	604	390	184	26	4
М	190	145	41	4	
Ж	414	245	143	22	4

Из табеле је изузета категорија „непознато“, јер је реч само о два лица.

Важно је истаћи да је пример Рома изабран јер је од 3 464 деце адолесцената 1 501 дете од (бар једног) родитеља ромске националности, односно 43,3%. При том, више је мајки него очева адолесцената. Најмлађе Ромкиње родиле су 1 115 деце. У репродукцији су највише учествовале пунолетне девојке, али је 40 мајки у узрасту од 15 година. Са сваком наредном годином старости, њихов број се умножава.

³¹ Улога друштвене стратификације у транзицији у одрасло доба добила је на значају у европској демографској литератури, признајући да могућности младих одраслих не зависе само од њихових склоности и способности, већ су у великој мери предодређени њиховим друштвеним пореклом (Billari, Hiekel, Liefbroer, 2019). Ова линија истраживања тумачи демографске исходе у млађој одраслој доби као резултат приписаних (тј. социоекономских ресурса родитеља), а не постигнутих (тј. сопственог образовног постигнућа) карактеристика.

Тако је 104 мајки међу шеснаестогодишњакињама, 277 седамнаестогодишњакиња, док је број Ромкиња које су оствариле фертилитет у старости 18 и 19 година – 330 и 414. Са годинама, логично, расте и број виших редова рођења, па су евидентирани и девојке са четворо деце у старости од 19 година. Посебно је упадљиво мајчинство непунолетних особа које највероватније нису обухваћене школовањем. Познато је да је међу ромском популацијом најприсутније прекидање школовања, напуштање и основне школе, која је законски обавезна. Спрега ове образовне карактеристике и адолесцентског рађања рефлектује маргиналан социјални положај младих Ромкиња³². У извештајима Save the Children коришћен је тзв. Индекс шанси за девојчице као композитни показатељ у који су, између осталог, укључени малолетнички бракови и адолесцентски фертилитет. Овај индекс процењује услове одрастања, однос према женској популацији и процењује шансе за напредовање у животу. Рано мајчинство у адолесцентском узрасту смањује шансе за остваривање пуног потенцијала индивидуе и прогресије током живота.

Рано очинство Рома је, ипак, мање, али није занемарљиво, јер је њихов социјални статус подједнако лош. Примећује се да и у случају адолесцентског фертилитета код националности која у њему највише учествује постоје типични родни обрасци. Девојке се раније упуштају у репродукцију од младића. Међу најмлађим Ромима је 386 очева, скоро три пута мање него мајки. Њихов број од 15. до 19. године креће се на следећи начин: 7; 19; 106; 190.

³² На основу ранијих демографских истраживања може се установити да се ромско становништво, иако маргинализовано и недовољно укључено у главне токове модернизације друштва, ипак сучељава са променама у демографском развоју. Те промене су колебљиве и споре, па се улазак Рома у фазу модернизације демографских токова догодио знатно касније од других популација Републике Србије. За објашњење одлагања и кашњења демографске транзиције ромске популације од великог значаја су утицаји социоекономских и културних фактора, при чему су у противречности између модернизације и отпора традицији значајну улогу имале и друштвена изолованост и друштвена субординираност, успоравајући дубље друштвене промене код Рома, а самим тим и демографски преображај (Радовановић, Кнежевић, 2014).

7

Породице које су формирали млади

Из перспективе концепта транзиције у одраслост, заснивање породица се може одредити као завршна фаза тог процеса који се одвијао од школовања, преко економског осамостаљивања до одлука да уђу у партнерства, формирају заједнице и да постану родитељи. Тај пут се одвија у различитим друштвеним контекстима микро и макро окружења у којима су испреплетани утицаји низа различитих фактора, баријера и подстицаја, очекивања околине, уобличавани сопственим ставовима и опажањима могућности за превазилажење евентуалних негативних ситуација (Speder, Karpati, 2015; Bernardi, Munarska, Rossier, 2015). Заснивање породице је процес одређен сплетом релевантних фактора који су продукти друштвеног контекста у Републици Србији. Могућности младих да буду активни у изградњи своје будућности „омеђане су структурним контекстом“ који може бити извор препрека, али и подстицаја, у зависности од микро и макро окружења, који утичу на ресурсе и капацитете породице порекла и блиских особа, као детерминанте динамике осамостаљивања и досезања независности (Томановић, 2021).

Улазак у брак или ванбрачну заједницу заправо представља формирање породице. Због већ наглашене нелинеарности и „хаотизације“ догађаја који уводе у одрасло доба, могуће је да су заједнице склопљене пре или после рођења детета, као што је могуће да се породица формира као једнородитељска, тј. без партнера/партнерке. Овом приликом та трајекторија није битна, јер је анализа усмерена на типове породица које склапају млади. Ниска брачност и фертилитет код најмлађе кохорте, и претпостављени процес школовања већине припадника те старосне групе који одлаже породичну транзицију, разлог је због чега се анализирају типови породица младих старости 20–34 године. Издвојене су заједнице са децом, заједнице без деце и породице у којима један родитељ живи са дететом. Детаљнија подела типова је следећа: брачни пар са децом, ванбрачни пар са децом, брачни пар без деце, ванбрачни пар без деце, мајка са дететом и отац са дететом. Додатни методолошки критеријум је био да се издвоје породице у којима су оба партнера старости 20–34 године, породице у којима је само жена те старости, породице у којима је само мушкарац те старости и једнородитељске породице где је родитељ из кохорте 20–34 године. Тиме су обухваћени сви млади ове старости који су формирали породице, без обзира да ли су то учинили са млађима или старијима од себе, или су се самостално упустили у родитељство без склапања брака/заједнице или након развода. Попис не може да да одговор на питање да ли родитељи који живе сами са децом имају подршку партнера, да ли је реч о самохраном родитељству или модерној форми ванбрачне уније (living apart together LAT).

У табели 7.1 приказана је само бројност одређених категорија породица, односно старосна хомогеност и хетерогеност породица младих, без обзира на то да ли су у формалној заједници и да ли имају децу. Једино категорија једнородитељских породица недвосмислено указује на потомство, а укључена је у табелу како би биле обухваћене све породице посматране категорије младих.

Табела 7.1. Млади старости 20–34 године који су засновали породице, према старосној хомогености/хетерогености партнера, по регионима

	Оба партнера старости 20–34	Мушкарац 20–34	Жена 20–34	Један родитељ старости 20–34
Република Србија	135595	16146	89865	34197
Београдски регион	32446	4250	20694	8289
Регион Војводине	37715	4945	24133	9178
Регион Шумадије и Западне Србије	36024	3793	25664	9076
Регион Јужне и Источне Србије	29410	3158	19374	7654
Регион Косово и Метохија	...	...	...	...
	%			
Република Србија	49,16	5,85	32,58	12,40
Београдски регион	49,40	6,47	31,51	12,62
Регион Војводине	49,64	6,51	31,77	12,08
Регион Шумадије и Западне Србије	48,32	5,09	34,42	12,17
Регион Јужне и Источне Србије	49,35	5,30	32,51	12,85
Регион Косово и Метохија	...	...	...	...

Најбројније су породице у којима су оба партнера из исте велике старосне групе. Скоро половину породица чине старосно хомогени партнери. Како је анализа рађена за релативно широк старосни распон од 20. до 34. године живота, логично је да унутар ове категорије, када се издвоје мање старосне групе, има доста старосно хетерогених бракова. Укрупњавање старости је разлог због којег разлике између региона готово да не постоје, или су незнатне, дочим би анализа по петогодишњим групама открила веће варијације. Регионална диференцијација овога пута није специфична за Београдски регион, већ за Регион Шумадије и Западне Србије, у којем су нешто мање заступљене породице са партнерима исте старости и старосно хетерогене породице мушкараца, а више старосно хетерогене породице жена.

Удео жена које су у браку или ванбрачној заједници са мушкарцима који не припадају старосној групи 20–34 године значајно је заступљен. Бројност овог типа породице била је главни разлог да се приступи овој анализи. У старосно хетерогеним породицама живи скоро трећина младих жена. С обзиром на старосне обрасце склапања брака, већу просечну старост мушкараца при склапању брака него жене, превасходно су посредни заједнице жена са старијим мушкарцима. То не мора значити велики старосни јаз, јер је могуће да су партнери тек изашли из корпуса младих. Код мушке популације удео је пет до шест пута мањи него код жена. Мада не располажемо подацима о конкретној старости партнерке, ослањајући се на традиционалне обрасце и уобичајене праксе у Републици Србији, претпостављамо да међу њима има породица и са млађим и са старијим партнеркама, као и да је њихова присутност приметнија у граничним старостима анализираних стратума.

Детаљнија спецификација типова породица даје поузданије одговоре о транзицији ка одраслости из породичне сфере. У анализи која следи посматране су породице венчаних и невенчаних, и то старосно хомогене и старосно хетерогене. Накнадно су анализиране једнородитељске породице.

Табела 7.2. Типови породица младих старости 20–34 године, по регионима

	Брачни пар без деце	Ванбрачни пар без деце	Брачни пар са децом	Ванбрачни пар са децом
Оба партнера старости 20–34 године				
Република Србија	14,88	12,62	60,46	12,04
Београдски регион	17,50	19,48	52,69	10,34
Регион Војводине	14,63	15,42	55,02	14,93
Регион Шумадије и Западне Србије	14,77	6,29	70,98	7,96
Регион Јужне и Источне Србије	12,47	9,19	63,13	15,21
Регион Косово и Метохија	...	...	...	...
Мушкарац старости 20–34 година а супруга/партнерка није				
Република Србија	11,67	13,29	56,02	19,01
Београдски регион	12,33	13,60	57,18	16,89
Регион Војводине	10,13	15,07	51,83	22,97
Регион Шумадије и Западне Србије	13,50	9,91	63,88	12,71
Регион Јужне и Источне Србије	11,02	14,15	51,58	23,24
Регион Косово и Метохија	...	...	...	...
Жена старости 20–34 године а супруг/партнер није				
Република Србија	7,97	5,38	74,46	12,18
Београдски регион	10,98	8,76	68,95	11,31
Регион Војводине	7,95	6,38	70,21	15,46
Регион Шумадије и Западне Србије	7,01	2,64	82,26	8,10
Регион Јужне и Источне Србије	6,06	4,17	75,34	14,43
Регион Косово и Метохија	...	...	...	...

Најбројнији тип породице младих старости 20–34 године у Републици Србији је брачни пар са децом. Преферирање брака уместо неформалне заједнице, а посебно када је посредни и родитељство, документовано је анализом младих према брачном статусу, па и ове налазе треба тумачити у том контексту и као додатну аргументацију. Доминација је присутна у свим регионима, али је друкчија прерасподела осталих модалитета.

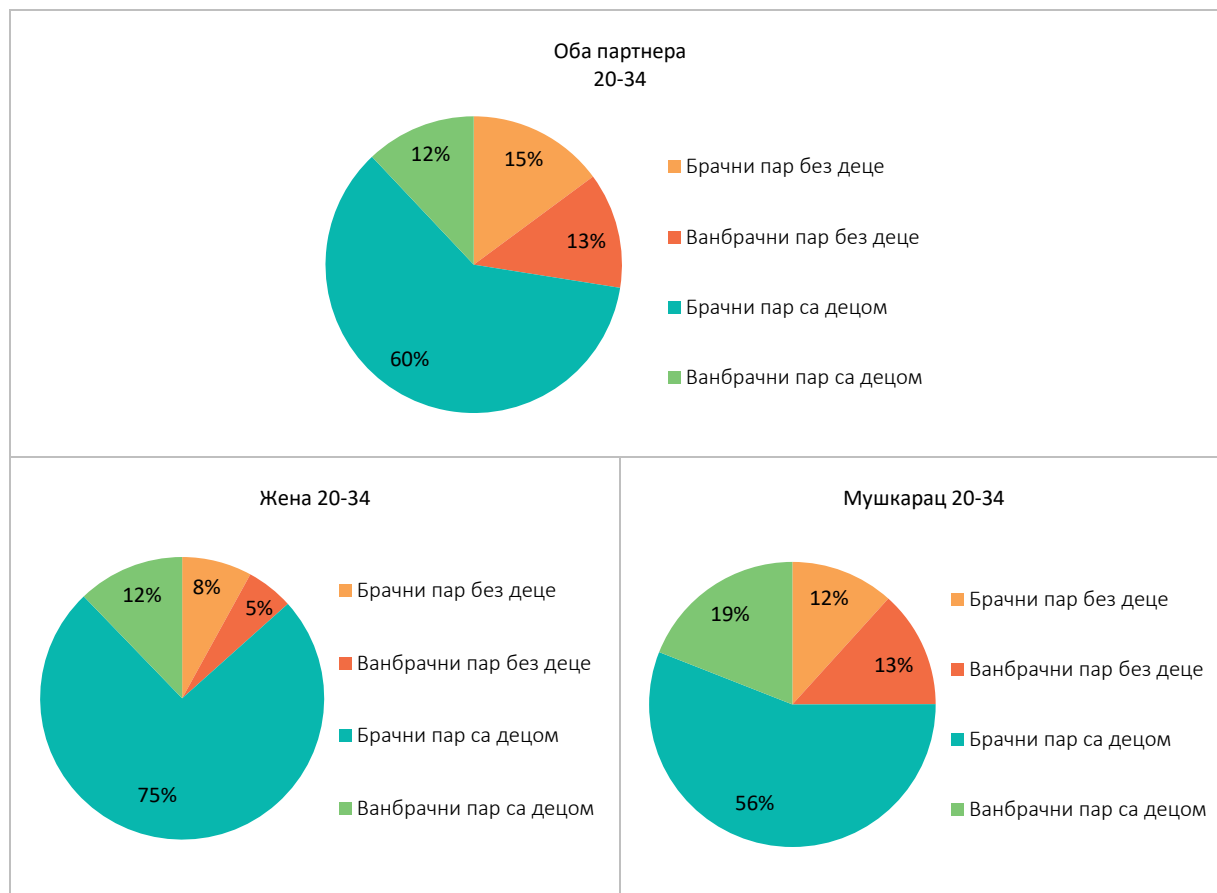
У старосно хомогеним породицама следи „брачни пар без деце“, „ванбрачни пар без деце“ и „ванбрачни пар са децом“, с тим што је доминација традиционалне породице родитеља са децом у законском браку убедљива (60,46%). Породица без деце је највише у Београдском региону (36,98%), а ванбрачних породица је најмање у Региону Шумадије и Западне Србије (14,25%).

Највећа партиципација типа породице „брачни пар са децом“ јесте код женског становништва које је у заједници са мушкарцем који не припада истој старосној групи. У Републици Србији она износи 74,45%, а одступања региона од републичког просека су широког распона. Максимална партиципација је у Региону Шумадије и Западне Србије (82,26%), где модалитети ванбрачних заједница са децом или без деце бележе минимуме (2,64% ванбрачног пара без деце и 8,10% ванбрачног пара са децом). Већа популарност брака се објашњава већом традиционалношћу, националним саставом становништва региона и културолошким факторима који утичу на раније склапање брака и раније мајчинство. Тако је у овом региону мање од 10% жена које немају децу а у заједници су са (највероватније) старијим мушкарцем. Већа традиционалност се рефлектује и у структури типова породица у Региону Јужне и

Источне Србије. Велики је удео брачног пара са децом (75,34%), а мали је удео заједница без деце (10,23%). На југу и истоку Србије склапање брака није широко заступљен предуслов за формирање породице, па су жене које су у ванбрачној заједници родиле децу бројније него у западном региону (14,43% : 8,10%). За разлику од региона на југу, Београдски регион од просека одступа већим уделима породица у којима су жене узраста 20–34 година без деце, било да су брачног или ванбрачног карактера.

Структура типова породица младих мушкараца који су у старосно хетерогеном браку разликује се знатно од патерна породица жена. И код њих су најприсутније породице у којима живе са законитом женом и децом (56,02%), али не у толикој мери као код остале две категорије које су овде представљене. Специфичност је да мушкарци старости 20–34 године, који су формирали породицу са женама друге старости, много више практикују ванбрачне заједнице од својих вршњака који су у старосно хомогеном партнерству, а посебно од жена из хетерогених бракова. То је нарочито приметно код мушкараца који живе у ванбрачној заједници са женом и са њом имају децу (19,01%), у чему предњаче Регион Јужне и Источне Србије (23,24%) и Регион Војводине (22,97%).

Графикон 7.3. Типови породица младих узраста 20–34 године према старосној хомогености/хетерогености

Анализа типова породица иде у прилог тези да су девојке те које су раније искусиле и брак и родитељство, и да то више остварују у породицама где су им партнери старији. Претпоставка о старости партнера је објашњена у претходној анализи, а вероватноћа се повећава и због чињенице да су старији мушкарци већ прошли кроз образовноекономску транзицију и стекли су услове за заснивање породице те социјални статус који се боље вреднује код супротног пола.

Табела 7.3. Типови породица младих старости 20–34 године

	Брачни пар без деце	Ванбрачни пар без деце	Брачни пар са децом	Ванбрачни пар са децом	Мајка са децом	Отац са децом
Оба партнера узраста 20–34 + једнородитељске породице родитеља узраста 20–34	11,89	10,08	48,28	9,61	17,61	2,53
Млади узраста 20–34 у сопственим породицама, без обзира на старост партнера	10,60	8,73	57,27	11,00	10,84	1,56

Упоредни преглед у табели 7.3 компарира структуру типова породица младих у којима су оба партнера старости 20–34 године са породицама младих старости 20–34 године које су они засновали без обзира на старост њихових брачних и ванбрачних партнера. У обе категорије су укључене једнородитељске породице. Придодате породице са хетерогеном старошћу партнера (првенствено породица жена) повећавају укупан број породица, али и мењају структуру по типу породице, смањујући партиципацију породица без деце и једнородитељских породица, а повећавајући партиципацију породица са децом из брачних и ванбрачних заједница. То је још један аргумент који поткрепљује присуство модела продужене младости и разлика у транзицији у одраслост мушке и женске популације.

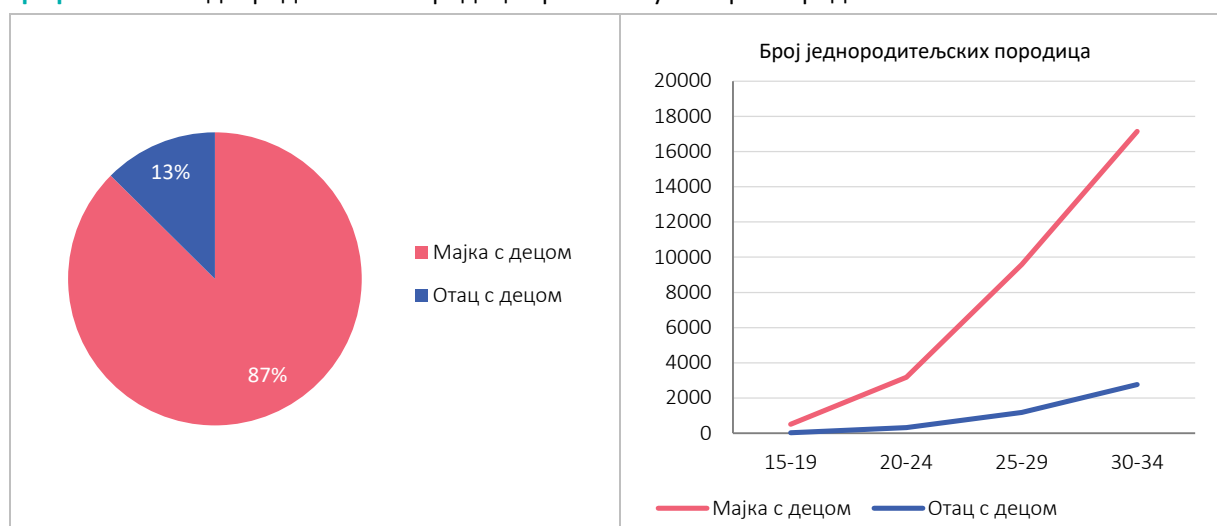
7.1. ЈЕДНОРОДИТЕЉСКЕ ПОРОДИЦЕ

У Републици Србији је Пописом 2022. регистровано 34 750 једнородитељских породица младих. У табели је дат податак и за најмлађе младе, како би се истакао узлазни тренд броја породица овог типа који се успоставља са старошћу. Наиме, обележја пол и старост родитеља формирају јасне патерне. Дистрибуција породица по старости родитеља показује пораст од најмлађе ка следећој старосној групи од скоро седам пута, до наредне старосне групе од три пута и до последње старосне групе од скоро два пута. Тако је број једнородитељских породица у узрасту 30–34 године највећи и износи скоро 20 хиљада. У најмлађој групи, узраста 15–19 година, свега их је 553. Ова појава код тинејџера није бројна. Иако су у студији истраживане и појаве мањег обима а великог друштвеног значаја, као што је адолесцентски фертилитет, сматрамо да је значај анализе једнородитељских породица у старостима где су оне присутније већи од проучавања породица најмлађе категорије. Стога ће бити изузете из даљих детаљнијих обрада података, посебно зато што је максималан број очева те старости са децом у неким регионима максимално 11, што доводи у питање упутност анализа. Позитивна корелација узраста и броја једнородитељских породица се посебно истиче код мајки, односно са годинама старости расте и број породица типа „мајка са децом“.

Табела 7.4. Једнородитељске породице младих по старости и полу родитеља

	Укупно	15–19	20–24	25–29	30–34
Укупно	34750	553	3502	10776	19919
Мајка с децом	30421	518	3172	9585	17146
Отац с децом	4329	35	330	1191	2773

Истраживање једнородитељских породица у Републици Србији показало је доминантну заступљеност породица “мајка с децом”. Висока превага мајки са децом постоји у свим кохортама. Од најмлађе ка најстаријој кохорти родни однос се мења, али су мајке увек вишеструко бројније од очева који живе сами са својим потомством. Тако их је у старости 20–24 године скоро десет пута више, у старости 25–29 девет пута, и у старости 30–34 шест пута.

Графикон 7.4. Једнородитељске породице према полу и старости родитеља

Заступљеност једнородитељских породица је последица два тренда. С једне стране су ванбрачна рађања, која су у већој мери одлика репродуктивног понашања жена млађих од 25 година, уз тренд пораста независно од нивоа образовања, мада су најчешћа код жена без школе, а најређа међу високообразованим женама (Пенев, Станковић, 2010б). С друге стране су једнородитељске породице настале услед развода, а међу разведенима је нешто већи удео оних са факултетом, док је међу онима које су „резултат“ рађања изван брака знатно већи удео са незавршеном основном школом (Томановић, Љубичић, Станојевић, 2014). Шта је у позадини табелираних података није могуће открити без детаљнијих обрада и укрштања са другим обележјима.

Табела 7.5. Једнородитељске породице младих старости 20–34 године по регионима

	Мајка с децом	Отац с децом	Мајка с децом, %	Отац с децом, %
Република Србија	29903	4294	87,44	12,56
Београдски регион	7238	1051	87,32	12,68
Регион Војводине	8198	980	89,32	10,68
Регион Шумадије и Западне Србије	7865	1211	86,66	13,34
Регион Јужне и Источне Србије	6602	1052	86,26	13,74
Регион Косово и Метохија	...	...	...	...

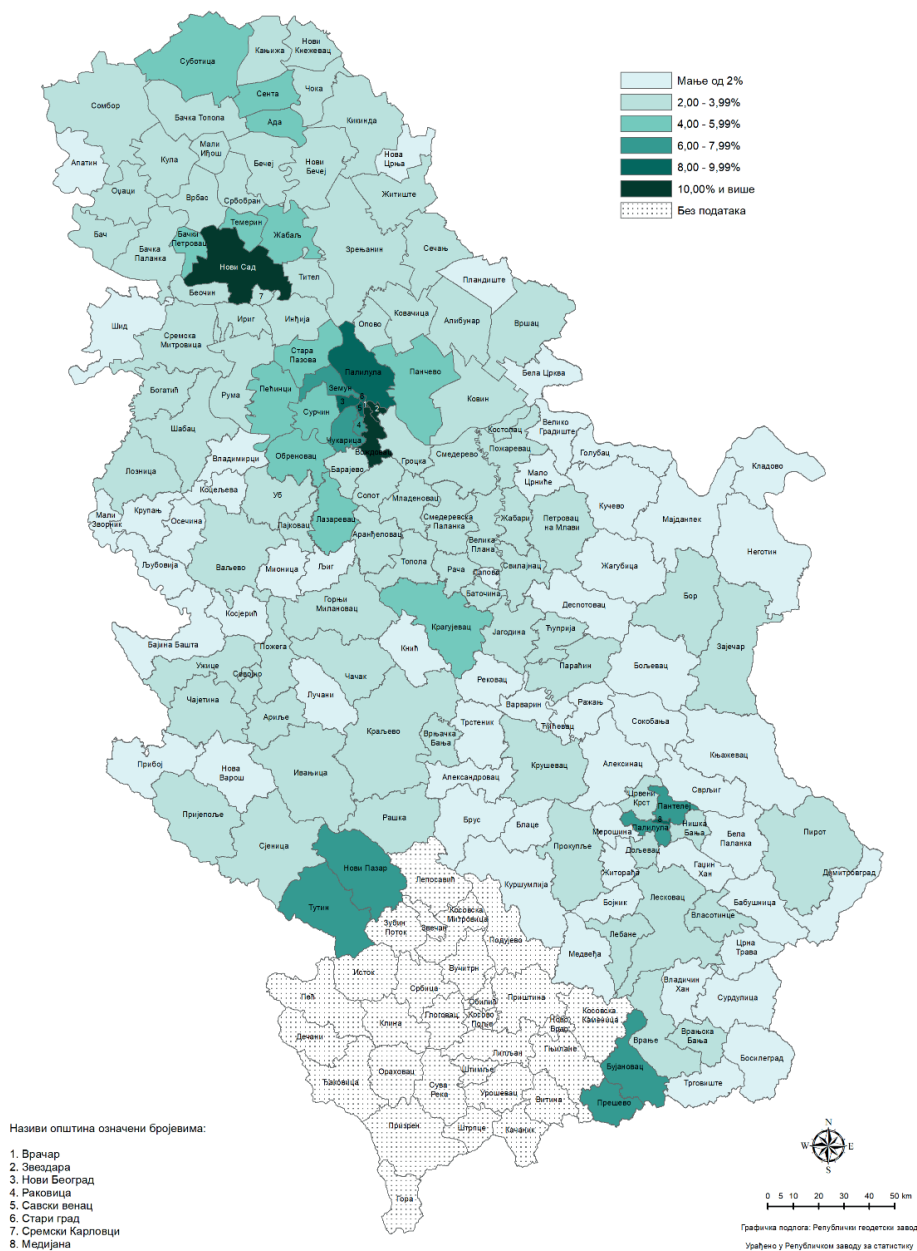
Регионална дистрибуција исказана преко удела мајки са децом и очева са децом у укупном броју једнородитељских породица је прилично уједначена. Удели мајки, које се често карактеришу као самохране, креће се у малом распону од 86,26% у Региону Јужне и Источне Србије до 89,32% у Војводини, а распони породица очева са децом су инверзни – од 10,68% у Војводини до 13,74% на југу и истоку Србије. Када се посматра број породица, дистрибуција је друкчија, увек под утицајем бројности укупне популације младих, али и других демографских и социјалних особености. Да није у питању само популациона величина региона указује нпр. податак да је једнородитељских породица мајки више у Војводини и Региону Шумадије и Западне Србије него у Београду, и да је број једнородитељских породица очева готово подједнак у Београду и Региону Јужне и Источне Србије. Како је у уводним деловима наглашено да резултати анализе на нивоу региона могу сугерисати сплет разних детерминанти различитих демографских понашања (ниво урбаности или руралности, етнички састав и састав по вероисповести, културолошки и бихевиорални фактори...), као предмет будућих истраживања препоручују се особености и детерминистичка основа једнородитељских породица по регионима, посебно када се зна да постоје зоне у којима је емиграција велика, што за последицу често има и раздвајање породица.

7.2. ТЕРИТОРИЈАЛНА ДИСТРИБУЦИЈА ПОРОДИЦА МЛАДИХ

Колико су породице које су формирали млади старости 25–34 године заступљене у укупном броју породица на нивоу општина? Разлог зашто смо се определили да анализирамо породице младих ове старости проистекао је из резултата анализе брачне структуре младих и анализе породица које су формирали млади, и из података о просечној старости мушкараца и жена приликом склапања првог брака, који су коментарисани у поглављу о брачности. Намера нам је била да сагледамо да ли постоји разлика у територијалној дистрибуцији типова породица младих узраста 25–34 године, на нивоу општина, и како се она испољава. Имајући на уму да су њихови удели и просторна дистрибуција детерминисани демографским трендовима у погледу брачности, рађања и старења становништва, одлучиле смо да представимо заступљеност типова породица младих у укупном броју тих породица на нивоу општине.

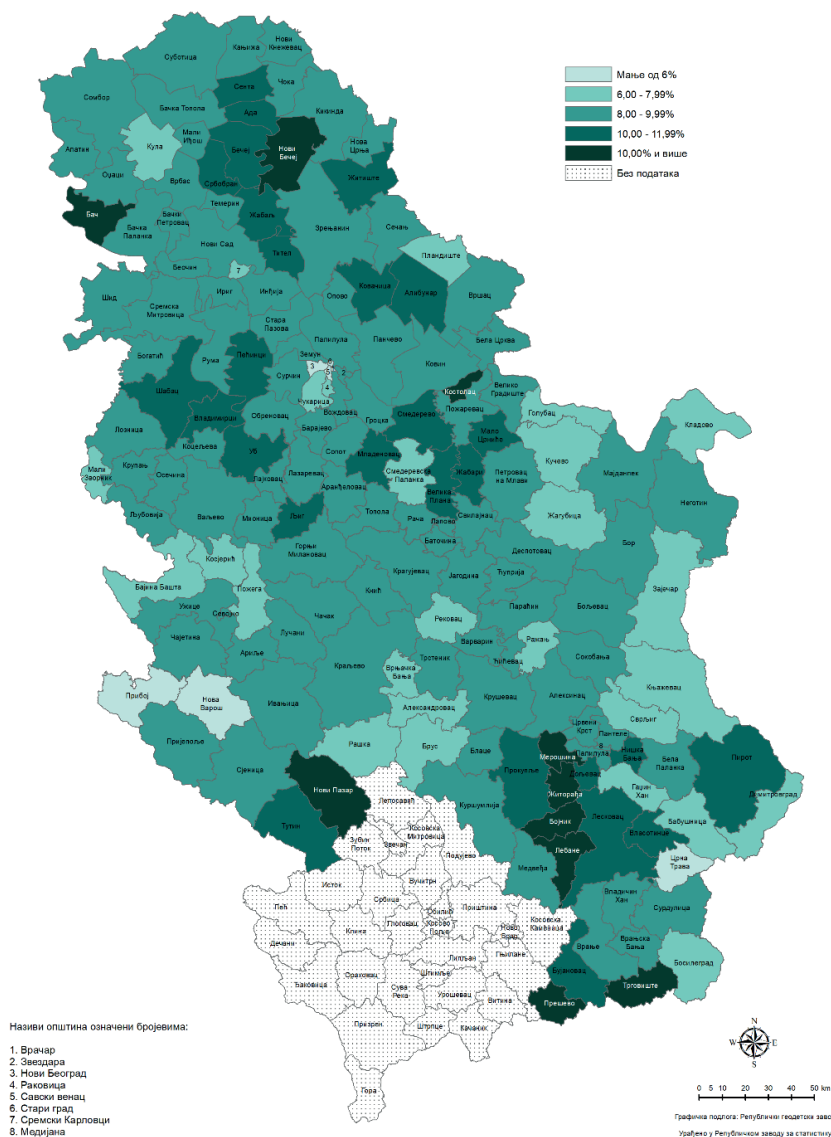
Удео породица брачни/ванбрачни пар без деце у највећем броју општина је између 2% и 4% (82 општине). У 57 општина је мањи од 2% (карта 7.1). Издвојиле су се четири општине у којима је удео породица младих у укупном броју породица овог типа већи од 10%. То су три београдске општине (Врачар, Вождовац и Звездара) и Нови Сад, у којој је удео највећи (12,4%). Реч је о општинама из ужег подручја Београда, у којима је била интензивна станоградња. У општини Вождовац је изграђено стамбено насеље, у којем су повољније цене привукле младе парове који започињу заједнички живот. На Звездари је такође приступачнија новоградња била стимулативна за досељавање. Ова претпоставка је изнета само на основу опсервација, интригантна је, па се препоручује за неко од будућих истраживања.

Карта 7.1. Удео породица брачни/ванбрачни пар без деце, старости 25–34 године, у укупном броју породица овог типа, по општинама/градовима (%)

Нови Сад и београдске општине Звездара и Вождовац се издвајају највећом бројношћу породица типа брачни/ванбрачни пар без деце, генерално, као и у популацији младих узраста 25–34 године. Број младих „носилаца“ породица које чине пар без деце у Новом Саду (3669) два и по пута је већи него у београдској општини Звездара (1 487).

Карта 7.2. Удео породица брачни/ванбрачни пар са децом, старости 25–34 године, у укупном броју породица овог типа, по општинама/градовима (%)

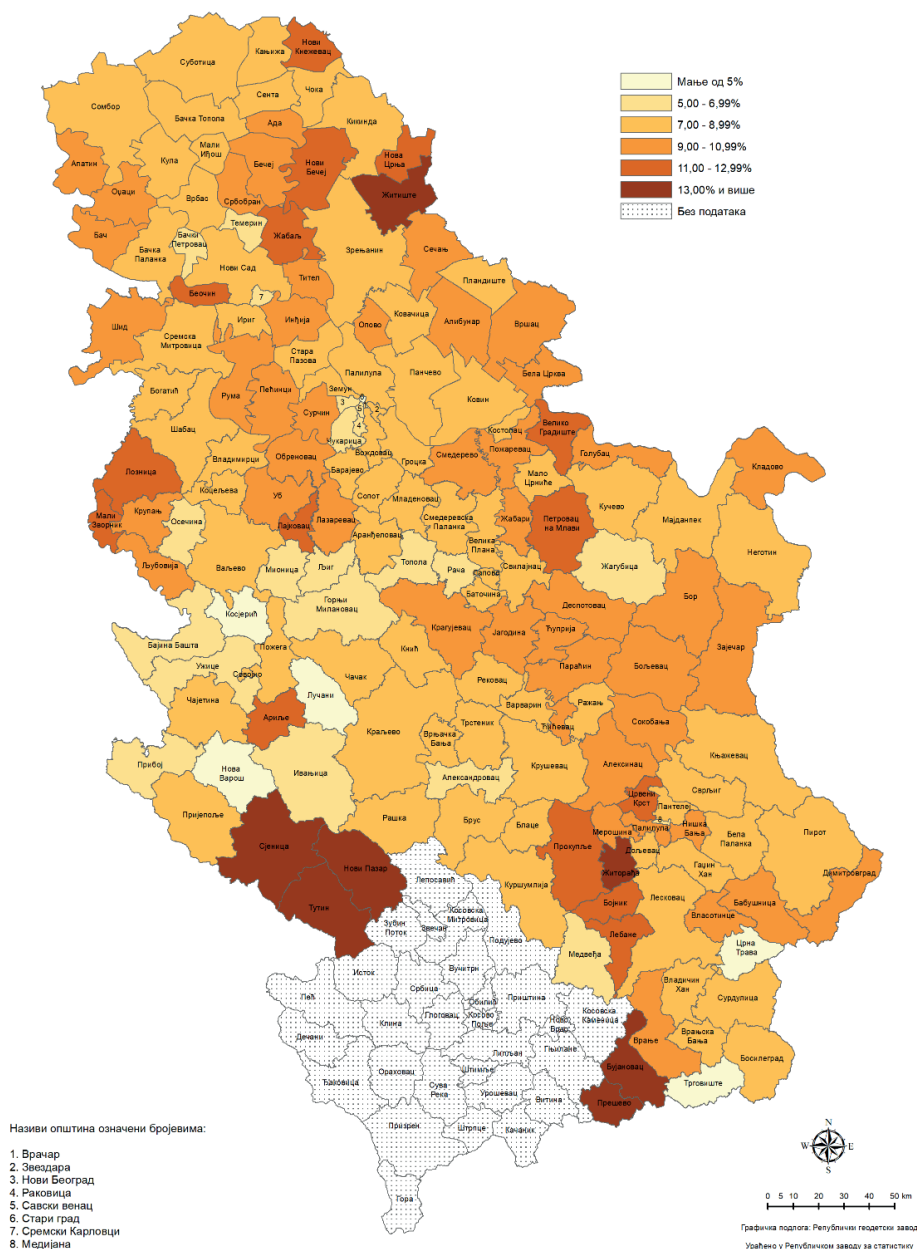

Породице типа брачни/ванбрачни пар са децом најмање су заступљене у изразито депопулационој и демографски старој Црној Трави, београдским општинама најужег градског језгра Стари град, Савски венац, Врачар и Нови Београд, Нова Варош и Прибој (карта 7.2). Удели се крећу између четири и шест процената.

У Новом Саду су најбројније и породице пар са децом младих старости 25–34 године (4 580 породица), а њихов удео у укупном броју ових породица је 9,3%. На другом месту је општина Нови Београд (1 678 породица), а оне чине 5,9% укупног броја ових породица.

Релативно ниски удели породица младих у укупном броју породица брачни/ванбрачни пар са децом нису изненађење, ако се у обзир узму вишедеценијски неповољни демографски трендови. Према Попису становништва 2011. године, 102 општине биле су у стадијуму дубоке и 38 општина у стадијуму најдубље демографске старости (Пенев, 2015). Такође, у највећем броју општина рађање је завршено на нивоу испод потребе просте репродукције становништва, а најниже стопе су забележене у неколико градских београдских општина (Рашевић, 2015).

Карта 7.3. Удео породица типа мајка са децом, старости 25–34 године, у укупном броју породица овог типа, по општинама/градовима (%)

У погледу породица мајка са децом, највећи удели су забележени у општинама Прешево (22,9%), Бујановац (18,7%) и Тутин (-15,6%) (карта 7.3). Овако високи удели на први поглед делују збуњујуће. Треба рећи да су посредни општине са малим бројем породица овог типа. Највише их је у Бујановцу (1 254 породице самих мајки са децом), а број породица мајки које су имале између 25 и 34 године износи 234 породице. Могуће је и да су, једним делом, те породице породице младих жена чији су мужеви у иностранству дуже од годину дана, па они нису обухваћени Пописом, односно нису ушли у концепт „уобичајеног становништва“.

Као и у претходна два случаја, у Новом Саду је највећи број породица овог типа. Од 17 818 укупног броја породица које су чиниле мајке са децом 7,7% су породице мајки које су имале 25–34 године (1 379). На другом месту је била београдска општина Палилула. Укупан број ових породица износио је 10 225, а у 8,4% ових породица мајка је припадала старосној групи 25–34 године (855 породица).

Поред трендова ванбрачног рађања и развода бракова као директних фактора једнородитељских породица, у тумачењу просторне дистрибуције породица мајки са децом на темељу Пописа становништва морамо имати у виду и методолошки „утицај“. Када се о једнородитељским породицама говори из овог угла, њихова заступљеност је, једним делом, и последица дефиниције укупног становништва. Наиме, с обзиром да се она лица која раде „у другом месту у земљи или иностранству укључују у укупно становништво места уобичајеног становања свог домаћинства“ само уколико се најмање три пута месечно враћају у то место, а уколико не, онда нису обухваћена Пописом (РЗС, 2023ф), с разлогом претпостављамо да се део породица коју чине један родитељ и деца може објаснити том методолошком поставком.

8

Миграторне карактеристике младих

Миграције младих представљају посебан изазов за једно друштво, нарочито када се у обзир узму економски, демографски и свеукупни потенцијали популације младих. Последњих неколико деценија, на глобалном нивоу забележен је знатан пораст броја младих лица која су укључена у миграционе токове. Према подацима Уједињених нација (2019), око 38 милиона међународних миграната је млађе од 20 година, док је њих 84 милиона млађе од 30 година. Са друге стране, број младих који учествују у унутрашњим пресељавањима је у континуираном порасту (Roman, Vasilescu, 2016). На то указују и истраживања (2013–2015) која откривају да је миграциони потенцијал већи код популације старости 15–29 година у поређењу са осталим старосним групама. Уз то, резултати су показали да око 31,7% младих изражава жељу за емиграцијом, 5,1% планира емиграцију, док је 1,7% у процесу исељавања (Belmonte i dr., 2020) (према Тодоровић, Јавор, Кокотовић Каназир, 2021).

Због склоности младог становништва ка пресељењима, велике емиграције младих из Републике Србије у иностранство, утицаја на преразмештај и регионалне диспропорције у Републици Србији, повезаности са свим животним догађајима од значаја за транзицију у одраслост, овим истраживањем су обухваћене и миграторне карактеристике младог становништва Републике Србије.

Предмет овог дела студије јесу подаци Пописа становништва 2022. који пружају увид у миграторне карактеристике младих у Републици Србији. Њиховом анализом сагледавамо колико је популација младих у Републици Србији аутохтона, у којој мери и на који начин је формирана под утицајем досељавања. Посебан фокус је на унутрашњим миграцијама младих и на њиховим просторним и родним специфичностима. У погледу досељавања, интересује нас колико је оно резултат повратка младих након одређеног боравка у иностранству и који су разлози њиховог повратка, а колико је резултат доласка у Републику Србију младих из других држава, које су то државе и који су разлози доласка. Нажалост, расположиви подаци нас веома ограничавају у анализи младих емиграната. Показаћемо у које државе млади из Републике Србије најчешће одлазе и колико дуго су у иностранству.

8.1. МИГРАНТСКО МЛАДО СТАНОВНИШТВО

Према Попису становништва 2022. 67,2% становништа узраста 15–34 године није се никада селило из места рођења (973 197 лица). Готово једна трећина има карактеристике мигрантског становништва (475 999).³³

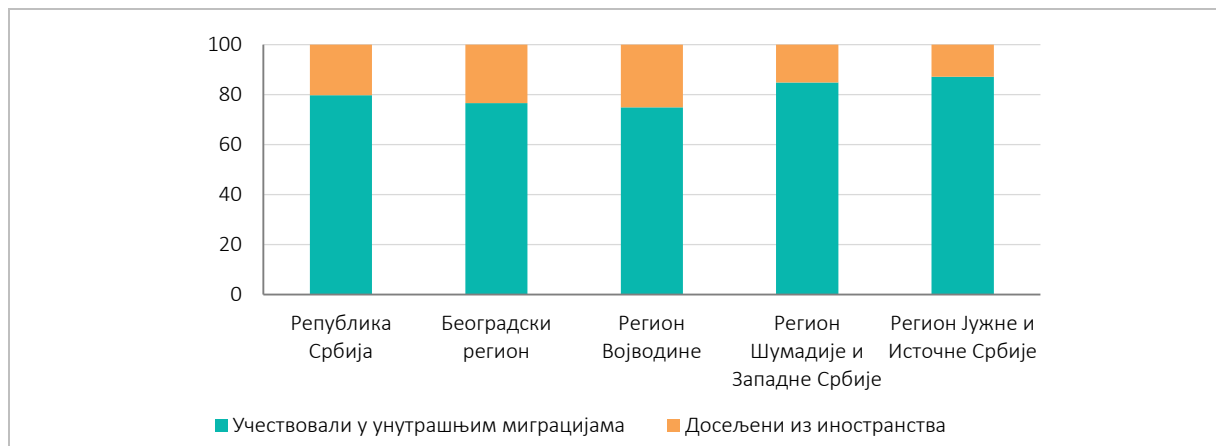
Популација младих у Београдском региону, у већој мери од осталих региона, формирана је под утицајем досељавања (табела 8.1). Унутар популације узраста 15–34 године, мигрантско становништво чинило је 40,6% (152 783 лица). То су лица која су учествовала у миграцијама унутар региона, лица досељена у Београд из других региона, досељени као повратници и лица која су се доселила из других држава.

Табела 8.1. Аутохтоно и мигрантско становништво старости 15–34 године према полу, по регионима

		Укупно	Аутохтоно		Мигрантско	
			укупно	%	укупно	%
Република Србија	Свега	1449196	973197	67,15	475999	32,85
	М	739213	540292	73,09	198921	26,91
	Ж	709983	432905	60,97	277078	39,03
Београдски регион	Свега	375880	223097	59,35	152783	40,65
	М	185821	117666	63,32	68155	36,68
	Ж	190059	105431	55,47	84628	44,53
Регион Војводине	Свега	378382	245639	64,92	132743	35,08
	М	193791	135599	69,97	58192	30,03
	Ж	184591	110040	59,61	74551	40,39
Регион Шумадије и Западне Србије	Свега	390279	282648	72,42	107631	27,58
	М	201368	160674	79,79	40694	20,21
	Ж	188911	121974	64,57	66937	35,43
Регион Јужне и Источне Србије	Свега	304655	221813	72,81	82842	27,19
	М	158233	126353	79,85	31880	20,15
	Ж	146422	95460	65,20	50962	34,80
Регион Косово и Метохија	...	...	...	...	...	...

³³ У методологији Пописа одређено као „досељено“ становништво. Ово је хетерогена популација, с обзиром на миграције у којима је учествовала. Она укључује унутрашње миграције (лица која су учествовала у пресељењима унутар насеља исте општине и оне који су се пресељавали из једне општине у другу), али и досељене из других држава, укључујући повратнике (РЗС, 2023д).

Графикон 8.1. Мигрантско становништво узраста 15–34 године према типу миграција, по регионима (%)

Млади мигранти у Републици Србији највећим делом су они који су учествовали у унутрашњим миграцијама (графикон 8.1). На нивоу Републике, они чине 76,5% мигрантског становништва старости 15–34 године (116 910 лица).

У свим регионима је већи удео младих који су учествовали у унутрашњим миграцијама, али постоје разлике у погледу досељених из других држава³⁴. У Региону Војводине више од једне четвртине (25,1%) чине досељени из иностранства, а у Београдском региону њихов удео је незнатно мањи (23,4%). Још мањи удели су у Региону Шумадије и Западне Србије – 15,2%, и у Региону Јужне и Источне Србије – 12,9%.

Да ли је међу младима који су се доселили из других држава више оних који су боравили у иностранству непрекидно годину дана и дуже, и након одређеног периода се вратили, или је више оних који су се доселили из неке друге државе, укључујући бивше републике СФРЈ?

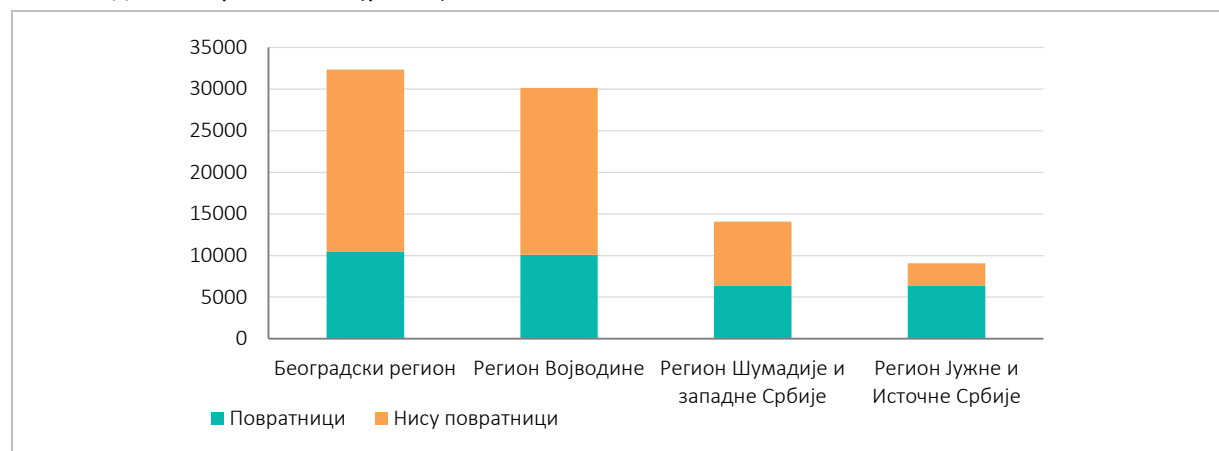
Када смо посматрали досељене из других држава, изоставили смо младе из најмлађе кохорте (15–19 година), јер су нас интересовали млади мигранти који су могли самостално да се доселе, а за то је већа вероватноћа када су посредни они који су имали 20 и више година. Од укупног броја лица старости 20–34 године који су се из других држава доселили у Републику Србију (85 594 лица) 60,9% су чинили они који нису повратници. Према подацима Пописа 2022, на нивоу Републике Србије у целини, број досељених из других држава који нису повратници износи 52 154 лица, а број повратника 33 440 лица (табела 8.2).

³⁴ Досељени из иностранства чине лица која су боравила ван Републике Србије непрекидно годину дана или дуже и вратила су се, као и лица која су се доселила у Републику Србију из неке друге државе, укључујући бивше републике СФРЈ.

Табела 8.2. Лица досељена из иностранства, старости 20–34 године, према пореклу, полу и старости, по регионима (у хиљ.)

		Повратници				Досељени који нису повратници			
		укупно 20–34	20–24	25–29	30–34	укупно 20–34	20–24	25–29	30–34
Република Србија	Укупно	33440	5960	12015	15465	52154	12170	16052	23932
	М	18430	3182	6589	8659	25806	6078	7858	11870
	Ж	15010	2778	5426	6806	26348	6092	8194	12062
Београдски регион	Укупно	10505	1675	3688	5142	21821	4838	6755	10228
	М	5523	877	1963	2683	10614	2374	3238	5002
	Ж	4982	798	1725	2459	11207	2464	3517	5226
Регион Војводине	Укупно	10099	1950	3832	4317	20052	4288	6407	9357
	М	5394	1015	2065	2314	10338	2154	3268	4916
	Ж	4705	935	1767	2003	9714	2134	3139	4441
Регион Шумадије и Западне Србије	Укупно	6421	1117	2252	3052	7643	2181	2234	3228
	М	3775	620	1301	1854	3594	1108	1029	1457
	Ж	2646	497	951	1198	4049	1073	1205	1771
Регион Јужне и Источне Србије	Укупно	6415	1218	2243	2954	2638	863	656	1119
	М	3738	670	1260	1808	1260	442	323	495
	Ж	2677	548	983	1146	1378	421	333	624
Регион Косово и Метохија	...	...	...	...	...	...	...	...	...

Графикон 8.2. Однос броја повратника и оних који нису повратници међу досељеним лицима старости 20–34 године, по регионима (у хиљ.)

Најбројнија досељавања из других држава су у два региона Србија – север, са очигледном превагом удела оних који нису повратници (графикон 8.2). С обзиром да су повратне миграције заправо последица претходне емиграције, повратници су највећим делом они који не припадају младој

популацији (Ланговић, 2024), што објашњава број повратника међу досељенима из других држава који су у време Пописа 2022. имали 20–34 године. Када су посреди млади, међу повратницима има и оних који се након школовања у иностранству враћају у земљу, али и оних који су као деца отишли са родитељима, па су се са њима вратили.

У поређењу са Београдским регионом, број досељених из иностранства у Региону Шумадије и Западне Србије је готово три пута мањи (7 643 лица), а у Региону Јужне и Источне Србије више од осам пута мањи (2 638 лица). За разлику од других, у Региону Јужне и Источне Србије међу досељенима из иностранства више је оних који су повратници него што је оних који су се доселили као „странци“ из других држава. Специфичност постоји и у Региону Шумадије и Западне Србије, где је у женској популацији досељених из иностранства већи број оних које нису биле повратнице, док је у мушкој нешто већи број повратника (табела 8.2).

Према Попису становништва 2022. године, 85 594 лица старости 20–34 године је у Републику Србију досељено из других држава, укључујући она лица која су се вратила у земљу након што су боравила у иностранству непрекидно годину дана и дуже (повратници). Више од половине досељених је из три државе, некадашњих република заједничке државе – СФРЈ (табела 8.3). Најбројнији су досељени из Босне и Херцеговине (23 479 лица), Хрватске (13 499) и из Црне Горе (8 407).

Табела 8.3. Досељено становништво старости 20–34 године према државама из којих се доселило

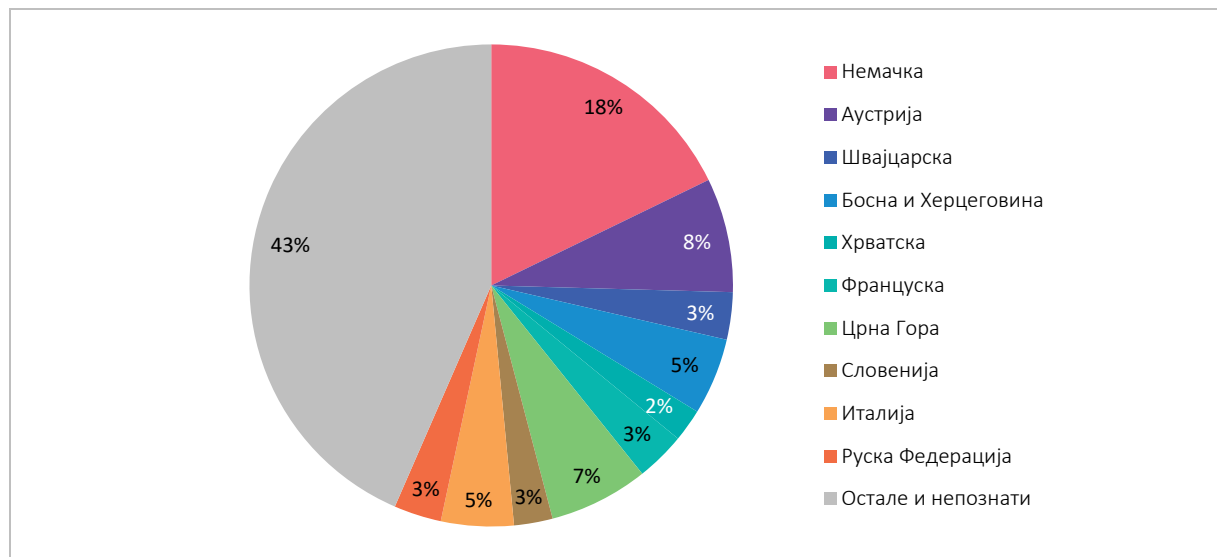
	Број	%		Број	%
Укупно досељени	85594	100,00	САД	1938	2,26
Босна и Херцеговина	23479	27,43	Северна Македонија	1820	2,13
Хрватска	13499	15,77	Мађарска	1584	1,85
Црна Гора	8407	9,82	Француска	1289	1,51
Немачка	6732	7,87	Словенија	1203	1,41
Руска Федерација	4627	5,41	Кина	1003	1,17
Аустрија	2832	3,31	Словачка	895	1,05
Италија	1982	2,32	Остале државе	12337	14,41
Швајцарска	1967	2,30			

Из страних држава које нису из окружења, највише досељених старости 20–34 године је из Немачке (6 732 лица), који су чинили близу 8% укупно досељених из иностранства. Из Руске Федерације, према пописним подацима, досељено је 4 627 лица старости 20–34 године, што је 5,4% укупног броја лица ове старости која су се доселила из других држава.

Досељавања младих из иностранства једним делом би се могла повезати са повратним миграцијама. У том смислу би се могао тумачити број досељених из Немачке и Аустрије, али то је мање вероватно за оне који су се у Републику Србију доселили из Русије.

Ово можемо потврдити када анализирамо младе повратнике старости 20–34 године према држави из које су дошли. Од првих десет држава из којих је био највећи број повратника најзаступљенији су они који су боравили у Немачкој (графикон 8.3). Два пута мањи је удео оних који су се вратили из Аустрије (7,7%). Следе Црна Гора (6,7%), Босна и Херцеговина (5,1%) и Италија (4,8%).

Графикон 8.3. Повратници старости 20–34 године према држави из које су се вратили у Републику Србију (%)

Табела 8.4. Лица старости 20–34 године досељена из других држава према периоду досељења и старости

	Укупно досељени	1990 и раније		1991–2000		2001–2010		2011 и касније		Непознато	
		број	%	број	%	број	%	број	%	број	%
20–34	85594	886	1,04	22550	26,35	13724	16,03	42600	49,77	5834	6,82
20–24	18130	0	0,00	926	5,11	4749	26,19	10942	60,35	1513	8,35
25–29	28067	0	0,00	6983	24,88	3464	12,34	15533	55,34	2087	7,44
30–34	39397	886	2,25	14641	37,16	5511	13,99	16125	40,93	2234	5,67

Готово половина младих старости 20–34 године се доселила 2011. и касније (табела 8.4). Међутим, међу онима који су припадали нешто старијима, значајни су и удели лица која су у Републику Србију досељена током периода 1991–2000. Нешто више од једне четвртине лица старости 25–29 година (6 983 лица) и близу 40,0% оних који су у време Пописа 2022. имали 30–34 године (14 641 лице) досељено је у периоду 1991–2000. године. С обзиром на то, њихова досељавања у Републику Србију се, пре свега, могу довести у везу са са ратовима у бившој Југославији и последицама распада земље, упркос томе што је принудно пресељење као разлог навело свега 14,0% (3 927) лица старости 25–29 и 25,5% (10 064 лица) оних који су имали 30–34 године. Ови млади су били деца у време ратних дешавања и своје пресељење могли су, у великој мери, да образложе породичним разлозима.

Више од половине младих који су у време Пописа становништва 2022. имали 25–29 година и више од 40,0% оних који су имали 30–34 године у Републику Србију су се доселили 2011. или касније. Они су у том периоду имали 15 или више година, што упућује да би један од разлога за досељавање могао бити жеља њихових родитеља да им пружи што је могуће повољније услове одрастања и школовања. Важан је и податак да се 33,8% младих који су у време Пописа имали 15–19 година (3 599 лица) доселило у периоду 2001–2010. године, након друштвених промена које су се десиле у Републици Србији 2001. године. Такође, с обзиром да су ови млади рођени у периоду 2003–2007. године, очито је да су они у време досељавања били у најранијем детињству, и највероватније су се доселили са својим родитељима, који би заправо најбоље могли објаснити разлоге досељавања у Републику Србију.

Табела 8.5. Лица старости 20–34 године досељена из других држава према разлогу досељења и старости

	Посао		Школовање		Породични разлози		Настањење		Принудно пресељење		Повратак након стицања пензије	
	број	%	број	%	број	%	број	%	број	%	број	%
20–34	8645	10,10	12887	15,06	38247	44,68	7482	8,74	14400	16,82	3169	3,70
20–24	1269	7,00	5278	29,11	8552	47,17	1747	9,64	409	2,26	661	3,65
25–29	3279	11,68	4183	14,90	12816	45,66	2464	8,78	3927	13,99	1140	4,06
30–34	4097	10,40	3426	8,70	16879	42,84	3271	8,30	10064	25,55	1368	3,47

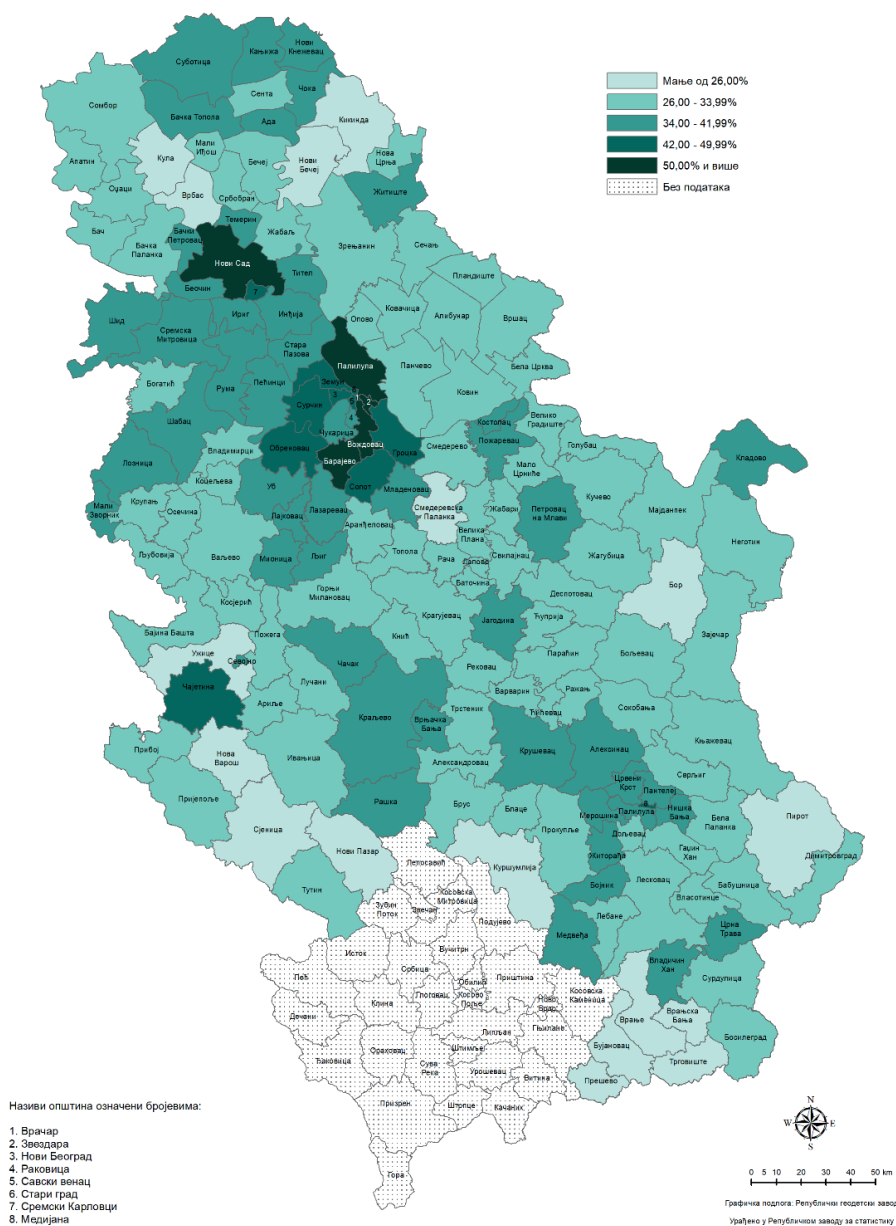
Напомена: Разлике до 100% односе се на категорију „непознато“.

Више од 40,0% лица која су у време Пописа становништва 2022. године имала 20–34 године досељење у Републику Србију објаснило је породичним разлозима. То су преовлађујући разлози код младих из свих старосних група (табела 8.5). С обзиром на њихов узраст, породични разлози се вероватно највећим делом тичу њихове породице порекла, односно њихово досељење у Републику Србију је иницијално одлука њихових родитеља.

Део младих је директно навело школовање или посао као разлоге. Школовање је било присутно код близу 30% младих узраста 20–24 године (5 278). Такође, и разлози досељавања лица старости 25–29 година нешто чешће су повезани са школовањем него са послом (14,9% у односу 11,7%). Код оних који су имали 30–34 године посао је био нешто учесталији разлог него школовање (10,4% у односу на 8,7%).

У којој мери се младо становништво општина у Републици Србији формирало под утицајем досељавања оних који су у време Пописа становништва имали 20–34 године? Да бисмо размотрили одговор на ово питање, анализираћемо удео младог мигрантског становништва у два смера. Први је његова заступљеност у укупном становништву старости 20–34 године на нивоу општина, а други је заступљеност младих миграната у укупном мигрантском становништву општине. Мапирањем ових удела младих миграната добијамо слику о томе да ли је и у којој мери је младо становништво општине формирано под утицајем досељавања лица која су у време Пописа имала 20–34 године, као и у ком типу миграција су млади мигранти најчешће учествовали.

Карта 8.1. Удео мигрантског становништва старости 20–34 године у укупном становништву старости 20–34 по општинама/градовима (%)

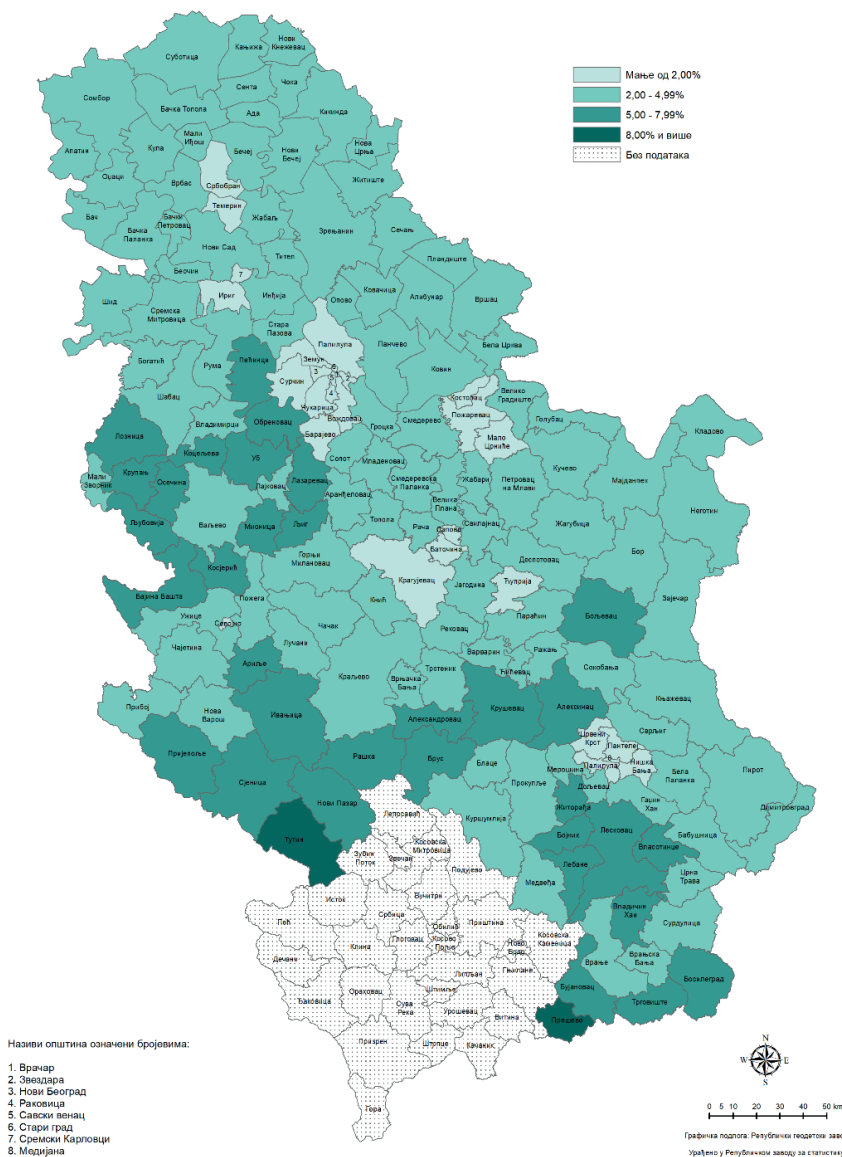

Више од половине популације узраста 20–34 године у Граду Новом Саду и београдским општинама Палилула, Звездара, Вождовац и Барајево било је мигрантско становништво (карта 8.1). У већини београдских општина удели мигрантског становништва узраста 20–34 године кретали су се између 40,0% и 50,0%. У највећем броју општина досељени млади мигранти су учествовали са око једном четвртином до једном трећином у становништву старости 20–34 године.

Када је реч о унутрашњим миграцијама, млади су више заступљени у пресељењима из једне у другу општину него унутар подручја једне општине. Миграције младих унутар општине имају нешто мању

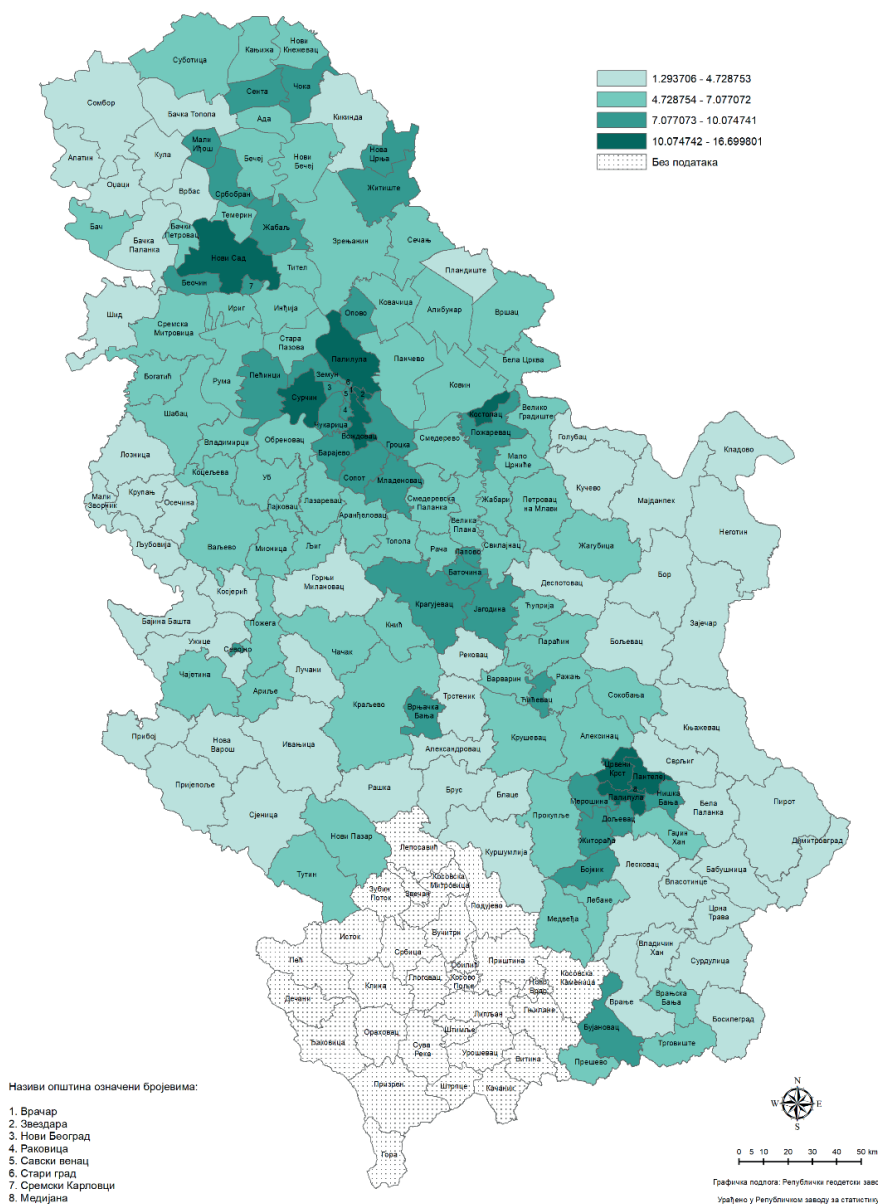
заступљеност у укупним досељавањима на нивоу општине од миграција које су се одвијале између општина. Удео лица старости 20–34 године у укупно досељеном становништву општине достиже нешто више од 10% (карта 8.2), док је учешће младих миграната који су се селили изван општине до близу 17% (карта 8.3).

Карта 8.2. Удео лица старости 20–34 године досељених из другог насеља у оквиру исте општине у укупно досељеном становништву, по општинама/градовима (%)

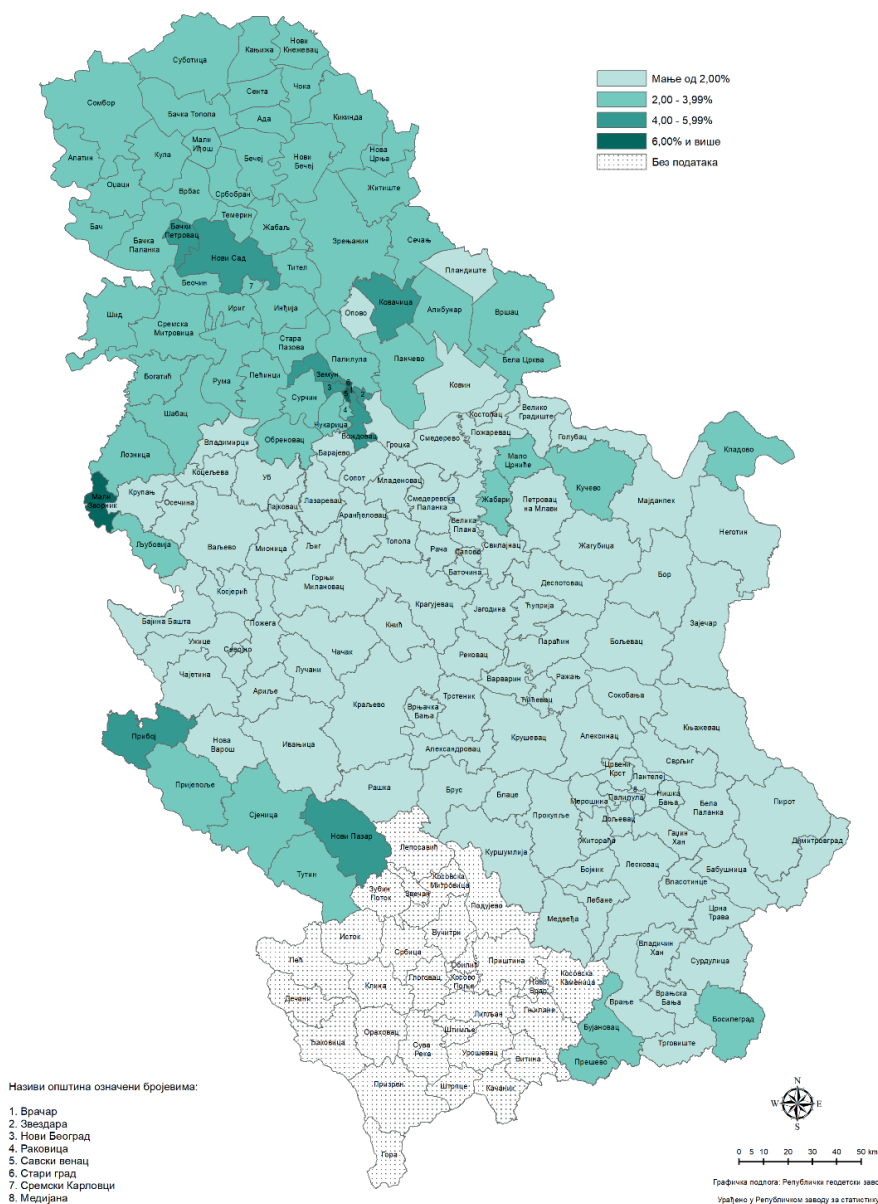
Највеће учешће пресељавања младих која су се одвијала унутар општине, као део укупног досељавања у тим општинама, забележен је у општинама Тутин и Прешево (више од 8%). У највећем броју општина, учествовање младих у овом типу унутрашњих миграција износи између 2,0% и 5,0% (карта 8.2).

Карта 8.3. Удео лица старости 20–34 године досељених из других општина/градова у укупно досељеном становништву, по општинама/градовима (%)

Највећа заступљеност младих који су се доселили из друге општине у укупно досељеном становништву те општине јесте у београдској општини Звездара (16,7% – 14 280 лица старости 20–34 године). У још дванаест општина удели су били већи од 10,0%. То су све нишке општине, београдске општине Вождовац, Палилула, Врачар, Сурчин, Гроцка и Земун, као и Нови Сад и Костолац. У највећем броју општина заступљеност младих старости 20–34 досељених из других општина међу укупно досељеним становништвом те општине креће се између 4% и 8% (карта 8.3).

Карта 8.4. Удео лица старости 20–34 године досељених из иностранства у укупно досељеном становништву, по општинама/градовима (%)

Када је реч о заступљености младих који су се доселили из иностранства у укупно досељеном становништву општине, поред неколико београдских општина (Врачар, Стари град, Савски венац и Звездара) и Град Нови Сад, у којима удели износе између 5,0% и 7,0%, издваја се и општина Мали Зворник, у којој је забележен највећи удео – 7,5% (карта 8.4). То што је Мали Зворник погранична општина може бити део објашњења досељавања младих из Републике Српске. Београдске општине и Нови Сад су имиграциони центри, који привлаче не само младе из Републике Србије већ и оне из других држава, када се има у виду и не мали значај повратника за досељавање из иностранства.

Млади који су се доселили из иностранства присутнији су у укупно досељеном становништву општина у два региона Србија – север. У великом броју тих општина удели су се кретали између 2,0% и 4,0%. У највећем броју општина два региона Србија – југ, удео младих досељених из иностранства у укупној мигрантској популацији тих општина био је мањи од 2%.

Утицај досељавања на популацију младих у Републици Србији најинтензивнији је у Београдском региону и у Региону Војводине. Поред утицаја унутрашњих пресељавања, постоји и утицај досељавања из других држава, при чему је највећи број досељених из држава некадашњих република СФРЈ. Међу досељенима из других држава мања је заступљеност оних који су се вратили у Републику Србију након што су боравили у иностранству непрекидно годину дана и дуже, у односу на број оних који нису повратници. Досељавања су највећим делом повезана са породичним разлозима, али су евидентни и школовање и посао, као мотиви доласка младих из других држава у Републику Србију. Део популације која је имала 15–34 године у време Пописа становништва доселио се у Републику Србију са родитељима услед ратних дешавања на просторима Републике Србије, али преовладавају они који су се доселили након 2001. године. Најинтензивнија досељавања младих до 34 године старости бележи се од 2011. године.

Утицај досељавања оних који су у време Пописа имали 20–34 године види се кроз неуравнотежену заступљеност у популацији младих узраста 20–34 године на нивоу општина, чиме се потврђује привлачност Београдског региона, Новог Сада и Ниша као великих градских центара. Регионална неуједначеност економског развоја и могућности обезбеђивања задовољавајућих услова и квалитета живота, али и разлике унутар региона, уобличавају актуелне миграторне токове, у којима су Београд и Нови Сад „главни полови привлачења“ (Никитовић, 2019). На другој страни, исељавање младог становништва из слабије развијених подручја ка развијенијим и већим урбаним целинама има негативне импликације по одрживост демографског развоја земље, услед полне неравнотеже манифестоване кроз интензивнију присутност женске популације у унутрашњим миграцијама (Никитовић, 2020).

8.2. МЛАДИ ЕМИГРАНТИ

Студија демографски профилише младо становништво које је у земљи. Но, како је емиграција младих једна од главних карактеристика демографског развоја Републике Србије, сматрамо неопходним да се пажња посвети и том феномену. Бобић (2018) наводи да је популација миграната млађа, виталнија, образованија и прилагодљивија у односу на домицилно становништво. С једне стране, емиграција младих води ка даљој девастацији земље, а са друге стране, она је пожељна због индивидуалног усавршавања, надоградње личних ресурса и стицања социјалног капитала. Могуће је, зато, у томе препознати потенцијал мобилности.

Сва истраживања миграција младих у Републици Србији у последње време говоре о великој спремности и намерама младих да емигрирају. Тако, истраживање које је спровео Географски факултет 2019. године у четири јединице локалне самоуправе (Лесковац, Ужице, Зрењанин, Зајечар), путем анкета (3424), појединачних интервјуа и фокус група, открива да већина становништва подржава исељавање младих (41,4%), док је удео оних који га не одобравају дупло мањи. Степен подршке је већи у градским насељима, међу женском популацијом, и, посебно, међу младима (51,3%). И старија популација је афирмативна према емиграцији потомака, јер има на уму њихову добробит (Шантић, Антић, ур. 2019). Истражујући намере младих, Шантић (2020) уочава да су млади из млађих кохорти, високообразоване жене и незапослени склонији миграцијама, укључујући оне из земље, а најважнији фактор који подстиче миграционе токове јесте незадовољство условима живота, при чему економска ситуација има велику важност.

Истраживање младих у земљама југоисточне Европе говори о томе да је њихова жеља за одласком из земље на дужи период доминантно повезана с надом да ће пронаћи економску сигурност, при чему постоје и одређене специфичности у конкретним земљама (Јусић, Лаврић, Томановић, ур. 2019). Такође, вероватноћа да постоји жеља за одласком из земље повезана је са социјалним статусом домаћинства. Млади који су живели у великим домаћинствима чешће су исказивали жељу да емигрирају. Friedrich-Ebert-Stiftung је 2024. спровео трећи круг студија младих у југоисточној Европи. Интервјуисано је скоро 9 хиљада младих старости 14–29 година из 12 земаља, укључујући Републику Србију. У свим земљама региона, било да су чланице ЕУ или не, повећана је воља за миграцијом. Све већа спремност младих људи да мигрирају очигледно је последица економског и политичког незадовољства. У односу на 2018. годину, 2024. значајан број младих жели да промени место боравка на шест месеци или дуже, а у скоро свим земљама је мањи проценат оних који изричито кажу да не желе да мигрирају. У многим земљама, профил младих који желе да емигрирају такође се променио. Ова жеља је сада израженија међу сиромашнијим слојевима становништва у Републици Србији. Већина младих који желе да напусте своју домовину наводи економске разлоге: побољшање животног стандарда, веће плате, боље могућности за запошљавање и могућности да започну посао. За разлику од ранијих истраживања, која су показала да су жеље за одласком из земље чешће присутне код младих који имају боље образоване родитеље, најновији резултати говоре да је економска мотивација заступљенија међу младима чији родитељи имају нижи ниво образовања. Ипак, ова група не показује јак осећај за деловање, јер до сада нису предузели значајне кораке у том правцу (много мање од младих људи са другим мотивима). Друге мотивације су изведене из посебних социо-културних образаца унутар сваког друштва и њихов значај варира. Они који као разлоге за миграцију помињу културолошке и образовне факторе чешће долазе из породица у којима су родитељи високо образовани и сами имају искуство живота или студирања у иностранству (Хасановић, Адиловић, Станојевић, 2024).

Емиграциони токови младих и даље су тесно повезани са стањем на тржишту рада (Арандаренко, 2022). У оквиру извештаја Европске комисије о Републици Србији 34, објављеног у октобру, посебна важност је дата анализи положаја младих на тржишту рада (КОМС 2024). Стратегија о економским миграцијама Републике Србије³⁵, базирана је на уочавању кључних трендова на овом простору, међу којима су: иселјавање младог и образованог становништва из земље и пораст међурегионалних миграција, са изразитом концентрацијом радно и репродуктивно способног становништва у Београдском региону.

Према статистици првих боравишних дозвола издатих грађанима Републике Србије 2020. године, миграциони токови између Републике Србије и ЕУ смањени су за најмање четвртину, као последица пандемије коронавируса (Eurostat, 2022). Међутим, анализа промене броја емиграната из Републике Србије, изведена на основу алтернативних извора података, сугерише да су се након годину дана опадања ови токови „опоравили“ (Bauranov, Lin, 2021). У Националном извештају о људском развоју – Република Србија 2022, указано је да ће се вероватно наставити претпандемијски трендови миграционих токова, након почетног шока изазваног затварањем граница током пандемије (према Никитовић, 2022).

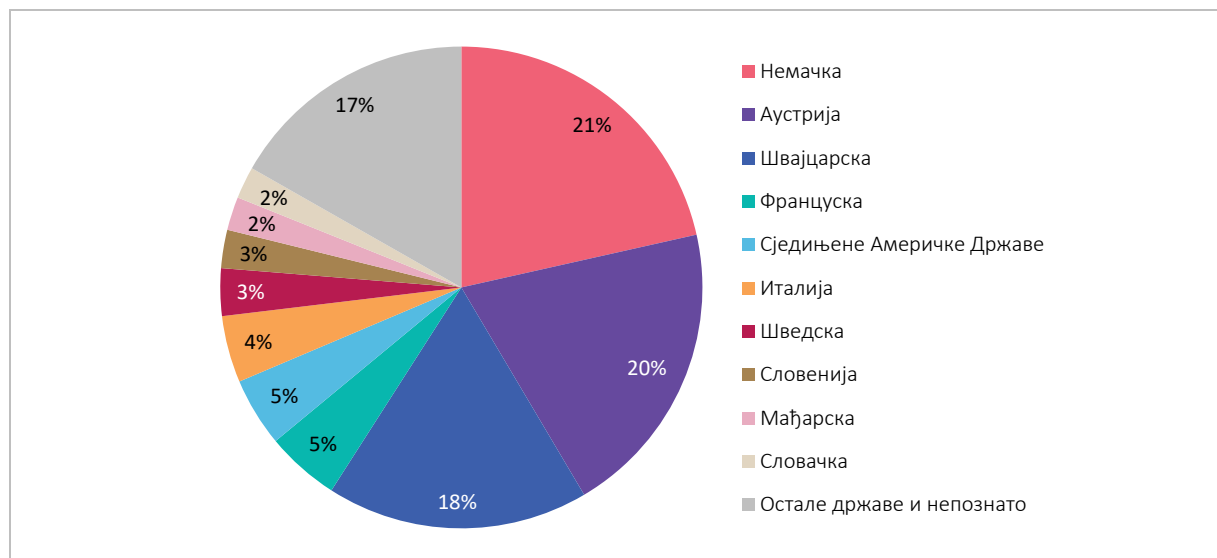
Попис становништва није примарни извор података о лицима која су отишла из Републике Србије да живе у иностранству. Методологија умногоме ограничава поузданост ове врсте података. Овде представљени подаци обухватају само лица која се не сматрају становницима Републике Србије и

³⁵ MINRZS_ <https://www.minrzs.gov.rs/sr/aktuelnosti/vesti/usvojena-strategija-o-ekonomskim-migracijama-republike-srbije-za-period-2021-2027-godine> (Министарство за рад, запошљавање, борачка и социјална питања)

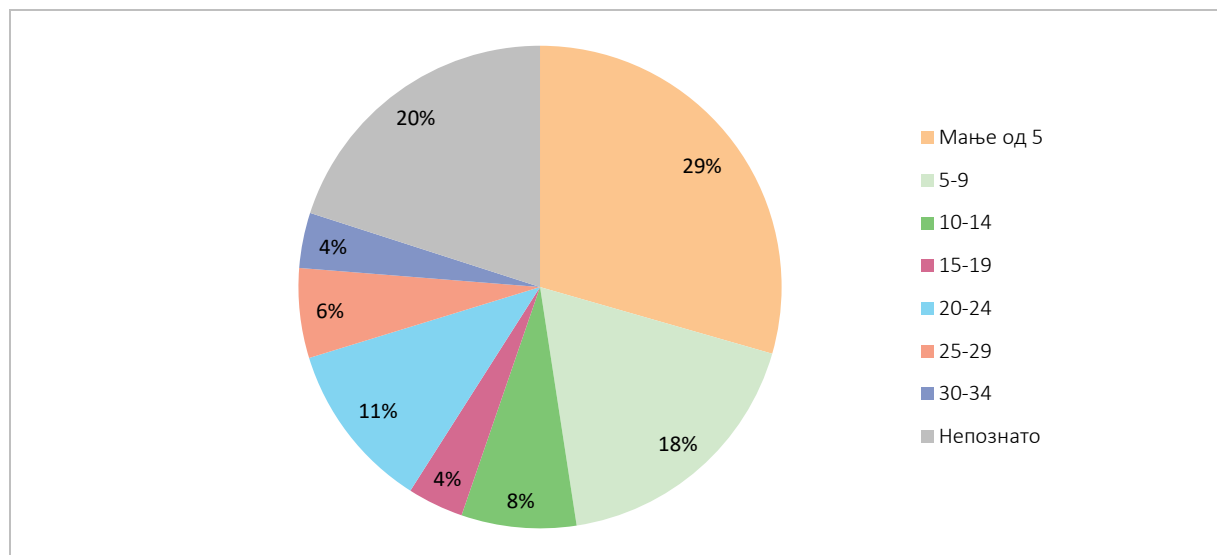
одсутна су дуже од годину дана, при чему то нису сва лица која су одсутна, већ само она за која су прикупљени подаци од чланова њихових домаћинстава у Републици Србији.

Према Попису становништва 2022. регистровано је 63 099 лица старости 20–34 године која су годину дана и дуже боравила у иностранству. Немачка, Аустрија и Швајцарска биле су прве три државе (графикон 8.4). Дуга традиција емиграције из земље омогућила је стварање велике дијаспоре и мигрантских социјалних мрежа које олакшавају такву мобилност (Бобић, 2018).

Графикон 8.4. Првих 10 држава у којима су лица старости 20–34 године боравила годину дана и дуже (%)

Графикон 8.5. Становништво старости 20–34 године које је у иностранству годину дана и дуже према дужини боравка (%)

Половина младих који су увреме Пописа имали између 20 и 34 године у иностранству је боравила најдуже до десет година. Највећи број њих боравио је краће од пет година – 18 585 лица или 29,4% оних који су боравили у иностранству годину дана и дуже (графикон 8.5). Нешто мање од петине у иностранству је боравило између пет и девет година, а 11,2% између двадесет и двадесет четири године. Дужи боравак младих у иностранству објашњавамо тиме да су они вероватно отишли са својим родитељима током најранијег детињства.

Тешко је само на основу дужине боравка проценити када и зашто су отишли из земље. За оне који су боравили краће од пет година, претпостављамо да су школовање и посао кључни разлози одласка. Могуће је да су то били примарни разлози, а да је њихов останак у иностранству продужен. Мотиви за одлазак високообразованих лица у иностранство су посебна тема, а подстицаји за њихово исељавање налазе се и на страни фактора који су у вези са професијом, могућношћу за напредовање, перспективношћу, стабилношћу и друштву генерално (Гречић, 2007; Деспић, 2015).

Динамика и трендови савремених миграционих токова младих подстакли су развој теоријских концепата који су у функцији њиховог што потпунијег сагледавања и што дубљег разумевања. Проучавање мобилности младих утемељује се на приступу који имплицира различите фазе у животном току које имају своје импликације и одређене утицаје и дозвољава да се истраже утицаји фактора микро, мезо и макро нивоа, што омогућава схватање сложености савремених миграторних токова младих (King, Lulle, Moroşanu, Williams, 2016). Разумевање савремених токова и трендова мобилности младих важно је за друштво у целини и његов развој. Неопходно је да млади и њихове потребе буду интегрисани у политике управљања миграцијама (ИОМ, 2020).

Тумачење миграција у контексту транзиције у одраслост понудила је Бобић (2018), образлажући да млади не одлазе у иностранство само због боље плаћених послова, већ вишег квалитета живота, слободе избора и жеље да се осамостале, што им је у Републици Србији отежано због снажних структурних баријера и њеног полипериферијског положаја у светском систему. Миграција тако представља својеврстан начин решавања транзиције у одраслост.

9

Образовање младих

Образовање се може сматрати основним друштвеним механизмом издвајања младих као посебне узрасне групе. Динамика развоја савремених друштава мења и стандарде и потребе за образовањем појединаца. С обзиром на то да је образовање под великим утицајем развоја технологије, оно престаје да буде само фаза у којој појединци стичу знања потребна за професију којом ће се бавити и захтева прилагођавање потребама за новим радним местима и типовима посла (Gidens, 2001). Потребни су знања, вештине и оспособљеност за лакше прилагођавање и прихватање савремених технолошких достигнућа. Они су битни за позиционирање на тржишту рада, као и за даљи развој компетативних способности. У 21. веку, образовање је континуиран процес, чије се основе стичу на првим степеницама формалног образовања, а перманентно образовање подразумева континуирано праћење нових знања и вештина и напредовање у складу са новим занимањима (Љубисављевић, 2015).

Позивајући се на резултате студије Европске фондације за обуку (European Training Foundation – ETF) из 2021, у којој је указано да просечна транзиција из образовања на тржиште рада у Републици Србији траје дуже од две године и да је најдужа међу женама и омладином који живе у руралним подручјима, Ђукић (2022), на темељу квалитативног истраживања, закључује да је одредница тако дуге транзиције из образовања на тржиште рада застарели систем образовања, укључујући наставни план за предузетничко образовање, у комбинацији са недовољним квалитетом активности каријерног вођења и саветовања. Образовање младог становништва је важно јер представља сегмент карактеристика људског капитала и потенцијал за његов развој, што је важно и за индивидуални и за укупан друштвено-економски развој (Кокотовић Каназир, Панић, Дробњаковић, 2024а). У том контексту, специфичну важност имају просторне диспропорције у социо-економском развоју као фактор уобличавања понуде и потенцијала радне снаге (Кокотовић Каназир, Панић, Дробњаковић, 2024б).

У овој студији се бавимо образовањем младих у Републици Србији из угла који нам омогућава Попис становништва. Методологија прикупљања података имплицира да се они односе на највише стечени ниво образовања који је постигнут до момента спровођења Пописа (РЗС, 2023ђ). Регистровани ниво образовања не може се сматрати коначним за знатан део младе популације. Млади из старосне кохорте 15–19 година као највиши ниво имају основно образовање, јер се највећим делом они и даље школују, похађајући средњи ниво образовања. Мада се у великој мери може сматрати да су они са 25 и више година завршили свој образовни процес, ипак и младе из ових старосних кохорти посматрамо из угла њихове укључености у процес формалног образовања. Имајући у виду регионалне и родне неравнотежности у постигнутом нивоу образовања становништва Републике Србије уочених у Попису становништва 2011. године (Шобот, 2014в), и овде трагамо за просторним и родним особеностима.

Анализирамо ниво образовања младих у време Пописа становништва 2022, текућу укљученост у формално образовање појединачних старосних кохорти, компјутерску писменост и образовање младих из најзаступљенијих националности у Републици Србији.

9.1. НИВО ОБРАЗОВАЊА МЛАДИХ

Ниво образовања је један од показатеља који се користи за конструисање сложених индекса друштвеног развоја, укључујући Индекс родне равноправности (UNDP, Unstat, EIGE)³⁶. У складу са Стратегијом Европа 2020, као два битна показатеља у укљученост образовања посматрају се стопа напуштања школовања и проценат оних који су стекли високо образовање (Клашња, 2020). У Извештају је констатовано да је стопа напуштања школовања у Републици Србији износила 6,6%, што је било мање у поређењу са просеком у државама ЕУ27. Негативан закључак тог извештаја је да циљ од 40% високо образованих међу лицима старости 30–34 године у 2019. години није био остварен.

Образовање младих сматрамо важним са становишта прихватања и ширења друштвених вредности и као потенцијал за промене културних норми и образаца понашања. Ниво образовања се доводи у везу са низом друштвених феномена, важним друштвеним темама и питањима друштвеног и демографског развоја. Успостављање система вредности у једном друштву јесте продукт интерактивне повезаности социо-економских услова и модернизацијских процеса (Inglehart, Welzel, 2007). Образовање има важну функцију у том погледу. Преовладавајуће вредности у друштву умногоме утичу на формирање ставова и понашање младих у погледу низа друштвених питања, али истовремено, образовање јесте једна од важних полуга изграђивања система вредности младих у смеру раскида са друштвеним предрасудама и стереотипима (Копас Вукашиновић, Лазаревић, 2008).

Ниво образовања може имати одређени утицај на дистрибуцију ставова и учесталост одређених пракси. У демографском контексту посебну важност има веза између образовања и демографског понашања релевантног за сферу породице и рађање (Благојевић 1991, 2002; Манић, 2017; Philipov, Liefbroer, Klobas, eds. 2015; Мирић 2019; Шобот, 2020). Такође, ниво образовања се повезује и са ставовима о родној равноправности (Игњатовић, Пантић, Бошковић, Павловић, 2011), са поделом улога унутар породице, бриге о деци и кућним пословима (Благојевић Хјусон, 2013), са ојачавањем конзервативизма и очвршћивањем традиционалних родних образаца (Секулић, 2017).

С обзиром да је стицање одређеног нивоа образовања у значајној мери повезано са старошћу, анализом података Пописа становништва не можемо закључивати о највише постигнутом образовању младих. Чак и у случају популације узраста 25–29 година потребан је одређени степен резервисаности, услед могућности да се дипломе високог образовања стекну и у 30-им годинама живота. Разлика у уделу високо образованих између старосних група 25–29 година и 30–34 године није велика, али ипак постоји. С обзиром да је међу онима који су имали 30–34 године нешто већи удео високо образованих, може се очекивати да ће одређени број младих који су у време Пописа имали 25–29 година тек стећи дипломе високог образовања.

Близу 60% лица старости 25–29 година има средњи ниво образовања, а нешто више од једне трећине има високо образовање. Међу лицима старости 30–34 године, средњу школу има више од половине, а близу 40% има високо образовање (табела 9.1).

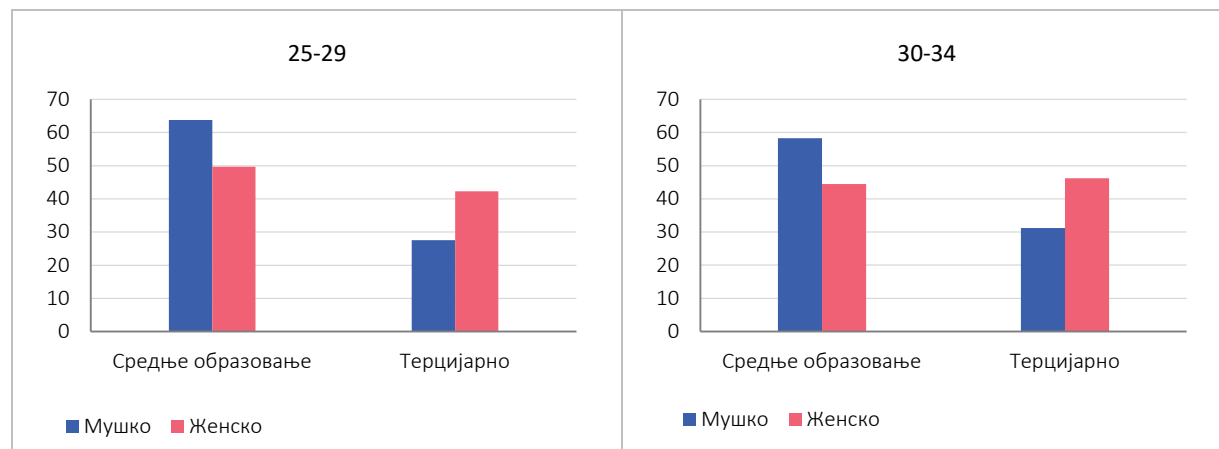
³⁶ UNDP (2023/24) <https://hdr.undp.org/content/human-development-report-2023-24>.
Unstat _ UN Department of Economic and Social AffairsS <https://unstats.un.org/sdgs/>
EIGE <https://eige.europa.eu/gender-equality-index/2023/LT>

Табела 9.1. Становништво старости 15–34 године према нивоу образовања, полу и старости

		Без школе и непотпуна основна		Основна школа		Средње образовање		Више и високо	
		број	%	број	%	број	%	број	%
15–19	Свега	5728	1,70	231571	68,64	99500	29,49	0	0,00
	М	3052	1,76	117654	68,01	52028	30,08	0	0,00
	Ж	2676	1,63	113917	69,31	47472	28,88	0	0,00
20–24	Свега	4820	1,43	18025	5,35	276815	82,12	35504	10,53
	М	2485	1,44	10254	5,96	144943	84,26	13477	7,83
	Ж	2335	1,41	7771	4,71	131872	79,88	22027	13,34
25–29	Свега	6143	1,65	21802	5,84	212269	56,90	129700	34,76
	М	3217	1,69	11982	6,29	121498	63,81	52402	27,52
	Ж	2926	1,60	9820	5,38	90771	49,69	77298	42,31
30–34	Свега	7562	1,88	29089	7,24	206832	51,50	154900	38,57
	М	3814	1,87	16094	7,90	118862	58,32	63544	31,18
	Ж	3748	1,89	12995	6,57	87970	44,46	91356	46,17

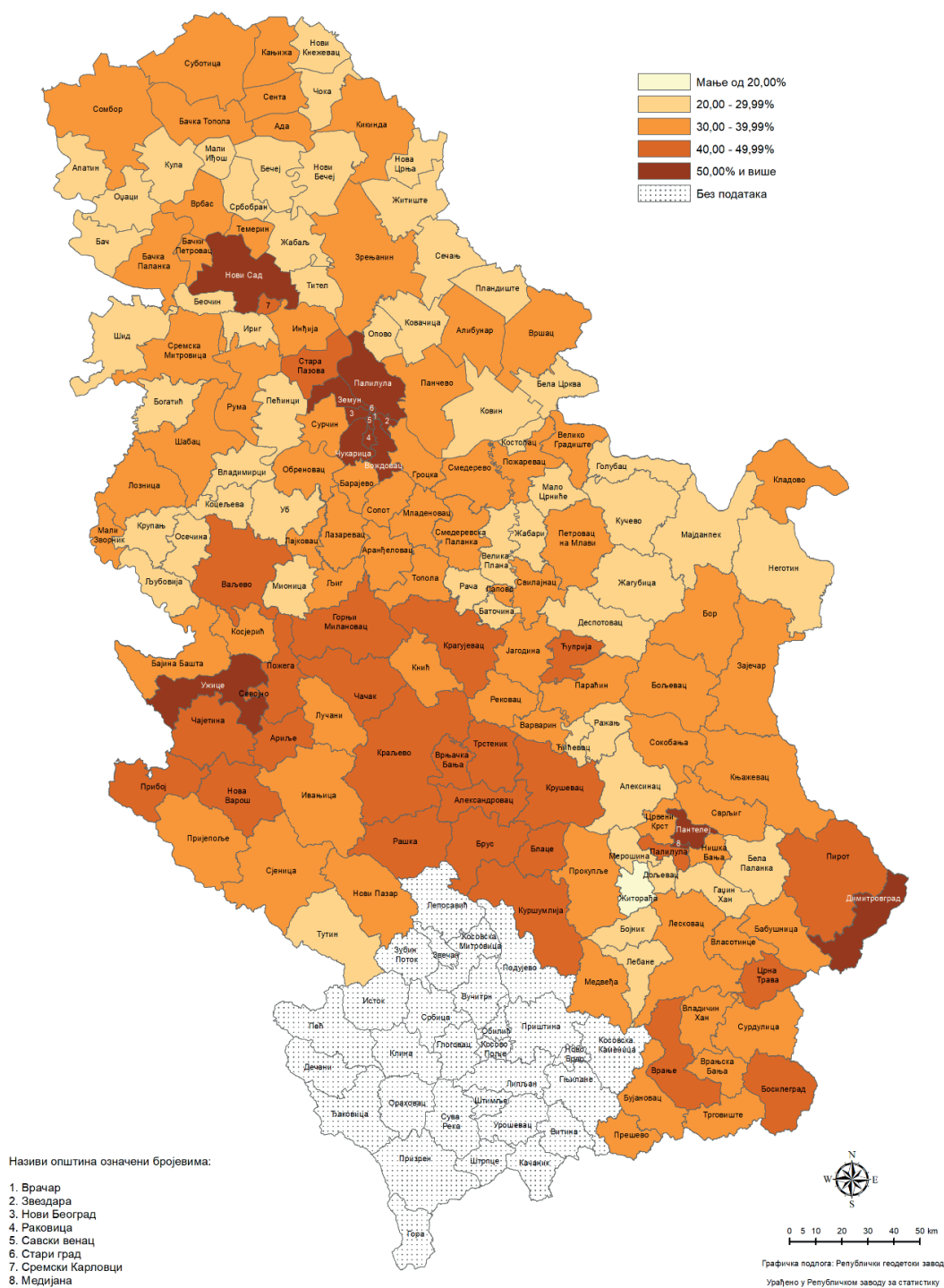
Родна разлика у старосним групама 25–29 година и 30–34 године испољава се на различите начине, према нивоу образовања. Удели лица која имају средње образовање већи су у мушкој, док су удели високо образованих већи у женској популацији (графикон 9.1). Разлика је израженија у погледу високог образовања. Проценат жена које имају високо образовање већи је за око петнаест процентних поена, у поређењу са мушком популацијом, и у једној и у другој старосној групи.

Графикон 9.1. Родна разлика у нивоу образовања, старосне групе 25–29 година и 30–34 године (%)

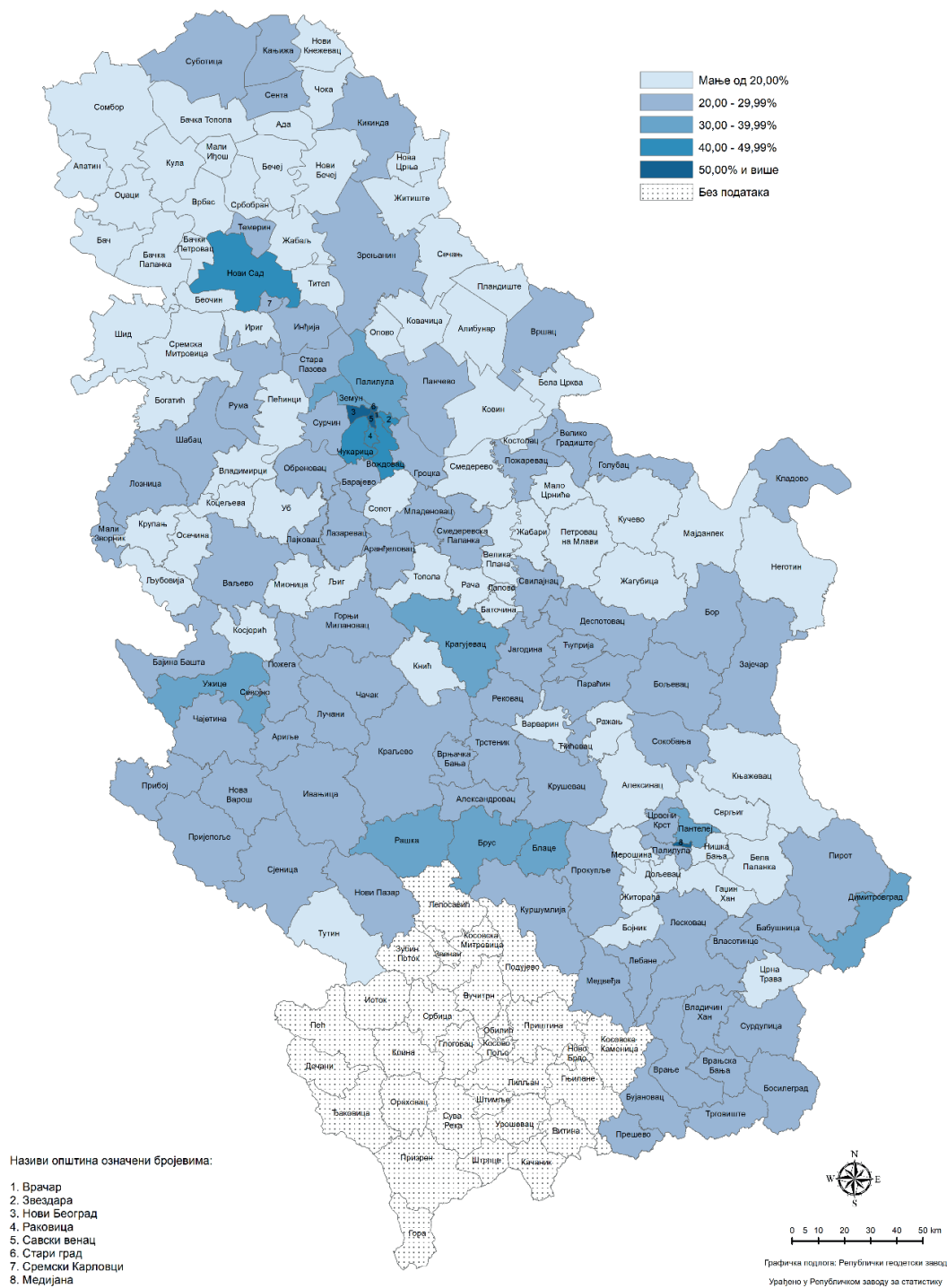

Већи удели високо образованих у женској него у мушкој популацији присутни су на нивоу свих општина. Ипак, постоји значајна разлика у просторној дистрибуцији високо образованих лица на нивоу општина.

Карта 9.1. Удео високо образованих жена старости 25–34 године у женској популацији ове старости, по општинама и градовима

Карта 9.2. Удео високо образованих мушкараца старости 25–34 године у мушкој популацији ове старости, по општинама и градовима

На нивоу општина, најнижи удели високо образованих у женској популацији узраста 25–34 године нешто су мањи од 20%, што је забележено у општини Житорађа, а највећи достижу вредности веће од 70%, забележене у општинама Врачар и Стари град (карта 9.1). У још 15 општина удели високо образованих међу женама старости 25–34 године су 50% и већи, а у највећем броју општина (71 од укупно 168) удели износе између 30,0% и 39,9%.

У поређењу са женском, у мушкој популацији удели високо образованих у свим општинама су мањи и крећу се од нешто више од 11% у општини Чока до нешто изнад 65% у београдској општини Врачар (карта 9.2). Више од 60% високо образованих мушкараца старости 25–34 године је још једино у општини Стари град, а само у још три општине је између 50% и 59,9% (нишка општина Медијана, београдске општине Нови Београд и Савски венац).

У општинама где су највећи удели високо образованих у популацији узраста 25–34 године, мања је и родна разлика у погледу високо образованих. Поред њих, у неколико општина са мањим процентима лица која имају високо образовање релативно је мала разлика између жена и мушкараца. То су Голубац (27,3% жена и 24,8% мушкараца), Гаџин Хан (23,9% и 18,9%) и Тутин (20,5% и 16,3%).

Табела 9.2. Становништво старости 15–34 године према нивоу образовања и старости, по регионима

	Без школе и непотпуна основна		Основна школа		Средње образовање		Више и високо	
	број	%	број	%	број	%	број	%
Београдски регион								
15–19	980	1,24	54945	69,39	23039	29,10	0	0,00
20–24	781	0,93	28625	34,14	46102	55,00	4502	5,37
25–29	815	0,81	3103	3,09	48765	48,50	46605	46,37
30–34	978	0,87	3749	3,34	46959	41,80	59188	52,68
Регион Војводине								
15–19	1906	2,15	60645	68,52	25848	29,20	0	0,00
20–24	1777	2,01	5878	6,64	72260	81,67	8177	9,24
25–29	2405	2,47	7175	7,36	57451	58,93	29743	30,51
30–34	2856	2,75	9089	8,75	55445	53,36	35857	34,51
Регион Шумадије и Западне Србије								
15–19	1057	1,08	67445	68,72	29498	30,06	0	0,00
20–24	760	0,82	4409	4,77	77753	84,06	9182	9,93
25–29	976	1,02	5786	6,03	58807	61,31	29709	30,97
30–34	1403	1,35	8872	8,55	59398	57,27	33427	32,23
Регион Јужне и Источне Србије								
15–19	1785	2,50	48536	67,87	21115	29,53	0	0,00
20–24	1609	2,23	4521	6,25	59022	81,64	6807	9,42
25–29	1947	2,46	5738	7,25	47246	59,66	23643	29,86
30–34	2325	2,85	7379	9,04	45030	55,14	26428	32,36
Регион Косово и Метохија								
	...	...	...	...	...	...	...	...

Регионалне разлике су највидљивије у погледу високог нивоа образовања. У Београдском региону 46,4% лица старости 25–29 година и 52,7% узраста 30–34 године били су високо образовани. У осталим регионима удели су били мањи и износили су око 30%.

Мада су удели лица без школе и оних који имају само основно образовање веома мали, њихова заступљеност је најмања у Београдском региону (табела 9.2). Мање од 1% лица старости 25–29 година и 30–34 године било је без школе, док су у Региону Јужне и Источне Србије удели износили између 2,5% и 2,8%. У Београдском региону је било нешто више од 3,0% лица са основном школом, у свакој од ове две групе, док су у осталим регионима удели били и до три пута већи.

Гледано по регионима, родна разлика у уделу високо образованих лица старости 25–29 година и 30–34 године је релативно уједначена (табела 9.3). Ипак, нешто је израженија у Београдском региону, где је више од половине женске популације узраста 25–29 година и око 60% старости 30–34 године стекло високо образовање. Удели у мушкој популацији износили су 38,5% и 44,7%. У осталим регионима, високо образовање имало је око 40% жена ове старости, а у мушкој популацији, највећи удео високо образованих је био у Војводини – 27% мушкараца старости 30–34 године. Најмањи удео је 23,0%, у мушкој популацији 25–29 година у Региону Јужне и Источне Србије.

Табела 9.3. Становништво старости 15–34 године према нивоу образовања, старости и полу, по регионима

		Без школе и непотпуна основна		Основна школа		Средње образовање		Више и високо	
		број	%	број	%	број	%	број	%
Београдски регион									
15–19	М	530	1,31	28205	69,70	11625	28,73	0	0,00
	Ж	450	1,16	26740	69,06	11414	29,48	0	0,00
20–24	М	331	0,79	1885	4,51	34688	83,00	4502	10,77
	Ж	343	0,82	1332	3,17	33092	78,71	6836	16,26
25–29	М	395	0,80	1813	3,68	27579	55,98	18959	38,49
	Ж	420	0,82	1290	2,52	21186	41,35	27646	53,96
30–34	М	460	0,85	2168	3,99	26710	49,19	24288	44,73
	Ж	518	0,89	1581	2,72	20249	34,87	34900	60,11
Регион Војводине									
15–19	М	1036	2,29	30691	67,97	13382	29,64	0	0,00
	Ж	870	2,01	29954	69,08	12466	28,75	0	0,00
20–24	М	951	2,10	3335	7,36	37716	83,22	3163	6,98
	Ж	826	1,91	2543	5,89	34544	80,04	5014	11,62
25–29	М	1311	2,62	4062	8,11	32525	64,92	11924	23,80
	Ж	1094	2,31	3113	6,57	24926	52,60	17819	37,60
30–34	М	1525	2,87	5212	9,79	31776	59,71	14392	27,04
	Ж	1331	2,63	3877	7,65	23669	46,70	21465	42,35

Табела 9.3. Становништво старости 15–34 године према нивоу образовања, старости и полу, по регионима (наставак)

		Без школе и непотпуна основна		Основна школа		Средње образовање		Више и високо	
		број	%	број	%	број	%	број	%
Регион Шумадије и Западне Србије									
15–19	М	583	1,15	34182	67,60	15727	31,10	0	0,00
	Ж	474	1,00	33263	69,91	13771	28,94	0	0,00
20–24	М	406	0,85	2535	5,32	41157	86,42	3351	7,04
	Ж	354	0,79	1874	4,18	36596	81,56	5831	13,00
25–29	М	503	1,02	3017	6,09	33936	68,49	11804	23,82
	Ж	473	1,02	2769	5,97	24871	53,63	17905	38,61
30–34	М	700	1,31	4765	8,89	34245	63,86	13640	25,43
	Ж	703	1,40	4107	8,20	25153	50,21	19787	39,50
Регион Јужне и Источне Србије									
15–19	М	903	2,45	24576	66,78	11294	30,69	0	0,00
	Ж	882	2,54	23960	69,03	9821	28,30	0	0,00
20–24	М	797	2,14	2499	6,70	31382	84,19	2461	6,60
	Ж	812	2,32	2022	5,77	27640	78,93	4346	12,41
25–29	М	1008	2,43	3090	7,44	27458	66,16	9715	23,41
	Ж	939	2,49	2648	7,03	19788	52,51	13928	36,96
30–34	М	1129	2,65	3949	9,26	26131	61,27	11224	26,32
	Ж	1196	3,07	3430	8,79	18899	48,45	15204	38,97
Регион Косово и Метохија									
		...	...	...	...	...	...	...	...

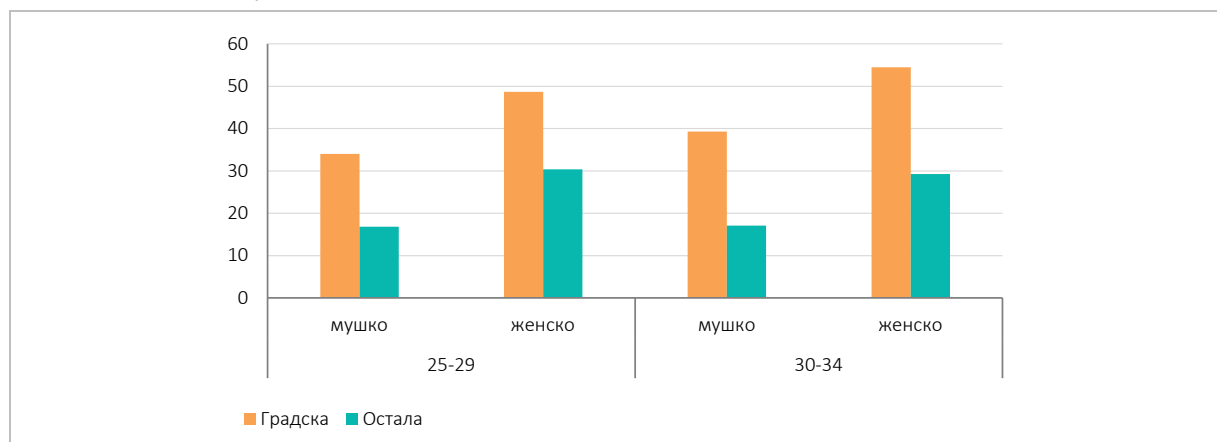
Посматрано према типу насеља, најизраженија је разлика у уделу високообразованих лица (табела 9.4). Проценат лица која су стекла високо образовање је и више од два пута већи у градским насељима, када је посредни мушка популација (графикон 9.2). У женској популацији неуједначеност по типу насеља је нешто блажа, али су у оба типа насеља удели високообразованих лица већи него у мушкој.

Диференцираност образовне структуре испољена је и кроз то што су лица са нижим образовним нивоом заступљенија у мушкој и женској популацији осталих насеља. Проценати оних који су били без школе у старосним групама 25–29 година и 30–34 године износили су нешто више од 2,0% и близу 3,0%, док су проценати оних који су имали основно образовање били између 9,0% и 13,0%.

Табела 9.4. Становништво старости 15–34 године према нивоу образовања, полу, старости и типу насеља

		Без школе и непотпуна основна		Основна школа		Средње образовање		Више и високо	
		број	%	број	%	број	%	број	%
Градска насеља									
15–19	Свега	3319	1,59	144642	69,37	60156	28,85	0	0,00
	М	1757	1,66	73526	69,29	30646	28,88	0	0,00
	Ж	1562	1,53	71116	69,45	29510	28,82	0	0,00
20–24	Свега	2469	1,18	8614	4,10	172775	82,24	24800	11,80
	М	1247	1,18	5032	4,75	89330	84,35	9683	9,14
	Ж	1222	1,17	3582	3,44	83445	80,09	15117	14,51
25–29	Свега	2976	1,25	9310	3,91	124852	52,50	98354	41,36
	М	1526	1,29	5292	4,46	70510	59,44	40340	34,01
	Ж	1450	1,22	4018	3,37	54342	45,59	58014	48,67
30–34	Свега	3674	1,40	11826	4,51	120766	46,09	123164	47,00
	М	1806	1,40	6583	5,09	68874	53,27	50843	39,32
	Ж	1868	1,41	5243	3,95	51892	39,09	72321	54,48
Остала насеља									
15–19	Свега	2409	1,87	86929	67,47	39344	30,54	0	0,00
	М	1295	1,94	44128	65,99	21382	31,97	0	0,00
	Ж	1114	1,80	42801	69,08	17962	28,99	0	0,00
20–24	Свега	2351	1,85	9411	7,41	104040	81,91	10704	8,43
	М	1238	1,87	5222	7,90	55613	84,12	3794	5,74
	Ж	1113	1,83	4189	6,88	48427	79,51	6910	11,35
25–29	Свега	3167	2,34	12492	9,23	87417	64,62	31346	23,17
	М	1691	2,36	6690	9,32	50988	71,01	12062	16,80
	Ж	1476	2,33	5802	9,14	36429	57,39	19284	30,38
30–34	Свега	3888	2,78	17263	12,36	86066	61,64	31736	22,73
	М	2008	2,69	9511	12,76	49988	67,09	12701	17,05
	Ж	1880	2,89	7752	11,91	36078	55,41	19035	29,24

Графикон 9.2. Проценат високообразованих жена и мушкараца старости 25–29 година и 30–34 године по типу насеља (%)

9.2. МЛАДИ КОЈИ СУ ЗАВРШИЛИ ШКОЛОВАЊЕ И ОНИ КОЈИ НИСУ

Највећи удели оних који су завршили школовање јесу у старосној групи 30–34 године (табела 9.5). То је животно доба када се очекује завршетак образовног процеса, укључујући оне који су се определили за стицање високог образовања. Готово да не постоји разлика између женске и мушке популације ове старости. Разлика између региона није значајна. У Београдском региону су за око два до три процентна поена мање присутни они који су завршили школовање. Лица старости 30–34 године из овог региона нешто чешће су још увек у процесу образовања него они у осталим регионима, што би се, пре свега, могло објаснити наставком школовања након завршетка факултета.

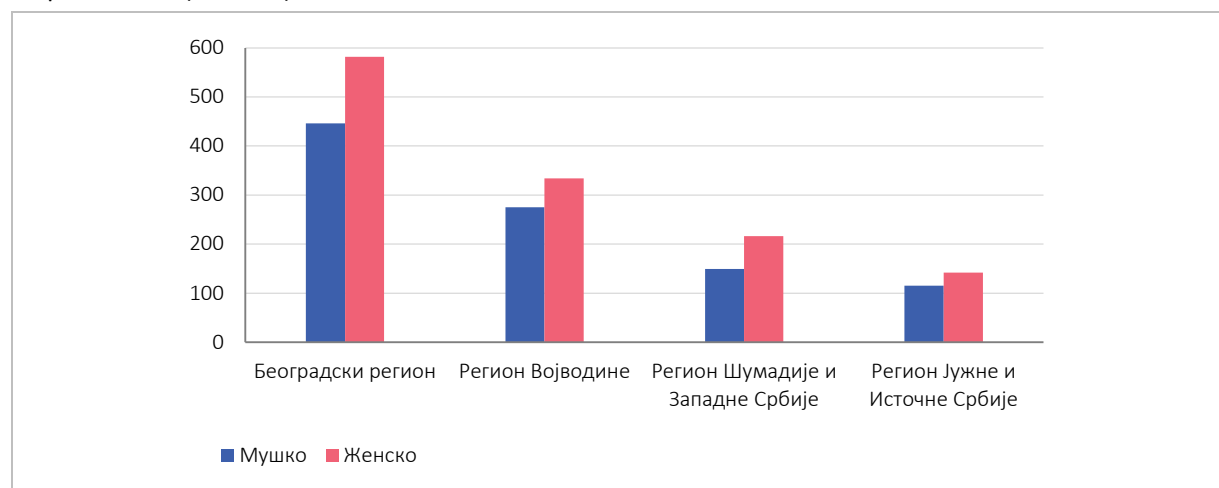
Табела 9.5. Лица старости 15–34 године која више не похађају школу, према полу и старости, по регионима

		Република Србија	Београдски регион	Регион Војводине	Регион Шумадије и Западне Србије	Регион Јужне и Источне Србије	Регион Косово и Метохија
		Број					
15–19	Свега	63934	10409	18803	18890	15832	...
	М	38827	6336	11134	11960	9397	...
	Ж	25107	4073	7669	6930	6435	...
20–24	Свега	187144	37353	50690	54363	44738	...
	М	107953	21257	29155	32041	25500	...
	Ж	79191	16096	21535	22322	19238	...
25–29	Свега	315697	81504	81928	83377	68888	...
	М	164185	40522	42971	43970	36722	...
	Ж	151512	40982	38957	39407	32166	...
30–34	Свега	381091	104549	98463	99718	78361	...
	М	194731	50963	50787	51840	41141	...
	Ж	186360	53586	47676	47878	37220	...

Табела 9.5. Лица старости 15–34 године која више не похађају школу, према полу и старости, по регионима (наставка)

		Република Србија	Београдски регион	Регион Војводине	Регион Шумадије и Западне Србије	Регион Јужне и Источне Србије	Регион Косово и Метохија
		у %					
15–19	Свега	18,95	13,15	21,24	19,25	22,14	...
	М	22,45	15,66	24,66	23,65	25,53	...
	Ж	15,28	10,52	17,69	14,57	18,54	...
20–24	Свега	55,52	44,55	57,29	58,77	61,89	...
	М	62,76	50,86	64,33	67,28	68,41	...
	Ж	47,97	38,28	49,90	49,75	54,94	...
25–29	С	84,62	81,10	84,04	86,93	86,99	...
	М	86,23	82,26	85,77	88,74	88,48	...
	Женско	82,94	79,99	82,21	84,98	85,36	...
30–34	Свега	94,88	93,05	94,76	96,14	95,96	...
	М	95,55	93,86	95,43	96,66	96,46	...
	Ж	94,19	92,29	94,06	95,58	95,41	...

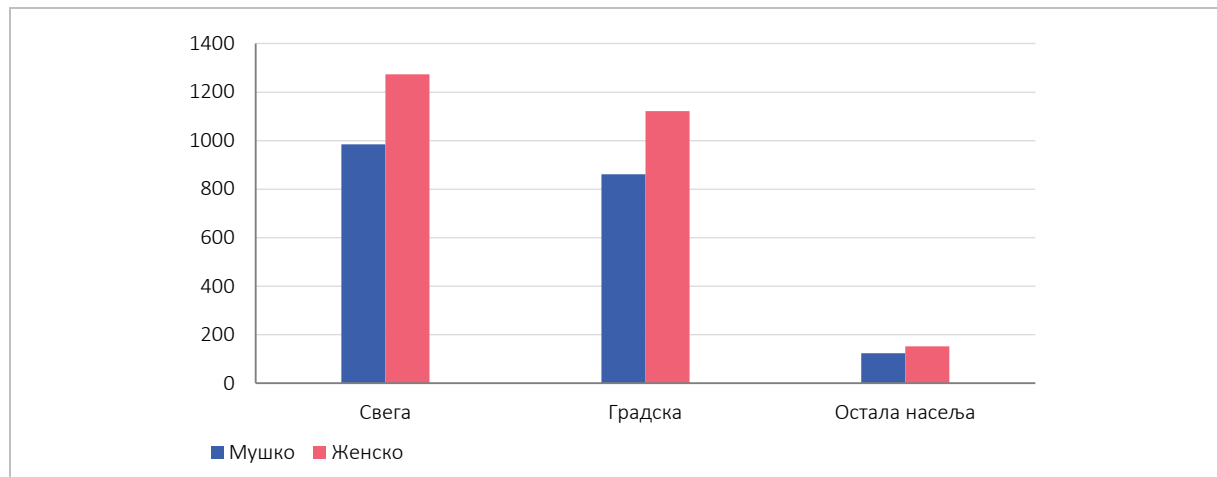
Графикон 9.3. Лица старости 25–34 године на докторским студијама према полу, по регионима (стотине)

Лица старости 25–34 године која су на докторским студијама најбројнија су у Београдском региону (графикон 9.3). У време спровођења Пописа становништва 2022, на докторским студијама је било 500 девојака и 380 младића, што је близу два пута већи број него у Региону Војводине. Разлика је посебно изражена у односу на Регион Јужне и Источне Србије, где је број оних који су се определили да стекну дипломе доктора наука четири пута мањи (113 девојака и 92 младића).

Број лица која су била на докторским студијама знатно је различит према типу насеља (графикон 9.4). Број девојака старости 25–34 године био је више од седам пута већи у градовима, у поређењу са осталим насељима (1122 према 152 лица). Код младића је разлика била незнатно мања (861 према 124 лица).

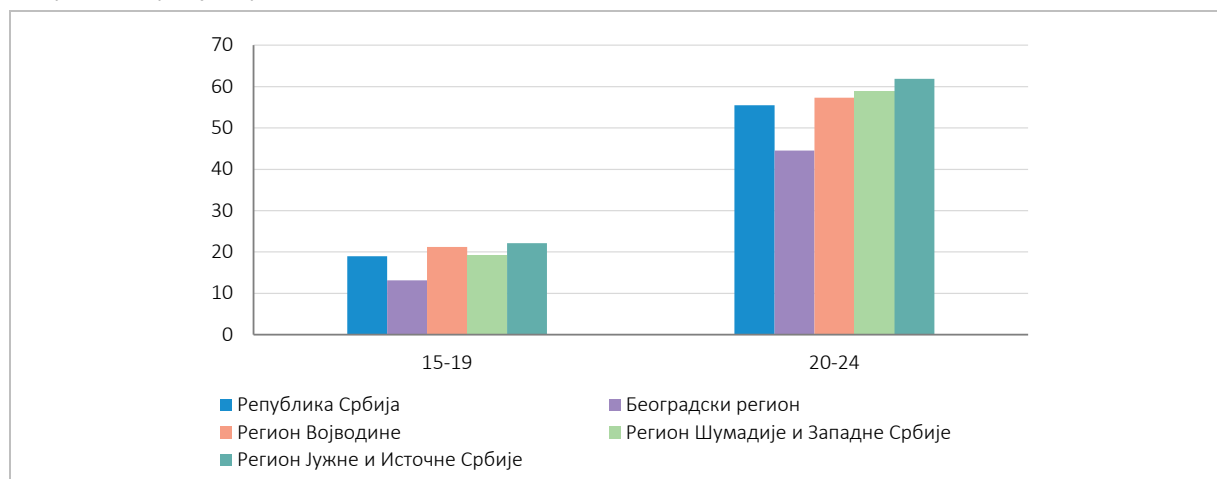
Графикон 9.4. Лица старости 25–34 године на докторским студијама према полу и типу насеља (хиљ.)

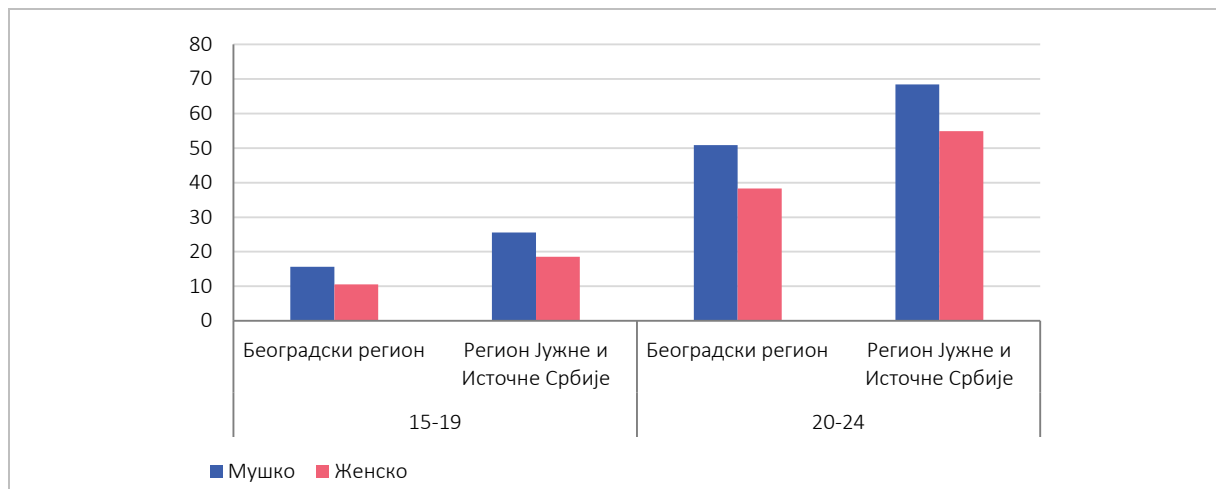
С обзиром да је старост 15–19 година везана за стицање средњег образовања, они који су припадали овој старосној групи, а нису више били у процесу школовања, највећим делом су завршили средњу школу. То важи како за оне који су похађали двогодишње и трогодишње стручне школе, тако и за већину оних који су се школовали у четворогодишњим стручним школама и гимназијама. Отуда, већина младих из ове старосне групе која више није била у процесу школовања, као и они који су имали 20–24 године, јесу они који се нису определили за стицање високог образовања.

У обе старосне групе, удели оних који више нису били у образовном процесу најмањи су у Београдском региону (графикон 9.5). Регионална разлика је израженија у погледу заступљености лица старости 20–24 године. У Београдском региону, они који се нису школовали чинили су 44,6% лица ове старости, док се у Региону Јужне и Источне Србији близу две трећине лица старости 20–24 године није школовало.

Графикон 9.5. Лица старости 15–19 година и 20–24 године која се више нису школовала, Република Србија и региони (%)

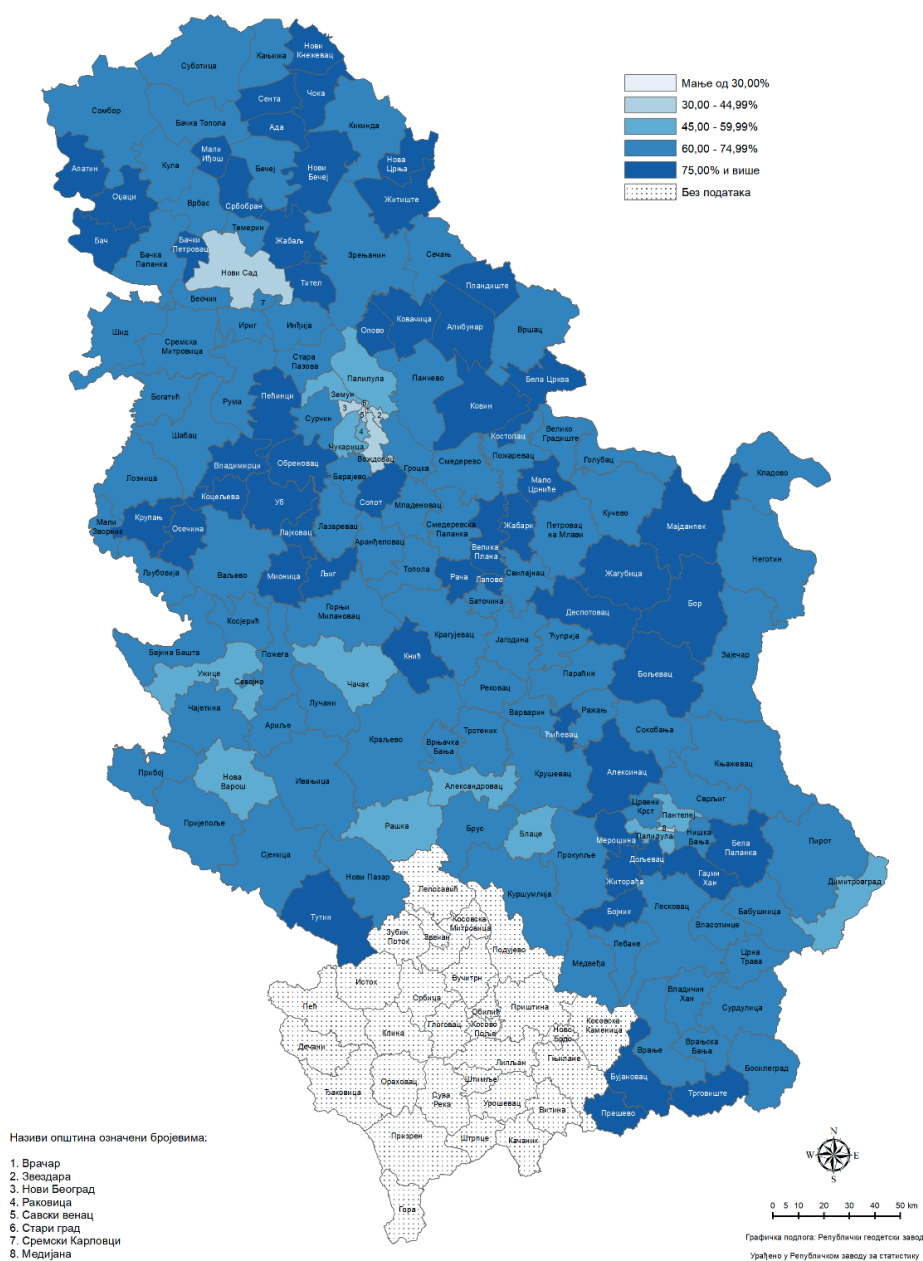
Графикон 9.6. Родна разлика у уделу лица старости 15–19 година и 20–24 године која се више нису школовала, по регионима (%)

Удео лица старости 15–19 година и 20–24 године која се више нису школовала био је већи у мушкој него у женској популацији, а та разлика је израженија у старијој старосној групи (графикон 9.6). Разлика између девојака и младића на исти начин је испољена у свим регионима. У Региону Јужне и Источне Србије је 68,4% младића узраста 20–24 године који се више нису школовали, а у Београдском их је - 50,9%. Код девојака удели су били мањи и износили су 54,9% према 38,4%.

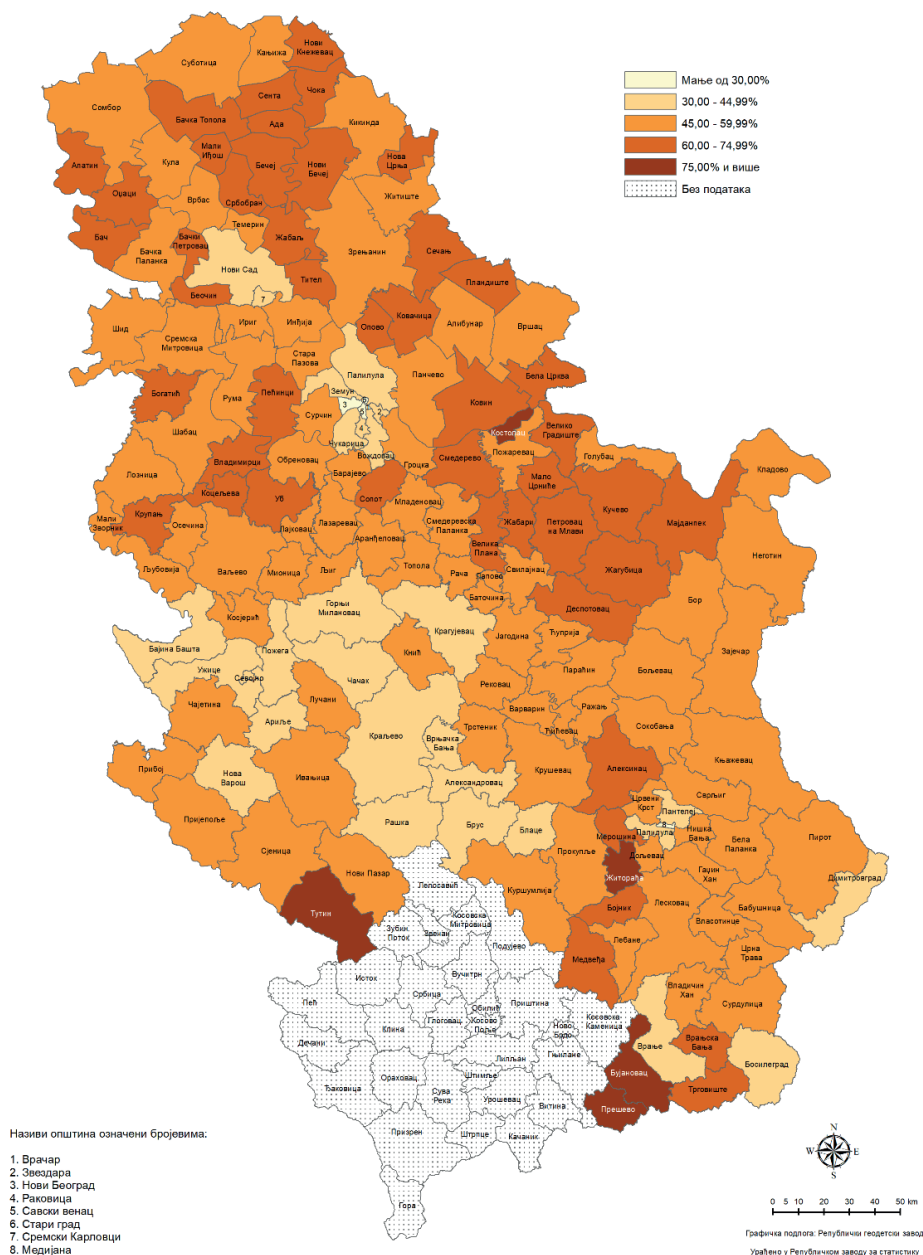
Школовање је у већој мери одлагало улазак у одраслост код младих у Београдском региону него у осталим регионима. Ако се пође од тога да је завршетак образовања важан корак ка одраслости, а има се у виду да су млади у Региону Јужне и Источне Србије највећим делом изашли из процеса образовања, може се рећи да су они „спремнији“ у односу на вршњаке из других региона. Међутим, тек сагледавањем економских карактеристика можемо ојачати или ослаби ову претпоставку. Разлика у заступљености младих који су још увек били у процесу школовања између ова два региона могла би се тумачити преко разлика у економској развијености и у животном стандарду породица да се омогући наставак школовања након стицања средњег образовања.

Карта 9.3. Мушкарци старости 20–24 године који више нису похађали школу, по општинама/градовима (%)

Гледано по општинама, најмањи проценти мушког становништва узраста 20–24 године које се није школовало је у београдским и нишким општинама, и у општини Нови Сад (карта 9.3). У централним градским општинама Врачар и Стари град око 30,0% младића старости 20–24 године није се више школовало, што је био најмањи проценат. Насупрот томе, у општинама Бујановац, Бачки Петровац, Тутин и Прешево више од 85,0% младића ове старости више није било у процесу школовања.

Карта 9.4. Жене старости 20–24 године које више нису похађале школу, по општинама/градовима (%)

Готово су исте општине у питању и када је реч о најмањим и највећим уделима девојака узраста 20–24 године које се више нису школовале (карта 9.4). Оно што представља битну разлику у односу на мушку популацију ове старости јесте то да је далеко већи број општина у којима се више од половине девојака старости 20–24 године још увек школује. У мушкој популацији реч је о свега једанаест општина.

Посматрајући заступљеност младих узраста 20–24 године који се више нису школовали на нивоу општина, поред социо-економских услова живота, као релевантан фактор ових разлика можемо увести и разлике у доступности високошколских установа младима из мањих градова и руралних подручја.

У погледу одсуства младих из процеса формалног образовања, потребно је да подвучемо важност економског фактора. Према резултатима једног новијег истраживања положаја младих у Републици Србији, петина оних који су одустали од даљег школовања, било на нивоу средњег или високог образовања, нису могли себи да приуште наставак образовања, мада су то желели (КОМС, 2024). На основу истог извештаја, близу једне трећине је изјавило да је морало да ради да би издржавали и себе и породицу. Сигнификантан податак јесте и тај да је половина младих који су студирали изјавила да су радили током студирања (било пуно или непотпуно радно време). Могуће је да се ранији излазак младих мушкараца из процеса формалног образовања и мања заступљеност високообразованих, у поређењу са младим женама, осим са падом важности образовања за друштвену промоцију (Благојевић, 2002), може довести у везу са распрострањеним очекивањима у Републици Србији да је мушкарац примарни хранилац породице, што није повољна околност за подстицај родно равноправније поделе улога унутар породице (Hughson, 2017, 2018). У овим оквирима се могу тумачити повољније образовне карактеристике младог становништва у Београдском региону и у градским насељима, испољене кроз веће уделе високообразованих, као и кроз већу укљученост у процес школовања након 25. године.

Постизање високог образовања као чешће женски модел понашања, у Републици Србији су започеле генерације рођене почетком 60-их година прошлог века (Шобот, 2014). На другој страни, у мушкој популацији су се одвијали негативни трендови испољени кроз смањивање удела високообразованих у млађим генерацијама, кроз учесталост завршавања трогодишњих и двогодишњих средње стручних школа, као и ранији излазак из образовног процеса (Шобот, 2011). Родне разлике јасно испољене преко диспропорције младих жена и мушкараца укључених у високо образовање јесу нешто што се уклапа у општи образац. Како наводе Глигоријевић и Бакић (2022), формирање „вишкова“ високообразованог женског становништва, у односу на мушко, током 80-их година 20. века, постало је широко распрострањено, па, према пројекцијама Витгенштајнског центра за глобални људски капитал, овај преокрет треба очекивати и у неразвијеним земљама, јер ће и у њима до 2050. године бити више жена него мушкараца са факултетском дипломом. Продубљивање разлике у нивоу образовања између мушкараца и жена интензивираће трендове хетерогености партнерстава и брачности према нивоу образовања партнера. Такође, ако се има у виду позитивна веза између образовања, на једној страни, и прихватање и ширење ставова о родној равноправности, на другој страни (Игњатовић, Пантић, Бошковић, Павловић, 2011), овај тренд може бити спутавајући из перспективе прихватања промена образаца родних улога.

Образовање младих у публикацијама Евростата

Неке од статистичких публикација Евростата директно су усмерене ка младима и разматрају проблематику положаја младих у Европи. Поједине на посредан начин укључују младе, бавећи се одређеним важним друштвеним темама у оквиру којих је битно сагледати и њихов статус и перспективност.

Образовање и економска активност су два често присутна аспекта која се посматрају посредством различитих индикатора. Дајемо један кратак преглед података о образовању младих у државама Европске уније³⁷:

- У 2023. години, популација старости 25–34 године има највећи удео лица са високим степеном образовања.
- Године 2022. 1,1 милион људи у ЕУ стекло је дипломе факултета у областима STEM образовања. То је 26,6% свих дипломаца терцијарног образовања, а близу две трећине (64,6%) ових дипломаца били су мушкарци. Међу свим мушкарцима који су завршили терцијарно образовање, 40,3% били су дипломирани STEM; удео дипломираних жена је знатно мањи и износи 16,4%.
- Рано напуштање образовања и обука односи се на младе узраста 18–24 године који су, као највише, завршили ниже средње образовање и који нису били укључени у даље образовање или обуку. У ЕУ је 2021. године 9,7% младих рано напустило образовање и обуку: за жене је тај удео био 7,9%; за мушкарце је износио 11,4%.
- Младе жене у ЕУ имају већу вероватноћу од младића за терцијарно образовање. Међу људима старости 30–34 године, нешто више од две петине (41,6%) становништва ЕУ има завршен најмање један ниво терцијарног образовања. Овај удео је знатно већи за жене (47,0%) него за мушкарце (36,3%). Највећи родни јаз је у Словенији (где је удео за жене 25,2 процентна поена изнад оног за мушкарце), док је најмањи јаз у Немачкој (1,6 поена већи за жене).

9.3. КОЛИКО СУ МЛАДИ КОМПЈУТЕРСКИ ПИСМЕНИ?

Познавање рада на рачунару данас представља једну од неопходних вештина за обављање бројних послова, који се везују за различите образовне нивое. Отуда компјутерска писменост³⁸ јесте један од показатеља компетативних могућности при запошљавању. Поред тога, компјутерска писменост је један од предуслова за способност укључивања у савремене начине комуникације. С обзиром да је предмет наше анализе популација чије се образовање реализује у новијем периоду, када се познавање рада у основним програмима учи током школовања, оправдано је претпоставити да постоји висок ниво компјутерске писмености.

³⁷ Eurostat - Young people in Europe a statistical summary 2022; Eurostat - Statistics on equality and non-discrimination in the EU - 2024.

³⁸ Компјутерска писменост је прикупљана за лица старости 15 и више година, а дефинисана је као „способност лица да користи основне рачунарске апликације у извршавању свакодневних задатака“ и односи се на следеће активности: писање текста, креирање табела, претраживање на интернету и комуникација путем електронске поште.

Најјучљивија је разлика мањи удео лица која су потпуно компјутерски писмена међу онима из старосне групе 30–34 године (табела 9.6). Они су чинили 67,2% лица ове старости. Међу онима који су највећим делом припадали средњошколској популацији, око 85% је умело да користи програме за писање текста, за основне рачунске потребе и табеле, да претражује интернет и да прима и шаље електронску пошту, што су били основни показатељи потпуне компјутерске писмености. Савладавање рада на основним апликацијама у већој мери је део образовног процеса младих генерација него што је то било у време основног и средњег образовања лица која су припадала старосној групи 30–34 године, па отуда мањем делу ове популације недостаје потпуније познавање рада на рачунару.

Табела 9.6. Становништво старости 15–34 године према компјутерској писмености, полу и старости

		Компјутерски писмени		Делимично познају рад на рачунару		Компјутерски неписмени	
		број	%	број	%	број	%
15–19	Свега	286049	84,79	45012	13,34	5844	1,73
	М	142289	82,25	27299	15,78	3211	1,86
	Ж	143760	87,46	17713	10,78	2633	1,60
20–24	Свега	264508	95,77	64529	23,36	6335	2,29
	М	127717	74,25	40081	23,30	3455	2,01
	Ж	136791	82,86	24448	14,81	2880	1,74
25–29	Свега	274619	88,70	86986	28,10	8536	2,76
	М	132437	69,55	52204	27,42	4593	2,41
	Ж	142182	77,83	34782	19,04	3943	2,16
30–34	Свега	269727	67,15	115889	28,85	11743	2,92
	М	126655	62,15	68891	33,80	6362	3,12
	Ж	143072	72,31	46998	23,75	5381	2,72

Разлика по полу испољена је кроз већу заступљеност лица која су потпуно компјутерски писмена у женској популацији, у свим старосним групама. У старости 15–19 година 87,5% девојчица и девојака је умело да користи све наведене апликације, а у старости 30–34 године њих 72,3%. Родна разлика је нешто израженија у старијој кохорти. У мушкој популацији старости 30–34 године удео потпуно компјутерски писмених износио је 62,1%.

Табела 9.7. Становништво старости 15–34 године према компјутерској писмености, полу и старости, по типу насеља

		Компјутерски писмени		Делимично познају рад на рачунару		Компјутерски неписмени	
		број	%	број	%	број	%
Градска							
15–19	Свега	184967	88,71	20274	9,72	2932	1,41
	М	92371	87,05	12008	11,32	1585	1,49
	Ж	92596	90,42	8266	8,07	1347	1,32
20–24	Свега	176172	83,86	29601	14,09	3007	1,43
	М	85661	80,89	18087	17,08	1599	1,51
	Ж	90511	86,87	11514	11,05	1408	1,35
25–29	Свега	190965	80,30	40834	17,17	3839	1,61
	М	91711	77,32	24027	20,26	2011	1,70
	Ж	99254	83,27	16807	14,10	1828	1,53
30–34	Свега	197858	75,51	55591	21,22	5246	2,00
	М	92379	71,45	32631	25,24	2783	2,15
	Ж	105479	79,46	22960	17,30	2463	1,86
Остала							
15–19	Свега	101082	78,46	24738	19,20	2912	2,26
	М	49918	74,64	15291	22,87	1626	2,43
	Ж	51164	82,57	9447	15,25	1286	2,08
20–24	Свега	88336	69,55	34928	27,50	3328	2,62
	М	42056	63,62	21994	33,27	1856	2,81
	Ж	46280	75,99	12934	21,24	1472	2,42
25–29	Свега	83654	61,84	46152	34,12	4697	3,47
	М	40726	56,72	28177	39,24	2582	3,60
	Ж	42928	67,63	17975	28,32	2115	3,33
30–34	Свега	71869	51,48	60298	43,19	6497	4,65
	М	34276	46,00	36260	48,66	3579	4,80
	Ж	37593	57,74	24038	36,92	2918	4,48

Гледано према типу насеља, разлика се испољава у већој заступљености компјутерски писмених лица у градовима него у осталим насељима (табела 9.7). И ова разлика је израженија са старошћу. Удео компјутерски писмених међу младима узраста 15–19 година у градским насељима је за десет процентних поена већи у поређењу са овом старосном групом у осталим насељима (88,7% према 78,5%). Код оних из старосне групе 30–34 године разлика је израженија. У градским насељима удео је већи за једну четвртину у односу на остала насеља (75,5% према 51,5%). Разлика између два типа насеља је нешто већа у мушкој него у женској популацији.

У оба типа насеља женска популација је у већој мери компјутерски писмена, али је родна разлика већа у осталим него у градским насељима. Највећа је код лица старости 20–24 године у осталим насељима, где је више од три четвртине женске популације ове старости потпуно компјутерски писмено. Удео у мушкој популацији је за око дванаест процентних поена мањи (63,6%).

Табела 9.8. Становништво старости 15–34 године које је компјутерски писмено према полу и старости, по регионима

		Београдски регион		Регион Војводине		Регион Шумадије и Западне Србије		Регион Јужне и Источне Србије		Регион Косово и Метохија
		број	%	број	%	број	%	број	%	
15–19	Свега	70917	89,56	73868	83,45	82532	84,09	58732	82,13	...
	М	35648	88,10	36513	80,87	40817	80,72	29311	79,65	...
	Ж	35269	91,09	37355	86,15	41715	87,68	29421	84,76	...
20–24	Свега	70859	84,52	67614	76,42	71114	76,88	54921	75,97	...
	М	34133	81,67	32726	72,21	33978	71,34	26880	72,11	...
	Ж	36726	87,35	34888	80,83	37136	82,77	28041	80,08	...
25–29	Свега	82281	81,87	68963	70,74	67837	70,72	55538	70,13	...
	М	38977	79,12	33190	66,25	32731	66,06	27539	66,35	...
	Ж	43304	84,52	35773	75,49	35106	75,71	27999	74,30	...
30–34	Свега	88702	78,94	66072	63,59	64006	61,71	50947	62,39	...
	М	40775	75,09	30743	57,77	30224	56,36	24913	58,41	...
	Ж	47927	82,54	35329	69,70	33782	67,44	26034	66,74	...

У Београдском региону је већи удео лица која су у потпуности савладала коришћење сва четири програма него у другим регионима (табела 9.8). Удео потпуно компјутерски писмених међу лицима старости 30–34 године је за седамнаест процентних поена већи него у Региону Јужне и Источне Србије (78,9% према 61,7%). У Београдском региону, 75,1% мушке популације и 82,5% женске популације старости 30–34 године уме да користи основне програме, док су у Региону Јужне и Источне Србије удели мањи (56,4% и 67,4%).

Млади у Републици Србији су у значајној мери оспособљени да користе основне компјутерске програме, али постоји одређени проценат оних који нису у потпуности компјутерски писмени. То се, пре свега, односи на лица старости 30–34 године. Такође, и у овом погледу су уочене одређене разлике на нивоу региона и према типу насеља, на исти начин како је испољена разлика у другим показатељима образовања младих у Републици Србији. С обзиром да је познавање рада на рачунару коришћењем четири основна програма у све већој мери готово неопходно за већину послова у различитим делатностима, која обухватају и нивое образовања ниже од високог, види се потреба за додатним обукама старијих младих, као и младих у слабије развијеним и руралним подручјима.

9.4. ОБРАЗОВАЊЕ МЛАДИХ ПРИПАДНИКА БРОЈНИЈИХ НАЦИОНАЛНОСТИ

Анализа образовне структуре према националној припадности становништва Републике Србије на основу Пописа становништва 2011. године указала је на одређене разлике и издвајања појединих етничких група (Шобот, 2016). Узимајући у обзир та сазнања и полазећи од важности образовања за друштвени положај младих, сматрамо да је битно да укажемо на образовне карактеристике младих припадника бројнијих националности.

Табела 9.9. Лица старости 15–34 године према националној припадности, старости и нивоу образовања

		Без школе		Непотпуна основна		Основна школа		Средње образовање		Више и високо	
		број	%	број	%	број	%	број	%	број	%
Укупно	15–24	4663	0,69	5885	0,87	249596	37,01	376315	55,80	35504	5,26
	25–34	5219	0,67	8486	1,10	50891	6,57	419101	54,10	284600	36,73
Срби	15–24	1502	0,28	1111	0,21	191001	35,86	308885	58,00	29940	5,62
	25–34	1753	0,29	2329	0,38	27947	4,61	333862	55,06	240286	39,63
Албанци	15–24	86	0,99	37	0,43	2611	30,06	5215	60,05	722	8,31
	25–34	65	0,62	71	0,67	1185	11,22	5979	56,62	3246	30,74
Бошњаци	15–24	131	0,59	59	0,26	8973	40,28	12234	54,92	751	3,37
	25–34	65	0,32	98	0,48	2603	12,68	12043	58,67	5639	27,47
Мађари	15–24	101	0,65	168	1,08	6367	40,99	8249	53,10	645	4,15
	25–34	121	0,73	377	2,26	2528	15,15	9702	58,16	3952	23,69
Роми	15–24	1770	7,62	3838	16,52	12790	55,06	4725	20,34	71	0,31
	25–34	2017	11,15	4366	24,14	7442	41,14	3868	21,38	360	1,99
Нису се изјаснили	15–24	105	0,67	135	0,86	5834	37,28	8683	55,48	849	5,42
	25–34	146	0,79	214	1,16	1432	7,75	9654	52,27	6988	37,83
Непознато	15–24	749	2,16	275	0,79	13852	39,87	16689	48,03	1188	3,42
	25–34	799	1,42	593	1,05	4806	8,51	30655	54,30	13648	24,18

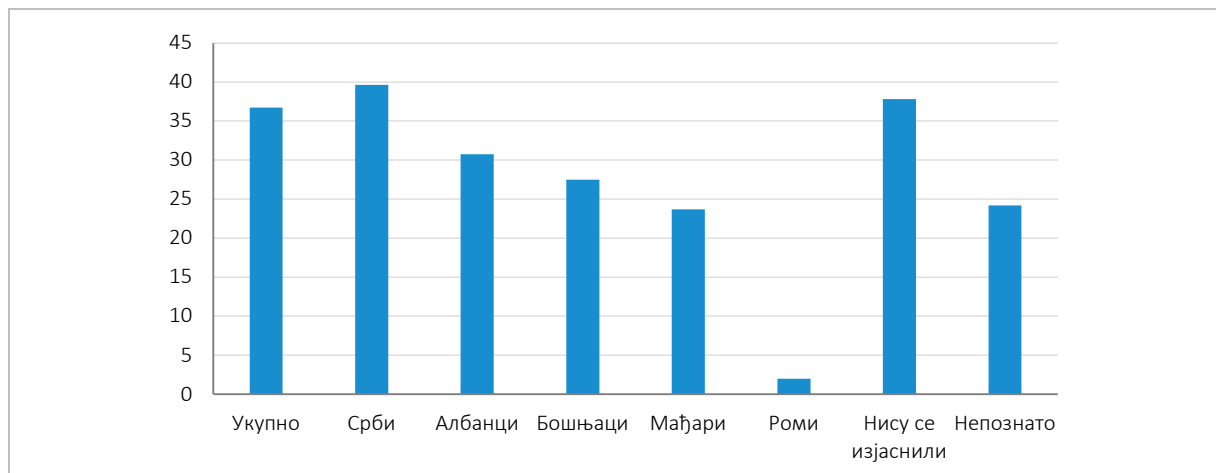
Најочљивија разлика у постигнутом нивоу образовања јесу неповољне образовне карактеристике младих припадника ромске националности (табела 9.9). Док су удели лица без школе и са непотпуном основном школом код припадника осталих националности мањи од 1,0% или су незнатно већи од 1,0%, њихова заступљеност међу лицима која су се у Попису изјаснила као припадници ромске националности је знатно већа. Без школе је 7,6% (1 770 лица) оних који су имали 15–24 године и 11,2% (2 017 лица) оних који су имали 25–34 године. Непотпуно основно образовање има 16,5% (3 838 лица) лица у старосној групи 15–24 године и 24,1% (4366 лица) лица која су имала 25–34 године.

Супротно од тога, удео лица која имају више или високо образовање међу Ромима старости 25–34 године је знатно мањи у поређењу са припадницима осталих националности (графикон 9.7). Свега 360 лица старости 25–34 године која су се изјаснила као припадници ромске националности имало је високи ниво образовања. Они су чинили мање од 2% популације која се изјаснила да су Роми.

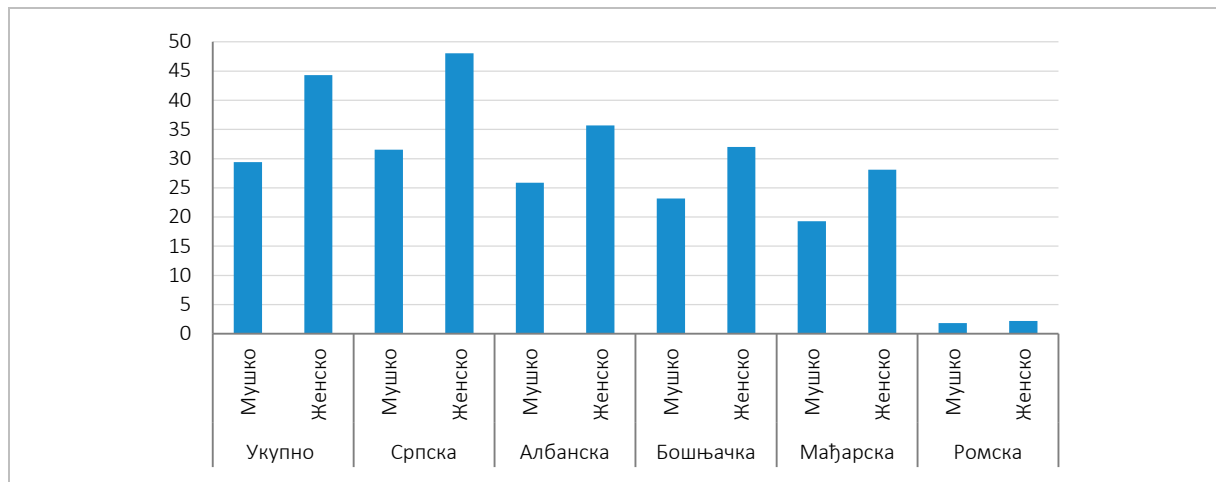
У погледу удела високообразованих лица према националној припадности, потребно је истаћи релативно високе проценте високообразованих лица старости 25–34 године међу онима који се нису изјаснили и онима чија национална припадност није позната. Близу 40% (6 988 лица) оних који се нису изјаснили и једна четвртина (13 648 лица) оних који су обухваћени модалитетом „непознато“ имали су терцијарни ниво образовања.

Удели високообразованих лица међу онима који се нису изјаснили према националној припадности, једним делом објашњавају и њихов став о овом питању. Такође, ови проценти високообразованих поправљају слику о образовном нивоу популације становништва узраста 15–34 године.

Графикон 9.7. Удео високообразованих лица старости 25–34 године према националности (%)

Графикон 9.8. Удео високообразованих лица старости 25–34 године према националности и полу (%)

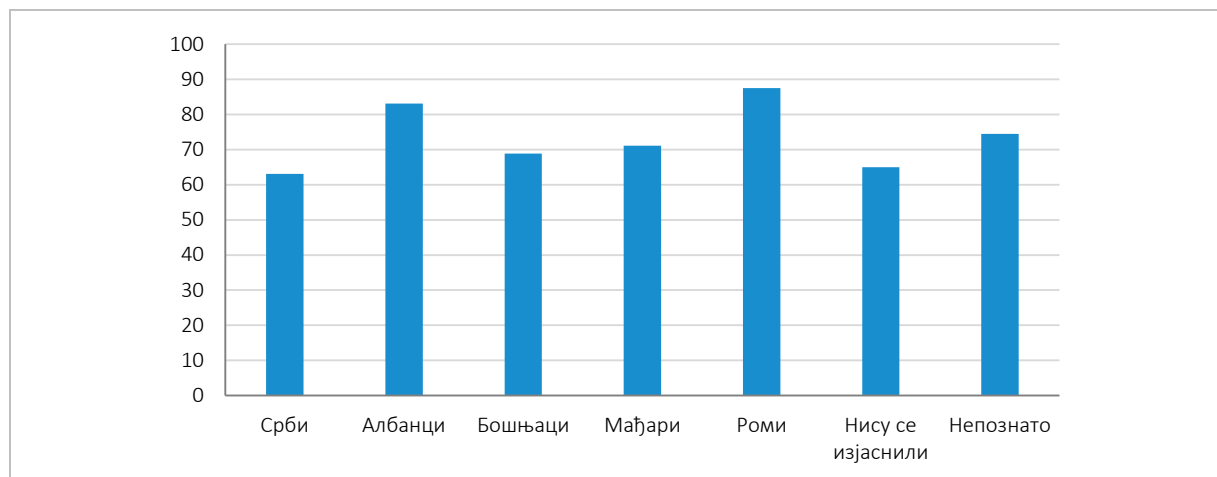
Родна разлика у уделу високообразованих лица старости 25–34 године, једино код припадника ромске националности није манифестована кроз већу заступљеност у женској популацији (графикон 9.8). Удели високообразованих лица су мањи од 2% и код младих жена и код младих мушкараца који су се изјаснили као припадници ромске националности (172 лица у мушкој популацији и 188 лица у женској популацији).

Додатна неповољност у погледу образовања припадника ромске националности јесте то да 87,5% лица старости 15–34 године више није у процесу образовања. Највећи проценат лица ове старости је завршио школовање (графикон 9.9). Релативно високи удели лица која се више нису школовала међу

онима који су припадали старости 15–34 године забележени су и међу припадницима албанске националности (83,1%).

Такође, релативно висок удео лица која се више нису школовала забележен је и у оквиру модалитета „непознато“ (74,5%). Међу онима који припадају модалитету „нису се национално изјаснили“, удео лица која су завршила школовање је 65,0%, што је мање него код свих осталих, осим међу припадницима српске националности.

Графикон 9.9. Становништво старости 15–34 године које више не похађа школу према националности (%)

Када су посредни модалитети „нису се изјаснили“ и „непознато“, већа је бројност оних који су усмерени на стицање диплома мастера и докторских студија него што је то међу припадницима свих других националности, изузимајући српску. На основним студијама је 15,2% или 5 191 лице које се није национално изјаснило, на мастер 3,8% или 1 295 лица, а на докторским 239 лица (0,70%). Када је реч о онима који припадају модалитету „непознато“, на основним је 8,2% или 7 492 лица, мастер 1,67% или 1 527 лица и на докторским студијама 233 лица (0,26%). Удели ових лица међу припадницима српске националности су: 16,5%, 3,8% и 0,53%.

У анализи образовања према националној припадности, неповољна образовна структура припадника ромске националности је испољена кроз све показатеље. Релативно су високи удели лица са нижим образовним нивоом, веома ниски удели високообразованих и већа заступљеност лица која су изашла из процеса школовања, у поређењу са осталим националностима. Радовановић и Кнежевић (2014) указују да је образовни профил ромског становништва формиран економским сиромаштвом, делимично укорењеним схватањима о непотребности школе, али недовољно адекватним одговорима у циљу решавања питања неповољне образовне структуре припадника ромске националности. Незауостављеност негативних трендова одразила се на непотпуне обухвате основним и средњим образовањем и изузетно ниску присутност у високом образовању младих припадника ромске популације.

Анализа образовног нивоа лица према националној припадности упућује нас на једно занимљиво запажање којим потврђујемо став о повезаности нивоа образовања, културних норми и вредности, што се рефлектује на различите друштвене теме. Томе у прилог говоре релативно високи удели младих који су стекли високо образовање међу онима који се нису национално изјаснили и оних који су у оквиру модалитета „непознато“. Истовремено, млади који су сврстани у једну од ове две опције „изјашњености“ о националној припадности били су још увек у процесу формалног образовања у истој мери као и припадници српске националности, што је била већа присутност у поређењу са младима осталих бројнијих националности.

10

Економска активност и незапосленост младих

Економску активност и запосленост младих анализирамо као важне са становишта транзиције у одраслост. Међутим, социолошка истраживања указују на утицај структурних препрека у том погледу. У друштвеним условима обележним вишегодишњим неповољним социјалним околностима, младима блиске особе јесу битан ослонац у погледу економских и социјалних ресурса (Томановић, 2021). Економски проблеми су веома често перципирани од стране самих младих, а најфреквентнији су ниска примања и недовољно радних места (МОС, 2024).

Ниво запослености није једини показатељ положаја младих у погледу посла и финансијске извесности. Неолиберално тржиште рада одликује висока компетативност, а флексибилност и различити модалитети запослености појачавају несигурност и могућности отпуштања, што производи велики притисак на младе и отежава њихове одлуке о формирању породице (McDonald, 2006). На једној страни, млади су у потрази за послом, а на другој су планови и намере везане за самосталан живот, живот у партнерству, за одлуке да постану родитељи. Честе су одлуке младих да се запосле, иако тај посао није одговарајући њиховом нивоу образовања и њиховим стручним квалификацијама. У једном од истраживања положаја и потреба младих у Републици Србији, више од половине испитаних младих особа није било запослено на позицијама за које је школовано, четвртина испитаних је сматрала да за њиховим профилем не постоји тражња на тржишту рада, а близу трећине је сматрало да се неће запослити убрзо након завршетка школовања (КОМС, 2021). У условима недостатка ресурса из породице порекла и смањених капацитета подршке социјалног капитала, млади нормализују прекарну запосленост као њима прихватљиву (Томановић, 2021).

У овој студији анализирамо економске карактеристике младих у Републици Србији у мери коју дозвољавају подаци прикупљени Пописом становништва. Биће сагледане регионалне и родне разлике у стопама економске активности, незапослености, у повезаности школовања и економских карактеристика младих. Циљ је да у што је могуће већој мери видимо колико су из угла економске активности млади „спремни“ за осамостаљивање од породица порекла. Истражујемо колико су млади економски активни, у којој мери је присутно питање незапослености, како се манифестују регионалне и родне разлике те како су економска активност и незапосленост повезани са школовањем и нивоом образовања младих.

Економске карактеристике становништва су предмет обухвата свих савремених пописа становништва, мада је Анкета о радној снази (АРС) примарно статистичко истраживање економских обележја становништва (Радивојевић, 2015). Методологија прикупљања података путем пописа одговара методологији АРС-а, која је усаглашена са међународним стандардима. Подаци о економској активности и запослености пописаних лица односе се на седмицу која је претходила попису. Примена

концепта „текуће активности“, како наводи Радивојевић (2015), омогућава бољи увид и пружа реалнију слику економске активности и запослености. Такође, анализа економских карактеристика младих путем података добијених на основу пописа становништва омогућава да се оне сагледају у контексту других аспеката демографске слике младих у Републици Србији.

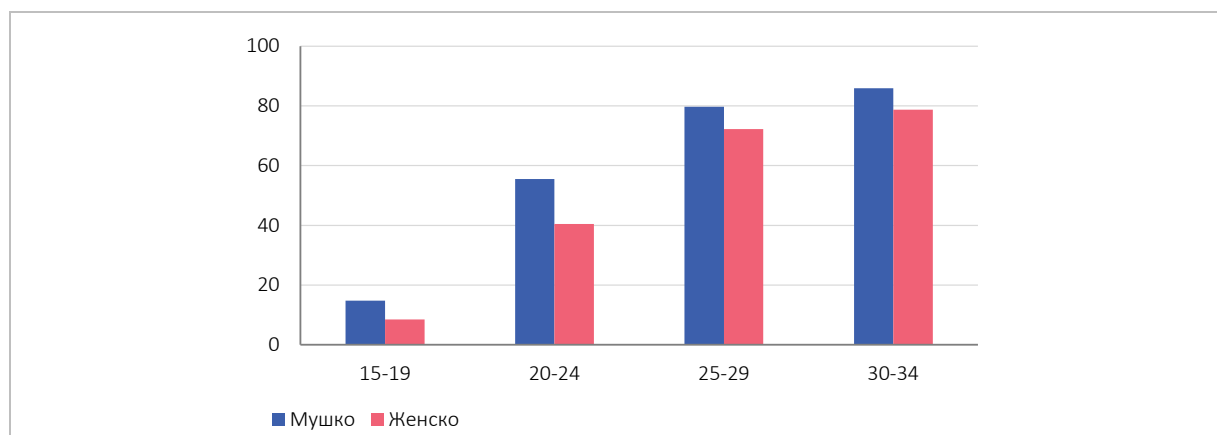
10.1. КОЛИКО СУ МЛАДИ ЕКОНОМСКИ АКТИВНИ?

Млади старости 15–19 година доминантно су економски неактивни (88,3%). Са старошћу, смањују се удели неактивних, а повећавају се удели оних који су присутни на тржишту рада и представљају активну радну снагу (табела 10.1). Удео економски активних лица у старосној групи 20–24 године је близу 50,0% (162 272 лица), код оних који су имали 25–29 година је већи од 75,0%, а у старосној групи 30–34 године је већи од 80,0%.

Табела 10.1. Становништво старости 15–34 године према економској активности, полу и старости

	Економски активни		Економски неактивни	
	број	%	број	%
15–19	39610	11,74	297741	88,26
М	25619	14,81	147367	85,19
Ж	13991	8,51	150374	91,49
20–24	162272	48,14	174833	51,86
М	95462	55,50	76551	44,50
Ж	66810	40,47	98282	59,53
25–29	283702	76,04	89385	23,96
М	151809	79,73	38605	20,27
Ж	131893	72,20	50780	27,80
30–34	330820	82,36	70833	17,64
М	175030	85,88	28770	14,12
Ж	155790	78,74	42063	21,26

Младићи су економски активнији од девојака, у свим старосним групама, укључујући старост 30–34 године (графикон 10.1). Разлика у економској активности између младића и девојака највећа је у делу популације која према годинама старости (15–19 година) припада онима који или завршавају основно образовање или похађају средње школе. Родна разлика у економској активности се смањује са старошћу. У старосним групама 25–29 година и 30–34 године она је мања него код оних који су имали 20–24 године. Ипак, постоји у свим кохортама, и испољена је кроз нижу економску активност женске популације.

Графикон 10.1. Стопе економске активности младих жена и мушкараца према старости (%)

Гледано по регионима, економска активност најмлађе старосне кохорте је мања у Београдском него у другим регионима (табела 10.2). У односу на Регион Војводине и Регион Јужне и Источне Србије, стопе активности младих узроста 15–19 година у Београдском региону су један и по пут мање (13,3% према 8,5%). У Београдском региону је најмањи удео лица старости 15–19 година која нису била у процесу школовања (13,1%), што може бити један од важних разлога и ниже економске активности.

Насупрот томе, економска активност кохорте 30–34 године већа је у Београдском него у другим регионима. Разлика између региона видљивија је у погледу економске активности женске популације ове старости. Док је у Београдском региону 84,3% жена старости 30–34 економски активно (48 938 лица), што је највећа економска активност жена ове старости, у Региону Шумадије и Западне Србије удео економски активних жена ове старости је 75,1% (37 616 лица), што је ниже него у преостала два региона.

Табела 10.2. Становништво старости 15–34 године према економској активности, полу и старости, по регионима

	Београдски регион		Регион Војводине		Регион Шумадије и Западне Србије		Регион Јужне и Источне Србије		Регион Косово и Метохија
	број	%	број	%	број	%	број	%	
Економски активни									
15–19	6727	8,50	12135	13,71	11213	11,43	9535	13,33	...
М	4281	10,58	7713	17,08	7535	14,90	6090	16,55	...
Ж	2446	6,32	4422	10,20	3678	7,73	3445	9,93	...
20–24	36473	43,50	45374	51,28	43702	47,25	36723	50,80	...
М	20636	49,37	26525	58,53	26560	55,77	21741	58,33	...
Ж	15837	37,67	18849	43,67	17142	38,20	14982	42,78	...
25–29	79902	79,51	74750	76,68	70414	73,41	58636	74,05	...
М	40052	81,30	40658	81,16	38499	77,70	32600	78,54	...
Ж	39850	77,78	34092	71,95	31915	68,83	26036	69,09	...
30–34	97051	86,37	85573	82,36	82456	79,50	65740	80,50	...
М	48113	88,61	46096	86,61	44840	83,61	35981	84,36	...
Ж	48938	84,29	39477	77,89	37616	75,09	29759	76,28	...

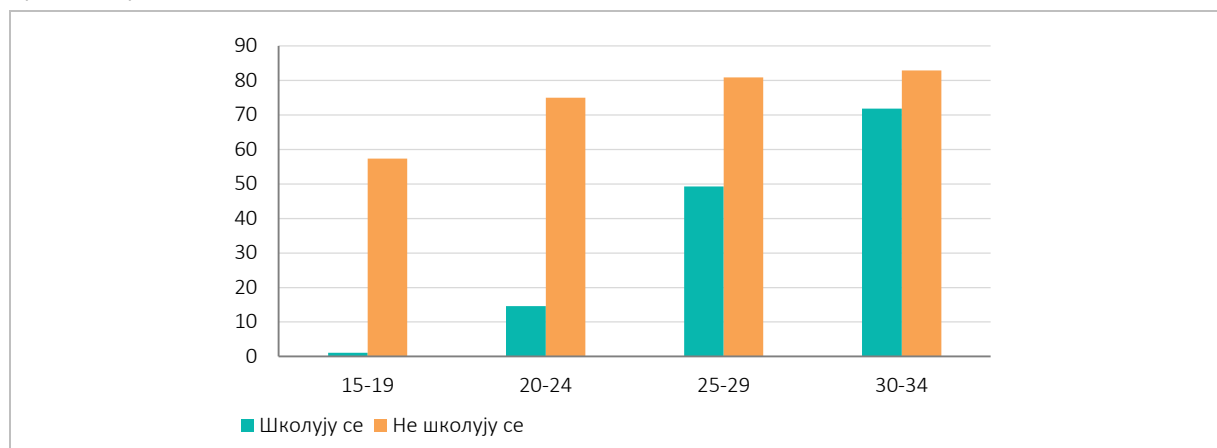
Табела 10.2. Становништво старости 15–34 године према економској активности, полу и старости, по регионима (наставак)

	Београдски регион		Регион Војводине		Регион Шумадије и Западне Србије		Регион Јужне и Источне Србије		Регион Косово и Метохија
	број	%	број	%	број	%	број	%	
Економски неактивни									
15–19	72456	91,50	76378	86,29	86931	88,57	61976	86,67	...
М	36183	89,42	37440	82,92	43032	85,10	30712	83,45	...
Ж	36273	93,68	38938	89,80	43899	92,27	31264	90,07	...
20–24	47367	56,50	43105	48,72	48792	52,75	35569	49,20	...
М	21159	50,63	18794	41,47	21065	44,23	15533	41,67	...
Ж	26208	62,33	24311	56,33	27727	61,80	20036	57,22	...
25–29	20594	20,49	22734	23,32	25504	26,59	20553	25,95	...
М	9211	18,70	9441	18,84	11048	22,30	8905	21,46	...
Ж	11383	22,22	13293	28,05	14456	31,17	11648	30,91	...
30–34	15310	13,63	18333	17,64	21267	20,50	15923	19,50	...
М	6186	11,39	7124	13,39	8789	16,39	6671	15,64	...
Ж	9124	15,71	11209	22,11	12478	24,91	9252	23,72	...

10.1.1. Школовање и економска активност

Да је школовање битан фактор економске неактивности млађих старосних кохорти види се кроз њихову присутност на тржишту рада, онда када се не школују (табела 10.3). Близу 60% младих старости 15–19 година и 75,0% оних који су имали 20–24 године који се више нису школовали били су економски активни.

Графикон 10.2. Стопе економске активности младих који се више не школују и оних који се школују према старости (%)

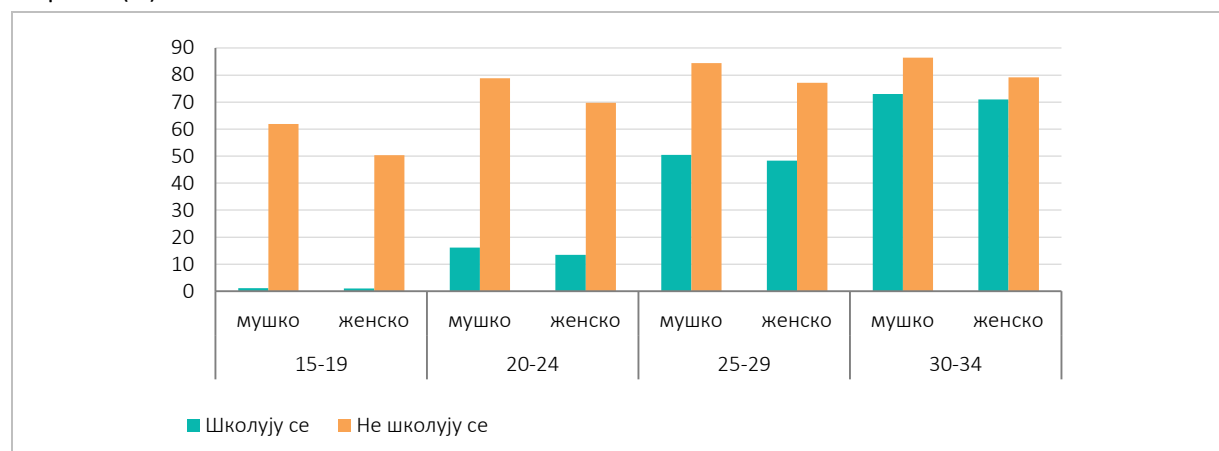
Међу младима из старосне групе 15–19 година који се школују готово да нема оних који су економски активни (табела 10.3). Разлика у економској активности између оних који се школују и оних који се не

школују постојала је и у осталим кохортама, али се она са старосћу смањује (графикон 10.2). Стопа економске активности младих старости 20–24 године који се не школују пет пута је већа у односу на младе исте старости који се школују (75,0% према 14,6%). Око 80% младих старости 25–29 година који се више нису школовали било је економски активно, а мање од 50,0% оних који су се школовали. Када је реч о младима старости 30–34 године, они који су се школовали имају за око десет процентних поена мању стопу економске активности (71,9%) у односу на оне који нису били у процесу образовања (82,9%).

Табела 10.3. Лица старости 15–34 године која се школују и лица које се више не школују према економској активности, полу и старости

	Школују се				Не школују се			
	економски активни		економски неактивни		економски активни		економски неактивни	
	број	%	број	%	број	%	број	%
15–19	2912	1,07	270505	98,93	36698	57,40	27236	42,60
М	1571	1,17	132588	98,83	24048	61,94	14779	38,06
Ж	1341	0,96	137917	99,04	12650	50,38	12457	49,62
20–24	21864	14,58	128097	85,42	140408	75,03	46736	24,97
М	10333	16,13	53727	83,87	85129	78,86	22824	21,14
Ж	11531	13,42	74370	86,58	55279	69,80	23912	30,20
25–29	28278	49,27	29140	50,78	255424	80,91	60273	19,09
М	13222	50,41	13025	49,66	138587	84,41	25598	15,59
Ж	15056	48,32	16115	51,72	116837	77,11	34675	22,89
30–34	14779	71,88	5783	28,12	316041	82,93	65050	17,07
М	6616	72,95	2453	27,05	168414	86,49	26317	13,51
Ж	8163	71,03	3330	28,97	147627	79,22	38733	20,78

Графикон 10.3. Стопе економске активности лица старости 15–34 године према школовању, полу и старости (%)

Када се посматра популација која се школује, јасно је да је и у мушкој и у женској популацији економска активност знатно нижа у поређењу са онима који су своје школовање завршили (графикон 10.3). Разлика у економској активности младића и девојака који су били у процесу образовања веома је мала. Стопа економске активности мушког становништва била је за око два до три процентна поена већа.

Родна разлика у стопама економске активности наглашенија је код оних који нису у процесу школовања и она је већа у млађим кохортама. Стопа је за више од десет процентних поена мања у женској него у мушкој популацији узраста 15–19 година. У осталим старосним групама та разлика је нешто мања (графикон 10.3).

Табела 10.4. Економски активна лица старости 15–34 године према школовању, полу и старости, по регионима

	Београдски регион		Регион Војводине		Регион Шумадије и Западне Србије		Регион Јужне и Источне Србије		Регион Косово и Метохија
	број	%	број	%	број	%	број	%	
Који се школују									
15–19	1079	1,57	846	1,21	532	0,67	455	0,82	...
М	559	1,64	416	1,22	321	0,83	275	1,00	...
Ж	520	1,50	430	1,20	211	0,52	180	0,64	...
20–24	8091	17,40	6123	16,20	4130	10,83	3520	12,77	...
М	3932	19,14	2785	17,23	1923	12,34	1693	14,38	...
Ж	4159	16,03	3338	15,44	2207	9,79	1827	11,58	...
25–29	10531	55,45	8057	51,79	5116	40,79	4574	44,40	...
М	4873	55,75	3776	52,97	2310	41,42	2263	47,31	...
Ж	5658	55,19	4281	50,79	2806	40,29	2311	41,88	...
30–34	5729	73,34	3952	72,61	2768	69,11	2330	70,56	...
М	2460	73,74	1780	73,16	1272	71,10	1104	73,06	...
Ж	3269	73,03	2172	72,16	1496	67,51	1226	68,45	...
Који се више не школују									
15–19	5648	54,26	11289	60,04	10681	56,54	9080	57,35	...
М	3722	58,74	7297	65,54	7214	60,32	5815	61,88	...
Ж	1926	47,29	3992	52,05	3467	50,03	3265	50,74	...
20–24	28382	75,98	39251	77,43	39572	72,79	33203	74,22	...
М	16704	78,58	23740	81,43	24637	76,89	20048	78,62	...
Ж	11678	72,55	15511	72,03	14935	66,91	13155	68,38	...
25–29	69371	85,11	66693	81,40	65298	78,32	54062	78,48	...
М	35179	86,81	36882	85,83	36189	82,30	30337	82,61	...
Ж	34192	83,43	29811	76,52	29109	73,87	23725	73,76	...
30–34	91322	87,35	81621	82,90	79688	79,91	63410	80,92	...
М	45653	89,58	44316	87,26	43568	84,04	34877	84,77	...
Ж	45669	85,23	37305	78,25	36120	75,44	28533	76,66	...

Највећу економску активност младих узраста 15–19 година који се више нису школовали имали су они из Региона Војводине, а најмању они из Београдског региона (табела 10.4). У кохорти 30–34 године, регионалне разлике су испољене другачије. Највећа стопа економске активности лица ове старости која нису више била у процесу образовања је у Београдском региону (87,3%), а најмања у Региону Шумадије и Западне Србије (79,9%).

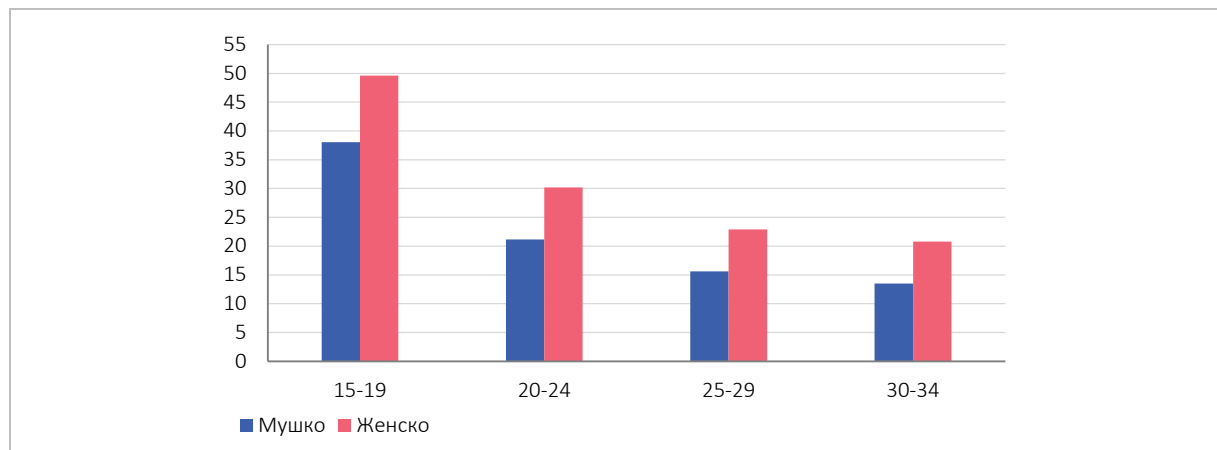
Регионална разлика је израженија у женској него у мушкој популацији. Економска активност жена старости 30–34 године које се више нису школовале највећа је у Београдском региону и износила је 85,2%, што је било за око десет процентних поена више, у поређењу са Регионом Шумадије и Западне Србије, где је економска активност ових жена мања и у односу на Регион Јужне и Источне Србије (табела 10.4).

Младо становништво које је своје школовање завршило а није било економски активно представља специфичну друштвену групу. Они привлаче пажњу због њиховог социјалног положаја, изложености социјалним ризицима и ограниченим ресурсима за процес осамостаљивања. Спој ове две карактеристике не може се сматрати повољним, без обзира о којој старосној групи младих је реч. Док се у случају оних који су имали 15–19 година превасходно може поставити питање зашто више нису у процесу школовања, за старије становништво, а посебно за оне са 25 година и више, релевантно је питање зашто нису економски активни.

На нивоу Републике Србије, 42,6% младих узраста 15–19 година и четвртина младих узраста 20–24 године који су своје школовање завршили није било економски активно. У старосним групама 25–29 године и 30–34 године удели су мањи, али је број ових лица већи (табела 10.3).

У свим старосним групама, удели економски неактивних међу онима који се више нису школовали већи су међу девојкама него младићима, мада ни у мушкој популацији нису занемарљиви (графикон 10.4). Родна разлика је нешто већа у млађим него у старијим кохортама.

Графикон 10.4. Лица старости 15–34 године која се више нису школовала и нису била економски активна по полу и старости (%)

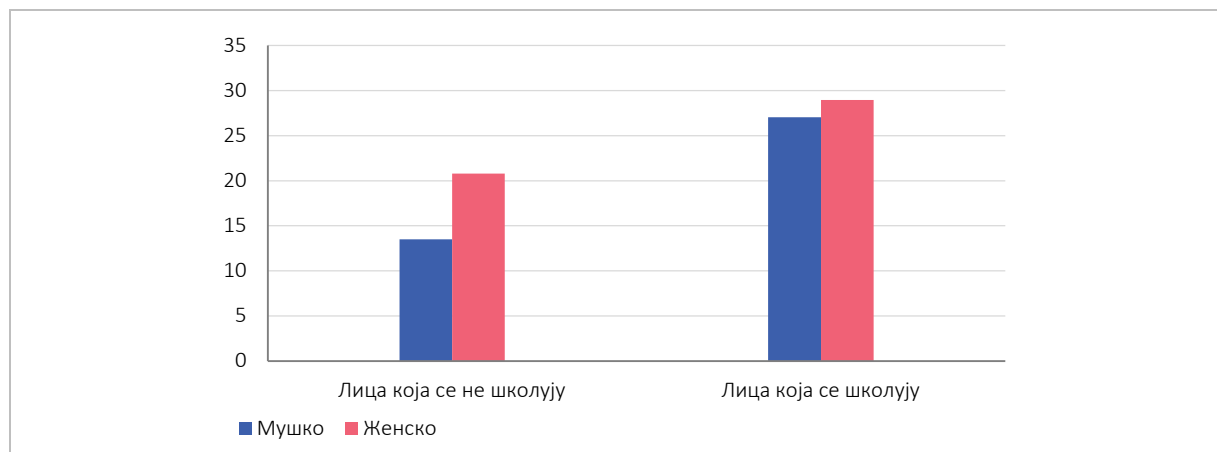

У свим регионима је проценат економски неактивних међу младима који се више нису школовали највећи у старосној кохорти 15–19 година (табела 10.5). Њихов удео је нешто већи у Београдском региону и износи 45,7%. Када погледамо остале старосне групе, проценти економски неактивних међу лицима која се више нису школовала већи су у два региона Србија – југ.

Табела 10.5. Економски неактивна лица старости 15-34 године која се више нису школовала према полу и старости, по регионима

	Београдски регион		Регион Војводине		Регион Шумадије и Западне Србије		Регион Јужне и Источне Србије		Регион Косово и Метохија
	број	%	број	%	број	%	број	%	
15–19	4761	45,74	7514	39,96	8209	43,46	6752	42,65	...
М	2614	41,26	3837	34,46	4746	39,68	3582	38,12	...
Ж	2147	52,71	3677	47,95	3463	49,97	3170	49,26	...
20–24	8971	24,02	11439	22,57	14791	27,21	11535	25,78	...
М	4553	21,42	5415	18,57	7404	23,11	5452	21,38	...
Ж	4418	27,45	6024	27,97	7387	33,09	6083	31,62	...
25–29	12133	14,89	15235	18,60	18079	21,68	14826	21,52	...
М	5343	13,19	6089	14,17	7781	17,70	6385	17,39	...
Ж	6790	16,57	9146	23,48	10298	26,13	8441	26,24	...
30–34	13227	12,65	16842	17,10	20030	20,09	14951	19,08	...
М	5310	10,42	6471	12,74	8272	15,96	6264	15,23	...
Ж	7917	14,77	10371	21,75	11758	24,56	8687	23,34	...

Графикон 10.5. Економски неактивна лица старости 30–34 године према школовању и полу (%)

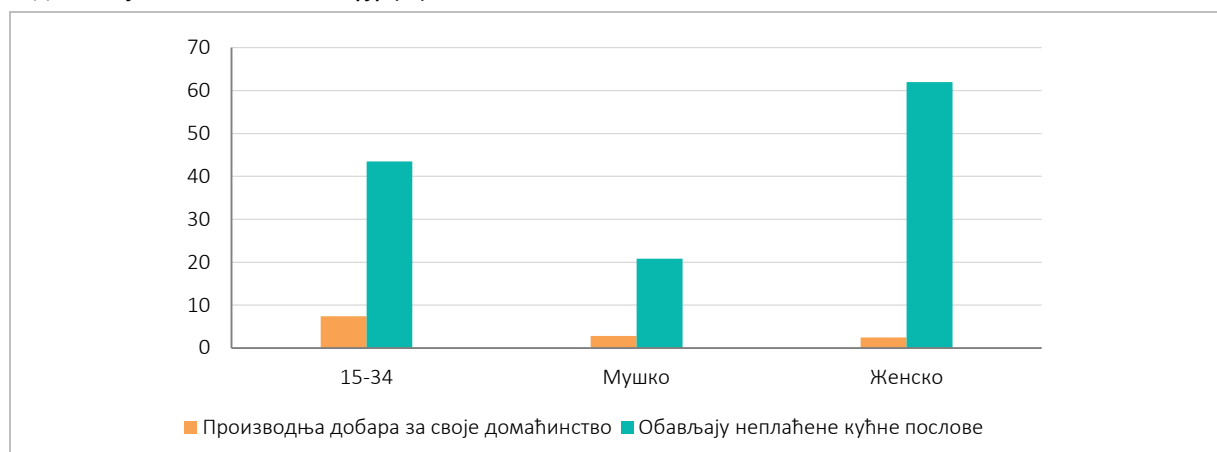
Лица старости 30–34 године која нису економски активна заступљенија су међу женама него међу мушкарцима, при чему је разлика већа код оних који су завршили школовање (графикон 10.5). Нешто више од 20,0% жена старости 30–34 године које се више нису школовале нису биле економски активне, док је то био случај са 13,5% мушкараца (38 733 жена 26 317 мушкараца).

Удео економски неактивних је мањи у Београдском региону него у другим регионима, како међу онима који су још били у процесу школовања, тако и међу онима који су из њега изашли (табела 10.6). Највише економски неактивних лица старости 30–34 године која се више нису школовала је у Региону Шумадије и Западне Србије (11 758 жена и 8 272 мушкараца), а најмање у Београдском региону (7 917 жена и 5310 мушкараца).

Табела 10.6. Жене и мушкарци старости 30–34 године који нису били економски активни, према школовању, по регионима

	Београдски регион		Регион Војводине		Регион Шумадије и Западне Србије		Регион Јужне и Источне Србије		Регион Косово и Метохија
	број	%	број	%	број	%	број	%	
Који су се још увек школовали									
М	876	26,26	653	26,84	517	28,90	407	26,94	...
Ж	1207	26,97	838	27,84	720	32,49	565	31,55	...
Који се више нису школовали									
М	5310	10,42	6471	12,74	8272	15,96	6264	15,23	...
Ж	7917	14,77	10371	21,75	11758	24,56	8687	23,34	...

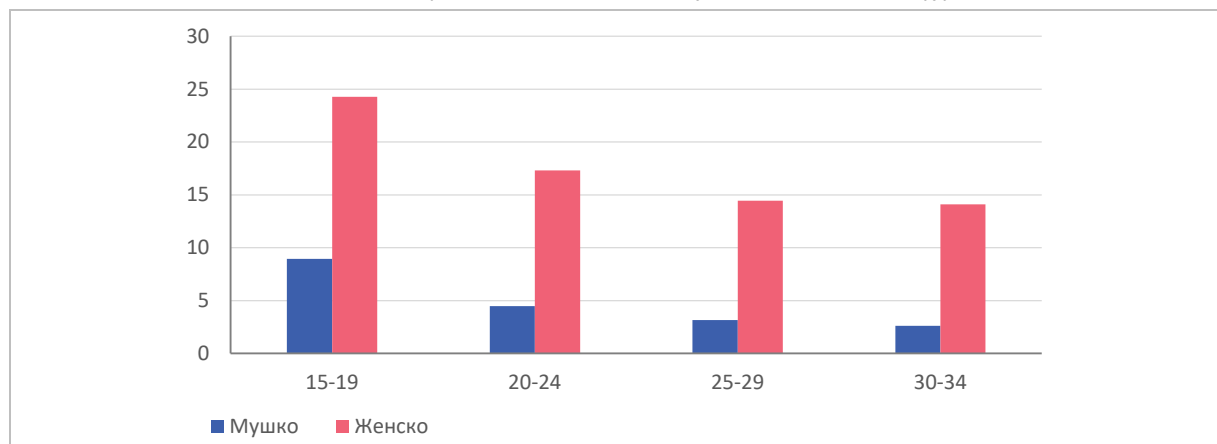
Графикон 10.6. Модалитети економске неактивности у женској и мушкој популацији старости 15–34 године који се више не школују (%)

Када је реч о економски неактивним лицима старости 15–34 године која се више нису школовала, преовладавајућа одредница је „обављање неплаћених кућних послова“, с тим што постоји интензивна разлика између женске и мушке популације (графикон 10.6). Близу две трећине економски неактивног женског становништва старости 15–34 године које се више није школовало било је обухваћено опцијом „обављање неплаћених кућних послова“. Њихов удео у мушкој популацији је три пута мањи (20,8%).

Родна разлика је јасно видљива кроз уделе лица која обављају неплаћене кућне послове (графикон 10.7). Она је интензивна у свим старосним кохортама, али је разлика најнаглашенија код најстаријих. Обављање неплаћених кућних послова је три и по пута присутнији модалитет економске неактивности код жена старости 30–34 године, у поређењу са економски неактивним мушкарцима ове старости.

Графикон 10.7. Родна разлика у заступљености оних који обављају неплаћене кућне послове међу економски неактивним лицима старости 15–34 године која се више не школују (%)

Економска активност младих великим делом је повезана са њиховим процесом школовања, што је посебно наглашено у најмлађој кохорти (15–19 година). Како завршавају школу и излазе из образовања, тако су млади у све већој мери присутни као активна радна снага. Део младих који се још школују присутан је и на тржишту рада, док, на другој страни, постоји значајна заступљеност и оних који су изашли из школовања, али нису економски активни. Најмања разлика у економској активности младих који су се још школовали и оних који су завршили школовање је у старосној групи 30–34 године.

Уочене родне и регионалне разлике у економској активности младих испољавају се кроз одређене правилности. Младе жене су мање економски активне од својих вршњака, без обзира на то да ли су још у процесу школовања или су из њега изашле. Економска неактивност младих у већој мери је изражена у регионима Србија – југ, највише међу младим женама из Региона Јужне и Источне Србије. Економска неактивност младих жена у Београдском региону у већој мери је повезана са школовањем него у осталим регионима. Када школовање није разлог неизласку на тржиште рада, преовладавајући модалитет економске неактивности је “обављање неплаћених кућних послова”, заступљен у знатно већој мери међу младим женама, у поређењу са њиховим вршњацима.

Родне и регионалне разлике у економској активности младих могу се повезати не само са различитим условима на тржишту рада и шансама да пронађу посао већ и са стереотипима о родним улогама и положају жене унутар породице (Nikolić Ristanović, Ćopić, Nikolić, Šaćiri, 2012; Aleksić, Vuksanović, 2017). Ниже стопе економске активности жена, у поређењу са мушкарцима, још представљају изазов унапређивања родне равноправности, а посебан аспект се односи на утицај родитељства (Šobot, 2014b; European Commission 2020; Šobot, 2021; European Commission 2022).

10.2. НЕЗАПОСЛЕНОСТ МЛАДИХ

Док је економска активност младих у одређеној мери повезана са дужином школовања, па излазак на тржиште рада можемо сматрати личном одлуком, запосленост је нешто што у већој мери зависи од спољних фактора. Незапосленост је један од најчешћих проблема положаја младих у Републици Србији, и поред тога што се, према званичним подацима Националне службе за запошљавање, од 2022. године бележи континуирано смањивање броја незапослених лица старости 15–29 година (КОМС 2024).

Са становишта транзиције у одраслост, незапосленост младих је битан фактор који ограничава и успорава њихово осамостаљивање, јер у тим ситуацијама, породице порекла представљају значајну подршку (Томановић, 2021). Млади у Републици Србији немају позитивну перцепцију када је реч о могућности да се запосле. Према њиховом мишљењу, за добијање посла важнији су социјални контакти, лична и породична познанства од стеченог образовања или претходно радно искуство (КОМС, 2024).

Незапосленост младих се смањује са старосћу (табела 10.7). Посебно је погођена старосна група 15–19 година. Мада економска активност младих ове старости није уобичајена (11,7% или 39 610 лица), они који су се појавили на тржишту рада као активна радна снага у великој мери су суочени са проблемом проналажења посла. Стопа незапослености младих ове старости је 48,3% (19 116 лица). Незапосленост је релативно висока и код старих 20–24 године (26,4%) и 25–29 година (17,2%). У потрази за запослењем било је 13,6% економски активних лица старости 30–34 године.

Гледано по регионима, најмања незапосленост је у Београдском региону, у свим старосним групама (табела 10.7). Регионална разлика је већа код старијих. Стопе незапослености лица старости 25–29 година и 30–34 године у Региону Јужне и Источне Србије (24,7% и 19,2%) више су од два пута веће у поређењу са Београдским регионом (11,3% и 8,4%).

Табела 10.7. Незапослена лица старости 15–34 године према полу и старости, Република Србија и региони

		Република Србија		Београдски регион		Регион Војводине		Регион Шумадије и Западне Србије		Регион Јужне и Источне Србије		Регион Косово и Метохија
		број	%	број	%	број	%	број	%	број	%	
15–19	Свега	19116	48,26	2357	35,04	5472	45,09	5700	50,83	5587	58,59	...
	М	11986	46,79	1499	35,02	3408	44,19	3640	48,31	3439	56,47	...
	Ж	7130	50,96	858	35,08	2064	46,68	2060	56,01	2148	62,35	...
20–24	Свега	42852	26,41	6906	18,93	9997	22,03	13066	29,90	12883	35,08	...
	М	24656	25,83	3933	19,06	5945	22,41	7524	28,33	7254	33,37	...
	Ж	18196	27,24	2973	18,77	4052	21,50	5542	32,33	5629	37,57	...
25–29	Свега	48745	17,18	8998	11,26	10538	14,10	14697	20,87	14512	24,75	...
	М	25909	17,07	4676	11,67	5911	14,54	7637	19,84	7685	23,57	...
	Ж	22836	17,31	4322	10,85	4627	13,57	7060	22,12	6827	26,22	...
30–34	Свега	45051	13,62	8153	8,40	10018	11,71	14238	17,27	12642	19,23	...
	М	23365	13,35	4058	8,43	5523	11,98	7292	16,26	6492	18,04	...
	Ж	21686	13,92	4095	8,37	4495	11,39	6946	18,47	6150	20,67	...

Незапосленост је негативан контекст из угла транзиције у одраслост, без обзира да ли је реч о младима који се још школују или о онима који су изашли из процеса образовања. Мада школовање одлаже излазак младих на тржиште рада, ипак постоје и они млади који се одлучују да траже посао и поред тога што су и даље у процесу образовања. Стопе незапослености су близу два пута ниже међу младима који су се још школовали, у поређењу са онима који су своје школовање завршили (табеле 10.8 и 10.9).

Посматрано преко апсолутних показатеља, разлика у незапослености ове две групе младих је већа. Број незапослених младих старости 20–24 године који су се још школовали је једанаест пута мањи од броја незапослених који су завршили своје школовање (3 438 : 39 414). Ова разлика је у значајној мери одраз неуједначене економске активности младих, с обзиром на то да ли се још школују или не. Стопа економске активности младих старости 20–24 године који су још били у стицању формалног образовања (14,0%) пет пута је мања у односу на младе ове старости који су завршили школовање (75,0%). Знатно је мањи обим потенцијалне радне снаге коју чине млади који су још у процесу образовања. Стога је знатно мањи и број оних који нису пронашли посао, у поређењу са младима који су активна радна снага након што су завршили своје школовање.

Тражење посла у периоду док се још школују вероватно је подстакнуто неповољнијим економским приликама и нижим социо-економским статусом породица порекла. Отуда тражење посла док се истовремено и школују може бити мотивисано потребом да обезбеде средства за сопствено школовање. Истраживања су показала да део младих прекида своје школовање услед економских потешкоћа (КОМС, 2024). Отуда, упркос томе што је, гледано кроз апсолутне бројеве, незапосленост младих који су се још школовали знатно мања од оних који су завршили школовање, проблем проналажења посла може имати значајне негативне ефекте на њихов пут ка одраслости, осим тога, и зато што угрожава њихов тренутни социо-економски положај. Томе у прилог говоре и веће стопе незапослености у Региону Јужне и Источне Србије (табела 10.8), региону у којем је неповољнија образовна структура младих који су завршили своје школовање, уз мању заступљеност оних који су још били у процесу школовања, на шта је указано у поглављу о образовању младих.

Табела 10.8. Незапослена лица старости 20–34 године која се и даље школују, према полу и старости, по регионима

	Република Србија		Београдски регион		Регион Војводине		Регион Шумадије и Западне Србије		Регион Јужне и Источне Србије		Регион Косово и Мето-хија
	број	%	број	%	број	%	број	%	број	%	
20–24	3438	15,72	1006	12,43	756	12,35	855	20,70	821	23,32	...
М	1513	14,64	471	11,98	328	11,78	354	18,41	360	21,26	...
Ж	1925	16,69	535	12,86	428	12,82	501	22,70	461	25,23	...
25–29	3082	10,90	880	8,36	710	8,81	769	15,03	723	15,81	...
М	1397	10,57	408	8,37	336	8,90	333	14,42	320	14,14	...
Ж	1685	11,19	472	8,34	374	8,74	436	15,54	403	17,44	...
30–34	1274	8,62	356	6,21	304	7,69	327	11,81	287	12,32	...
М	515	7,78	151	6,14	120	6,74	131	10,30	113	10,24	...
Ж	759	9,30	205	6,27	184	8,47	196	13,10	174	14,19	...

Табела 10.9. Незапослена лица старости 20–34 године која су завршила школовање, према старости и полу, по регионима

	Република Србија		Београдски регион		Регион Војводине		Регион Шумадије и Западне Србије		Регион Јужне и Источне Србије		Регион Косово и Мето-хија
	број	%	број	%	број	%	број	%	број	%	
20–24	39414	28,07	5900	20,79	9241	23,54	12211	30,86	12062	36,33	...
М	23143	27,19	3462	20,73	5617	23,66	7170	29,10	6894	34,39	...
Ж	16271	29,43	2438	20,88	3624	23,36	5041	33,75	5168	39,29	...
25–29	45663	17,88	8118	11,70	9828	14,74	13928	21,33	13789	25,51	...
М	24512	17,69	4268	12,13	5575	15,12	7304	20,18	7365	24,28	...
Ж	21151	18,10	3850	11,26	4253	14,27	6624	22,76	6424	27,08	...
30–34	43777	13,85	7797	8,54	9714	11,90	13911	17,46	12355	19,48	...
М	22850	13,57	3907	8,56	5403	12,19	7161	16,44	6379	18,29	...
Ж	20927	14,18	3890	8,52	4311	11,56	6750	18,69	5976	20,94	...

10.2.1. Незапосленост младих који су завршили школовање

Незапосленост младих који су завршили своје школовање важна је одредница њиховог социо-економског положаја. Млади млађи од 25 година се у већој мери суочавају са проблемом проналажења посла (табела 10.9). С обзиром на важност образовања као одреднице социјалног положаја младих и њихове перспективности, посебна пажња се посвећује положају младих који нису у процесу образовања, нису запослени, нити су на неким обукама (млади у НЕЕТ статусу). Најновији подаци говоре о паду НЕЕТ стопе за младе у Републици Србији, а према Анкети о радној снази у 2023, за младе старости 15–24 године она је износила 11,4% (КОМС, 2024). Млади у НЕЕТ статусу представљају посебно осетљиву групу и потребно је да се решавање овог питања integriше и на локалне нивое политика према младима (Ђукић, 2022). Глигоријевић и Стојилковић Ђатовић (2023) наводе да су многоструки разлози заступљености ове групе младих, међу којима су нестручност и непоседовање потребних квалификација, а да су негативне последице не само издвајања за социјална давања и изгубљена радна снага већ и заступљеност девијантних облика понашања, као и додатна угроженост положаја самохраних мајки.

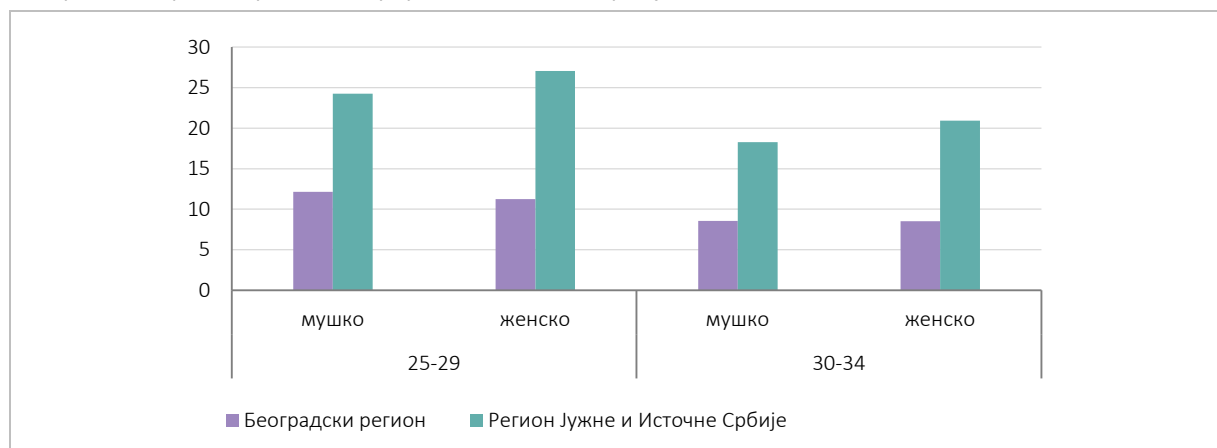
Према подацима Пописа становништва 2022, 52,0% младих старости 15–19 година који су изашли из процеса школовања и били у потрази за послом било је незапослено (19 100 лица). Број младих старости 15–24 године који се нису школовали и који нису били запослени износио је 58 514 лица, што је била једна трећина економски активних лица старости 15–24 године која нису била у процесу школовања (177 106 лица). Нешто је већи број незапослених младих мушкараца старости 15–24 године који се нису школовали, у поређењу са бројем њихових вршњакиња (35 121 : 23 393). Пописни подаци нису пружили увид у то да ли су они и у којој мери укључени у неформално образовање и разне врсте обука у циљу оспособљавања за послове који су тражени на тржишту рада.

Из перспективе транзиције у одраслост, висока незапосленост млађих од 25 година јесте неповољна околност. Они су завршили своје школовање, као прву степену на путу ка осамостаљивању и заснивању сопствених породица, али су суочени са проблемом проналажења посла. Готово 30% оних који су имали 20–24 године и нису се више школовали нису имали посао.

Бројна су истраживања којима се потврђује да економска извесност јесте важан предуслов за репродуктивно понашање (Шобот, 2023). У том контексту, незапосленост младих видимо као околност која може имати негативан утицај на њихове одлуке о заснивању породице и реализацији родитељске улоге. Високообразоване жене су склоније од оних које имају нижи ниво образовања да се на формирање породице одлуче тек након што пронађу посао који процењују као задовољавајући (Vikat, 2004; Adsera, 2011; Testa, 2014; Hanappi, Ryser, Bernardi, Le Goff, 2017). Када је реч о мушкој популацији, незапосленост може бити баријера на путу формирања породице независно од нивоа образовања, што се, пре свега, повезује са преовладавањем обрасца „мушкарац хранилац породице“ (Comoli, 2018; Vignoli, Tocchioni, Mattei, 2020).

Према подацима Пописа становништва 2022, 17,9% лица старости 25–29 година и 13,9% лица старости 30–34 године који су завршили своје школовање били су незапослени. Није забележена битнија разлика између младића и девојака ових старости (табела 10.9). Постоји знатна регионална разлика, и у женској и у мушкој популацији. Незапосленост жена у Региону Јужне и Источне Србије готово је два и по пута већа у поређењу са женама из Београдског региона, док је стопа незапослености мушкараца два пута већа (графикон 10.8). Разлика је највећа између ова два региона.

Графикон 10.8. Стопе незапослености лица старости 25–34 године, која се више не школују, у Београдском региону и Региону Јужне и Источне Србије (%)

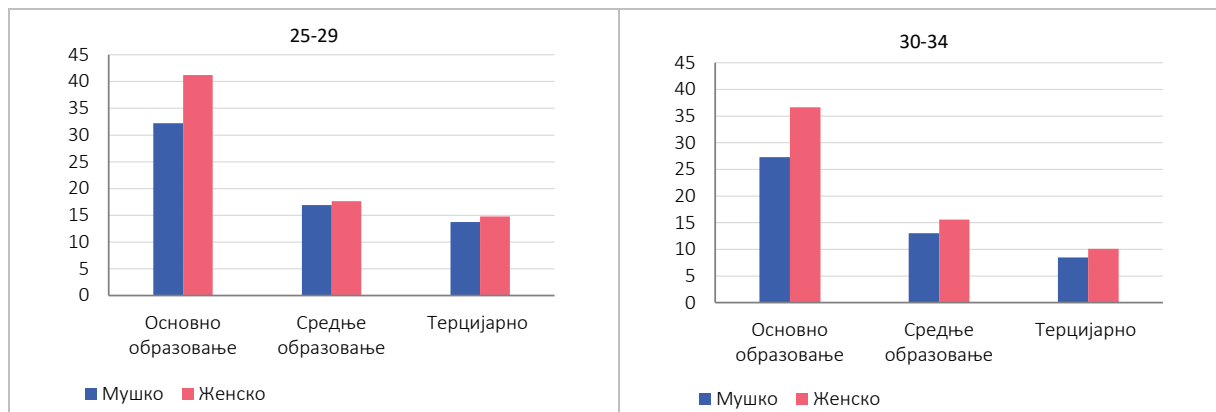
Стопе незапослености младих се разликују с обзиром на ниво образовања. Незапосленост је највећа код лица без школе и са непотпуним основним образовањем (табела 10.10). Мада су стопе и у мушкој и у женској популацији старости 25–29 година и 30–34 године веома високе код оних са најнижим образовним нивоом, у питању је број особа који се креће од близу 600 до нешто изнад 900, у зависности од старосне групе и пола. Значајно је већа стопа незапослености жена овог образовног нивоа него мушкараца, али је у апсолутним показатељима већи број мушкараца без школе или са непотпуним основним школом који нису имали посао.

Табела 10.10. Незапослена лица старости 25–29 година и 30–34 године према полу и нивоу образовања

	25–29				30–34			
	м		ж		м		ж	
	број	%	број	%	број	%	број	%
Без школе и непотпунa ОШ	771	51,57	573	75,00	918	51,06	744	71,61
Основно образовање	2640	32,20	1844	41,20	3091	27,28	2384	36,65
Средње образовање	16261	16,91	10809	17,63	10407	13,03	10335	15,58
Терцијарно	6222	13,76	9603	14,79	4993	8,47	8213	10,08

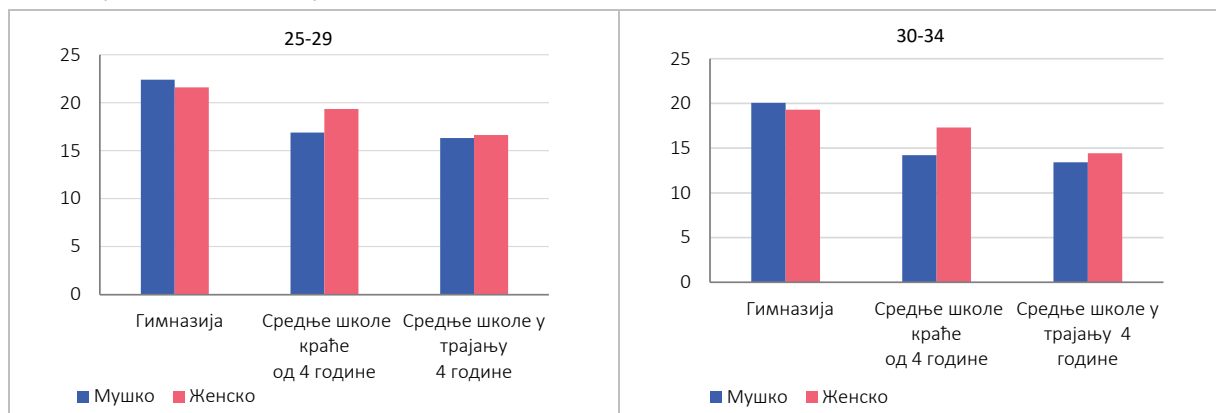
Више од 30,0% мушкараца и више од 40,0% жена старости 25–29 година и 30–34 године који су имали основно образовање били су незапослени. У поређењу са њима, незапосленост оних који су имали средње образовање је била два пута мања. Високообразовани оба пола имали су најниже стопе незапослености (табела 10.10). Разлика у незапослености младих жена и мушкараца старости 25–29 година и 30–34 године постоји, пре свега, између оних који су завршили само основну школу (графикон 10.9).

Графикон 10.9. Родна разлика у стопама незапослености према нивоу образовања мушкараца и жена старости 25–29 година и 30–34 године (%)

Унутар средњег образовања постоји мања разлика у стопама незапослености, с обзиром на врсту школе (графикон 10.10). Лица која су завршила гимназије и налазе се на тржишту рада била су суочена са питањем проналажења запослења у нешто већој мери од других.

Графикон 10.10. Стопе незапослености лица старости 25–29 година и 30–34 године која имају средњи ниво образовања, по полу (%)

За разлику од мушке популације, девојке које су завршиле средње стручне школе у трајању краће од четири године у већој мери су биле погођене проблемом незапослености него оне које су завршиле четворогодишње средње школе. Нешто изнад 19,0% оних које су имале 25–29 година и нешто више од 17,0% оних из старосне групе 30–34 године које су завршиле двогодишње или трогодишње средње школе биле су незапослене. У мушкој популацији, стопе су биле нешто ниже (око 17,0% за старост 25–29 година и нешто изнад 14% за старосну групу 30–34 године). Супротно од овог, родна разлика код оних који су запослење тражили са завршеном гимназијом била је испољена кроз незнатно већу стопу незапослености у мушкој популацији.

Иако су постигнути значајни помаци, родна сегрегација на тржишту рада још стоји као питање које је потребно унапређивати како би се ублажиле економске родне разлике (Macarie, Moldovan, 2015; EIGE, 2023). Традиционални образац поделе родних улога ставља жену у специфичан положај у погледу њене економске активности и запослености (Šobot, 2021), па отуда неповољан положај на тржишту рада, економска неактивност и незапосленост опстају као чешће обележје женске популације, присутно и међу младим женама. У прилог подстицају за запосленост жена, бројне европске земље су се определиле за модел са непуним радним временом. Мада је то био начин да се повећају стопе

запослености жена (Del Boca, Pasqua, Pronzato, 2005), на другој страни продуктивне су негативне последице. Тај модел се негативно одразио на родне разлике у висини зарада и положај запослених мајки мале деце (Fraser, 1994; Saraceno, 2011; Ciccio, Bleijenbergh, 2014). Међутим, незапосленост има већи негативни ефекат на положај жене. Она може обесхрабрити младе жене да траже посао, што даље продубљује економске родне разлике. Дугорочна незапосленост продуктује неизвесност у погледу проналажења посла и може подстаћи жене на повлачење са тржишта рада (Scharle, 2007). Насупрот томе, балтичке државе су пример како усклађеност образовне и економске реформе поспешује потребу за радном снагом која је била у складу са образовним и стручним квалификацијама жена (Avlijaš, 2016, 2017, 2019).

Усклађеност понуде радне снаге са потражњом на тржишту рада могла би да поспеши решавање питања незапослености младих у Републици Србији. Модернизација образовања и повезивање курикулума са потребама тржишта рада јесте једна од препорука заснована на великом емпиријском истраживању положаја и потреба младих у Републици Србији, које је показало да већина запослених младих особа не обавља послове који су адекватни њиховом образовању, мада је уочен блажи тренд пада ове појаве (КОМС, 2021; КОМС, 2024).

Економска активност младих у публикацијама Евростата

- У 2021, нешто мање од половине младих узроста 15–29 година у ЕУ је било запослено (47,4%), што одражава чињеницу да су многи млади још увек у образовању. Стопа запослености младих ове старости у Холандији (близу 80%) више је него двоструко већа у поређењу са Румунијом, Шпанијом, Бугарском (испод 40%), Италијом или Грчком (око 30%).
- Стопа запослености младих у ЕУ је испод стопе пре –појаве коронавируса. Пандемија је имала утицај на тржишта рада, а стопа запослености младих пала је за 2,3 процентна поена између 2019. и 2020. године, али је неке од ових губитака надокнадила 2021. године. Пет држава чланица ЕУ забележило је веће стопе запослености младих у 2021. него у 2019: Холандија, Француска, Ирска, Немачка и Данска.
- У ЕУ, 5,9% запослених младих били су samozапослени, што је више него дупло мањи удео у односу на samozапослене у становништву радног узроста (15–64 године).
- Највећи удео samozапосљавања међу младима имале су Словачка (13,8%), Италија (12,0%) и Грчка (11,1%), а најниже Немачка (2,3%).
- У 2021. години, близу 1 од 10 (9,3%) младих запослених у ЕУ радио је на основу привременог уговора, јер није могао да нађе стални посао. Ово је скоро дупло више од просека за старост 15–64 године (4,9 %) и показује потешкоће са којима се неки млади суочавају да направе први корак на тржишту рада. Највећи удео таквих уговора међу младима био је у Шпанији (31,6%), док је удео испод 1,0% забележен у Финској (0,7%) и Аустрији (0,5%).
- Стопа незапослености младих узроста 15–29 година у ЕУ скоро је дупло већа од укупне стопе незапослености (13,0%). Незапосленост младих је посебно висока у Грчкој (28,4%) и Шпанији (27,0%), где је више од једне четвртине радне снаге старости 15–29 година било незапослено. Треба рећи да је значајан део младих ове старости био ван радне снаге јер је био у процесу образовања.
- У 2023. години, 11,2% младих узроста 15–29 година били су у NEET статусу (незапослени су или ван радне снаге и такође нису били у формалном нити у неформалном образовању).
- NEET удео у 2022. за особе узроста 15–29 година без инвалидитета био је 10,8%. Код особа са неким инвалидитетом овај удео је био 1,8 пута већи (19,6%), док је код особа са тежим инвалидитетом тај удео био 4,7 пута већи (51,3%). Без обзира на пол или старосну групу (15–24 године или 25–29 година), особе са неким инвалидитетом имале су већи удео NEET од оних без инвалидитета, а особе са тешким инвалидитетом су имале далеко највише стопе NEET.

11

Млади са инвалидитетом

Тематика младих са инвалидитетом је врло специфична и махом посвећена њиховој позицији у друштву и препрекама са којима се суочавају. Међу главним предусловима друштвене инклузије и личног напретка особа које имају потешкоће у функционисању јесте стицање знања и вештина током школовања, а затим валоризација на тржишту рада. Стога ова проблематика у студији није котирана као тема коју треба обрадити „на крају“, већ се надовезује на анализе образовних и економских особености младих. Колико од општих карактеристика младих одудара популација са инвалидитетом?

Подаци о инвалидитету у Попису добијени су на основу одговора испитаника на питања о томе да ли имају потешкоће у обављању свакодневних активности због проблема са: видом (и поред употребе наочара); слухом (и поред употребе слушног апарата); ходом или пењањем степеницама; памћењем и концентрацијом; самосталношћу при одевању, исхрани и одржавању личне хигијене и комуникацијом (говор, међусобно разумевање лица и околине).

На свако од шест постављених питања лице је могло да се изјасни да: (1) нема потешкоћа, (2) има мало потешкоћа, (3) има много потешкоћа, (4) потпуно је онемогућено у обављању свакодневних активности и (5) не жели да одговори³⁹.

Приликом прикупљања података о инвалидитету коришћен је социолошки приступ према коме особа може сматрати да, и поред постојања одређеног здравственог проблема, нема потешкоћа у обављању свакодневних активности код куће, у школи или на послу, захваљујући подршци околине, коришћењу одговарајућих помагала и слично (РЗС, 2023).

Управо због социолошког приступа, социјалне инклузије младих са инвалидитетом, укључивања у школски систем, инвалидитет младих је важно питање. Особе са инвалидитетом су вулнерабилна група која се теже интегрише у друштво. Ово се посебно односи на децу и младе са сметњама у развоју, који су традиционално усмеравани у специјалне школе. Након 2009. године уведени су индивидуални образовни планови (ИОП), а деца са сметњама у развоју и тешкоћама у учењу интегрисана су у редовне школе. Док су политике инклузивног образовања и њихова примена изазвале интересовање јавности и дебате, политике инклузије имале су одређене ефекте. Међутим, њихов утицај још је далеко од потребног нивоа (Павловић Бабић, 2022).

Како је у укупној популацији 356 404 (5,46%) особе са инвалидитетом, од чега су 3,85% млади, може се стећи утисак да њихов број није алармантан. Међутим, он није занемарљив, јер има „социјалну

³⁹ Лице може имати потешкоће у обављању свакодневних активности због два или више различитих проблема.

тежину“ и позива на друштвену одговорност. Имати инвалидитет у младости – осетљивом периоду формирања личности, уклапања у друштвене токове, позиционирања и осамостаљивања, изузетно је тешко, посебно зато што је у друштву присутна њихова маргинализација. Одрастање је праћено неприхватањем од стране вршњака, а институционална подршка и начини социјалне инклузије често нису довољни. Значај димензионирања инвалидности, због прилагођавања друштва/локалних самоуправа потребама инвалида и обезбеђивања једнаких могућности и тим лицима, препознаје се у пописивању особа са инвалидитетом старијим од две године од 2011. и организацији података до нивоа општина и градова.

Код инвалидитета су уочљива два патерна: први је да инвалидитет расте са старашћу, а други – да је присутнији код мушке популације. Студија о особама са инвалидитетом која је рађена након Пописа 2011. (Марковић, 2015), када је први пут уведено питање о инвалидитету, у основи издваја две старосне категорије – млађе од 15 година и старије од 15 година, а затим апострофира старије од 65 година, код којих је проблем инвалидитета најприсутнији. Тумачећи старосни модел инвалидитета на основу старосне скале дате у публикованим подацима, аутор закључује да постоји директна повезаност раста присутности инвалидитета и старења. Просечна старост особа са инвалидитетом је била знатно већа (66,9) од просечне старости особа без инвалидитета и особа са непознатим статусом инвалидитета⁴⁰ (40,1 и 41,4). То додатно наглашава да удео младих са инвалидитетом није велики.

Табела 11.1. Младе особе са инвалидитетом по старости и полу

	Укупно			Особе с инвалидитетом			Удео у укупном становништву истог пола		
	свега	м	ж	свега	м	ж	свега	м	ж
Република Србија	1449196	739213	709983	13730	8217	5513	0,95	1,11	0,78
15–19	337351	172986	164365	2979	1786	1193	0,88	1,03	0,73
20–24	337105	172013	165092	2961	1776	1185	0,88	1,03	0,72
25–29	373087	190414	182673	3585	2175	1410	0,96	1,14	0,77
30–34	401653	203800	197853	4205	2480	1725	1,05	1,22	0,87

У Републици Србији живи 13 730 младих са инвалидитетом, што је 0,95% младих, тј. 1,11% мушкараца и 0,78% жена. Скоро 60% младих са инвалидитетом су мушког пола. Раст присутности инвалидитета примећује се након 25. године старости, док родни патерн инвалидитета и у млађој популацији показује више мушкараца него жена. У свакој посматраној старосној категорији инвалидитет има око 1% мушкараца. Код жена ни у најстаријој групи младих удео не прелази 1%. Стога у профилисању инвалидитета младих првенствено треба обратити пажњу на апсолутне бројеве, како се проблем не би релативизовао и учинио небитним. Конвенција Уједињених нација о правима особа са инвалидитетом на неколико места спомиње питање рода, односно истиче посебно високе ризике за жене и девојчице са инвалидитетом, које су често изложене додатним и специфичним облицима злоупотребе. Мере инклузије, интеграције и унапређења положаја особа са инвалидитетом, као и мере надзора успешности и имплементације, морају бити родно сензитивне, јер су објективни ризици за жене са инвалидитетом виши (дискриминација, занемаривање, друштвено искључивање,

⁴⁰ Број младих особа чији је статус инвалидитета непознат је двоструко већи од броја младих особа са инвалидитетом.

злоупотреба и насиље), док је степен њиховог друштвеног укључивања и партиципације нижи него код мушкараца са инвалидитетом (Марковић, 2015).

Скоро трећина (32,06%) младих са инвалидитетом живи у Војводини (4 402). Најмањи је удео у Београдском региону (20,96%), у којем је забележено 2 878 инвалида. Региони Србија – југ имају прилично уједначене бројеве (3 213 и 3 237) и уделе (23,40% и 23,58%) младих особа са инвалидитетом. Поставља се питање да ли најурбанији и најразвијенији регион пружа веће шансе за боље функционисање у свакодневном животу људима са потешкоћама, те је број оних који су их пријавили приликом пописивања због тога мањи у Београду. Да ли се у овој расподели, можда, читава животни стандард?

Табела 11.2. Особе с инвалидитетом старе 15–19, 20–24, 25–29, 30–34 године према врсти проблема

	Проблеми са					
	видом	слухом	ходом/пењањем уз степенице	памћењем/ концентрацијом	самосталношћу	комуникацијом
Република Србија	4240	2015	4640	4969	6098	5471
15–19	903	432	960	1171	1569	1388
20–24	980	422	998	1085	1397	1225
25–29	1076	548	1161	1308	1509	1444
30–34	1281	613	1521	1405	1623	1414
М	2385	1164	2746	2997	3724	3363
Ж	1855	851	1894	1972	2374	2108

Када се саберу сви млади који су пријавили разне врсте проблема у функционисању, добија се дупло већи број од броја регистрованих инвалида из категорије младих, што подразумева велики број оних који имају више потешкоћа у функционисању.

Претходно истраживање лица са инвалидитетом на основу пописних података 2011. показује да постоји различита старосна дистрибуција, у зависности од врсте проблема. Тако проблеми са ходом и пењањем уз степенице и проблеми са слухом највише погађају популацију старију од 65 година, удео особа које имају проблем са видом је прилично уједначен у свим старосним категоријама, за млађе од 15 година је карактеристично највеће присуство проблема са самосталношћу, а за младо становништво проблеми са комуникацијом и разумевањем, концентрацијом и памћењем, и самосталношћу. Тако су, 2011. године, међу инвалидима старости 15–29 година најзаступљенији били они са проблемом са комуникацијом и разумевањем (33%), проблемом са концентрацијом и памћењем (29,3%) и самосталношћу (25,8%).

Најновији попис показује сличну дистрибуцију проблема, али мање уделе. Ако се, ради упоредивости, посматра иста група младих (15–29 година), приметан је пад броја особа које су пријавиле проблем са видом (са 5 073 на 2 959) и пад броја оних којима слух омета свакодневно функционисање (са 2 206 на 1 402). Редукција се десила и код инвалида који имају проблем са ходом (са 4 617 на 3 119), проблем са памћењем и концентрацијом (са 4 170 на 3 564) и проблем са комуникацијом (са 4 706 на 4 057). Мало је вероватно да је смањење резултат већег виталитета младих, уласка у контингент генерација са објективно мање тешкоћа, већ вероватно непријављивања тегоба приликом пописивања. Пораст је забележен једино код младих који су пријавили проблем са самосталношћу (са 3 674 на 4 475), на шта посебно треба обратити позорност, јер они не могу да функционишу без помоћи других особа, нити

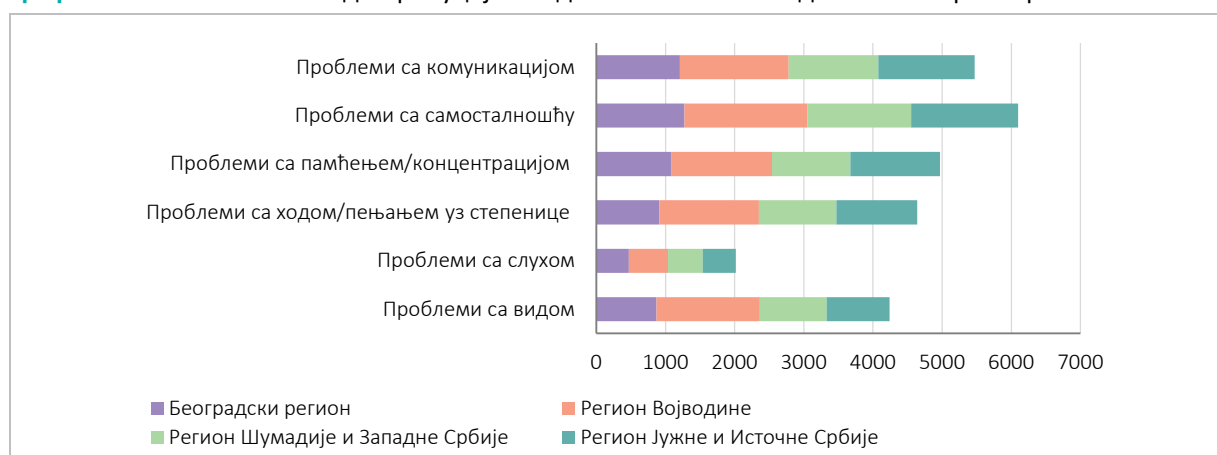
постоје помагала која бих их потпуно оспособила за самосталан живот⁴¹. Ако се, у складу са усвојеном методологијом овог истраживања, младима прикључи и старосна категорија 30–34 године, самосталност је и даље најприсутнији проблем (6 098 лица), а затим проблем са комуникацијом (5 471 лице). Млади који нису у могућности да живе без туђе помоћи представљају најугроженију групу, која од друштва потражује већу подршку (и институционалну и финансијску и „програмску“, због инклузије), јер се она не може свести само на помоћ из круга породице. Мушко становништво је заступљеније у свим категоријама, без обзира на врсту проблема.

Графикон 11.1. Особе са инвалидитетом старе 15–34 године, према врсти проблема

Важно је предочити начин на који се добијају одговори на питања о проблемима у вези са инвалидитетом. Неке од проблема пријављују саме особе са инвалидитетом, а нечије проблеме морају да пријаве чланови породице или старатељи, због немогућности пописаног инвалидног лица да комуницира са пописивачем. Треба имати на уму и субјективност приликом процене функционалности, као и проблеме који се манифестују као скуп неколико проблема предвиђених пописницом. Могуће је да нека физичка ограничења од стране самих особа које их имају нису третирана као проблем који их омета у функционисању, па нису ни пријављена приликом пописивања.

Графикон 11.2. Регионална дистрибуција младих особа са инвалидитетом по врсти проблема

⁴¹ Према пописној методологији то су особе које нису у могућности да се саме облаче, хране нити одржавају личну хигијену.

11.1. ОБРАЗОВНА СТРУКТУРА МЛАДИХ СА ИНВАЛИДИТЕТОМ

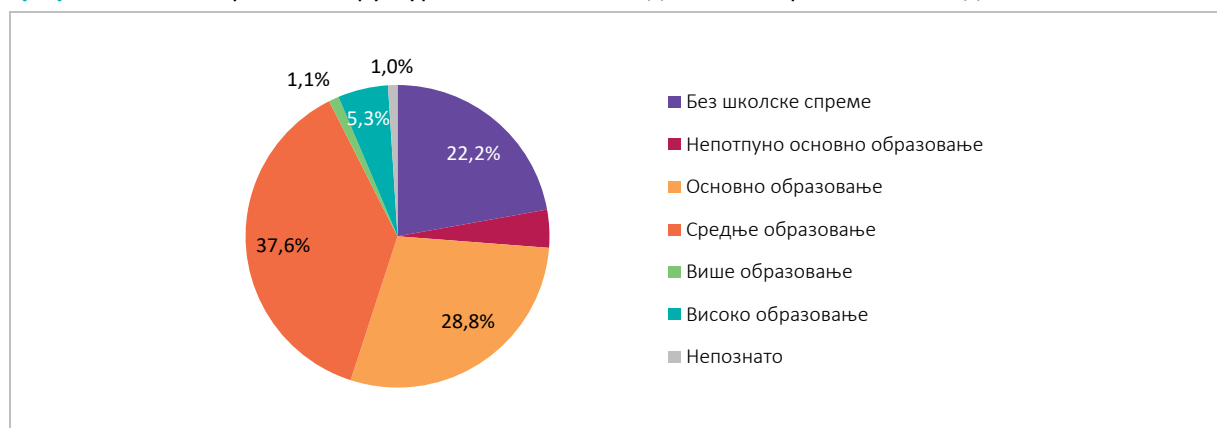
Одступање образовне структуре особа са инвалидитетом од образовног састава укупног младог становништва сугерише у којој мери је омогућен приступ образовању овој вулнерабилној групи. Образовна достигнућа истовремено дефинишу њихову ефемерну друштвену позицију. Удео мање образованих је вишеструко већи у младом становништву са инвалидитетом него у укупној популацији младих, и обрнуто.

Табела 11.3. Образовна структура особа са инвалидитетом по старости (%)

	Укупно	Без школске спреме	Непотпуно основно образовање	Основно образовање	Средње образовање	Више образовање	Високо образовање	Непознато
Укупно 15–34	1449196		1,67	20,74	54,89	21,93		0,62
Млади са инвалидитетом								
15–34	13730	22,17	4,05	28,78	37,57	1,08	5,35	1,01
15–19	2979	19,10	2,55	60,39	17,59	...	...	0,37
20–24	2961	19,99	3,61	21,01	51,17	0,68	2,47	1,08
25–29	3585	23,46	4,21	19,80	41,67	1,23	7,95	1,67
30–34	4205	24,78	5,28	19,50	38,67	2,00	8,94	0,83

Симптоматично је да се већ у најмлађој групи уочава нижи образовни ниво од могућег. Тако средње образовање има свега 17,59% њих (наспрам 29,5% у укупном становништву те старости), дочим је лица без школске спреме и са непотпуним обавезним образовањем 21,65%. Висок удео младих без основне школе је присутан у свим старосним категоријама, а посебно након 25. године старости (27,67% у узрасту 25–29 година и 30,06% у узрасту 30–34 године). Ове две групе заједно учествују са 61,86% у категорији младих инвалида који се нису школовали, где само старији од 30 година премашују трећину (34,23%). Мада би детаљнија анализа образовног нивоа, укрштеног са врстом инвалидитета, дала поузданије информације о томе који проблеми представљају највећу препреку за школовање, упадљиво је да се број инвалида који нису били укључени у процес образовања повећава са старашћу. То може бити знак веће приступачности инклузивног образовања млађим кохортама и бољих решења оспособљавања младих са инвалидитетом за самосталан живот путем стицања квалификација. Сходно узрасту, међу „одраслим младим“ је и већи удео највише образованих (виша и висока школска спрема 9,18% у старосној групи 25–29 година и 10,94% у старосној групи 30–34 године). У односу на укупну популацију младих, учешће најобразованијих међу особама са инвалидитетом је ипак скромно. С друге стране, натпросечни су удели оних који су образовање завршили са основном школом. Средњошколско образовање је доминантно код свих старијих од 20 година. Особе са инвалидитетом су највише упућене на средње стручне школе, било да су трогодишње или четворогодишње, док је гимназију завршило свега 6,42%, а специјализацију после средњег образовања свега 15 лица.

Графикон 11.3. Образовна структура особа са инвалидитетом старости 15–34 године

Графикон 11.4. Млади са инвалидитетом са средњом стручном спремом према врсти школе

11.2. ЕКОНОМСКА АКТИВНОСТ МЛАДИХ СА ИНВАЛИДИТЕТОМ

Процењујући разлоге да се путем прикупљања података идентификује инвалидност и оцени социјални положај особа са инвалидитетом, неки аутори су препознали три основне потенцијалне функције. Прва би била оцена степена функционисања ове популације у друштву, друга доступност одређених услуга и сервиса у друштву, а трећа процена егалитарности или уједначености могућности. Закључак анализе пописних података из 2011. био је да у старосној категорији особа старости 20–29 година проценат економски активних у општој популацији јесте око 59%, док је међу особама са инвалидитетом 31,3%. Овакав податак поново указује на низак степен друштвене укључености у односу на општу популацију, односно на „неједнакост могућности“ у области економске активности и рада. Ова конкретна старосна категорија указује на укључивање младих у токове запошљавања и рада, а дати податак нам говори да скоро 70% (68,7%) младих са инвалидитетом у Републици Србији не ради, никада није радило и не тражи своје прво запослење (Марковић, 2015).

Током међупописног периода 2011–2022. ситуација сепогоршала. Ако се посматра исти контингент као у претходној студији, активност је пала на 25,7%. Контингент који је циљан у овој студији (узраст 15–34 године) има још нижу стопу активности. Попис 2022. регистровао је само 23% економски активних младих особа са инвалидитетом. Претходно анализиран образовни састав младих са инвалидитетом

сигнализирао је ограничења за њихово економско активирање, посебно запослење. Занимање обавља 68,78% активних, чији број расте са старосћу. Исти старосни образац важи и за незапослене.

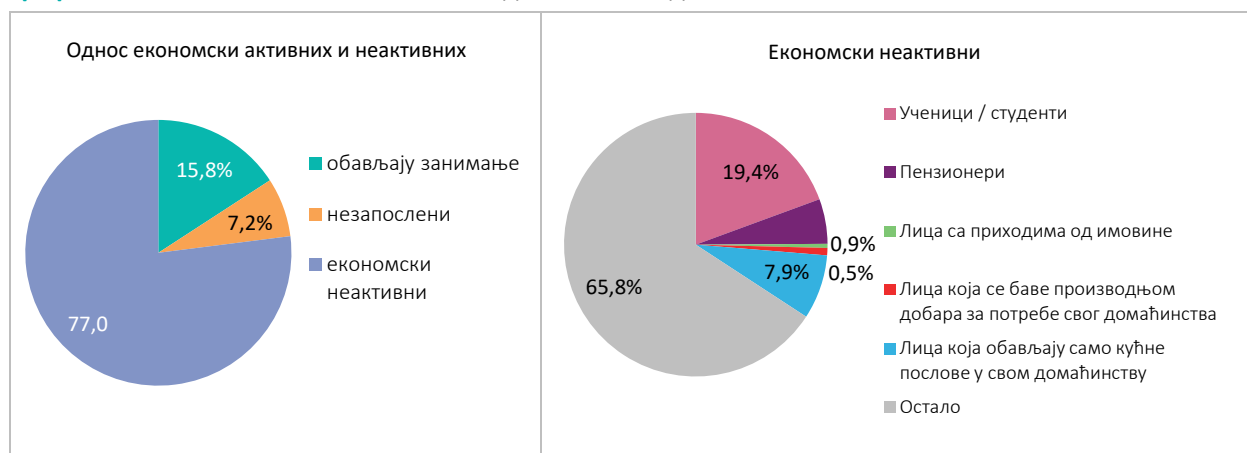
Табела 11.4. Економска активност младих са инвалидитетом по старости

Старост	Укупно	Економски активни			Економски неактивни						
		свега	обављају занимање	незапослени	свега	1	2	3	4	5	6
Укупно	13730	3158	2172	986	10572	2047	584	54	98	830	6959
15–19	2979	141	49	92	2838	1498	25	6	12	114	1183
20–24	2961	627	392	235	2334	382	66	11	20	169	1686
25–29	3585	1051	750	301	2534	130	167	21	34	237	1945
30–34	4205	1339	981	358	2866	37	326	16	32	310	2145

Напомена: 1. Ученици/студенти (15+ година); 2. Пензионери; 3. Лица са приходима од имовине; 4. Лица која се баве производњом добара за потребе свог домаћинства; 5. Лица која обављају само кућне послове у свом домаћинству; 6. Остало

Структура неактивних је сложенија. Најбројнија је категорија „осталих“, а у њу су сврстана лица неспособна за рад, деца старија од 14 година која се не школују и не траже посао, и други. Друга најбројнија категорија неактивних су млади који се још школују, мада представљају само 19% неактивних. Сходно старости, они су сконцентрисани у групи најмлађих. Међутим, и у тој групи школовање је разлог неактивности само половине пописаних. Трећа најбројнија категорија показује везаност особа са инвалидитетом за домаћинства у којима живе, јер се њихова активност своди само на обављање кућних послова и не може бити основ економске самосталности и стабилности. Целокупна структура активности и неактивности младих са инвалидитетом показује њихову искљученост из друштвених и економских токова, некад због врсте инвалидитета, некад због неједнаких (ограничених) могућности на тржишту рада и слабог одговора државе на специфичне потребе овог становништва. Млади са инвалидитетом су посебно осетљиви, јер многи од њих проблеме у функционисању имају од најранијег детињства. Због тога нису били у прилици да раде или траже прво запослење нити да буду интегрисани у токове привређивања.

Графикон 11.5. Економска активност младих са инвалидитетом

12

Домаћинства младих

Према тзв. housekeeping концепту, примењеном у Попису становништва, „домаћинством се сматра свака породична или друга заједница лица која заједно станују и заједнички троше своје приходе за подмиривање основних животних потреба (становања, исхране и др.) свако лице које у месту пописа живи само (тзв. самачко домаћинство), а које није члан неког другог домаћинства, без обзира на то да ли станује у посебном или дељивом стану, као самац-подстанар, у самачком хотелу и сличном објекту, или у истој соби с другим самцем или са члановима домаћинства станодавца, уколико с њима не троши заједно своје приходе“ (РЗС, 2023). За разлику од household-dweling концепта (домаћинство-стан), према дефиницији примењеној у Попису становништва, домаћинства се не везују за стан и у једном стану могуће је да има више домаћинстава.

Домаћинства могу бити породична и непородична. Породична домаћинства могу бити породична без других чланова и са другим члановима. Такође, постоје породична домаћинства са једном породицом, са две, са три и више. Непородичним домаћинствима припадају тзв. самачка домаћинства и домаћинства са више чланова.

Према међународним препорукама домаћинство је основна пописна јединица. У упитнику намењеном за податке о домаћинству наводи се лице на које се води домаћинство, па онда сви чланови породице тог лица, које је одређено као „носилац“ домаћинства. Затим, уколико има других чланова ван те породице, или чланова неке друге, треће породице која припада том домаћинству.

Подаци Пописа становништва омогућавају нам увид у породични састав домаћинства, и у обзир се узимају пол и старост лица на које се „води“ домаћинство. С обзиром на важност старости за транзицију у одраслост и на то да различите старосне доби носе различите активности младих, изазове и потребе, посматрамо три старосне групе: 20–24, 25–29 и 30–34 године, узимајући у обзир старост лица на које се води домаћинство (лице које је носилац домаћинства).

Посебан предмет наше анализе јесу такозвана самачка домаћинства младих. Мада нам Попис становништва не омогућава увид у разлоге њиховог настанка, сматрамо да је оправдано да на њих гледамо као на „корак“ у процесу „напуштања“ породица порекла и осамостаљивања. У анализи се руководимо и старошћу младих који живе сами, имајући на уму да „самачки“ живот може бити и последица прекида партнерске заједнице или развода брака, али да су могући и разлози друге природе, које на основу пописних података нисмо могле да сагледамо. Самачка домаћинства младих не морају бити директна последица њихових одлука да се „одвоје“ од родитеља, али чињеница да живе сами на одређени начин говори о њиховом статусу на путу ка одраслости.

12.1. ПОРОДИЧНИ САСТАВ ДОМАЋИНСТАВА ЧИЈИ СУ НОСИОЦИ МЛАДИ

Према Попису становништва 2022, у Републици Србији су била 145 853 породична домаћинства чији су носиоци била лица старости 20–34 године. Она су чинила 5,6% укупног броја породичних домаћинства (2 589 344). Удео породичних домаћинства младих у укупном броју ових домаћинства у Републици Србији треба посматрати у светлу неповољних вишедеценијских демографских трендова, који су резултирали интензивирањем демографског старења током прве деценије 21. века (Пенев, 2015).

У односу на укупан број домаћинства (који укључује и породична и непородична) чији су носиоци лица старости 20–34 године (262 742), породична домаћинства чине 55,5%. Ако се структура породичних домаћинства посматра према броју породица које чине домаћинство, доминанто су заступљена домаћинства са једном породицом – 97,4% (142 057 домаћинства). Структура према присуству других чланова указује на преовлађујући удео домаћинства у којима нема чланова изван те породице – 91,2% (133 037 домаћинства). Међу непородичним домаћинствима младих доминирају самачка.

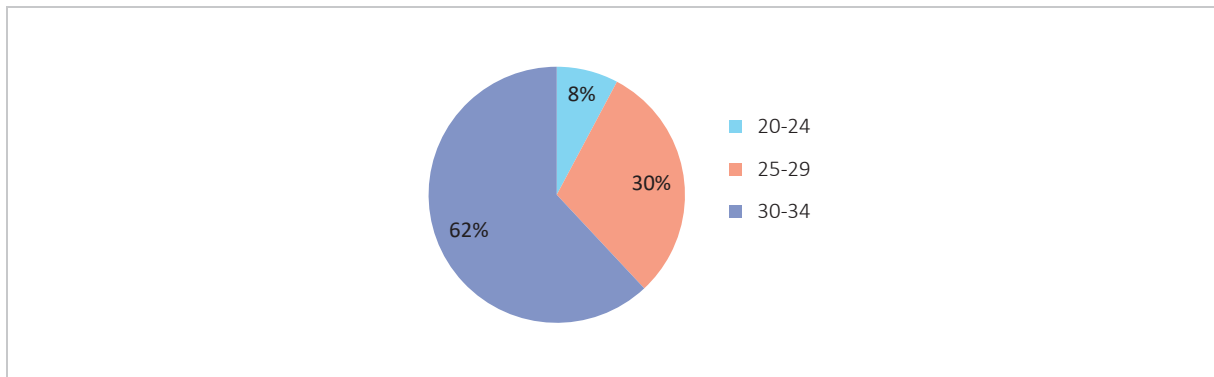
Два пута је већи број породичних домаћинства чији су „носиоци“ мушкарци (98 631), у односу на број оних чији су „носиоци“ жене (47 222). Породична домаћинства су чинила 60,2% укупног броја домаћинства чији су носиоци били мушкарци старости 20–34 године. У структури домаћинства чији су носиоци биле жене старости 20–34 године, породична домаћинства су чинила мање од 50% (табела 12.1). Ова разлика у структури домаћинства младих мушкараца и младих жена не говори о томе да је женско становништво старости 20–34 године мање склоно уласку у партнерство и породични живот од својих вршњака. Напротив, ово је документовано анализом младих према брачном статусу. Њу можемо тумачити као одличан индикатор традиционалних норми да је мушкарац носилац домаћинства, односно „глава породице“, што се пренело и на младе генерације.

Више од 60% породичних домаћинства популације старости 20–34 године била су она чији је носилац имао 30–34 године (90 366). У мање од 10% породичних домаћинства носиоци су имали 20–24 године (графикон 12.1), што нам говори о раширености померања транзиције у одраслост ка тридесетим годинама живота, што постаје у све већој мери уобичајено.

Табела 12.1. Породични састав домаћинства чији су носиоци лица старости 20–24, 25–29 и 30–34 године

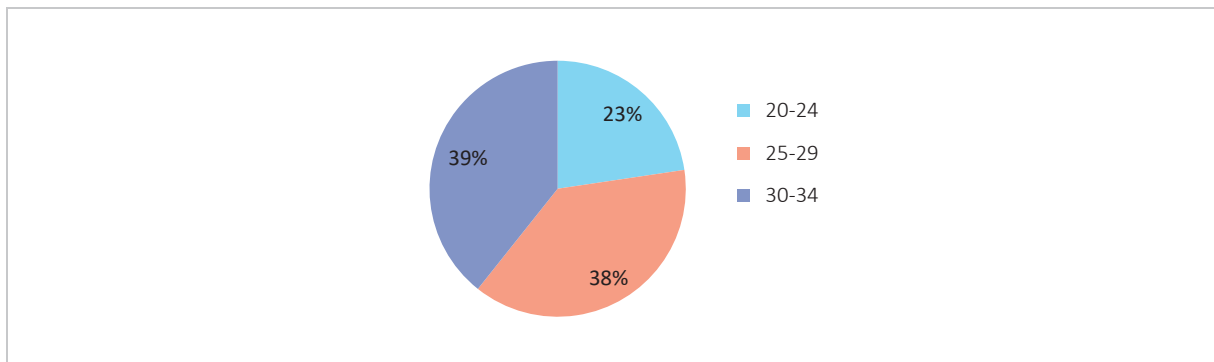
	Укупан број домаћинстава	Породична домаћинства						Непородична домаћинства	
		укупно		без других чланова		домаћинства са једном породицом			
		број	%	број	%	број	%	број	%
20–34	262742	145853	55,51	133037	91,21	142057	97,40	116889	44,49
М	163893	98631	60,18	89437	90,68	95602	96,93	65262	39,82
Ж	98849	47222	47,77	43600	92,33	46455	98,38	51627	52,23
20–24	39463	11348	28,76	10198	89,87	10980	96,76	28115	71,24
М	21247	6825	32,12	6079	89,07	6557	96,07	14422	67,88
Ж	18216	4523	24,83	4119	91,07	4423	97,79	13693	75,17
25–29	88863	44139	49,67	40364	91,45	42956	97,32	44724	50,33
М	53806	29034	53,96	26370	90,82	28116	96,84	24772	46,04
Ж	35057	15105	43,09	13994	92,64	14840	98,25	19952	56,91
30–34	134416	90366	67,23	82475	91,27	88121	97,52	44050	32,77
М	88840	62772	70,66	56988	90,79	60929	97,06	26068	29,34
Ж	45576	27594	60,55	25487	92,36	27192	98,54	17982	39,45

Графикон 12.1. Структура породичних домаћинстава чији су носиоци лица старости 20–34 године према старости носиоца домаћинства

Лица старости 20–34 године била су и носиоци непородичних домаћинстава. У односу на укупан број ових домаћинстава у Републици Србији (831 837), непородична домаћинства чији су носиоци била лица старости 20–34 године чинила су 14,1% (116 889). И у погледу ових домаћинстава, код више од половине „носиоци“ су били мушкарци (65 262). Но, док је однос носилаца породичних домаћинстава по полу више одраз родних образаца и патронства мушкараца, однос код непородичних домаћинстава је више одраз демографских понашања младих мушкараца и жена, и њиховог осамостаљивања.

Графикон 12.2. Структура непородичних домаћинстава чији су носиоци лица старости 20–34 године према старости носиоца домаћинства

За разлику од породичних домаћинстава, заступљеност носилаца непородичних домаћинстава из кохорти 25–29 година и 30–34 године је уједначена (графикон 12.2). Четвртина младих који су носиоци непородичних домаћинстава има 20–24 године, што је три пута већа заступљеност у односу на старосну структуру носиоца породичних домаћинстава (графикон 12.1). Већи удео оних који су имали 20–24 године међу носиоцима непородичних домаћинстава једним делом би се могао тумачити тиме да део младих након 20. године „излази“ из својих породица порекла, формирајући неке друге форме, а који је то најфреквентнији модел, сазнаћемо нешто касније.

У Београдском региону, породична домаћинства чине мање од једне половине укупног броја домаћинстава чији су носиоци лица старости 20–34 године, док у осталим регионима преовладавају породична домаћинства (табела 12.2). Један од упадљивих података је да је једино у Београдском региону, у структури домаћинстава младих која се „воде“ на жене, заступљеност породичних домаћинстава мања од 50,0% и износи 39,9%, што представља минимум у овој анализи. Која су то „женска“ домаћинства заступљенија у Београдском региону него у осталим регионима? Реч је о непородичним домаћинствима која се „воде“ на жене које имају 20–34 године, којих је у Београдском

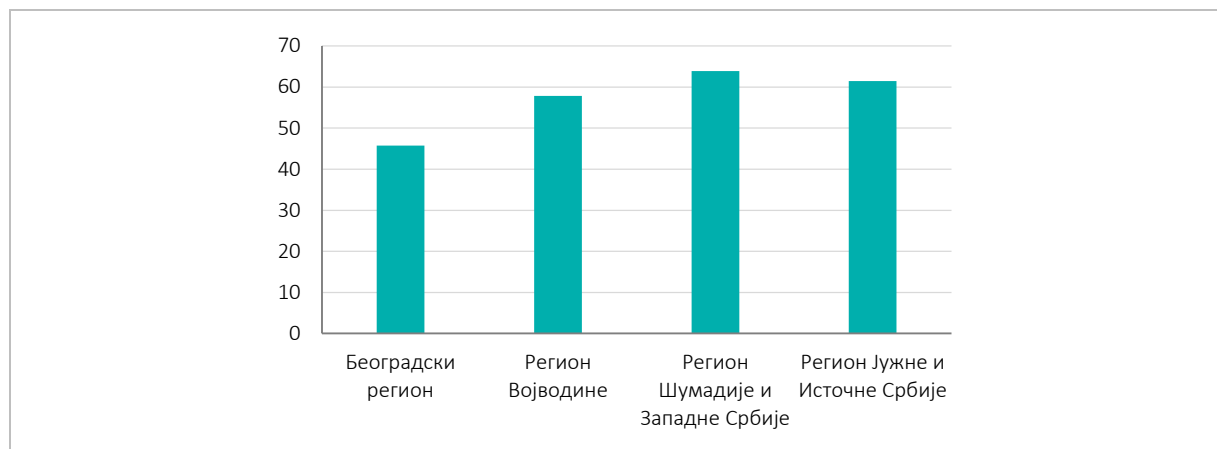
региону 60,1%. То су, пре свега, тзв. самачка домаћинства. „Женска самачка“ домаћинства жена старости 20–34 године чине више од 50% (20 218) укупног броја домаћинстава у Београдском региону чији су носиоци жене ове старости (39 332).

Табела 12.2. Породични састав домаћинстава чији су носиоци лица старости 20–34 године по регионима

	Укупно	Породична		Непородична	
		број	%	број	%
Београдски регион	89782	41092	45,77	48690	54,23
М	50450	25384	50,32	25066	49,68
Ж	39332	15708	39,94	23624	60,06
Регион Војводине	78210	45264	57,87	32946	42,13
М	48141	29250	60,76	18891	39,24
Ж	30069	16014	53,26	14055	46,74
Регион Шумадије и Западне Србије	52291	33393	63,86	18898	36,14
М	36348	25070	68,97	11278	31,03
Ж	15943	8323	52,20	7620	47,80
Регион Јужне и Источне Србије	42459	26104	61,48	16355	38,52
М	28954	18927	65,37	10027	34,63
Ж	13505	7177	53,14	6328	46,86
Регион Косово и Метохија	...	...	...	...	...

Друга екстремна вредност у овој анализи везана је за домаћинства мушке популације у Региону Шумадије и Западне Србије (графикон 12.3). Мушкарци из овог региона су носиоци готово 70% породичних домаћинстава, што је максимум у поређењу са осталим регионима. Тиме уједно бележе и минимум када су посредни непородична домаћинства. У овом региону је бројнија популација младих који раније улазе у брак и раније постају родитељи него у другим регионима. Поред тога, традиционално вођење домаћинства од стране мушкараца је посебно очигледно у овом региону, где је и највећи удео муслиманског становништва.

Графикон 12.3. Удео породичних домаћинстава у структури домаћинстава чији су носиоци лица старости 20–34 године, по регионима (%)

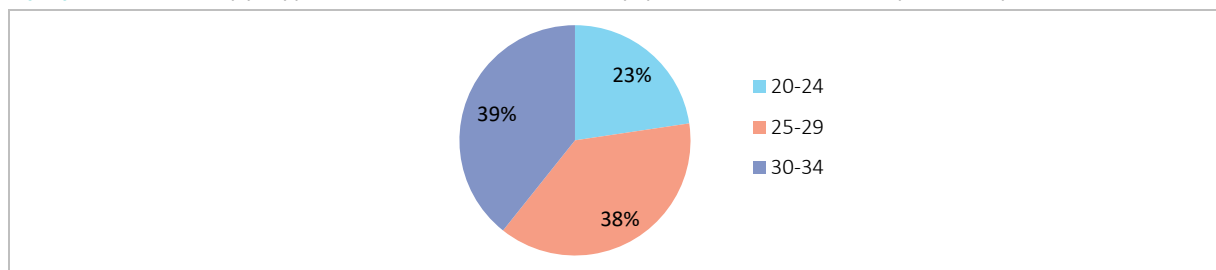

12.2. САМАЧКА ДОМАЋИНСТВА МЛАДИХ

У структури непородичних домаћинстава чији су носиоци лица старости 20–34 године преовладавају тзв. самачка домаћинства, која су готово седам пута бројнија од вишечланих (101 711 : 15 178). Она чине 38,7% домаћинстава чији су носиоци лица старости 20–34 године, а у односу на укупан број самачких домаћинстава у Републици Србији (773 945), то је 13,1%.

Из података Пописа становништва не можемо сазнати разлоге постојања самачких домаћинстава младих. Они могу бити различити, али без обзира шта је у основи тог статуса, чињеницу да живе сами сматрамо сегментом пута ка „одраслости“. Претпоставку да је могуће да део самачких домаћинстава младих проистиче из њихових одлука да се осамостале од родитеља заснивамо на подацима да је процес школовања завршило 84,6% младих узраста 25–29 година и 94,9% оних који су имали 30–34 године, а 76,0% и 82,4% младих из сваке од ове две старосне групе били су економски активни. Свакако, завршетак школовања и економску активност не сматрамо ни јединим нити довољним, али јесу важни и потребни предуслови за „одвајање“ од родитеља. Знатна већина младих из две старосне кохорте, који су завршили своје школовање, била је запослена (82,1% и 86,1%). Ипак, ни та чињеница није довољна да се безрезервно тврди да су самачка домаћинства одраз осамостаљивања младих од њихових породица порекла. Део ових домаћинстава је могао да буде „последница“ прекида партнерства или развода брака, део је могао да настане из разлога неке друге природе, али „самачки“ живот младих жена и мушкараца говори нам о томе да су они „сами“ или, можда је боље рећи, „самостални“.

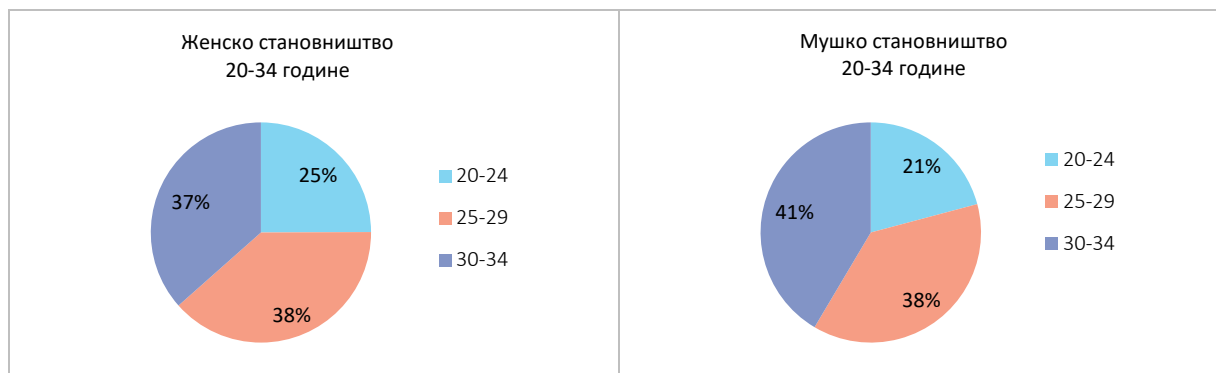
Графикон 12.4. Структура самачких домаћинстава узраста 20–34 године према старости лица

У структури самачких домаћинстава младих нешто мање од једне четвртине чинили су они који су имали 20–24 године. Удео младих старости 25–29 година и 30–34 године био је уједначен (графикон 12.4).

Постоји разлика у старосној структури самачких домаћинстава девојака и младића (графикон 12.5). Међу девојкама које живе саме, већа је заступљеност оних које су имале 20–24 године него у мушкој популацији „самаца“. Супротно од тога, међу младићима је био већи удео оних који су имали 30–34 године. Ове разлике нису велике, али можемо их сматрати специфичностима женске и мушке популације младих у погледу „самачког“ живота.

Графикон 12.5. Структура самачких домаћинстава младих (20-34) по полу

Број самачких домаћинстава чији су носиоци лица старости 20–34 године разликује се по регионима (табела 12.3). Број младих који су живели сами у Београдском региону био је три пута већи него у Региону Јужне и Источне Србије (41 832 : 14 143). Мада се ова два региона разликују у погледу броја младих старости 20–34 године (145 351 лице у Београдском региону, 121 431 лице у Региону Јужне и Источне Србије), разлика у броју самачких домаћинстава младих не може се објашњавати само неуједначеним обимом популације старости 20–34 године.

Табела 12.3. Самачка домаћинства лица старости 20–34 године по регионима (у хиљ.)

	Београдски регион	Регион Војводине	Регион Шумадије и Западне Србије	Регион Јужне и Источне Србије	Регион Косово и Метохија
20–34	41832	29087	16649	14143	...
М	21614	16752	9869	8684	...
Ж	20218	12335	6780	5459	...
20–24	8233	7442	3964	3397	...
М	4104	3819	2076	1867	...
Ж	4129	3623	1888	1530	...
25–29	16115	11194	6117	5273	...
М	8191	6454	3596	3204	...
Ж	7924	4740	2521	2069	...
30–34	17484	10451	6568	5473	...
М	9319	6479	4197	3613	...
Ж	8165	3972	2371	1860	...

Однос мушких и женских самачких домаћинстава посматране групе младих у свим регионима показује превагу мушких. Она је најмање изражена у Београдском региону, где је 48,4% самачких домаћинстава жена, а највише у Региону Јужне и Источне Србије, где их је 38,6%.

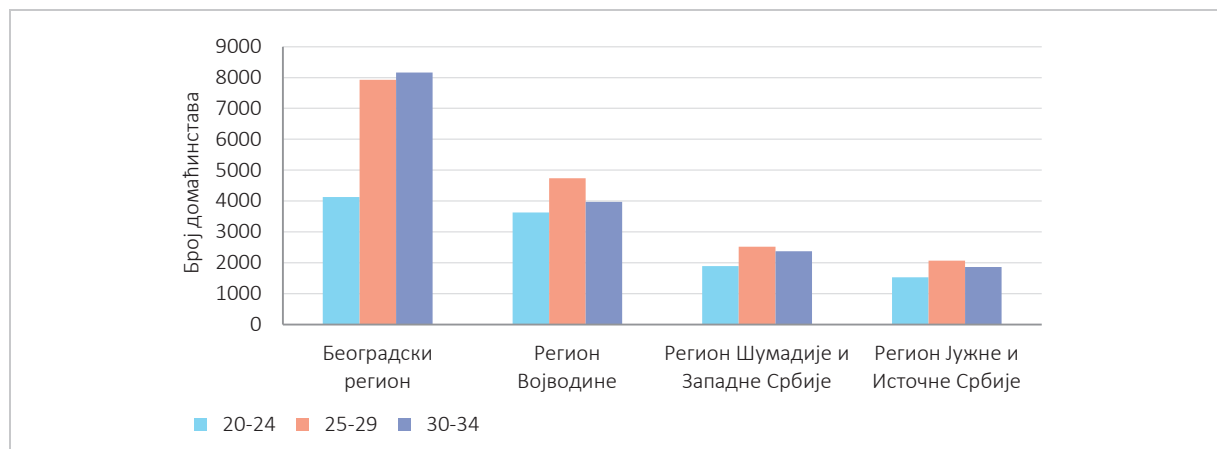
У Београдском региону постоји незнатно већи број младих жена старости 20–24 године које живе саме (4 129 жена : 4 104 мушкарца), док је у свим другим регионима већи број младих мушкараца ове старости. Београдски регион је једини у којем је већи број девојака него младића старости 20–24 године (42 045 жена : 41 795 мушкараца), чиме би једним делом могао да се објасни однос броја младих жена и мушкараца који живе сами. На другој страни, мада је у кохортама 25–29 година и 30–34 године полни дисбаланс још израженији у корист женске популације, већи је број мушкараца него жена који живе сами. Отуда се разлози „самачког“ живота младих мушкараца у Београдском региону не могу објаснити „мањком“ жена.

Број самачких домаћинстава оба пола се повећава са старосћу, тако да је највећи у кохорти 30–34 године, и у свим регионима је већи број младих мушкараца који живе сами него жена које живе саме. С обзиром да су претходне анализе показале да женска популација раније улази и у брак и у ванбрачне заједнице, разлика у бројности самачких домаћинстава једним делом се може сагледавати и у том контексту.

Број самачких домаћинстава жена је мањи у старосној групи 30–34 него код старих 25–29 година, и то у свим регионима осим Београдског, и посредно показује да она највероватније прерастају у породична домаћинства. С друге стране, број самачких домаћинстава мушкараца старости 30–34

године, у односу на претходну старосну групу, већи је, с тим што разлике нису једнако изражене по регионима (табела 12.3).

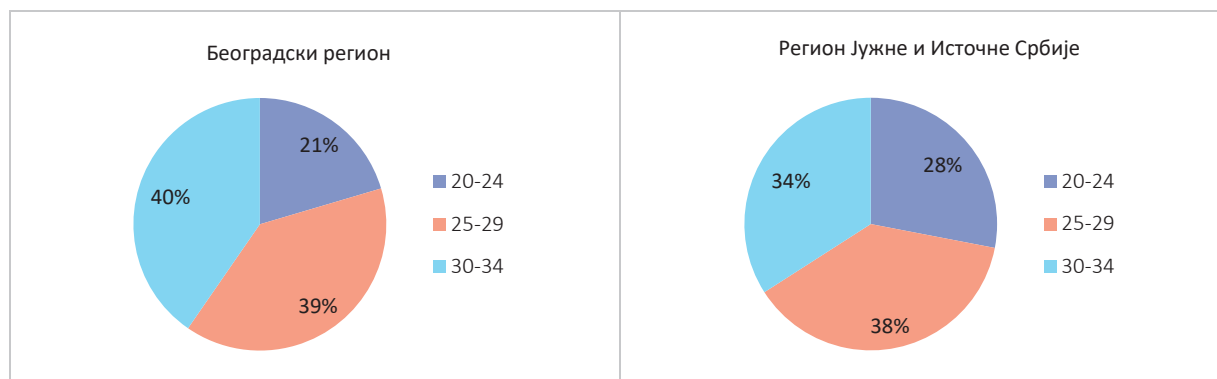
Графикон 12.6. Младе жене које живе саме према старости, по регионима (у хиљ.)

У Београдском региону број жена старости 20–34 године које живе саме (20 128 жена) близу четири пута је већи у односу на број жена из Региона Јужне и Источне Србије (5 459 жена). Разлика између ова два региона се повећава са старашћу (графикон 12.6). Када су посреди жене старости 20–24 године, број оних које живе саме је близу три пута већи у Београдском региону, у кохорти 25–29 година скоро четири пута, а код оних 30–34 године скоро четири и по пута. Мада између два региона постоји разлика у броју младих жена које припадају овим старосним групама, сматрамо да се разлика у броју оних које живе саме у значајној мери „дугује“ разликама у нивоу образовања и економским карактеристикама (поднаслови 9 и 10).

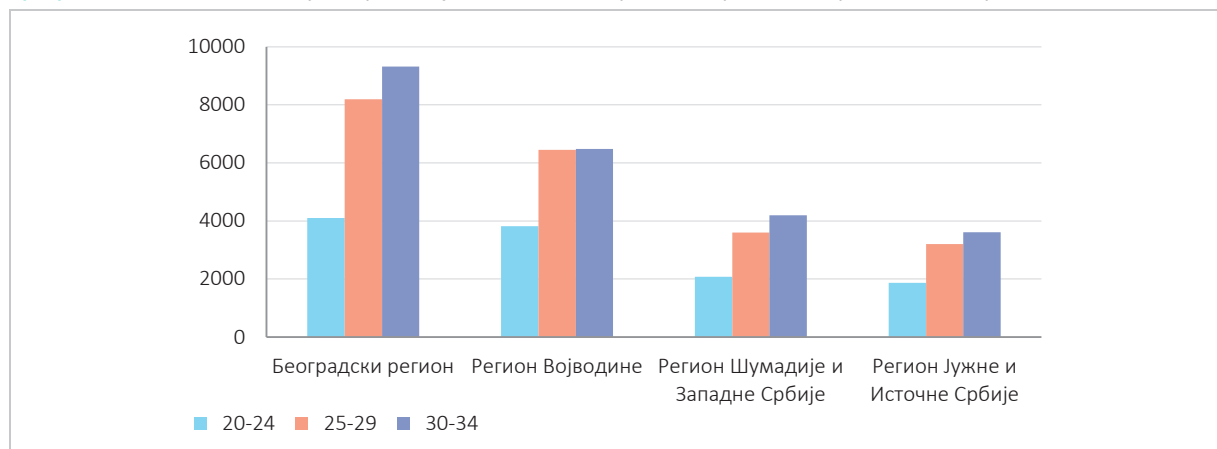
У структури самачких женских домаћинстава у Београдском региону је мањи удео кохорте 20–24 године него у Региону Јужне и Источне Србије (графикон 12.7). Супротно од тога, удео жена старости 30–34 године које живе саме већи је у Београдском региону. Разлика у старосној структури самачких домаћинстава жена старости 20–34 године упућује нас на разлике у понашању жена. Говори нам о томе да у Београдском региону жене чешће живе саме након 30. године живота него у Региону Јужне и Источне Србије, где „самачки“ живот младих жена чешће престаје након што напуне 24 године.

Графикон 12.7. Структура самачких домаћинства женске популације узраста 20–34 године према старости жене, Београдски регион и Регион Јужне и Источне Србије

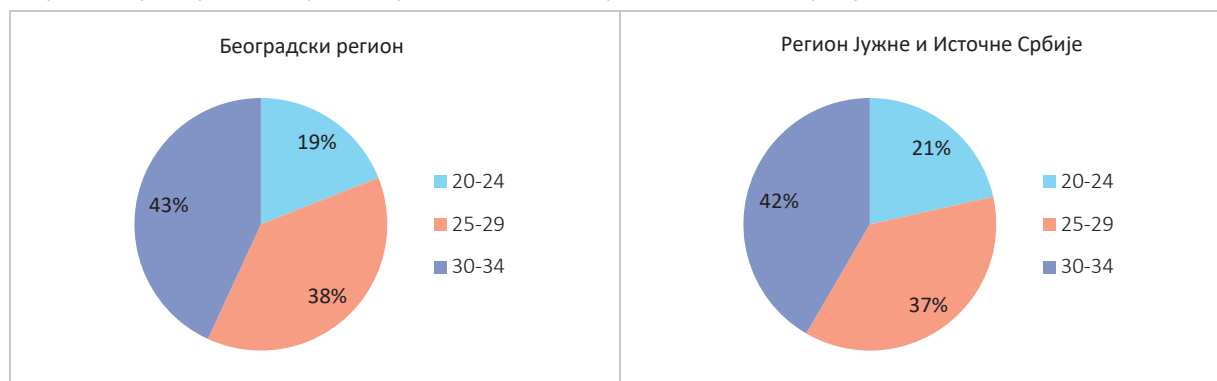
Разлика између региона постоји и у броју младих мушкараца који живе сами, али је она мања него у женској популацији (графикон 12.8). Број младића старости 20–24 који живе сами у Београдском региону је два пута већи него у истој кохорти младића из Региона Јужне и Источне Србије (4 104 : 1 867). Када је посредни кохорта 25–29 година, број „самаца“ у Београдском региону је већи за нешто више од два и по пута, а код старих 30–34 године за близу три пута.

Графикон 12.8. Млади мушкарци који живе сами према старости, по регионима (у хиљ.)

Када је реч о самачким домаћинствима мушке популације узраста 20–34 године, нема значајније разлике у погледу удела лица одређене старости. То илуструјемо на примерима Београдског региона и Региона Јужне и Источне Србије (графикон 12.9), као два региона са највећим разликама у броју младих мушкараца који живе сами. Они који су имали 20–24 године чинили су 20%, а они који су имали 25–29 година и 30–34 године по око 40%. У свим регионима је duplo већа заступљеност старијих „самаца“ у односу на оне који имају мање од 25 година и живе сами.

Графикон 12.9. Структура самачких домаћинстава мушке популације старости 20–34 године према старости мушкарца, Београдски регион и Регион Јужне и Источне Србије

13

На путу од родитељске ка сопственој породици

Један од маркера преласка у одрасло доба је и напуштање родитељског дома. У Републици Србији је овај критеријум упитан због нивоа животног стандарда који многим младима не омогућава да се издвоје из породице родитеља и сами уложе у стамбену независност, чак и у случају да су економски самостални. Други разлог је што се у појединим крајевима Републике Србије, посебно у сеоским насељима, и даље практикује живот са родитељима, у заједничким стамбеним објектима и на заједничком имању. Трећи разлог су миграције младих због образовања и запослења, због чега се могу привремено издвојити од своје породице. Подаци којима располажемо не односе се на станове ни својину младих, мада и у том случају не бисмо гарантовали да приватна својина стана подразумева да у њој живи власник, и то самостално. Такође би се могло појавити и власништво над више објеката.

Овога пута анализу „одласка из куће“ заснивамо на положају младих у породици у којој живе. Тај положај забележен пописом је променљив и показује затечено стање у критичном моменту пописа, док је у индивидуалној путањи младих могућ сценарио да нису напустили примарну заједницу, да су се у њу вратили (можда и након окончања сопствене породице после развода), да су у процесу исељавања. Ова врста анализе омогућава да се сагледа ситуација у Републици Србији – колико младих још живи са родитељима (посебно „најстаријих“ младих), а колико их је напустило дом, не само из контекста транзиције у одраслост већ и зарад социјалне слике младих.

Према методологији пописа, породица је заједница која се састоји само од брачног или ванбрачног пара, или од родитеља (оба или једног) и њихове деце. Дететом се сматра лице које, без обзира на старост и на брачни статус, живи у домаћинству с једним или оба родитеља, и које у том домаћинству нема свог брачног/ванбрачног партнера или своје дете. Током теренске реализације Пописа, за сваког члана домаћинства прикупљен је податак о имену једног родитеља, имену брачног/ванбрачног партнера/партнерке, сродству са лицем на које се води домаћинство и положају члана у породици (муж/жена, партнер/партнерка у ванбрачној заједници, заједничко дете, мајка с дететом/децом, отац с дететом/децом, дете које живи само са једним родитељем, дете само женског партнера/супруге, дете само мушког партнера/супруга, лице не припада породици) (Попис 2022, књига 8).

Не живе сви млади у породицама. Неки од младих својевољно живе сами, јер могу себи обезбедити засебан живот, што се може третирали маркером одраслости. Други живе сами услед стицаја животних околности, па такав статус не мора значити врсту аутономије коју одраслост подразумева. Треба споменути да неке заједнице које се у јавном мњењу третирају као породичне у методолошком смислу то нису. На пример, млада особа може живети са бабом и дедом који чине породицу, али се унуци сматрају сродницима, а не члановима породице бабе и деде. Методолошке напомене су изнете с обзиром да треба појаснити укупан број младих лица која живе у породицама, а који је мањи од укупног броја младих. Разлика се односи на младе који живе сами или у вишечланим непородичним домаћинствима.

Даља анализа преиспитује статус младих у оквиру породице. Издвојени су млади који у породици имају статус детета, што значи да још живе са својим родитељима, и млади који имају статус мужа/жене/партнера/партнерке/родитеља, што подразумева да живе у породици коју су сами формирали. Дуалност статуса младих је веома интересантна и, уз претходно изнете опаске о разноврсним разлозима самосталног живота, може доста осветлити слику позиције младих у породичној сфери.

Табела 13.1. Млади који живе у породицама према положају у породици и старости

	Укупно		15–19		20–24		25–29		30–34	
	број	%	број	%	број	%	број	%	број	%
Положај „одраслог“	417084	32,88	5686	1,78	40949	14,07	134616	43,01	235833	68,15
Положај детета	851535	67,12	312923	98,22	250038	85,93	178380	56,99	110194	31,85

Напомена: Статус одраслог се односи на статус муж/жена, партнер/партнерка.

Од укупног броја младих узраста 15–34 године који живе у породицама (1 268 619) две трећине има статус детета. Узрок велике партиципације је широк старосни распон у којем се налазе и млади у узрасту када се школују, када се у нормалним околностима живот са родитељима подразумева а позиција детета у породици је најсмисленија. Анализом је обухваћен цео контингент младих, јер се у најмлађој кохорти осликава „стартна позиција“ младих на путу ка заснивању самосталног домаћинства и породице. У тинејџерском добу је чак 98,22% младих који живе у примарној породици. У наредним старосним стратумима удео се постепено смањује, с тим што је у старости 20–24 још увек велики (85,93%). Од навршене 25. године статус детета у породици се смањује, а млади у већој мери формирају сопствене породице. Да је кохорта 25–30 година она у којој се више концентришу догађаји преласка у одраслост и дешавају преокрети, евидентирано је и у другим сегментима анализе. Ипак, и у овом узрасту су бројнији млади који живе у примарној породици (као дете) од оних који су стекли статус брачног или ванбрачног партнера и родитеља. Најстарији млади, упркос томе што су изнад формалне границе младости, још су у позицији детета у значајној мери. Тако 31,85% лица старости 30–34 године дели животни простор са родитељима.

С обзиром на социоекономске и културолошке карактеристике Републике Србије, резултати анализе нису неочекивани, а интересантно је да они не одударају битније од података за земље ЕУ из нашег окружења. Подаци Евростата из 2023. о старости када млади напуштају родитељски дом показују да у земљама ЕУ просек износи 26,3 године. Разлози који стоје иза овог корака могу варирати од материјалне независности до студирања, рада, усељења са партнером, венчања и рађања деце, итд. Међутим, пут до независности можда није једноставан и може се појавити у различитим узрастима у земљама ЕУ. Овај диспарат може одражавати разноликост изазова са којима се млади људи суочавају широм Европе, као и културне разлике међу земљама. Тако је старост напуштања родитељске породице у Финској 21,4 године, а у Хрватској 31,8 година. Девојке из ЕУ родитељски дом напуштају раније од младића. Поједине земље ЕУ тзв. јужног типа су међу онима у којима се породична транзиција одвија најкасније, па у Хрватској, Бугарској, као и у Грчкој и Италији, млади излазе из примарне породице тек након 30. године. Интересантно је да је највећи родни јаз у годинама породичног осамостаљивања 2021. регистрован управо у Републици Србији и износио је 5 година, док за 2023. нема података. Од 2019. до 2022. године, у Републици Србији је просечна старост када се напушта примарна породица у благом порасту, од 31,2 до 31,5 година. У свим земљама постоји снажна позитивна корелација између просечне старости младих људи који напуштају родитељско домаћинство и величине родног јаз: у земљама у којима је просечна старост младих људи који напуштају родитељско домаћинство већа, родни јаз је већи. Такође, земље у којима млади људи напуштају родитељско домаћинство у старијој доби, имају ниже учешће у радној снази

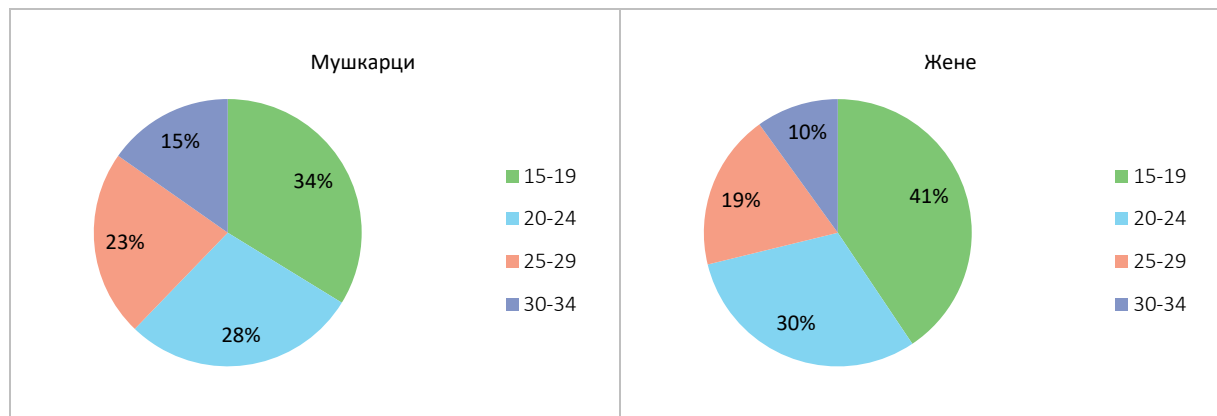
(<https://ec.europa.eu/eurostat/statistics>). У Републици Србији је одлагање одсељења у великој мери повезано с неповољним структуралним контекстом у којем се одвијају транзиције у одраслост: високом незапослености и финансијском и стамбеном зависношћу младих од родитеља (Станојевић, Томановић, 2013).

Табела 13.2. Однос мушког и женског младог становништва које живи са родитељима и има статус детета, по старости (%)

	Укупно	15–19	20–24	25–29	30–34
М	56,50	51,93	54,70	60,82	66,55
Ж	43,50	48,07	45,30	39,18	33,45

Родно различита транзиција у одраслост, о којој реферише и Евростат, вишеструко је осликана у овој студији, а очита је и у проблематици породичног статуса младих. Пропорција мушке и женске „деце“ популације узраста 15–34 године је у „корист“ мушкараца (табела 13.2). Табела омогућава да се посредно уочи динамика „освајања породичне аутономије“, јер показује промене учешћа младих оба пола чији је положај у породици „дете“, по сукцесивним петогодишњим старосним групама. Темпо редуковања „деце“ се одвија брже код девојака. Мушкарци чине више од половине (56,50%) младих који живе са родитељима. Разлика је најмања у најмлађој групи⁴², а у најстаријој је удео синова старости 30–34 године који живе у дому родитеља двоструко већи него удео ћерки (66,55% : 33,45%). Иако је, на основу истражене брачности и фертилитета младих по старости, ово било донекле предвидиво, велики удео „стамбено несамоствалних“ мушкараца је несагласан са родно подобним очекивањима од мушког пола, тј. потенцијалним преузимањем улоге главе породице. На тржишту брака мушкарце боље позиционирају економска и стамбена аутономија, а у случају да другу не поседују, шансе за заснивање властите породице се смањују.

Графикон 13.1. Старосна дистрибуција младих који живе са једним или са оба родитеља према полу

⁴² На пропорцију утиче и бројност младих према полу.

14

Млади према националности и вероисповести

Пописна статистика у Републици Србији прикупља податке о етнокултурним обележјима преко питања о националној припадности, матерњем језику и вероисповести. Прикупљање, обрада и објављивање етностатистичких података је у већини европских земаља у директној вези са теоријским, идеолошким и политичким разумевањем појма етничитета. У земљама Западне Европе, национална припадност и држављанство су углавном синоними, а изостављањем етничке категоризације у пописима становништва званичне статистике постављају знак једнакости између националних и етничких група. У нашим пописима се подразумева безусловна примена субјективног критеријума при декларисању националног идентитета, што је често имало неповољан утицај на осцилације појединих (пре свега, флотантних) етничких група. Дакле, када говоримо о националној структури становништва Републике Србије, морамо имати у виду чињеницу да званична послератна статистика располаже само бројем „национално, језички и конфесионално декларисаних“, који не мора да одражава и стварну етничку припадност (Радовановић, 1995; Мрђен, 2002; Кнежевић, 2017). И питање о верској припадности је отвореног типа, и грађани нису у обавези да се изјасне. Одговори су добијани по субјективном критеријуму, а на основу личног убеђења и схватања религије (према Кнежевић, Радовановић, 2023).

Националност и вероисповест младих су у појединим деловима студије коришћени као критеријум у анализи, уз уверење да представљају детерминанту која је од значаја за одређену демографску феноменологију. Резултати анализа су показали да националност и вероисповест могу обликовати културолошке оквири демографских понашања и њихових исхода. Ово, засебно, поглавље са том тематиком је само допуна претходним анализама, да би се омогућила целовитија слика о популацији младих. У вишенационалној Републици Србији, поједине националности и вероисповести немају бројност која обезбеђује статистичку значајност анализа, па је анализа редукована на одабране, бројније националности.

14.1. МЛАДО СТАНОВНИШТВО ПРЕМА НАЦИОНАЛНОСТИ

Националност често представља фактор диференцијације демографских процеса и структурних карактеристика, те је због тога од интереса за истраживање. Подаци о националној припадности становништва релевантни су за сагледавање бројности и територијалне дистрибуције етничких заједница, њихових демографских, образовних, друштвено-економских и других карактеристика, као и за дефинисање и реализацију бројних стратегија и политика за унапређење положаја националних мањина. Питање о националној припадности у Попису 2022. формулисано је као питање отвореног типа, уз правну поуку о томе да је, према члану 47 Устава Републике Србије, изражавање националне припадности слободно и да нико није дужан да се изјашњава о својој националној припадности (РЗС, 2023). Националност младог становништва је битна, јер приказује етничку хетерогеност својствену

Републици Србији, различите старосне саставе, а открива и потенцијале младости одређених етничких група. Наиме, процес демографског старења није у подједнакој мери „погоднио“ све националности, па су одређене од њих млађе или старије од просека. Националност, нажалост, може бити и репер социјалног статуса младих, као што је то случај код ромске популације, чије је „социјално-економско лице вековима их обележавало као маргиналну групу, на периферији готово свих друштвених система, удаљених од расподела моћи и материјалних добара и утопљених у борбу за егзистенцију“ (Радовановић, Кнежевић, 2014).

Публиковани подаци о националности Пописа 2022. дати су за 21 етничку групу чија бројност прелази две хиљаде, и организовани су по великим старосним групама, од којих је једна младо становништво старости 15–29 година. За потребе ове студије урађене су допунске обраде како би се испоштовала операционална дефиниција старосног распона младих.

У табели 14.1 приказани су удели изабраних националности у укупном и младом становништву. У избор су ушле најбројније националности које остварују највеће уделе у укупном становништву Републике Србије, те имају најбројније категорије младог становништва. За потребе неког другог истраживања, посебно на регионалном нивоу, битно је уважити и мање бројне етничке групе, но овом приликом је сама селекција националности у функцији демографског профилисања младог становништва, јер недвосмислено указује на обим појединих националности.

Табела 14.1. Удео одређених националности у укупном и у младом становништву старости 15–34 године (%)

	Срби	Мађари	Бошњаци	Роми	Албанци	Неизјашњени	Непознато
Удео у укупном	80,64	2,77	2,31	1,98	0,93	2,05	4,84
Удео у младом	78,59	2,22	2,95	2,85	1,32	2,35	6,29

Одступања процентуалних показатеља за укупно и младо становништво (табела 14.1) документује демографску старост/младост одабраних националности. Међу одабраним националностима, српску и мађарску одликује већа демографска старост, док остале слове за најмлађе у Републици Србији. По подацима најновијег пописа, просечна старост Срба је 44,58 година, Мађара 48,59 година, Албанаца 38,08 година, Бошњака 36,54 године и Рома 30,56 година. У анализи су намерно апострофирани неизјашњени и категорија непознате националности. Ово првенствено због тога што чине знатно већи удео од неких националности, затим што показују колико је младих искористило своје право да се национално не изјасни, као и колико је оних који су давали одговоре који се не могу окарактерисати као национална припадност (а који су често реакција/револт на етничке тензије у друштву,) или су пописани из административних извора. У последња два модула више су учествовали млади него укупна популација. Када се и изузме број оних чији су подаци преузети из административних извора, велики је удео младих који нису сматрали за потребно да дају прецизан одговор о својој националној припадности. Разлози таквог става су непознати и било би занимљиво испитати их квалитативним методама. Да ли је посредни страх од дискриминације, одсуство националног идентитета, космополитизам, одбијање националног сврставања, национално мешовито порекло, или нешто друго – све су то питања која су од интереса за проучавање популације младих и њиховог искуства значајног за формирање ставова. Свакако треба подвући да су анализе образовног састава показале да је у ове две категорије забележено натпросечно учешће најобразованијих. То усмерава потенцијална истраживања и на тему колико степен образовања утиче на ставове према националном профилисању, етничке толеранције или дистанце, ксенофобију или космополитизам.

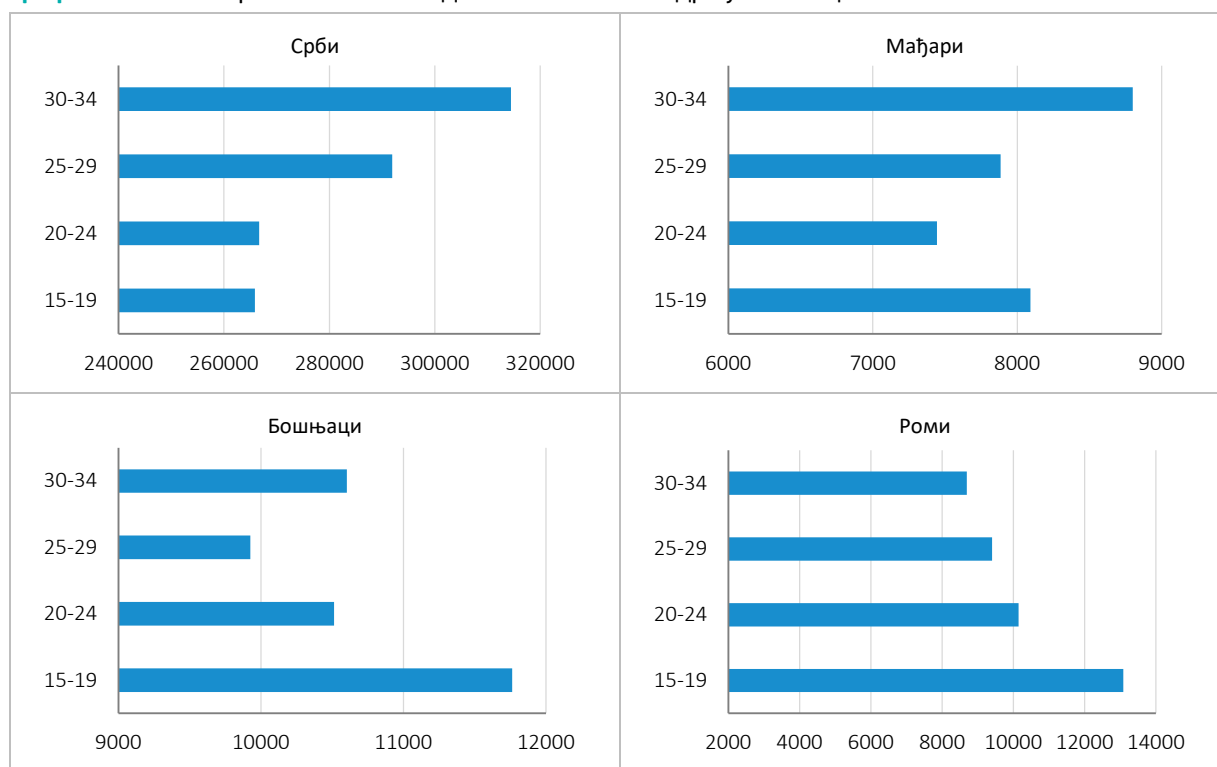
Мали је број младих који се декларишу као Југословени, свега 2 057. Ова категорија не заслужује посебну анализу због своје бројности, због рапидног пада лица ове националности након етничких сукоба на простору бивше СФРЈ, њеног распада, јачања националних идентитета у бившим републикама Југославије и успостављања бројних етничких дистанци и дезинтеграција. Генерације младих обухваћене истраживањем углавном нису ни рођене у земљи која се звала Југославија, с обзиром да је СФРЈ постојала до 1992. а СРЈ од 1992. до 2002. Најстарији припадници младог

становништва могли су провести само најраније детињство у овим државним формацијама, па је и национална идентификација са њима тешко остварива. Југословенства су се у субјективном изјашњавању одрекли бројни старији становници, који су велики део живота провели у истоименој држави. Тим пре је опредељење младих као Југословена занимљиво. У невеликом броју младих Југословена могу се наслутити утицаји породице на формирање националног идентитета, што отвара бројна питања: колико су васпитање или место живљења фактор који утиче на субјективна изјашњавања, колико на то утичу хетерогени бракови, да ли је национални идентитет подједнако јак код различитих националности итд.

Овом приликом нису анализиране регионалне разлике, јер је просторни размештај већине националности познат и не подлеже већим трансформацијама. То једино није случај када су посредни флотантне групе, а међу одабраним националностима које анализирамо то су Роми⁴³.

Иако је позната и разлика у демографској старости националности одабраних за анализу, старосна пирамида је ипак променљива. На основу петогодишњих група становништва узраста 15–34 године урађена је „пирамида младости“ неколико националности (графикон 14.1). У њој се рефлектују утицаји природног кретања, превасходно фертилитета, али и миграција младих у иностранство.

Графикон 14.1. Старосни састав младог становништва одређених националности

Додатни показатељ разлика старосног састава становништва посматраних националности јесте удео младих узраста 15–34 године у укупном становништву тих националности. Млади овог узраста чине

⁴³ Да су Роми становништво које се у погледу смера и карактеристика етничке мимикрије и флотантног понашања разликује од осталих мањинских заједница у Републици Србији потврђују и резултати свих пописа становништва спроведени у периоду после Другог светског рата. Сигурно да основне разлоге мимикрије треба тражити у искуствима историјске прошлости, културолошким чиниоцима, образовању, сиромаштву, заостајању у формирању политичких и културних организација, па и у непостојању државе матице. Иако статистички налази не могу разрешити ни објаснити периодично дистанцирање, или „враћање“ Рома у пописима становништва властитом етничком корпусу, они могу документовано указати на разлике статистичких исказа код националног, језичког и верског опредељења ове популације (Радовановић, Кнежевић, 2014).

скоро трећину (31,32%) Рома, више од четвртине (27,82%) бошњачке популације, док је удео ове старосне групе код Срба око петине (21,25%), а Мађара 17,47%.

За разлику од националности, која је субјективно обележје, јер се региструје на основу субјективног изјашњавања, матерњи језик је објективно обележје. Он служи за корекцију националне структуре, утврђивање реалног стања. За демографски профил младог становништва није од пресудног значаја укрштање ова два обележја. Чак се националност у овој студији више посматра у контексту других демографских анализа: као фактор који успоставља одређене патерне, који евентуално утиче на транзиционе путање у одраслост, или дефинише социјалне групе. Сама структура према националности младог становништва нема специфичности које је битније издвајају од структуре укупне популације. Најбитнији је удео младих у становништву одређене националности, њихова бројност и интерна структура, посебно у маргинализованим националним мањинама (ради акција социјалне инклузије), што је анализом обухваћено и представљено.

14.2. ВЕРОИСПОВЕСТ МЛАДОГ СТАНОВНИШТВА

Као и националност, и вероисповест је обележје у односу на које се могу појавити разлике у демографском понашању и њиховом исходу. Снага вероисповести као фактора диференцијације није више јака као раније. Све више се као јачи диференцијални фактор уместо саме вере спомиње начин на који се она практикује. То условљава разлике и унутар припадника исте верске групе, али пописним подацима се оне не могу детектовати. Изјашњавањем о вероисповести пописано становништво може испољити своја стварна религиозна убеђења, а може се идентификовати са одређеним културноцивизацијским кругом и исказати формалну припадност. Стога се вероисповест не може поистоветити са религиозношћу. Шта је у позадини индивидуалних изјашњавања, није могуће проценити. То да ли је у питању само поштовање верских празника или повремено/редовно упражњавање верских ритуала, утиче на стил живота, формирање ставова и норми о различитим стварима, укључујући оне које су демографски релевантне.

У Републици Србији постоји плуралитет верских идентитета, па се пописом евидентирају четири категорије хришћанства (православна, католичка, протестантска и остале хришћанске вероисповести), исламска, јудаистичка и источњачке вероисповести, и остале вероисповести збирно. Две категорије које су битне за секуларну Републику Србију су агностици и атеисти.

Вероисповест није обележје које се често и лако мења, па је и изјашњавање о вероисповести прилично стабилно, али у високој корелацији са националношћу. Те везе су најслабије код ромске популације, која је национално флотантна, а вероисповест није пресудна за формирање њиховог идентитета. Промене у структури становништва према вероисповести у Републици Србији, односно удела лица одређених вероисповести највише су под утицајем демографских фактора: мањег или вишег фертилитета становништва одређених вероисповести, већег морталитета због старијег становништва, миграција, а у неколико последњих пописа и због његовог бојкотавања од стране албанског становништва⁴⁴.

Најзначајнија промена у структури становништва Републике Србије према вероисповести, у целом послератном периоду, јесте смањење удела атеиста (десет пута). Објашњење се може наћи у сфери политичко-идеолошких промена у држави, јер је атеистичка идеологија представљала једну од темељних вредности државног устројства у СФРЈ, када се осуђивао пијетет према верским обичајима, па се може претпоставити да су се људи устручавали да јавно искажу своја верска осећања (Прокић, 1990, према Ђурић и остали, 2014). Данас је ситуација потпуно другачија. Стиче се утисак да је све више поклоника духовних назора, да јачају верски обрасци живљења, посебно међу младима. Све већа заинтересованост младих за питања вере може се илустровати повећаним интересовањем за студије на Богословском факултету. За школску 2024/25. на овај факултет се пријавило далеко више студената него што укупно има места на буџету и самофинансирању. Интересантно је што је раније 80% уписаних студената долазило из средње богословске школе, док их је сада једва 30%. Две трећине студената

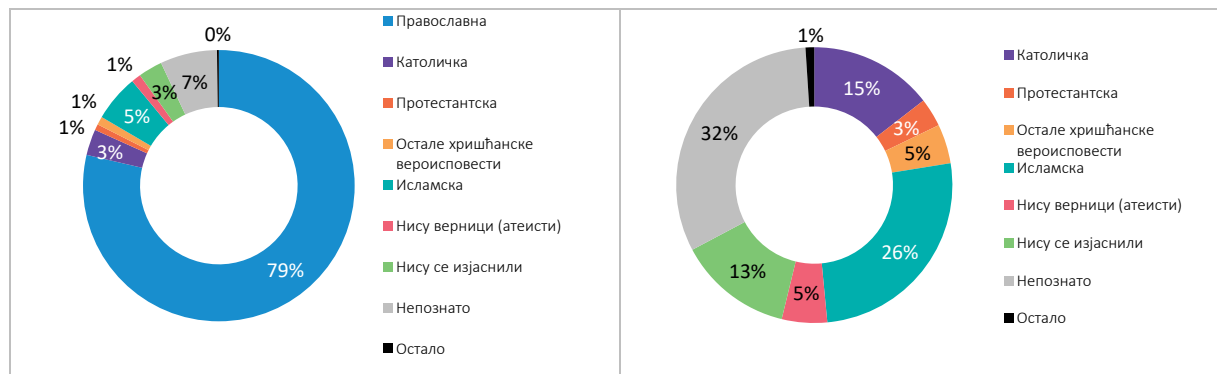
⁴⁴ Исти фактори утичу на структуру према националности, укључујући флотантност.

долази из гимназије. Тренд пораста је приметан и на вишим нивоима студија. Прошле године је било око 140 пријављених дипломаца различитих образовних профила за мастер студије, упркос неопходности полагања диференцијалних испита. На докторским студијама сада има чак 20 места (Портал Н1, 28. јун 2024). Уз опаску да је етноконфесионално обележје културолошко и да се вероисповест често везује уз националност, садашња друштвена клима, за разлику од периода у бившој Југославији, погодује изјашњавању о вероисповести. Ипак, велики је број младих који то право нису искористили. Оно што, можда, ограничава изјашњавање јесте осећај несигурности појединаца да искажу верска осећања која се разликују од већинског из њиховог окружења, или одбијање да се групишу по вероисповести.

У Републици Србији је најбројније становништво православне вероисповести, што се, логично, односи и на младо становништво. Док у укупном становништву православци партиципирају са 81,1%, међу младима их је нешто мање – 79%. Ова дистинкција се може повезати са већом мобилношћу младих, тј. са вером одсељених и досељених из иностранства, променом удела осталих конфесионалних група због разлика у фертилитету и неизјашњавањем.

Због изузетно малог броја припадника јудаистичке вере (109), источњачких вероисповести (363) и осталих вероисповести (130), оне су искључене из графичког приказа удела неправославних вероисповести (графикон 14.2). Међу младима који нису православци доминира становништво исламске вероисповести (26%), а потом следе католици (15%). Изузетно велики је део становништва непознате вероисповести (32%) и неизјашњених (13%). Више је младих у категорији „непознато“ и „нису се изјаснили“ у структури према вероисповести него у структури према националности.

Графикон 14.2. Младо становништво према вероисповести

Због свега изнетог, интересантно је обратити пажњу на младе који се изјашњавају да нису верници, и на агностике⁴⁵. Број атеиста и верских скептика расте што је становништво старије. Ако се та узлазна скала прикаже преко заједничког удела атеиста и агностика у 4 петогодишње групе младих, разлике нису велике, али указују на благо растући тренд (0,82%; 1,25%; 1,51%, 1,58%). Да ли је разлог благог пораста то што са одрастањем расту сумње, спознаје о вери, мењају се уверења, или се промене дешавају од дна старосне пирамиде – тј. да ли ново време доноси нове културолошке обрасце, у којима се најмлађим генерацијама вера подразумева као једно од битних обележја за формирање идентитета?

Анализе националног састава и састава према вероисповести на основу Пописа 2022. отвориле су занимљиво питање о односу младих према изјашњавању у вези са овим обележјима.

⁴⁵ Број агностика у укупном становништву је порастао од прошлог пописа са 4 010 на 8 654 а број атеиста опао је са 80 053 на 74 139. Број неизјашњених је пао са 220 735 на 169 486, а број лица непознате вероисповести порастао је са 99 714 на 355 484. Претходним пописом је забележено да је највише неизјашњених међу ромском популацијом и код оних који нису хтели да се изјасне ни о националној припадности.

ЗАКЉУЧАК

Монографска студија *Демографски профил младог становништва Србије* заснована је на подацима Пописа 2022. године. Велики део анализа урађен је захваљујући допунским обрадама, чиме је указано на капацитете пописа у сагледавању не само демографских већ, у извесној мери, и социјалних димензија и карактеристика младости.

У складу са постављеним циљевима, истраживање је спроведено у неколико сегмената. Доминантан сегмент анализе је заснован на концепту транзиције у одраслост, у оквиру које је разрађена и структура истраживања. Ради комплекснијег одговора на питање о позицији младих у Републици Србији и доследног уважавања изабраног контекста, приступило се операционализацији категорије младих, те је као младо становништво посматрано оно старости 15–34 године. Полазиште ревидирања законских оквира младости засновано је на закључцима бројних истраживања о младима у Републици Србији, у којима се транзиција у одраслост дефинише као успорена и закаснела због продужене адолесценције. Операционална дефиниција младости је адекватно прилагођена појединачним задацима истраживања и демографској феноменологији, па је, у зависности од теме која је разрађивана, фокус стављан на целокупан контингент младих или на поједине старосне кохорте унутар њега, преваходно „најстаријих“ младих.

Круцијалан сегмент анализе односио се на кључне сфере одрастања. Тако је у оквиру транзиционог дела истраживања главна пажња посвећена маркерима одраслости из области образовања, односно образовним постигнућима младих, позицији на тржишту рада, односно економском активирању и запослености младих, као и индикаторима одраслости из породичне сфере. Догађаји који означавају прекретницу у преласку у одрасло доба рефлектовали су се у структурама младог становништва које је Попис евидентирао. Поред социоекономских структура, преко структура су детаљно истражени и: брачни статус и ванбрачне заједнице младих, родитељство, односно фертилитет мушког и женског становништва, типови породица које су млади сами формирали, домаћинства младих, напуштање родитељског дома, све то искључиво преко пописних података.

Други сегмент истраживања обухватио је проблематику која нема значај маркера, али је, мање или више, директно или индиректно, у вези са транзицијом у одраслост, и демографски релевантна. Стога су проучене миграционе карактеристике младог становништва, као и размештај младих.

Трећи сегмент настојао је да одговори и димензионира питања социјалног карактера која се могу детектовати демографским методом. Намера препознавања социјалних проблема младих путем анализе пописних података подвукла је у различитим доменима вулнерабилност одређених група. Тако је, на пример, ромска популација младих апострофирана у анализи адолесцентског фертилитета и образовних достигнућа. Посебно поглавље је посвећено осетљивој групи младих са инвалидитетом. Инвалидитет је укрштен са образовањем и економском активношћу, чиме се квантитативном методом верификовала њихова маргинална позиција у друштву. Због социјалне осетљивости, издвојена је и категорија младих који су изашли из процеса школовања, од којих неки нису ни економски активни, а они који јесу имају проблем да пронађу посао.

Посебан аспект истраживања био је у функцији провере резултата неких претходних инспиративних истраживања, који су се чинили релевантним за популацију младих. Наиме,

различите врсте анализа су послужиле да се утврди колико младо становништво може бити добар узорак за њихове верификације или релативизације. Тако су делимично валидиране релације полног састава становништва и нивоа социоекономске развијености одређених средина, позиције одређених образовних категорија на тржишту брака, родне асиметрије у различитим доменима, специфична образовна хомогеност и хетерогеност младих парова.

Набројани сегменти нису спроведени овим редом, нити су сви експлицитно издвојени, већ се међусобно преплићу приликом интерпретација резултата анализе у оквиру појединих тема. У документовању хетерогености младог становништва по разним обележјима уочене су и значајне преваленције одређених контингената: нпр. неожењени и неударе у свим старостима, осим код жена старости 30–34 године, урбано становништво, млади који нису учествовали у репродукцији. У таквим случајевима посебна пажња је посвећена оним категоријама које искачу из устаљеног обрасца, како би се откриле њихове карактеристике и евентуално препознали разлози друкчијег демографског понашања. Такви налази су били и у функцији експлорације нових интересантних тема, које треба истражити применом других метода. Како су године старости младих значајан детерминатор за поједине активности младих, преваленције су различите у различитим старосним стратумима, што је специфицирано у табелама и тумачењима података, а сажето у наредном тексту.

Основни закључци истраживања дати су у концизној форми, по тематским целинама, и профилишу младо становништво Републике Србије:

- Младо становништво Републике Србије је све малобројније, што због мањег обима улазећих генерација, што због емиграције младих у иностранство. Постоје јаке предикције даљег опадајућег тренда броја омладинаца. У размештају младих се огледа неравномеран регионални развој Републике Србије, процес централизације и дерурализације, као и процес демографског старења.
- Анализа полног састава младог становништва спроведена је са намером евентуалног евидентирања територија где је бројчани однос нарушен, као и провере корелације полне структуре и социоекономске развијености. За ову врсту анализе сврсисходна је била и компарација између градских и осталих насеља. У анализама на регионалном нивоу показало се да вишак „најстаријих“ младих жена јесте индикатор социоекономске развијености неке средине, као и да су највеће асиметрије у корист мушкараца у мање развијеним регионима.
- Широки старосни распон младих у старту сугерише велику разубијеност демографских догађаја по појединим старосним стратумима. Тако се вероватноћа реализације догађаја знатно разликује између узорка младих до 25 година, и младих старијих од 25 година.
- Истраживање је потврдило да су путање животног тока и уласка у одраслост родно детерминисане. Родне специфичности транзиције у одраслост постоје у сваком од корака на тој путањи: образовању, економској активности, заснивању самосталног живота и формирању породице.
- Догађаји из породичног домена указују на брже одрастање девојака. Мушкарци касније заснивају заједнице, било да су посредни брачне или ванбрачне, и касније постају родитељи, што је у великој мери под утицајем повољнијег старосног модела (губитка) плодности него код женског пола, али и под утицајем родних образаца. Они су очигледно ван урбаних подручја. Транзиција у одраслост посматрана преко ових маркера најзгуснутија је у старосној групи 30–34 године.
- Провера значаја образовног нивоа за формирање брака, која је била инспирисана претходним истраживањима, такође је дала резултате у којима су најмање образовани мушкарци и највише образоване жене најслабије позиционирани. Кохабитациони аранжмани у Републици Србији нису продукт новог стила живота младих, као што нису ни доказ друге демографске транзиције. Међу младима, брак је пожељнија унија од ванбрачне заједнице.

- Демографски посматрано, у родитељство млади улазе масовније тек после 25. године старости, и то прво и првенствено девојке, док се проценат мушкараца који нису учествовали у репродукцији битније смањује тек након 30. године. Стопе кумулативног фертилитета младих жена су мање него у претходним пописима. Одлагање рађања је круцијална карактеристика репродукције у Републици Србији, што је потврђено и анализом података Пописа 2022. У старости 30–34 године више од трећине жена и више од половине мушкараца немају статус родитеља.
- Када се истражују породице које су формирали пунолетни млади (прецизније, млади старости 20–34), преовлађујући тип су брачне/ванбрачне заједнице са децом, што указује на висок каузалитет брака и рађања. Концентрација младих који су оформили своје брачне и ванбрачне заједнице евидентна је у најстаријој кохорти (30–34 године). Међутим, релативно често млади живе сами и у каснијим годинама. Узимајући у обзир да је доминантна већина младих до 30. године завршила образовање и да су углавном запослени, њихов „самачки“ живот сматрамо показатељем успорене транзиције. Ова „успореност“ највидљивија је међу младим мушкарцима из Београдског региона. Једнородитељске породице су присутније међу младим женама.
- Напуштање родитељских породица је битан корак на путању одрастања. И овај феномен је старосно диференциран. Кулминација догађаја дешава се након 30. године, када постоје мање структурне препреке да се оствари породична и стамбена аутономија. Својеврстан парадокс је да скоро трећина младих у кохорти 30–34 још живи са родитељима и према пописној методологији има статус детета.
- На миграционе карактеристике веома утиче узраст младих, који изазива дуалне ефекте. У категорији младих налази се становништво које је због школовања дуже везано за своја пребивалишта, као и становништво које је, опет због школовања и запослења, мобилније од других старосних група. Ова контрадикторност чини да су интерне структуре младих веома променљиве и контекст њихових тумачења одступа од уобичајених. Досељавања младих су усмерена ка великим градским центрима, као што су Београд, Нови Сад и Ниш, а концентрација у овим центрима је још евидентија у случају оних који су се доселили из других држава. Део младих се вратио у земљу након боравка у иностранству годину дана и дуже, али је међу укупно досељеним лицима старости 20–34 године у Републику Србију већи удео оних који се не могу сврстати у „повратнике“. Досељени млади претежно су из држава бивших република СФРЈ. Досељавања младих мотивисана су, пре свега, породичним разлозима, па школовањем и запослењем. Правци исељавања младих воде ка државама које традиционално привлаче емигранте из Републике Србије (Немачка, Аустрија, Швајцарска, Француска и САД).
- Највећим делом, након завршетка средње школе, млади излазе из процеса формалног образовања. Млади мушкарци знатно чешће од својих вршњакиња завршавају школовање на нивоу средњег образовања. Завршена средња школа је преовлађујући ниво образовања и међу онима који су према годинама старости могли имати и дипломе факултета. Девојке су дуже у образовном процесу, због студирања и уписивања докторских студија. Млади из Београдског региона имају више образовног достигнућа, а после 25. године се, у већој мери од осталих, још налазе у процесу терцијарног образовања и на вишим нивоима студија. Значајна већина младих је потпуно савладала компјутерску писменост.
- Школовање јесте битна одредница економске активности, с обзиром да је већински образац такав да се завршавањем образовања повећава економска активност, али део младих је економски активан и у току школовања. После 24. године живота, млади су претежно економски активни. Младе жене су у мањој мери економски активне од својих вршњака, што није повезано само са њиховим школовањем и окренутости високом образовању. Чешће од младића, девојке које су изашле из образовног процеса нису у потрази за послом. Млади из Београдског региона чешће стичу

високо образовање и дуже су у процесу школовања, у већој мери су економски активни, њихова незапосленост је нижа.

- Незапосленост је у значајној мери присутна у популацији младих, а њена распрострањеност долази до изражаја када се посматрају специфичније групе. Она је у већој мери одредница положаја младих који су завршили своје школовање и налазе се у активној потрази за послом, оних који су млађи од 25 година, оних који имају мање од високог образовања, младих жена, младих у регионима Србија – југ. Самим тим што је показатељ вулнерабилности положаја младих недостатак посла, можемо га навести као једног од важних „криваца“ за „одложену“ или „успорену“ транзицију у одраслост. Категорију младих која се не образује и није запослена, нити је у процесу обуке (тзв. NEET популација) не можемо у потпуности поистоветити са категоријом младих сличних карактеристика, коју смо анализирале. Првенствено због тога што није познато да ли су у програмима обуке који би им повећали компетенције, знања и вештине и ојачали положај на тржишту рада.
- Поред познате вулнерабилности и маргинализације Рома, која је потврђена у појединим сегментима овог истраживања, са социјалног аспекта највише пажње скреће група младих са инвалидитетом, чије су и образовне карактеристике и економска активност далеко испод просека.
- „Носиоци“ домаћинства младих узраста 20–34 чешће су мушкарци него жене, што видимо као одраз распрострањености норми код младих о томе ко је „глава“ породице и на кога се води домаћинство (вероватно повезано и са преузимањем презимена од супруга, након венчања). Разлика у структури „женских“ и „мушких“ домаћинства и породица јесте и последица родних образаца понашања, али и не/стабилности партнерских и брачних заједница. Након 25. године, „самачки“ живот је својственији младићима и та разлика је повећана са померањем ка 30-им. Близу две трећине „носилаца“ домаћинства младих узраста 20–34 године јесу лица старости 30–34 године.
- Компарација путања одрастања показује да се она најбрже одвија у сфери образовања. Најспорије се реализује родитељство и излазак из родитељског дома. Жене чешће доживљавају све транзиционе промене пре мушкараца, осим за први посао.
- Регионални аспекти анализе и овом приликом су потврдили специфичност Београдског региона који дефинише „нову“ територијалну диференцијацију у Републици Србији. Истраживања из 20. века уважавала су поделу на централну Србију и две покрајине, а између њихових демографских карактеристика постојале су евидентне разлике. НТСЈ региони омогућили су да се дефинише нови оквир диференцијација, у којима се Београдска омладина издваја демографским особеностима. Упоредни преглед у оквиру појединачних тема је, као супротност Београдском региону, издвајао или Регион Шумадије и Западне Србије, или Регион Јужне и Источне Србије.

Предлога за будућа истраживања је пуно. Интерпретације анализа биле су повремено интригантне и студији дале делимично експлоративан карактер. Идентификовање социо-демографских карактеристика младих и њихових путања ка одраслости путем пописних података упућује на низ питања, битних за њихов положај и за поспешивање услова њихове транзиције у одраслост. Неки од њих су: економска неактивност младих жена које су изашле из процеса школовања, млади који живе сами, питања која се прожимају са социо-економским положајем, социјалним ризицима, изложеношћу сиромаштву и социјалном искљученошћу (напуштање школовања, економска неактивност, положај на тржишту рада оних са нижим образовним постигнућима, недовољно образовање и активност као препрека за склапање брака, па чак и родна равноправност као могући инхибирајући фактор за склапање брака и формирање породице). Интересантно питање је и како

породице порекла, образовни и економски статус родитеља утичу на темпо транзиције у одраслост, социоекономска дуалност ванбрачних заједница, утицај цена станоградње на породично и стамбено осамостаљивање. Једно од потенцијалних будућих истраживања могло би да понуди одговор на питање да ли долазеће (млађе) кохорте младих следе установљене обрасце и путање одрастања или још више одлажу прелазак у одрасло доба. Колико нове генерације младих прихватају норме и социјално дефинисана очекивања шта и када треба да остваре, колико су у раскораку са таквим тајмингом и како то утиче на њихове животе, питања су која стоје пред разним истраживачима у наредном периоду.

Треба још једном нагласити да се све не може истражити демографским методом и на основу пописних података. Али неопходно је нагласити да је истраживање показало да Попис становништва 2022. представља вредан извор података о младима. Без обзира што не пружа информације о бројним актуелним темама из домена youth studies, могућности додатних обрада података и укрштања разноврсних обележја повећавају истраживачке капацитете пописа. Небројено је много потенцијалних анализа које су у функцији расветљавања занимљивих, узбудљивих и изазовних питања о младима. Како је поље укрштања огромно, оно овом приликом није ни могло бити искоришћено у потпуности. Такве амбиције су нереалне. Ипак, агенда истраживања формирана је са намером да се што више искористе потенцијали најмасовније анкете, у складу са теоријским и методолошким оквирима које смо изабрале, да се ослони на њих у потпуности и да истовремено отвори врата за различита гледишта и тумачења резултата анализе. Пописна статистика, свакако, обезбеђује континуитет истраживања, уз могућност различитог избора концепта и разноврсније обраде података. Надамо се да ће ова студија бити довољно подстицајна да се и након следећег пописа проблематика младих уврсти у редовне публикације.

РЕЗИМЕ

Студија *Демографски профил младог становништва Републике Србије* базирана је на подацима Пописа становништва 2022. године. Анализи података се приступило с циљем да се што комплексније прикажу особености младе популације, формира својеврсна агенда истраживања о младима коју пописни подаци могу подржати, и истовремено испитају капацитети пописа да одговори на разнородна актуелна питања о младима. Као младо становништво посматрано је оно старости 15–34 године, а не до 30, како законски документ дефинише. Ревизија старосног распона је урађена због феномена пролонгиране младости, што је једна од доказаних карактеристика одрастања у Републици Србији. Зато је целокупна студија стављена у контекст транзиције у одраслост. Истраживани су социоекономски путеви одрастања, јер су догађаји-маркери утицали на структуре младих по различитим обележјима. Анализом су, тако, обухваћени: образовни ниво, односно највише завршена школа, популација младих која је завршила школовање и она која се и даље школује, компјутерска писменост; економска активност и незапосленост младих. Из сфере породичног живота проучени су: заступљеност бракова и ванбрачних заједница, родитељство, тј. фертилитет женског и мушког младог становништва, адолесцентски фертилитет, породице које су млади формирали, једнородитељске породице, типови домаћинства младих, самостална домаћинства и статус младих у породици који открива да ли су напустили родитељски дом. Осим тога, истражена је и друга проблематика која је у мањој или већој мери повезана са транзицијом, или је била у служби документовања и димензионирања битних карактеристика младих (размештај младих, полни састав, интерни старосни састав, миграције младих, национални састав и вероисповест младог становништва). Део истраживања посвећен је демографској идентификацији вулнерабилних група (ромска популација, млади који не раде и не школују се, млади са инвалидитетом). Истраживање је обављено демографским методом, првенствено дескриптивном статистиком у функцији профилисања популације младих. За потребе рада нису коришћени само публиковани подаци, већ и допунске обраде података које је обезбедио Републички завод за статистику. Анализа је рађена по петогодишњим групама младих, по полу и на нивоу Републике Србије и њених НУТС 2 региона, осим за Регион Косово и Метохија, због недостатка података.

Сегменти анализе који су се бавили маркерима транзиције у одраслост потврдили су да је у Републици Србији она окасна, дуготрајна и сложена. Маркери одраслости се у већој мери остварују тек после 25. године, првенствено из социоекономске сфере, када се региструје велики број младих који су завршили процес образовања и запослили се. Спрега образовања и економске активности се огледа у два патерна: девојке се дуже школују и имају већа образовна постигнућа од младића, дочим се младићи пре економски активирају од својих вршњакиња. Транзициони догађаји из породичне сфере најзгуснутији су након 30. године старости, јер су одлагање брака и родитељства доминантни процеси. Млади касно напуштају родитељски дом. Преферирају брачне, а не ванбрачне заједнице. Бездетност се битније редукује тек код „најстаријих“ младих. У одраслост, мерену породичном транзицијом (брак, мајчинство и сопствена породица), раније улазе жене.

У оквиру свих тематских целина, анализа је показала постојање родне диференцијације. Диференцијација је очигледна и на регионалном нивоу. Најурбанији, Београдски регион се издваја специфичним одступањима од просека који реферишу о развијенијој средини. Насупрот њему су региони Србија – југ. Регион Јужне и Источне Србије се у различитим доменама дефинише као антипод Београду.

Студија се делимично бавила и провером резултата неких претходних интригантних демографских истраживања. Тако је доказана повезаност социоекономске развијености средина и преваленције женског становништва, зависност позиције на тржишту брака од образовног нивоа, постојаност родних образаца.

SUMMARY

The study *Demographic Profile of Youth in Serbia* is based on the data of the 2022 Population Census. Data analysis has been performed in order to show in a more complex manner the characteristics of youth, form an agenda of the survey on youth that can be supported by census data, and at the same to explore census capacities for providing answers to current issues on youth. The observed youth was that aged from 15 to 34, not 30 years as defined by legal document. The age interval has been revised due to the phenomenon of extended youth, which is one of the demonstrated characteristics of coming of age in Serbia. The entire study has been therefore put into the context of transition to adulthood. Socio-economic growing up paths have been looked into because event markers have influenced the structure of youth with various characteristics. The analysis has covered the: educational level, i.e. the highest school completed, youth that completed education and that still being students, computer literacy; economic activity and youth unemployment. As for family life, the following has been analyzed: percentage of marriages and consensual union, parenthood, i.e. the fertility of male and female youth, adolescent fertility, families formed by youth, single parent families, type of youth's households, independent households and the status of youth in own family that reveals if they have left their parental home. Furthermore, a second issue, more or less connected to transition or used to document and define the dimensions of essential youth characteristics (youth displacement, age structure, internal age structure, youth migration, ethnicity structure and youth's religion), has been subject to examination. A part of the survey has been dedicated to demographic identification of vulnerable groups (Roma population, youth not working and not studying, youth with disabilities). The survey has been carried out by demographic method, primarily descriptive statistics for profiling youth. For the purpose of the publication, besides published data one has also used additional processing of data provided by the Statistical Office of the Republic of Serbia. The analysis has been performed by five-year groups of youth, by sex and at the level of the Republic of Serbia, and its NUTS 2 regions, except for the Region of Kosovo and Metohija due to the lack of data.

Analysis segments that deal with markers of transition to adulthood have confirmed that the latter is delayed in Serbia, long-term and complex. Adulthood markers are mainly realised only after the age of 25, primarily from the socio-economic sphere, when a large number of youth having completed the educational process and having found employment is registered. The educational level and economic activity are expressed in two patterns: young girls' schooling is longer and educational achievement higher than in young men, while the latter become economically active earlier than their female peers. The transition events from the family sphere are the most dense after the age of 30 because the marriage and parenthood delay are dominant processes. Young people leave much later than before their parental home. They prefer marriages over consensual unions. The security is significantly reduced only in the oldest youth. Women are those who step earlier into adulthood, which is measured by family transition (marriage, motherhood and own family).

Within all topics the analysis has shown gender differentiations. Differentiation is also evident at regional level. The most urban Belgrade Region stands out through specific deviations from the averages that define a developed area. The regions of Serbia – South are opposite to it. The region of Southern and Eastern Serbia is defined in different domains as antipode to Belgrade.

The study has also dealt to some extent with checking the results of some previous intriguing demographic surveys, so that one has demonstrated the connection of the socio-economic development of areas and the prevalence of the female population, the dependency of the position on the marriage market on the educational level, the stability of gender patterns.

ЛИТЕРАТУРА

Avlijaš, S. (2016). "Vicious and Virtuous Cycles of Female Labour Force Participation in Post-Socialist Eastern Europe". LEQS Paper No. 119

Avlijaš, S. (2017). "Revisiting the Baltic growth model: From neoliberalism to the social investment welfare state". *Sciences Po LIEPP Working Paper* n°66, 2017-04-21.

Avlijaš, S. (2019). "Growth Models and Female Labor in Post-Socialist Eastern". *Social Politics: International Studies in Gender, State & Society*, Volume 27, Issue 3, pp. 1–28.

Adsera, A. (2011). "The interplay of employment uncertainty and education in explaining second births in Europe". *Demographic research* 25 (article 16), pp. 514-544.

Акрап, А., Чипин, И. (2006). *Социјалитетни стерилитет у Хрватској – зашто смо неочеђени и неудате*. Загреб: Министарство обитељи, бранитеља и међугенерациске солидарности

Алексић, Д., Вуксановић, Н., (2017). "Има ли дискриминације на тржишту рада - Случај Србије у јеку економске кризе". *Економске идеје и пракса*, бр. 24, стр. 67-86.

Арандаренко, М. (2022). "Миграције, квалитикације и тржиште рада". *Људски развој као одговор на демографске промене* (Национални извештај о људском развоју – Србија 2022), Београд: UNDP Србија.

Bernardi, L., Mynarska, M. & Rossier, C. (2015). "Uncertain, Changing and Situated Fertility Intentions". In D. Philipov et al. (Eds.), *Reproductive decision-making in a macro-micro perspective* pp. 113–139. New York, London: Springer.

Billari, F. (2004). "Becoming an Adult in Europe: A Macro(/Micro)-Demographic Perspective". *Demographic Research*, Special Collection 3- Article 2.

Billari, F., Liefbroer A. C. (2010). "Towards a new pattern of transition to adulthood?". *Advances in Life Course Research*, Volume 15, Issues 2-3.

Благојевић, М. (1991). *Жене изван круга*. Београд: Институт за социолошка истраживања, Филозофски факултет.

Благојевић, М. (1997). *Родитељство и фертилитет. Србија 1990-тих*. Београд: Институт за социолошка истраживања Филозофског факултета.

Благојевић, М. (2002). "Жене и мушкарци у Србији 1990-2000: уродњавање цене хаоса". У С. Болчић и А. Милић (ур.), *Србија крајем миленијума: разарање друштва, промене и свакодневни живот* стр. 283-314. Београд: Институт за социолошка истраживања, Филозофски факултет.

Благојевић Хјусон, М. (2013). *Родни барометар у Србији: Развој и свакодневни живот*. Београд: UN WOMEN

Благојевић Хјусон, М. (2013). *Родни барометар у Србији: Развој и свакодневни живот*. Београд: Програм Уједињених нација за развој.

Благојевић Хјусон, М., (2014). „Трансформација родитељства: полупериферијска перспектива". *Социологија*, Vol. LVI, No4, 383-402.

Бобић, М., Вукелић, Ј. (2011). "Деблокада „друге демографске транзиције"?". *Социологија*, 53(2): 149–176.

Бобић, М. (2018). "Млади и масовно исељавање из Србије: шта нам је чинити. *Ка бољој демографској будућности Србије*, САНУ, ИДН, Београд

Бубало Живковић, М., Лукић, Т. (2015). *Млади у Србији почетком 21. века*. Републички завод за статистику, Београд

Van De Kaa, D. J. (2002). *The idea of a second demographic transition in industrialized countries*. Paper presented at the Sixth Welfare Policy Seminar of the National Institute of Population and Social Security, Tokyo, 29 January

Васић, П. (2021). "COVID-19 и рађање у Србији - груба процена утицаја пандемије", *Демографија* бр. 18, Универзитет у Београду, Географски факултет

Васић, П. (2023). "Попис становништва 2022. године у Србији: друштвенополитички контекст и методолошке иновације". *Социолошки преглед*, вол. LVIII, Београд, Српско социолошко друштво

Вељовић, Р. (2015). *Друштвени оквир одлагања рађања у Србији*. Београд, Задужбина Андрејевић

Vignoli, D., Tocchioni, V., Mattei, A. (2020). "The Impact of Job Uncertainty on First-birth Postponement". *Advances in Life Course Research*, 45

Вулетић, В., Станојевић, Д. (2010). *Истраживање о неформалном образовању младих*. МОС Институт за социолошка истраживања Филозофског факултета у Београду.

Gidens, A. (2001). *Социологија*. Београд: Универзитетска библиотека

Глигоријевић, В., Бакић, Д. (2022). "Опадање образовне хипергамије у бившим југословенским републикама", *Становништво* 60/1, Београд, ЦДИИДН

Глигоријевић, В., Стојилковић Ђатовић, Ј. (2023). *Увод у економску географију*. Универзитет у Београду, Географски факултет

Гречић, В. (2010). *Српска научна дијаспора*. Београд: Институт за међународну политику и привреду.

Del Boca, D., Pasquy, S. & Pronzato, C. (2005). "Fertility and Employment in Italy, France and UK". *Labor*, 19 (Special Issue), pp. 51-77.

Девеџић, М. (2004). "Значај брачности за ниво фертилитета". *Демографија*, књига 1/2004, Институт за демографију Географског факултета, ISSN 1820-4244, Београд

Девеџић, М. (2006). *О природном кретању становништва*. Београд, Завод за уџбенике

Девеџић, М., Муџић, М. (2010). "Брачна структура жена из фертилног контингента у Србији". Међународни научни скуп *Територијални аспекти развоја Србије и суседних земаља*, Дивчибаре, 2009, Географски факултет

Девеџић М. (2018). Промена парадигме о демографском старењу, зборник *Ка бољој демографској будућности Србије*, САНУ, ИДН, Београд

Деспић, Ј. (2015). *Миграције високообразованих лица из Србије од 1991. у Канаду и Сједињене Америчке Државе*. Докторска дисертација. Београд: Економски факултет Универзитета у Београду.

Ђукић, М. (2022). *Предузетништво младих, запошљивост НЕЕТ младих и вештине управљања каријером код младих у Србији*. Сарајево, Савет за регионалну сарадњу

Ђурић, В., Танасковић, Д., Вукмировић, Д., Лађевић, П. (2014). *Етноконфесионални и језички мозаик Србије*, Београд, РЗС

Живковић, М. (2009). "Адолесценти, фертилитет и репродуктивно здравље младих у Републици Српској". *Становништво* бр. 2 /2009, ЦДИИДН, Београд

Игњатовић, С. (2009). "Актуелни проблеми у истраживању транзиције у одраслост – случај Србије". *Становништво* 1/2009, ЦДИИДН, 7-22

Игњатовић, С., Пантић, Д., Бошковић, А., Павловић, З. (2011). *Грађани и грађанке Србије о родној равноправности*. Београд: Управа за родну равноправност Министарства рада и социјалне политике Републике Србије.

Илишин, В., Спајић Вркаш, В. (2015). *Потребе, проблеми и потенцијали младих у Хрватској*. Министарство социјалне политике и младих

Inglehart, R., Welzel, C. (2007). *Модернизација, културна промјена и демократија: слијед људског развоја*. Загреб: Политичка култура.

Jusić, M., Lavrić, M., Tomanović, S. (Eds.) (2019). *Youth Study Southeast Europe 2018/2019*. Berlin: Friedrich-Ebert-Stiftung e. V.

King, R., Lulle, A., Moroşanu, L., Williams, A. (2016). "International Youth Mobility and Life Transitions in Europe: Questions, Definitions, Typologies and Theoretical Approaches". Working Paper No. 86, University of Sussex, Sussex Centre for Migration Research.

Клашња, С. (2020). *Основни показатељи положаја младих у Србији – компаративна анализа са другим европским земљама и трендови*. Београд: Министарство омладине и спорта.

Кнежевић, А., Радовановић, С. (2023). *Статистика становништва – Развојна, организациона и методолошка питања пописне статистике у Србији*, Географски факултет, Београд

Kokotović Kanazir, V., Panić, M., & Drobnjaković, M. (2024a). "Value of people - human capital in Serbia through the prism of educational attainment of young population". *Stanovništvo*, 62(S1)

Kokotović Kanazir, V., Panić, M., Drobnjaković, M. (2024b). "Spatial Distribution of Human Capital in Serbia: Empirical Analysis with Special Reference to Education". In: Zafeiris, K.N., Kotzamanis, B., Skiadas, C. (eds) *Population Studies in the Western Balkans. European Studies of Population*, vol 26. Springer, Cham.

Копас Вукашиновић, Е., Лазаревић, Е., (2008). „Млади, систем вредности, стереотипи и предрасуде“. Педагогија, год. 63, бр. 2

Ланговић, М. (2024). *Друштвено-географски аспекти повратних миграција у Републици Србији*. Докторска дисертација у рукопису, Универзитет у Београду, Географски факултет

Lutz, W., Skirbekk, V., Testa M. R. (2006). "The Low Fertility Trap Hypothesis: Forces that may lead to further postponement and fewer births in Europe", *Vienna Yearbook of Population Research*, Vienna, Austria: Verlag der Österreichischen Akademie der Wissenschaften.

Hughson, M. (2017). *Мушкарци у Србији: Друга страна родне неравноправности*. Београд: Институт за социолошка и криминалошка истраживања

Hughson, M. (2018). *Мушкарци у Србији: промене, отпори и изазови: Резултати истраживања о мушкарцима и родној равноправности*. Београд: Центар Е8.

Љубисављевић, Д. (2015). „Перманентно образовање као друштвени императив модерне цивилизације“. Зборник *Хуманистички идеали образовања, васпитања и психологије*, Ниш: Филозофски факултет.

Манић, И. (2017). *Вредносне оријентације и породичне вредности младих у Србији*. Докторска дисертација. Универзитет у Нишу, Филозофски факултет.

Марковић, М. (2014). *Особе са инвалидитетом у Србији*. Београд, Републички завод за статистику

Macarie, F. C. & Moldovan, O. (2015). Horizontal and Vertical Gender Segregation in Higher Education: EU 28 Under Scrutiny. *Managerial Challenges of the Contemporary Society*, 8(1)

Međumurec, P., Čipin, I., Mustač, D. (2024) "Examining the link: educational expansion and non-marital fertility in Croatia", *Stanovništvo*, br. 51, Beograd, CDIIDN

Mendras, H. (2004). *Europa i Europljani. Sociologija Zapadne Europe*. Zagreb: Masmedia.

Миноа, Ж. (1994). *Историја старости - од Антике до Ренесансе*. Сремски Карловци, Нови Сад: Издавачка књижарница Зорана Стојановића.

Митровић, С. (2021). *Упоредна анализа Националне стратегије за младе за период од 2015. до 2025. године и међународних и националних стратегија/програма у области омладинске политике*, Швајцарска агенција за развој и сарадњу (SDC), Међународна организација за миграције (ИОМ) и Програм за развој Уједињених нација (UNDP)

Мирић, Н. (2018). *Фертилитет високообразованих жена у Србији*, докторска дисертација у рукопису, Географски факултет Универзитета у Београду

Мирић, Н. (2019). "Разлика у фертилитету између жена са и без терцијарног образовања у Србији". *Зборник Матице српске за друштвене науке*, 170

Митровић, К. (2021). *Феномен продужене младости у Београду: етнолошко-антрополошка анализа*, докторска дисертација у рукопису, Универзитет у Београду, Филозофски факултет

Митровић, К. (2022). "Антрополошко истраживање одрастања и „продужене младости“: „проживети“ младост у Србији". *Становништво*, 60(2)

Муџић, М., Девеџић, М. (2018а). "Полни дисбаланс становништва – индикатор демографских перспектива и социоекономског развоја". *Зборник са научног скупа "Локална самоуправа у планирању и уређењу простора и насеља"*, Асоцијација просторних планера Србије, Географски факултет у Београду, Требиње

Муџић, М., Девеџић, М. (2018б). *Одлагање брака код мушког становништва у Републици Србији*. Нови Сад, *Зборник матице српске за друштвене науке*

McDonald, P. (2006). "Low Fertility and the State: The Efficacy of Policy". *Population and Development Review*, 32, 3

Никитовић, В. (2009). "Замрзнути" репродуктивни потенцијал Србије – препрека равномерном територијалном развоју", зборник са скупа *Територијални развој Србије и суседних земаља*, Дивчибаре, 2009, Географски факултет, Београд

Никитовић, В. (2019). *У сусрет Регионалној депопулацији у Србији*. Београд: Институт друштвених наука.

Никитовић, В. (2020). "Просторно-демографска поларизација репродуктивног потенцијала Србије - ограничење развојних политика". У: В. Костић, С. Ђукић Дејановић, М. Рашевић (Ур.) *Србија: Род, политике, становништво*. Београд: Српска академија наука и уметности, Институт друштвених наука.

Никитовић, В. (2022). "Вишеслојна природа депопулације у Србији – новији трендови и изгледи". *Људски развој као одговор на демографске промене* (Национални извештај о људском развоју – Србија 2022), Београд, UNDP Srbija

Николић Ристановић, В., Ћопић, С., Николић, Ј., Шаћири, Б. (2012). *Дискриминација жена на тржишту рада у Србији*. Београд: Виктимолошко друштво Србије.

Павловић Бабић, Д. (2022). "Образовање и депопулација". *Људски развој као одговор на демографске промене* (Национални извештај о људском развоју – Србија 2022), Београд, UNDP Srbija

Пенев, Г., Станковић, Б. (2010). "Ванбрачна рађања и ванбрачне заједнице између маргинализације и модернизације". *Демографски преглед*, 10(37)

Пенев, Г. Станковић, Б. (2010), "Карактеристике ванбрачних рађања у Србији у другој половини 20. и почетком 21. века". *Становништво*, бр. 2, 1-23

Пенев, Г., Станковић, Б. (2021). "Бездетност фертилних жена у Србији из демографске перспективе". *Становништво*, 2021, 59(2), Београд, ЦДИИДН

Петровић, М. (2010). "Промене брачности и породичних модела у постсоцијалистичким земљама: закаснела и непотпуна или специфична друга демографска транзиција?", *Становништво*, 1

Пуљиз В. (2016). "Старење становништва – изазов социјалне политике", 1(2016)

Philipov, D., Liefbroer, A.C. & Klobas, J.E. (Eds.) (2015). *Reproductive decision-making in macro-micro perspective*. New York, London: Springer.

Радивојевић, Б. (2015). "Економске структуре становништва", У: В. Никитовић (Ур.) *Популација Србије почетком 21. века*. Београд: Републички завод за статистику.

Радовановић, С., Кнежевић, А. (2014). *Роми у Србији*. Београд, РЗС

Рашевић, М. (2015.) "Фертилитет женског становништва" у *Популација Србије почетком 21. века*, Београд, РЗС

Saraceno, C. (2011). "Gender (In)equality: An incomplete revolution? Cross EU similarities and differences in the gender specific impact of parenthood". (Discussion Paper 13, 3/2011)

Секулић, Н. (2017). "Популациона политика из угла жена – анализа искустава и политичких опредељења". *Лимес плус*, 14(2)

Спасеновић, Девеџић, М. (2012). "Фертилитет становништва Београда у контексту Теорије друге демографске транзиције". *Зборник Матице српске за друштвене науке*, бр. 138 (1/2012, Нови Сад, Матица српска

Spéder, Z. & Kapitány, B. (2015) „Influences on the Link Between Fertility Intentions and Behavioural Outcomes: Lessons from a European Comparative Study“. In: D. Philipov et al. (Eds.), *Reproductive decision-making in a macro-micro perspective*, New York, London: Springer.

Станковић, Б. Пенев Г. (2010). "Трендови ванбрачних рађања у србији у другој половини 20. и почетком 21. века у ширем европском контексту". *Становништво*, 1

Stanković, B. (2014). Consensual unions in Serbia: 2011 census results. *Matica Srpska Social Sciences Quarterly/ Зборник Матице српске за друштвене науке*

- Станковић, Б. (2015). "Брачност становништва". У: *Популација Србије почетком 21. века* (ур. В. Никитовић). Београд: Републички завод за статистику Србије
- Станојевић, Д. (2015). Маскулитет и очинство - општа скица идентитета мушкараца као очева, *Култура*, бр. 148, Завод за проучавање културног развоја, Београд
- Станојевић, Д. (2015) Обликовање новог очинства кроз праксе очева у Србији, докторска дисертација у рукопису, Универзитет у Београду, Филозофски факултет
- Станојевић, Д. (2018). *Ново очинство у Србији – Социолошка студија о праксама и идентитетима очева*. Универзитет у Београду – Филозофски факултет, Институт за социолошка истраживања
- Стојановић, Б., Ивковић, А. (2023). *Алтернативни извештај о положају и потребама младих у Републици Србији – 2023*. Кровна организација младих Србије – КОМС
- Scharle, A. (2007). "The effect of welfare provisions on female labour supply in Central and Eastern Europe". *Journal of Comparative Policy Analysis: Research and Practice* 9(2)
- Testa R. M. (2014). On the positive correlation between education and fertility intentions in Europe: Individual and country level evidence. *Advance in Life Course Research* 21
- Тодоровић, М., Јавор, В., Трнавчевић, Н. (2021). "Емиграциони потенцијал младих у Србији". *Миграцијске и етничке теме*, 36 (2–3)
- Томановић, С., Станојевић, Д., Јарић, И, Мојић, Д., Драгишић Лабаш, С., Љубичић, М, Живадиновић, И., (2012). *Млади – наша садашњост, Истраживање социјалних биографија младих у Србији*, "Чигоја штампа" и Институт за социолошка истраживања Филозофског факултета у Београду
- Томановић, С. Љубичић, М., Станојевић, Д. (2014). *Једнородитељске породице у Србији – социолошка студија*. Београд: Институт за социолошка истраживања, Филозофски факултет Универзитета у Београду.
- Томановић, С., Stanojević, D. (2015). *Млади у Србији 2015. - стања, опажања, веровања, надања*. Београд, Friedrich Ebert Stiftung, SeConS Група за развојну иницијативу
- Томановић, С. (2021). *На свом путу. Лонгитудинално квалитативно истраживање социјалних биографија младих*. Београд: Универзитет у Београду – Филозофски факултет, Институт за социолошка истраживања
- Томановић, С. (2022). "Повезивање социјалне биографије и животног тока: Дејственост и рефлексивност у образовно-радној транзицији у биографијама младих". *Становништво*, 60(2)
- Томановић, С., Станојевић, Д. (2024). *Социологија породичног живота*, Филозофски факултет, Београд
- Thévenon, O. & Adema, W. (2016). "Be Flexible! Background brief on how workplace flexibility can help European employees to balance work and family". Technical Report.
- Fassmann, H., Gruber, E., Németh Á. (2018). "Conceptual overview of youth migration in the Danube region". *YOUMIG Working Papers*, No.1
- Ferraretto V., Vitali A. (2024). "The transition to adulthood in Europe at the intersection of gender and parental socioeconomic status". *Demographic Research: Volume 51, Article 23*
- Fraser, N. (1994). "After the Family Wage – Gender Equity and the Welfare State". *Political theory*, 4, str. 591-619.

Hanappi, D., Ryser V.A, Bernardi L., Le Goff, J. M. (2017). "Changes in Employment Uncertainty and the Fertility Intention–Realization Link: An Analysis Based on the Swiss Household Panel". *European Journal Population*, vol XXXIII (3), str. 381-407.

Hasanović, J., Lavrič, M., Adilović, E., Stanojević D. (2024) Youth Study Southeast Europe 2024 -Independent but concerned: the voices of young people in Southeast Europe, Fridrich Ebert Stiftung

CeSID (2009). *Мобилност, начин провођења слободног времена и најучесталији облици неформалног образовања младих*

Ciccia, R., Bleijenbergh, I. (2014). "After the Male Breadwinner Model? Childcare Services and the Division of Labor in European Countries". *Social Politics*, 1, str. 50–79.

Comolli, C. L. (2018). "Finnish Fertility: Pro or Counter-Cyclical?" *Research on Finnish Society*, 11, str. 58-64.

Šantić, D. (2020). *Leaving Serbia: Aspirations, intentions and drivers of youth migration*. Friedrich-Ebert-Stiftung | Office in Belgrade

Šantić, D. Stojilković Gnjatović, J. Toković, M. (2025). *Serbia - Youth Studies*. Belgrade: Friedrich-Ebert-Stiftung (u štampi)

Шобот, А. (2011). "Родне разлике у образовању и реформа образовања у Србији. *Нова српска политичка мисао*, 19 (2)

Шобот, А. (2014а). *Родна неравноправност у Србији – демографско гледиште*. Београд: Институт друштвених наука.

Šobot, A. (2014б). "The Economic Activity of Middle-aged Women in Serbia as one of the Relevant Issues Regarding Gender Equality". *Zbornik Matice srpske za društvene nauke*, 148(3)

Шобот, А. (2014в). "Регионалне разлике у образовању у функцији развоја Србије". У Љ. Митровић (Ур.) *Становништво југоисточне Србије: Регионалне диспорпорије у развоју Србије, миграције и демографска репродукција*, стр. 93-113. Ниш: Српска академија наука и уметности, Огранак у Нишу; Филозофски факултет Универзитета у Нишу.

Шобот, А. (2016). "Специфичности у погледу образовања према националној припадности и мултикултурализам у Србији". У В. Становчић и Г. Башић (Ур.) *Стање и перспективе мултикултурализма*, стр. 275-290. Београд: Српска академија наука и уметности, Институт друштвених наука.

Шобот, А. (2017). "Политике усклађивања родитељства и рада као део одговора на низак фертилитет. *Политичка ревија*, 52 (2)

Шобот, А. (2020). "Родне улоге и образовање као елементи објашњења фертилитета по типу насеља у Србији". *Демографија*, 17.

Шобот, А. (2021). "Разумевање родне димензије ниског фертилитета: запосленост и рађање у Европи". *Становништво*, 59 (2)

Шобот, А. (2022). *Ниске стопе рађања и родне улоге – теоријски оквир и практични изазови*. Београд: Институт друштвених наука

Шобот, А. (2023). "Економска неизвесност као околност доношења одлука о родитељству и рађању: Истраживања и политике". *Темида*, 26(3)

Књиге пописа и документа

Закон о младима, Службени гласник Републике Србије бр. 50/2011 и 116/2022. Београд

Стратегија за младе у Републици Србији за период од 2023. до 2030. године, "Службени гласник РС", број 9 од 8. фебруара 2023.

Стратегија подстицања рађања, 2018, Службени гласник Републике Србије, број 25 од 30.03.2018.

МИНРЗС_ *Стратегија о економским миграцијама Републике Србије за период 2021-2027*. [хттпс://www.minrzs.gov.rs/cr/актуелности/вести/усвојена-стратегија-о-економским-миграцијама-републике-србије-за-период-2021-2027-године](https://www.minrzs.gov.rs/cr/актуелности/вести/усвојена-стратегија-о-економским-миграцијама-републике-србије-за-период-2021-2027-године) (Министарство за рад, запошљавање, борачка и социјална питања)

РЗС (2023а) *Старост и пол*, 2022. Књига 2, Београд: Републички завод за статистику

РЗС (2023б) *Брачни статус*, 2022. Књига 5, Београд: Републички завод за статистику

РЗС (2023в) *Фертилитет*, 2022. Књига 6, Београд: Републички завод за статистику

РЗС (2023г) *Национална припадност*, 2022. Књига 1, Београд: Републички завод за статистику

РЗС (2023д). *Миграције – подаци по општинама и градовима*. Књига 7, Београд: Републички завод за статистику

РЗС (2023ђ). *Школска спрема, писменост и компјутерска писменост*. Књига Пописа 4. Београд: Републички завод за статистику.

РЗС (2023е). *Домаћинства према броју чланова*. Књига Пописа 3. Београд: Републички завод за статистику.

РЗС (2023ф). *Породице*. Књига Пописа 8. Београд: Републички завод за статистику.

UNDP (2023/24) <https://hdr.undp.org/content/human-development-report-2023-24..>

Unstat _ UN Department of Economic and Social AffairsS <https://unstats.un.org/sdgs/>

EIGE <https://eige.europa.eu/gender-equality-index/2023/LT>

КОМС (2021). *Алтернативни извештај о положају и потребама младих у Републици Србији*. Београд: Кровна организација младих Србије.

КОМС (2024). *Алтернативни извештај о положају и потребама младих у Републици Србији*. Београд: Кровна организација младих Србије.

МОС (2024). *Истраживање положаја и потреба младих у Републици Србији*. (Теренско истраживање децембар 2023-фебруар 2024). Београд: Министарство омладине и спорта.

ИОМ (2020). *Youth and migration: Engaging youth as key partners in migration governance*. Geneva: International organization of migration.

European Commission (2020). *Gender equality strategy*. https://commission.europa.eu/strategy-and-policy/policies/justice-and-fundamental-rights/gender-equality/gender-equality-strategy_en

European Commission (2022). *Proposal for a Council Recommendation on the Revision of the Barcelona Targets on early childhood education and care*. (2023, August 9) eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/PDF/?uri=CELEX:52022DC0442

EIGE, (2023). *Gender Equality Index 2023*. Vilnius: European Institute for Gender Equality

Eurostat (2022). *Young people in Europe a statistical summary*. Luxembourg: Publications Office of the European Union. <https://ec.europa.eu/eurostat/documents/4031688/15191320/KS-06-22-076-EN-N.pdf/7d72f828-9312-6378-a5e7-db564a0849cf?t=1666701213551>

Eurostat (2024). *Statistics on equality and non-discrimination in the EU*. Luxembourg: Publications Office of the European Union. <https://ec.europa.eu/eurostat/documents/7870049/20101952/KS-FT-24-002-EN-N.pdf/9957200d-2d34-8e49-4fcf-0d941c2bd02e>

Одсек за комуникацију и информисање
Тел.: 011/24-01-284
Имејл: stat@stat.gov.rs

Библиотека
Тел.: 011/24-12-922, лок. 408
Имејл: biblioteka@stat.gov.rs

Број страна: 182
Тираж: 50
Периодика излажења: повремена

CIP - Каталогизација у публикацији
Народна библиотека Србије, Београд

314.117-053.6(497.11)"2022"(083.41)

ДЕВЕЏИЋ, Мирјана, 1959-

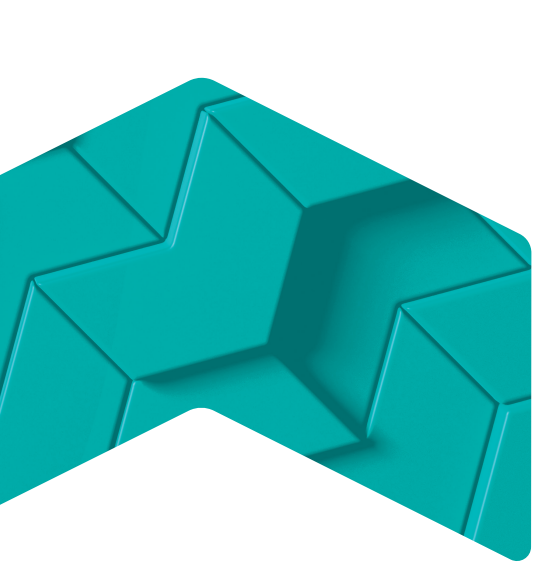
[Попис становништва, домаћинства и станова 2022. године]. Демографски профил младог становништва Србије / [аутори Мирјана Девеџић и Анкица Шобот ; израда карата Милутин Раденковић, Алекса Стевановић]. - Београд : Републички завод за статистику, 2025 (Београд : Републички завод за статистику). - 182 стр. : илустр. ; 30 cm

На насл. стр.: Србија, попис 2022. - Тираж 50. - Стр. 3:
Предговор / Бранко Јосиповић. - Библиографија: стр. 175-182. - Summary.

ISBN 978-86-6161-268-8

1. Шобот, Анкица, 1969- [аутор]
а) Омладина -- Србија -- 2022 -- Статистика

COBISS.SR-ID 162953993

Попис становништва, домаћинстава и станова
2022. године

Демографски профил младог становништва Србије

Кроз садржај студије се уочава научна сериозност и одговорност ауторки, које су написале уникатни рукопис. Материјал је прецизно приказан, и изнет је прегледно, јасно, концизно и разумљиво у концептуалном и језичком смислу. Дизајниран је на начин да одговара комплексном приказивању свих обележја младог становништва Републике Србије. Рад се базира на достигнућима савремене демографске науке и рукопис садржински одговара овој области.

Проф. др Мирјанка Маћевић

Овим делом ауторке су дале велики допринос разумевању, у ширим научним круговима недо-вољно афирмисаног, а веома актуелног феномена, остварујући крупан искорак у досадашњим проучавањима, а монографија својим садржајем попуњава празнину у литератури везаној за питања младог становништва у Републици Србији. Иако се ова студија концептуално делимично разликује од претходних сличних издања Републичког завода за статистику, она пружа могућност поређења са анализама резултата ранијег пописа, што се чини као редак квалитет, који је потребно одржати.

Др Вера Глигоријевић

Студија *Демографски профил младог становништва Србије* успева да на свеобухватан и доследан начин (пре)испита домете демографског метода у проучавању транзиције у одраслост. Ауторке путем евалуације свих релевантних демографских карактеристика младих дају јасне увиде у маркере који означавају овај период животног циклуса са наглашеном демографском „густином“.

Др Јелена Стојилковић Ђатовић